31516/E

Digitized by the Internet Archive
in 2016

https://archive.org/details/b22031480

BESCHRYVING

VAN DEN AART EN KENMERKEN
VAN ONDERSCHEIDENE

ZIEKTEN,

benevens opgaave der

GENEESMIDDELEN

tot derzelver herstel.

DOOR

G. T. KORTUM,

Geneesheer te Stolberg in het Hertogdom Gulik.

UIT HET HOOGDUITSCH VERTAALD

DOOR

J. A. SAXE,

Med. Doctor te Amsteldam.

Te UTRECHT, bij
G. T. VAN PADDENBURG EN ZOON.
1801.

Vereenigde Nederlandsche Bibliotheeken te 's Hage.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

AAN DEN LEEZER.

De goedkeuring, welke deeze bijdraagen overäl in Duitschland verworven hebben, en de ijver waarmede dezelven zo algemeen aangenomen zijn, hebben mij aangeſpoord om dit werk in een Nederduitsch gewaad ten voorſchijn te doen komen, te meer daar hetzelve verſcheide nieuwe, nuttige, en op onsland zelve toepaſſelijke waarneemingen omtrend veele ziekten in zich bevat. — Dit werk verdient in de daad als een uitmuntend ſtuk ter bevoordering van de kennis en behandeling der in hetzelve voorkomende ziekten aangepreezen te worden, om dat bij zeer veele ſchoone en juist beſchreevene waarneemingen tevens alle kenmerken heeft van eene langduurige en verſtandige ondervinding. — De oorzaaken, ſtaat en geneeswijze van verſcheide ziekten zijn klaar en duidelijk verhandeld, en als het ware van de natuur zelve ontleend, ontvouwd, en beſchreeven, en ſtrek-

*ken tot een meesterlijk voorbeeld ter naarvolging in het doen van goede nuttige waarneemingen, als ook ter bevoordering der geneeskundige inzichten en behandeling der ziekten. — Geene ſpisvindige redeneeringen, geene ver gezochte geleerdheid, geene opeenſtapeling van Hijpotheſen, maar waare Praktiſche kennis gebouwd op egte waarneemingen, bij het bed des lijders opgetekend, onderſcheiden dit werk van veele andere ſoortgelijke ſchriften. — Dan of echter de geleerde Schrijver de zogenaamde ontlast-*methode *in dit werk niet wat al te verre gedreeven heeft, laat ik aan anderen ter beſlisſching over. — Met dat alles is het echter te wenſchen dat de kundige Schrijver aan het verlangen van die geenen, welken zijne verdienſten op haaren rechten prijs weeten te ſtellen, voldoen, en nog een tweede deel van zijne nuttige waarneemingen, waartoe hij in de voorrede eenige hoop geeft, ter drukperſe bevoorderen zal.*

DE VERTAALER.

VOOR-

VOORREDE.

Thans breng ik onder het oog van het geneeskundig Publiek eenige waarneemingen, die ik binnen den tijd van vijf jaaren, zedert dat ik in *Stolberg* bij *Aken* tot geneesheer werd aangeſteld, gelegenheid had aan het ziekbed te doen.

Het is geenzins mijn oogmerk een kort begrip van mijn dagregister van alle door mij behandelde zieken te leeveren. Ik kip veel meer ſlechts zulke onderwerpen uit, waarvan ik volgens mijne waarneemingen iets dat niet algemeen bekend, ſchoon niet altijd nieuw, — of iets dat in het eene of andere opzicht aanmerkenswaardig is meen te kunnen zeggen.

Zoude men welligt deeze waarneemingen, niet zeer belangrijk vinden, dan hoop ik toch dat dezelven ten minſten als eene bijdraage tot de geſchiedenis der landziekten, — als een gering bijvoegzel tot de geneeskundige aardrijksbeſchrijving niet zonder eenig belang zullen

zijn, daar de gedrukte narichten omtrend de plaatſelijke geneeskunde van dien oord, waarin ik de geneeskunde uitoefene, tot hier toe geheel en al ontbraken. Eene tweede bijdraage zal mijn vriend JONAS in deszelfs wel haast uittegeevene geneeskundige plaats-beſchrijving van *Monjoije* leeveren, waarin onder anderen over de ziekten van menigerlei arbeidslieden in de wolle manufactuuren nuttige en gedeeltelijk nieuwe waarneemingen voorkomen, op welken ik mij verpligt achte mijne leezers reeds vooraf opmerkzaam te maaken.

Op mijne waarneemingen en aangehaalde enkele gevallen kan men met zekerheid ſtaat maaken; met mijn weeten heb ik ten minſten geen onwaar woord ter neder geſchreeven. Over het geheel ſchrijf ik deeze waarneemingen uit eene veelvuldige ondervinding. Want, alhoewel ik ſlechts in eene kleine plaats, die omtrend derde half duizend inwooners mag tellen, leef, welker rechtſchapene en aanzienlijke Kooplieden mij vóór eenige jaaren aanleiding gaven hier mijn verblijf te houden: kan ik toch uit hoofde van het vertrouwen, dat ik in de geheele zeer volkrijke landſtreek eenige mijlen in het rond bij grooten en kleinen geniet, ten opzich-

zichte van de veelvuldige praktijk en gelegenheid zieken van allerleiën aart in menigte te zien en te behandelen, mij in alle gevallen met de geneesheeren in grotere ſteden van Duitschland gelijk ſtellen. Men moet het derhalven juist aan die veelvuldige en moeielijke praktijk toeſchrijven, dat ik deeze waarneemingen niet dan in eenige uuren van uitſpanning ſchrijven en bij gevolg niets volledig's en uitvoerig's leeveren kon.

Welligt zal ik met den tijd een tweede ſtukje hierop laaten volgen.

Stolberg bij *Aken*
in December 1795.

IN-

INHOUD.

I. *Beknopte geneeskundige plaats-beſchrijving van het vlek Stolberg, en omliggende landſtreek.* - - Bldz. 1

II. *de Scheurbuik.* - - - 39

III. *Toevallen, welken uit vrijſter-ziekte en ſtuiptrekkingen gebooren worden.* - 103

IV. *Stuiptrekkende ziekte bij kinderen.* - 150

V. *Inënting der kinderpokjes.* - - 168

VI. *Verſtoppingen van de ingewanden des onderbuiks.* - - - 188

VII. *de Roode-loop.* - - - 255

VIII. *Zinneloosheid omtrend een bijzonder voorwerp.* - - - 280

IX. *Het nut van het Heulſap in eene hevige ijlhoofdigheid en in krampagtige toevallen bij koortſen.* - 290

X. *Het nut der ſmeerige olie bij het drekbraaken (ileus)* - - 305

XI. *Over den druipert en de venerieke ziekte.* - - - 320

XII. *Iets over de verborgen ontſteekingen en longteering.* - - 349

XIII. *Mengelwerk van waarneemingen.* - 366

I.

BEKNOPTE GENEESKUNDIGE PLAATS-BESCHRIJVING VAN HET VLEK *STOLBERG*, EN OMLIGGENDE LANDSTREEK.

Ten einde verſcheidene practicaale ontdekkingen en waarneemingen, welken in dit werk vervat zijn, in een behoorlijk licht te kunnen plaatzen, oordeele ik het noodzaaklijk, vooraf een korte ſchets te geeven, zo wel van de natuurlijke als van de geneeskundige geſteldheid van die landſtreek, alwaar deeze waarneemingen gedaan zijn. Ieder land toch heeft zijne eigenaartige bijzonderheden, ten opzichte tot deszelfs luchtſtreek, hoedanigheid en voordbrengzelen van den grond, leefwijze en de middelen van beſtaan der bewoonderen enz., waarop de arts zeer opmerkzaam behoort te zijn, om dat daardoor zo wel de ſtaat der gezondheid als ook de ziekten der inwoonderen merkelijk gewijzigd worden.

Het vlek *Stolberg* in Gulikerland, zedert de maand November 1790 mijne woonplaats, is gelegen in een aangenaam dal ten oosten, en

een weinig ten zuiden twee uuren van *Aken*, het bevat in zich omtrend 400 huizen (de wijduitgeſtrekte gebouwen voor de Fabrieken niet gerekend) waarvan een groot gedeelte zo afgezonderd en verſtrooid ligt, dat de geheele plaats bijna een uur gaans in de lengte uitmaakt. De rondom zich verheffende bergen en heuvelen zijn ten deele kaal, rotzachtig, onvruchtbaar, ten deele met eeken en beuke hout begroeid, ten deele tot heerlijk weiland, hier en daar ook tot zaaijland aangelegd, die ons de noodzaaklijkſte behoeftens voor onze geel koper Fabrieken, te weeten kalamintſteen en ſteenkoolen in overvloed opleeveren. Eene kleine rivier, welke door de werking van veele watervallen het hamerwerk aan den gang houd, en dus voor onze zogenaamde kopermolens dienstig is, bevochtigd het Stolberger dal. Noord-oostwaards, een uur van *Stolberg* bij *Eschweiler* eindigt deeze ſchoone en door vruchtbaarheid zo rijklijk gezegende vlakte van het Gulikſche gebied, en gaat over in eene aaneenſchakeling van bergen, die zich ten zuiden, en van ter zijden oostwaards en gedeeltelijk westwaards uitſtrekken, die vervolgens op den afſtand van eenige uuren in de laage ſtreeken verſcheide aangenaame en vruchtbaare dalen vormen, (waar toe onder anderen behooren het Stolberger dal, het dal waar in de ſtad *Aken*, en eindelijk nog een, waarin het vlek genaamt *Corneli Munſter* enz. gelegen is)

is) dan wederom geſtadig al hooger en hooger boven de oppervlakte der zee zich verheffende, eene woeste wildernis vertoonen, die nu eens bosſchen van eene uitgebreide omtrek bevat, dan wederom kaal, rotzagtig en geheel onvruchtbaar is, onder anderen digt bij *Monjoye* in eene moerasſige en ſompige heide veranderd, welke eenige mijlen in de lengte en breedte zich uitſtrekkende het zogenaamde *hooge veen* uitmaakt, dat voor de bewooners van groote waardij is, uit hoofde der turf, welke alhier geveend, en tot brand gebruikt wordt. In deeze barre landſtreeken, alwaar dikwijls midden in de zomer nog ſneeuw ligt, en waar het bijna geſtadiglijk mist, vind men eigenlijk het begin der *Ardennen*, eene ver uitgeſtrekte, bergagtige, zeer hoog gelegen, en koude, grootendeels boschagtige, over het geheel genomen zeer onvruchtbaare landſtreek, welke zich door het Luxemburgſche tot in Vrankrijk uitſtrekt, en oostwaards met de gebergtens van de hoogen *Eifel* te zaamen hangt. *Stolberg* dierhalven, zo als ook *Aken*, zijn dus gelegen aan den voet van een gebergte, dat eensdeels in de *Ardennen*, anderendeels langzaamerhand in den *Eifel* overgaat.

De verandering der luchtſtreek is zeer aanmerkelijk, welke men reeds op een afſtand van anderhalf mijlen beſpeurt, wanneer men van *Aken* of van *Stolberg* na het ſteedje *Monjoye*

reist, hetwelk omtrend derdehalf of drie mijlen van hier in het hooge gebergte gelegen is; wat onder aan den voet van hetzelve regen is, dat is, behalven in het zomer-ſaiſoen boven op den top ſneeuw. Hoe zeer verſchillende nu het klimaat van *Stolberg* en *Monjoye* is, zo zeer zijn ook de heerſchende Ziekten in beide deeze plaatzen onderſcheiden. De ſcheurbuik, welken men bij ons zo menigvuldiglijk aantreft, is in *Monjoye* bijna niet bekend. De ſcharlaken koorts woedde zedert vijf jaaren in *Monjoye* ſchier aanhoudend voord, en veroorzaakte meenigmaal kwaadäartige heerſchende ziekten, welken met eene ontſteeking in de keel gepaard gingen; geduurende deezen geheelen tijd heb ik echter in *Stolberg* naauwelijks één of twee lijders gezien, die door eene ſcharlaken koorts aangetast wierden. Borſtziekten, verzeld met ontſteeking heerschten op dezelve tijd in *Monjoye* bijna algemeen, toen in *Stolberg* de ſlijm-koorts eene doorgaande ziekte was; en geduurende, dat hier eene galagtige rotkoorts algemeen woedde, heerschte aldaar of een galagtige, ſlijmige, en zinkingagtige koorts, of een ſoort van ſlijmkoorts, of ook een zogenaamde ſleepende zenuw-koorts, zonder eenige tekenen van gal of bederf. Ondertusſchen ſtrekt dit in het voorbijgaan alleenlijk tot een bewijs, hoe zeer de loop der doorgaande ziekten reeds op eenen kleinen afſtand verſchillen kan, wanneer

en

en klimaat, en de trap van meerdere of mindere warmte der lucht onderſcheiden zijn.

KAREL *de Groote* vond voorheen zo veel vermaak in deeze Gulikſche bergagtige landſtreek, dat de ſtad *Aken* zijne geliefde verblijfplaats werd. De burgten te *Monjoye* en *Stolberg* behoorden tot zijne jagthuizen. — In deeze landſtreeken vind men ook nog onbetwistbaare kenmerken, dat wel eer eene aanmerkelijke Romeinſche volkplanting alhier plaats gehad heeft. Het zoude voor een liefhebber der oudheden over waardig zijn, dit overblijfzel der oude Romeinen, en de oude munten, die men hier en daar heeft opgedolven, waarvan verſcheidene bijzondere lieden verzamelingen bezitten enz. te onderzoeken. Ook vind men in de bosſchen hier en daar verſcheidene grafheuvelen, welke volgens overleevering aan de Romeinen zouden toebehoord hebben. Een uur van *Stolberg* (en drie uuren van *Aken*) is het dorp *Greſſenich* gelegen, het welk aan de Abtdij CORNELI MUNSTER toebehoord, en dat blijkens zekere bewijzen voormaals een groote door de Romeinen opgebouwde ſtad was. Men delft nog daaglijks in en omtrend *Greſſenich* oude Romeinſche penningen op, ontdekt bij het beploegen van het land onder de aarde bemuurde kelders, ook vind men ouderwetsch huisraad enz. Hier en daar kan men mede nog duidelijk eenige overblijfzels zien van eene door

kunst met steen bevloerde straat, welke van *Gresenich* naar *Aken* leid. Met dit alles vinde ik de landstreek te *Gresenich*, welke tamelijk onvruchtbaar, en een door digte bosschen ingesloten dal is, onaangenaam, en vooral daar in de nabijheid geene rivier is, zeer ongeschikt voor eene groote Romeinsche stad. Ik ben derhalven veel meer van gevoelen, dat dit grondgebied zedert dien geruimen tijd, dat de stad *Gresenich*, die volgens oude overleevering stormenderhand zoude ingenoomen en verwoest zijn, groote veranderingen, misschien zelfs door aardbeevingen moet ondergaan hebben. — Dat de grondlegging van *Aken* (*Aquisgranuus*) in de tijden der Romeinen aan eene zekere GRANUS moet toegeschreeven worden, zo ook dat *Gulik* (*Juliacum*) door JULIUS CAESAR zoude gestigt zijn, zijn bekende, en niet geheel onwaarschijnlijke overleeveringen.

Het hertogdom *Gulik*, als mede het daaraan grenzende Luikse en Limburgsche is sterk bevolkt. De vruchtbaare vlakte van het land, voed door deszelfs overvloedige voordbrengzelen van den grond veele menschen, daarentegen verschaffen de bergagtige landstreeken door de talrijke en verschillende Fabrieken, waartoe oneindig veele handen vereischt worden, gedeeltelijk ook door het aanfokken van vee, naar evenredigheid nog aan meerdere menschen voedzel. De vruchtbaarheid der huwelijken in dee-

ze

ze landen ſchijnt in vergelijking met andere, en wel inzonderheid met de noordelijke ſtreeken van Duitschland aanmerkelijk te verſchillen. Het is niet zeldzaam, dat er zo wel onder de voornaamere, als geringere ſoort van menſchen, moeders aangetroffen worden, welke 15—18 kinderen ter waereld gebragt hebben; zelfs zijn 'er mij verſcheidene voorgekoomen, welke 23 maal gekraamd hadden. Zelfs de zwakſte vrouwen zijn buitengewoon vruchtbaar. Onvruchtbaare huwelijken zijn iets ongehoords, en men treft maar zeldzaam een huwelijk aan, waar uit niet ten minſten 5 of 6 kinderen geſprooten zijn. De vruchtbaarheid is echter zo wel in de groote ſteden als ook bij ons om veelvuldige bekende redenen minder, dan ten platten lande hoewel altoos nog ſterk genoeg. De verlosſingen geſchieden meestal gemakkelijk, en ik heb in mijne uitgebreide praktijk, daar de ongehuwde ſtaat hier te lande tamelijk zeldzaam is, en de jonge vrouwen bijna jaarlijksch kraamen, naar evenredigheid van dezelve zelden gelegendheid gehad de vroedkunde te kunnen uitoefenen. De vroedvrouwen weeten zich in niet geheel zwaare gevallen zelf te redden, die in deeze landſtreek, ten minſten in het Gulikſche, door de prijswaardige voorzorg van het *Collegium Medicum* te *Dusſeldorp* zo onweetende en ongeſchikt niet zijn, als er nog in menig gewest van Duitschland gevonden worden. Hier

te lande verongelukken in de daad weinige voldraagen kinderen bij hunne geboorte, daarenteegen worden vroegtijdige geboorten en miskraamen menigvuldiger aangetroffen, gelijk zulks veeltijds bij eene geſtadige bezwangering van zwakkelijke vrouwen te verwagten is. Over het geheel genomen zijn de menſchen in de vruchtbaare vlakte van het Guliker land, als ook in de laage gebergten van eene ſterke ligchaamsgeſteldheid, zij zijn van meer dan middenmaatige grootte, wel gevoed, en ſterk geſpierd, van eene bloozende dikwijls hoog roode kleur, meestal zwart, dikwijls ook blond van hairen. Doorgaans is het een vierkant, wel gemaakt, en daarbij goedaartig en vriendelijk ſoort van menſchen, dat wel niet van vernuft ontbloot is, maar echter alleenlijk door uiterlijke omſtandigheden nog verre af is van opgeklaart te zijn. Digter bij de Maas in het Luikſche worden de geſtalten kleiner, de gedaante minder ſchoon, de kleur van het gezicht bleeker, en dikwijls geelagtig, de ligchaamen over het algemeen zwakker, magerder, maar ook te gelijk aandoenlijker en vlugger. De bewoners van het hoogere gebergte verſchillen bovendien inzonderheid daarin van den geenen, welken in de vlakte van het Guliker land, en in de laager gelegen bergagtige ſtreeken woonen, door kleinere dikwijls kreupele gedaanten, door ſchraal gevoedde, zwakke, en niets minder dan ſchoone

ne ligchaams geſtalten, enkele uitzonderingen veranderen den algemeenen regel niet. De hoogere onvruchtbaare en bergagtige landſtreeken leeveren zulk overvloedig, ſappig, en gezond voedzel niet op als de vruchtbaare vlakten. Derzelver bewooners moeten bijkans alleenlijk van de Fabrieken beſtaan, en in plaats van zich met den meer gezonden landbouw bezig te houden, moeten zij zich, in benaauwde en onreine vertrekken opgeſlooten, reeds van hunne kindsheid af aan eene zittende, en voor het ligchaam zeer nadeelige leefwijze overgeeven, die aan de wolle manufactuuren eigen is. Bij het zwaarſte werk maaken haverbrood, ſlegt roggenbrood, aardappelen, peulvruchten, boekweit, ſpek, zuure melk, en ſlappe koffij hun voornaamſte voedzel uit. Het is derhalven geenzins te verwonderen, dat kliergezwellen, engelſche ziekte, uitteering, mismaaktheid, — altemaal gebreeken, welke alleenlijk uit zwakte, verſlapping, verſlijming en ſlegt voedzel hunnen oorſprong hebben, onder de arbeiders in de Laken-Fabrieken te *Monjoye*, *Eupen*, *Verviers*, gedeeltelijk ook in *Stolberg* algemeen, en ten platten lande ongelijk zeldzaamer zijn; de droogſcheerders en lakenbereiders zijn grootendeels met breuken behebt. — Voornaame en rijke inwooners, die goed voedzel genieten, en aan geenen ongezonden arbeid gebonden zijn, ondergaan dit lot niet, en deezen vind men daarom

ook in de ruuwe onvruchtbaare gebergtens dikwijls ſterk, en groot van geſtalte. Ik wil dus ook gaarne toeſtemmen, dat zodanige bergbewooners, welke zich met de jagt, met het moeijelijk bebouwen van eenen ſchraalen grond, enz., of met het voermans bedrijf enz. bezig houden, gezond en door de friſſche en koude berglucht verhard, dikwijls ſterker zijn dan de bewooners van het vlakke vruchtbaare land; alleenlijk zijn zij *over het geheel genomen* toch immer kleiner van wasdom, waartoe behalven het ſlegte voedzel de meerdere koude niet weinig mag bijdraagen. Voornaamlijk is het vrouwelijk geſlacht van eene ſterk in het oog loopende kleinere, doch lijvigere geſtalte. — Ook het rundvee en de paarden vallen in onze hooge landen ongelijk kleiner, dan in de laagere vruchtbaare landſtreeken.

Over het algemeen is ons land rijk in voordbrengzelen. De delfſtoffen zijn in de bergagtige landſtreeken voornaamlijk ſteenkoolen, kalamintſteen, zwavel, ijzer, lood enz.; de ijzer- en geelkoper-Fabrieken zijn van veel belang. De groeizaamheid is ondanks het groot verſchil van den grond, zeer overvloedig, en een kruidkundige zoude alhier eene belangrijke verzameling kunnen maaken. De vlakten van het Guliker land behooren mede onder de vruchtbaarſten, en ten opzichte van de graanen, en het vlas enz., onder de rijkſte gewesten van Duitschland,

land, dezelven brengen ook voortreffelijke paarden voord. Ook valt de teelt van het hoornvee in de laagere gebergten, vooral in het Limburgſche zeer goed uit. Aan de fokkerij van ſchaapen en varkens is nergens gebrek, evenwel zijn onze hammen op verre na niet met de Weſtfaalſche te vergelijken. Men vind in de ver uitgebreide boſſchen allerlei ſoort van wild, gelijk ook in de nabij gelegen groote en kleine rivieren, als mede in den overal aangelegden vijveren eenen overvloed van Viſſchen. De bekoorlijke velden van het Luikerland munten uit in boomvruchten en in eenen overvloed van heerlijke en zeer vroegtijdige groentens, waar mede men van daar uit de aangrenzende en minder vruchtbaare landſtreeken in het gebergte rijklijk voorziet. Men heeft ook aan den Rhijnkant in het Gulikſche tamelijk goede wijn. — Dit land heeft aldus eenen overvloed van leevensmiddelen, indien niet, gelijk zulks zedert eenige jaaren plaats vond, tallooze heirlegers zich rijklijk een groot gedeelte van deszelfs voortbrengzelen toeëigenden.

Onder de merkwaardigheden der natuur van dit land behooren inzonderheid de warme baden te *Aken* en *Burſcheid*. Men heeft wel geen gebrek aan beſchrijvingen daarvan, doch de voornaamſten zijn in Duitschland bijna geheel onbekend. Eene naauwkeurige en volgens de grondſtellingen der nieuwere ſcheikunde ontwor-

worpene ontleding van deeze mineraal-bronnen ontbreekt ons nog geheel en al. Over het geheel zoude een nieuw volledig werk daar over naar het ontwerp van MARCARD omtrent Pijrmont zeer noodzaaklijk; en zelfs verdienstlijk zijn. Onze artſen houden zich echter deels met de praktijk te veel onledig, om aan iets dergelijks te denken, deels houden welligt ook andere redenen hen daarvan terug.

De uitwerkzelen van deeze warme gezondheids-bronnen, welke zo wel inwendiglijk gebruikt, als bij wijze van een bad, druip- en dampbad aangewendt worden, hebben in de hardnekkigſte en langduurigſte ongemakken, inzonderheid verſtoppingen der ingewanden, jigt, verouderde ſcheurbuik en verlammingen, in de daad dikwerf alle mijne verwagting overtroffen. De inrigtingen van deeze baden zijn voortreffelijk, hoe wel nog voor veele verbeteringen vatbaar. — Het ontbreekt insgelijks in de nabijheid van *Aken* niet aan koude, ſtaal in zich bevattende bronnen, welke echter verdienden beter onderzocht en gebruikt te worden.

Men vind in *Stolberg*, behalven verſcheidene laken-manufactuuren, en eene onlangs aangelegde glas-Fabriek, aanmerkelijke geel koper-Fabrieken, waarin de bewooners van veele omliggende dorpen hun beſtaan vinden. In 120 tot 130 ovens, welke het geheele jaar door brandend gehouden worden, worden omtrend

der-

derde half millioenen ponden rood koper, het welk uit het noorden, uit Duitschland, Hongarije, en uit de Levant aangebragt wordt, door bijvoeging van kalmijſteen tot geel koper gesmolten, tusſchen dikke tafels van granitſteen tot plaaten gegooten, en uit denzelven door middel van kopermolens, welke door het water bewogen worden, blik, ketels, en allerlij ſoort van ruuw en geel koper-gereedſchappen gemaakt, als mede, ook door middel van bijzondere molens tot draad getrokken, welke waaren als dan wijd en zijd worden verzonden. Deeze Fabrieken, welke oorſpronkelijk uit Braband en Vrankrijk in deeze landſtreek verplaatst werden, worden nergens in Duitschland zo zeer in het groot voordgezet. Het is derhalven geen wonder, dat uit hoofde van de uitermaaten groote rookgaten der ſmelt-ovens, de geſtadiglijk uit dezelve oprijzende dikke metaal, en zwavelachtige damp de ganſche lucht vervult, en men dezelve overal niettegenſtaande de wijduitgeſtrektheid van het dal rieken kan. Een zekere franſche Schrijver heeft daarom niet ten onregte van ons *Stolberg* gezegd: „ men ademt daar niet dan vuur, zwavel en koper in" (*) Men kan

(*) On y n'inſpire que du feu, du ſoufre et de l'airain. De Schrijver van de *Amuſemens des eaux et de la ville d'Aix la Chapelle.*

kan zelfs reeds op den afstand van één uur duidelijk den eigenaartigen reuk van deezen damp bespeuren. Het is wegens deeze metaalagtige damp, dat de vruchtboomen in het dal niet goed voordkoomen, en wel bijzonderlijk op die plaatzen, alwaar veele smelterijen in de nabijheid zijn. Men ontmoet enkele menschen, welken deezen metaal-damp volstrektlijk niet verdraagen kunnen. Eene anders sterke en gezonde dienstmaagd, welke uit de vlakte van het Gulikerland gekoomen was, konde uit dien hoofde alhier niet blijven woonen; want zoo ras als zij deezen koperagtigen damp rook, wierd haar adem beklemd, zij wierd duizelig, en viel in flaauwte. — En toch kan ik de landstreek alhier niet ongezond noemen; men ontmoet hier nu en dan wel is waar landziekten, die deeze plaats ondertusschen voor een groot gedeelte gemeen heeft met de omliggende landstreeken, en waar toe gevolglijk deeze metaalagtige damp weinig aanleiding schijnt te geeven. Zeer veele menschen bereiken alhier eenen hoogen ouderdom. Zeldzaam woeden hier algemeene heerschende ziekten, schoon de geheele omliggende landstreek daar mede bezocht word. Men zoude de oorzaak hier van gedeeltelijk daarin kunnen zoeken; dat die plaats eenigzins van de landweg af, en rondom in het gebergte gelegen is, als mede, dat de wooningen voor een groot gedeelte op een tamelijke afstand van elkander af-

afgeſcheiden zijn; gedeeltelijk heeft men zulks ook toegeſchreeven aan de zwavel- en metaalagtige dampen, welke de beſmetting ſchijnen tegentegaan. — Het aardrijk van dit dal beſtaat zedert honderd jaaren bijna alleenlijk uit ſintels van ſteenkoolen en metaalſchuim, ſints de Fabrikeurs van het geele koper uit hoofde der onverdraagzaamheid in den godsdienst uit *Aken* hier na toe verdreven zijn.

Hoe weinig ondertusſchen de inwooners van ons dal door deeze koper-damp in het algemeen aan hunne gezondheid ſchijnen te lijden: zo veel te meer treft dit nogthans de werklieden in de Fabrieken zelve. Aldus zijn inzonderheid die lieden, welke in de gieterijen of ſmelterijen gebruikt worden, het meest aan dezelve blootgeſteld. Deezen blijven de geheele week door dag en nacht in hunne werkplaats, en bezoeken ſlechts den ſondag morgen hunne wooningen, welke in de nabuurige dorpen gelegen zijn, en keeren den volgende ochtend wederom tot hunne ſmelterijen terug. Zij gebruiken de geheele week door alleenlijk koude en geringe ſpijs, welke zij zich van huis medebrengen, en drinken niets dan water; op deeze wijze verteeren zij ſlechts een gedeelte van hun dagloon, en worden daardoor naar hunnen traut welgeſtelde lieden. Wanneer men echter in overweeging neemt, dat deeze lieden aanhoudenlijk en van nabij aan deeze metaalagtige dam-

dampen van het met kalmijsteen te zamen smeltend koper, boven dien nog aan den gloed van het vuur, en de schielijke verwisseling van hetzelve met de koude der buitenlucht blootgesteld zijn: als dan moet men zich in de daad verwonderen, dat hunne gezondheid daardoor niet meer komt te lijden, en zij niet reeds in hunne beste jaaren sterven. Zij zien wel is waar allen bleek en ongezond uit — terwijl zij niet zelden door borstziekten van een ontsteekingagtigen aart, door longteering of andere uitteerende ziekten aangetast worden; — uit hoofde van het schraale voedzel zijn zij veeltijds aan verslijmingen en wormen onderheevig, — en worden bij toeneemende jaaren gemeenlijk aamborstig: men vind echter met dat al onder hen nog een aantal lieden, welken eenen hoogen ouderdom berijken en eene draaglijke gezondheid genieten. Het zijn derhalven inzonderheid de volgende omstandigheden, welken ondanks eene zo schadelijke leefwijze evenwel voor het behoud van hunnen ligchaamlijken welvaart schijnen dienstig te zijn. Eerstelijk de weinige arbeid, welke zij verrigten; want zij zitten meestal ledig in de smelthuizen, en hun geheele werk zou omtrend twee uuren op den geheelen dag kunnen uitmaaken. Ten tweeden bedekken zij onder het gieten hunne neus en mond met een doek, en trachten op deeze wijze zo veel mogelijk het inademen en doorzwel-

zwelgen van deezen metaalagtigen damp te ontwijken. Het eenvoudig voedzel kan zelfs in een zeker opzicht tot hun behoud verſtrekken. Zij worden reeds met hun twaalfde jaar tot jongen in de ſmelterijen gebruikt, en zijn derhalven aan deeze leefwijze van jongs af gewoon. — Het is waarſchijnlijk, dat de te ſnelle overgang van hitte tot koude, even zo veel, zo niet zelf meer dan de metaaldamp, de oorzaak is der borſtziekten, door welken het werkvolk der ſmelterijen zo dikwijls word aangetast. Men overweege dat die lieden geduurende het ſmelten door den gloed van het vuur verhit, en door en door bezweet, gewoon zijn naar de bronnen te ſpoeden, en om zich te verkoelen, een menigte koud water inzwelgen, — dat zij zo wel in den winter als in den zomer in de gieterijen in het bloote hemd gaan; en zich aldus half naakend en bij afwisſeling aan de open lucht blootſtellen. Het is alleenlijk uit het vermogen en den invloed der gewoonte verklaarbaar, dat die lieden bij zodanig eene leefwijze niet dikwerf door verkoudheden en ontſteekingen der long aangetast worden. Zo wenteld zich ook een Rus door het dampbad verhit, in de ſneeuw, zonder daardoor eenig ongemak te lijden. — Ik moet hierbij nog aanmerken, dat de oogen der knegts in de ſmelterijen niet zelden door den ſterken gloed aangedaan worden, waar aan zij geſtadiglijk, in-

zonderheid bij het gieten van het geſmoltene geele koper bloot geſteld zijn.

Immiddels lijden de ſoldeerders aan hunne gezondheid veel meer, dan de gieters, welken de gaten der ketels door middel van *Borax* en geſtoten koper toeſoldeeren; want zij zijn genoodzaakt zich met oogen en mond zeer nabij aan die metaalagtige damp bloottеſtellen. Deeze ſterven doorgaans zeer vroeg aan eene longteering en hebben groen hair, het welk ik bij de overige werklieden in het koper niet aangetroffen heb. — Ook zij die zich veel ophouden met het maalen van kalmij-ſteen, waartoe bijzondere molens ingerigt zijn, zullen door het inademen van deeze metaal-ſtof ligtlijk eene longteering krijgen.

Minder nadeelig voor de gezondheid ſchijnt de arbeid der geenen te zijn, welken het reeds geſmoltene geele koper verder verwerken: te weeten die der molenknegts, en draadtrekkers enz. Dezen ſlaapen s' nagts in hunne woningen, en zijn bij hunnen arbeid noch aan de gloed van het vuur, noch aan metaalagtige dampen blootgeſteld. De bewerking van het geele koper op zich zelven, ſchijnt voor de gezondheid niet zo ſchadelijk te zijn; ten minſten op verre na zoo veel niet als die van het roode koper. Ik heb zelfs bij onze oudſte koperſlagers geene groene hairen noch groene tanden kunnen beſpeuren, welken RAMAZZINI echter

aan

aan de werklieden in het koper toeſchrijft. Ondertusſchen hebben onze molenknegts meestal eene bleeke kleur; zijn met ſlijm en wormen gekweld; en worden niet zelden door hardnekkige verſtoppingen van de ingewanden der onderbuik en derzelver gevolgen aangetast. Zulks laat zich gedeeltelijk afleiden uit het ſchraal en onverteerbaar voedzel, het welk zij gebruiken, gedeeltelijk ook uit het geſtadiglijk krom zitten bij de hamers, welken door het water bewogen worden. Door het eeuwigduurend geraas van deeze hamers, van welke men er verſcheiden in eene molen vind, worden zij ook allen hardhoorend.

Het klimaat van *Stolberg* d. i. de meerdere graad van warmte of koude, drooge of vogtige, zwaare of ligte geſteldheid van de lucht, veranderlijkheid van het weder enz., verſchilt weinig van andere noordelijke ſtreeken in Duitschland die niet al te hoog liggen. Het klimaat is te *Stolberg* een weinig ruwer dan te *Aken*; niet om dat hetzelve hooger in het gebergte gelegen is, maar om dat het bijna geheel omringd is met wijd uitgeſtrekte wouden, en het koude hooge land van *Monjoye* iets nader bij ons is dan bij *Aken*. Zo is het ook ongelijk warmer in het vlakke Gulikerland, en alles komt aldaar vroegtijdiger voord dan bij ons. Het welk des te minder verwondering verdient, daar wij het meest aan de noord- en oostlijke

wiuden zijn blootgeſteld; de zuidelijke winden echter door het hooge gebergte verhinderd worden om tot ons te kunnen genaaken. — De beek, welke door het Stolberger dal ſtroomt, brengt in de luchtgeſteldheid van het dal, het welk bovendien op eenige plaatſen eng en ſomber is, eene voor de gezondheid niet onverſchillige vogtigheid te wege, het water van deze beek word op veele plaatſen tot het drijven der kopermolens afgeleid, en in groote vijvers verzameld, en vormt bij gevolg hier en daar bijna ſtil ſtaande moerasſen, wier vogtigheid voor zeker niet weinig bijdraagt tot de ſcorbutieke geſteldheid en verſlijming, welken alhier vrij algemeen gevonden worden. Ook waaſemen deeze vijvers, welke dikwijls in de nabijheid der huizen gelegen zijn, een voor de gezondheid nadeelige moeras-lucht uit, wanneer dezelve in den zomer te gelijk met de beek uitdroogen, bovendien is de hitte van den zomer overal in de dalen wegens de terugkaatzing van de lichtſtraalen der bergen over het algemeen drukkender dan in de vlakte, — het welk dan ook menigmaal aanleiding tot hardnekkige afwisſelende koortſen geeft. Dergelijke ſchadelijke uitwerkingen zijn echter zelden van langen duur, om dat de eerſte zwaare regen de beek weder doet zwellen, en daardoor al het morſige door het ſterk afhellen van het dal ſchielijk wederom wegſpoelt. Deeze ſnel vlie-

ten-

tende en dikwijls tot overſtrooming toe aanwasſchende beek draagt ook ongetwijffeld daartoe bij, om de door metaalagtige deelen beſmette lucht voor de gezondheid minder nadeelig te doen worden, terwijl het vloeijend water deeze dampen inzwelgt, waardoor de lucht wederom gezuiverd word.

Onze huizen (te weeten in *Stolberg*) zijn allen van harde ſteenen gebouwd, die tot dikke muuren worden te ſaamen gevoegd. Zij zijn derhalven op zich zelven zeer koud, en vereisſchen in den winter veel vuur. Wanneer de zomer-hitte in de open lucht van het dal drukkende is, als dan is het evenwel in de huizen zeer koel, en dit geeft menigmaal aanleiding om zelfs binnens huis zich te verkoelen, en dan door verkouwdheid en zinkingen aangetast te worden. Wanneer deeze ſteenen gebouwen nabij heuvelen of aan waterrijke oorden van het dal gebouwd zijn, als dan zijn zij ook nog dikwijls vogtig, en bij gevolg is het verblijf in dezelven voor de gezondheid dubbeld nadeelig. De woonvertrekken zijn niet met planken, maar meestal met een ſoort van blaauwe ſteen bevloerd, het welk inzonderheid op de vrouwelijke ſexe eenen zeer nadeeligen invloed heeft. Het gebeurt dus niet zelden dat geduurende de maandelijkſche zuiveringen dezelven door een kort verblijf in deeze met ſteen bevloerde vertrekken terſtond geſtremt, en als dan de ſtinſte toe-

vallen daar door veroorzaakt worden. Men heeft ook de gewoonte om de beneden kamers met gebakke ſteenen te bevloeren, welke ſponsagtiger en warmer, en bij gevolg minder nadeelig voor de gezondheid zijn, dan blaauwe ſteenen; doch houten vloeren verdienen in dit opzicht altoos de voorkeur.

In *Stolberg* en in de geheele landſtreek is men gewoon met ſteenkoolen te ſtooken; welke brand zo als genoegzaam bekend is in geenen deele voor de gezondheid ſchadelijk is. Men gebruikt daartoe gemeenlijk geene kagchels, maar even, als in *Engeland*, ſchoorſteenen, die zekerlijk wel vier maal meer koolen verſlinden, dan de kagchels, echter vrolijker zijn, en de lucht in het vertrek immer zuiver houden. Men behoorde derhalven zodanige lijders, welke aanſteekende koortſen hebben geduurende den winter in een vertrek te leggen, het welk door middel van een ſchoorſteen verwarmd word; dewijl zulks kragtdaadiglijk de beſmetting weert van hun, welken de zieken oppaſſen, die ligtlijk bij het gebruik van kagchels zelven zouden kunnen beſmet worden. — Ondertuſſchen hebben de ſchoorſteenen bij eene felle koude evenwel dit ongemak, dat zij de vertrekken op verre na niet zo ſterk en zo evenredig verwarmen als de kagchels. Ondanks den overvloed van gezonde en voedzaame ſpijzen, welken dit land opleevert, gebruiken alhier en in de geheele landſtreek

ſtreek de gegoede inwooners al te zwaar en te veel voedzel, het welk den grondſlag tot veelerhande ziekten legt. Men bereidt de groentens op zulk eene wijze, dat dezelven in de boter of in andere vettigheid bijna zwemmen. Men eet ongemeen veel vleesch, en verkiest doorgaans het vetſte; het gebraad word met de vetſte ſauſen bereid, en men maakt daarentegen weinig of geen gebruik van groentens. Het menigvuldig ſalaad eeten des avonds, waarvan men bijna het geheele jaar door gebruik maakt, en het welk zo wel hier als in de geheele Nederlanden eene algemeene gewoonte is, komt wel eenigzins, ſchoon op verre na niet al het nadeel te gemoet, het welk het te rijklijk vleesch eeten te wege brengt. De uijen, waarvan men veel houdt, zouden juist daarom eerder nuttig dan ſchadelijk kunnen zijn; dewijl dezelven prikkelend, ſlijm-oplosſend en bederfweerend zijn. Meenig één bederft zijnen maag met kabeljaauw en andere zeevisch, welke uit Holland hier na toe gevoerd en met veel boter gebruikt word; het zelfde geſchied ook met oesters, mosſelen enz. In de tegenwoordige oorlogstijden is echter aan deeze dingen gebrek. Men houdt zeer veel van al te vet boter gebak, van hard gekookte of gebakken eïeren; als mede ook van de alom bekende Limburgſche kaas welke echter moeijelijk te verteeren is, en zo zeer het bederf bevoordert. De Limburgſche bo-

ter, welke men alhier gebruikt, is wel is waar van eene uitneemende hoedanigheid, echter juist des te moeijelijker te verteeren, dewijl dezelve zo krachtig en vet is. — Men behoeft zich derhalven geenzins te verwonderen, dat eene gebrekkige ſpijsverteering, verſlijming, gal- en ſlijmziekten, ſcheurbuik, verſtoppingen der ingewanden van den onderbuik, wormen, enz. in onze landſtreeken zo ongemeen menigvuldig zijn; want niets zet gal en ſlijm meer aan, dan het gebruik van vet vleesch. Lieden welken niet geſtadiglijk in beweeging zijn of geen werkzaam leven leiden, kunnen onmogelijk zulke vette ſpijzen, en het al te rijkelijk gebruik van vleesch, gelijk men zulks hier gewoon is, zonder de maag te overlaaden, en zonder groot nadeel verdraagen. Daarom bevinden zich de kooplieden welken veel aan hunne ſchrijftafel zitten, en de vrouwen bij zulk voedzel het ſlimſte, en de laatſten des te meer, daar zij weinig wijn drinken, die bij zulk eene leefwijze werklijk eene behoefte is, dewijl hij de verteering der vette ſpijzen bevoordert. Om die redenen is het rijkelijke gebruik van den wijn, dat alhier onder de aanzienlijkſte lieden algemeen ingevoerd is, geenzins afkeuren, daar het bier alhier, en vooral in de bergagtige landſtreeken, niet van de beste hoedanigheid, van ſlegte mout gebrouwen, koud en ongezond is, ten minſten naar mijn gevoelen de maag bezwaart

zwaart en het hoofd bedwelmt. De mannen zijn gewoon bij het wijndrinken overvloediglijk tabak te rooken, het welk door de gewoonte geen nadeel toebrengt. Men kan den moeſelwijn voor het dagelijksch gebruik beter verdraagen dan den rhijnſchen wijn, welke te heet is, en het zenuwgeſtel te veel prikkelt. Men houdt hier ook zeer veel van franſche wijnen, doch men dient 'er een nuttig gebruik van te maaken, indien dezelven niet nadeelig worden zullen, en boven dien zijn zij over het algemeen voor een dagelijksch gebruik niet geſchikt.

De koffij en thee worden alhier ook dagelijks gebruikt. Het nadeel, dat deeze warme en verſlappende dranken voor de gezondheid te wege brengen, kan misſchien gedeeltelijk daar door opgewoogen worden, dat het graveel, het welk men nog in de eerſte helft van deeze eeuw zeer menigvuldiglijk in deeze landſtreeken aantrof, thans bijna geheel ophoudt, ten minſten zeer zeldzaam gevonden wordt, en waarvan de oorzaak ongetwijffeld in het gebruik van deeze warme dranken, welke daaglijks den pisweg uitſpoelen te zoeken is. — Het is dus de gewoonte alleen, welke het gebruik der koffij onmiddelijk na het middag-eeten ſchijnt te verontſchuldigen, waarvan men zo wel hier te lande, als in Vrankrijk en in verſcheidene andere landſtreeken van Duitschland zich bedient. Welk een tegenſtrijdig mengzel is het

niet, onmiddelijk na dat de maag met verſchillende ſpijzen en onderſcheidene ſoorten van wijnen opgevuld is, nog daarenboven een ſterk afkookſel van koffij inteſlurpen, en volgens de gewoonte der Franſchen daar na nog wel een glas liqueur te gebruiken. Men zegt, dat de koffij na eenen rijkelijken maaltijd de ſpijsverteering bevoordere, en dat men, wanneer men dezelve weglaat, zich niet wel bevinde. Doch ik denk, dat dit alleenlijk plaats kan hebben bij hun, die van hunne jeugd af aan gewoon waren dadelijk na het middag-eeten koffij te gebruiken; voor deezen is het zekerlijk zonder eene zekere onaangenaame gewaarwording te gevoelen niet doenlijk, om hunne oude gewoonte afteleggen, al hoe wel dezelve ſchoon onmerkbaar, voor de gezondheid volſtrektlijk nadeelig is; op deeze wijze kan ook de ſchadelijkſte gewoonte, om zo te ſpreeken, eene tweede natuur worden. Lieden, die aan de koffij na het eeten niet gewoon zijn, bevinden zich altijd na derzelver gebruik, ſchoon nog zo ſterk, ja zelfs van ſlechts twee kopjes terſtond bezwaard, worden opgeblaazen, benaauwd, en hunne ſpijsverteering word geſtoord. Mij zijn buiten dien lieden genoeg bekend, welken wegens hunne zwakke maag genoodzaakt waren, deeze gewoonte, waaraan zij zich zedert eenen geruimen tijd overgegeeven hadden, te laaten vaaren, dewijl zij thans zelven het

nadeel daar van ten duidelijkſte gewaar werden. Beter behaagt mij de grondregel van FREDRIK HOFFMAN, naamlijk, het gebruik van koffij en thee tot drie of vier uuren na het eeten uitteſtellen, om daardoor de overblijfzelen der ſpijzen ten volien uit de maag wegteſpoelen, en op deeze wijze tot voltooing der verteering en chijlmaaking mede te werken. Juist daarom verwerp ik niet geheel en al de bij lieden van den *bon ton* ingevoerde theegezelſchappen, alwaar men naar den Hollandſchen trant des avonds ten zes uuren bij elkander komt, thee drinkt, tabak rookt, en op de kaart ſpeelt en wel na dat men ten één uur het middagmaal gehouden, en ten half drie uuren koffij gedronken heeft; het zoude evenwel beter zijn zich van de koffij onmiddelijk na het eeten te onthouden, en dezelve liever een paar uuren laater te gebruiken, wanneer men als dan gemaklijk de thee zoude kunnen ontbeeren, die toch, al te veel gebruikt wordende, verſlapping te wege brengt.

Ik moet ook nog van eene zo wel in deeze landſtreek, als overäl in de Nederlanden ingevoerde gewoonte gewag maaken, die, hoe weinig men ook op dezelve acht ſlaa, eenen veel betekenenden invloed op den algemeenen ſtaat der gezondheid heeft. Ik bedoele de gewoonte om des avonds zeer laat, ten 9 uuren of nog laater, te gaan eeten, en daar men gewoonlijk

ook

ook vleesch, eïeren en andere zwaar verteerbaare ſpijzen gebruikt, zich als dan daar op onmiddelijk ter rust begeeft. Zo als de ſlaap 's middags na het eeten meestal de ſpijsverteering verhindert, ophooping van ſappen en verſlijming te wege brengt; even zulk een groot en nog meerder nadeel veroorzaakt de lange ſlaap na eenen ruimen avond-maaltijd Des morgens bij het opſtaan is wederom het eerſte waaraan men denkt, om eene boterham bij de thee of koffij te gebruiken, in plaats dat men vooraf door middel van deezen warmen drank zouden trachten, om het nog van den laaten avondmaaltijd over gebleeven ſlijm wegteſpoelen, en vervolgens een paar uuren laater, wanneer men al ontbijten wil, iets eeten. —

Ik prijs hierom de Saxiſche gewoonte, om des avonds ten 6 of half 7 uuren te gaan eeten, en eerst daarna in gezelſchappen te gaan. Als dan is de ſpijsverteering reeds volbragt, wanneer men zich ter rust begeeft, de ſlaap word geruster en gezonder, en het voedzel verandert niet in een taai ſlijm, dat de ingewanden verſtopt en duizend andere ongemakken voordbrengt. — Naar de gewoonte alhier van des morgens vroeg, en des avonds geheel laat te eeten, moet zich de arts bij de bepaaling der uuren in het gebruik der geneesmiddelen in zo verre ſchikken, vooral bij zieken, die niet bedlegerig zijn of zelven geen eetlust hebben, dat hij het voorge-

geſchreeven hulpmiddel niet laate gebruiken des avonds, wanneer men zich ter rust begeeft, of des morgens vroeg, maar op zijn laatst des avonds ten 6 of 7 uuren, en des morgens één of twee uuren na den ontbijt, het zij dan, dat de ziekte van dat belang is, dat de arts zich bevoegd rekent, over den lijder geheel en al naar zijn welgevallen te kunnen beſchikken, en omtrend deszelfs, hem door eene lange gewoonte natuurlijk gewordene leefwijze veränderingen te maaken.

Van de hier boven beſchreevene leefwijze der rijken of ten minſten der welgeſtelde en gegoede inwooneren van dit land, wijkt die van den gemeenen man al te zeer af, en wel inzonderheid die van hun, welken in de Fabrieken arbeiden. Bij groote Fabrieken, welken duizenden van menſchen onledig houden en voeden, is het eigenaartig, dat rijkdom en armoede, buiteníporigheden, weelde en de uiterſte elende, zich onmiddelijk naast elkanderen vertoonen. Wanneer men nu in 't oog houdt, dat bij ons het geheele gebergte vol is van wijduitgeſtrekte Fabrieken; als daar zijn de Laaken-Fabrieken, in *Aken*, *Burſcheid*, *Vaats*, *Stolberg*, *Monjoye*, *Verviers*, *Eupen* enz. de Naalde-Fabrieken in *Aken*, de Fabriek van geel koper in *Stolberg*, de IJzer-Fabrieken, welken in de landſtreek *Düren* en op andere plaatſen gevonden worden, enz. dat bij gevolg

op

op dit klein bergagtig grootendeels taamelijk onvruchtbaar grondgebied een zeer groot aantal van menſchen op een gehoopt is, die hunne meeste leevensmiddelen uit de nabuurige vruchtbaare landen moeten ontvangen. Waaruit ligtlijk is afteleiden, dat niettegenſtaande de vruchtbaarheid van dit vlakke Guliker- en Luiker-land, de leevensmiddelen echter taamelijk duur moeten worden, zo door het vervoeren van dezelven, als ook door de menigte der inwooneren op zich zelven, en dat bij gevolg de werklieden in de Fabricken ondanks hunne goede daghuuren zich kommerlijk en ſober moeten behelpen. Het roggebrood, dat hier te lande naar het Westphaalſche grove brood gelijkt, doch op verre na zo voedzaam en ſmaaklijk niet is, maakt het voornaamſte voedzel van zulke lieden uit. Op de hoogere gebergten gebruiken zij meest brood van havermeel. Behalven dat beſtaat hun voedzel in aardappélen, geele wortelen, peulvruchten, boekwijten bezwaarlijk te verteeren koeken, in zuure melk, en geheel ſlappe koffij, enz. Vleesch krijgen zij zeer zeldzaam te proeven, op zijn hoogst een weinig ſpek. — Het is derhalven bij zulk een voedzel, meestendeels met eene zittende leefwijze gepaard, zeer natuurlijk, dat er onder de werklieden in de Fabrieken veele zwakke, uitgeteerde, ziekelijke en misſmaakte menſchen gevonden worden, dat bijna allen door dit tetſig voedzel met wor-

wormen behebt zijn, en dat men hunne kinderen, welken doorgaans zeer talrijk zijn, gemeenlijk met dikke buiken, uitteering, engelsche ziekte, en kliergezwellen aantreft, enz. Het lot van deeze menschen was in het verloopene jaar 1794 allerdroevigst, toen het land van krijgsvolk als overstroomd werd, de Fabrieken voor het grootste gedeelte stil stonden, en de meeste werklieden aldus op eenmaal zonder winst en zonder brood waren, te meer daar veelen der vermogendste Fabrikeurs het land verlaaten hadden, en 'er uit dien hoofde geen genoegzaame onderstand voor deeze arme menschen konde bezorgd worden. Hier door zijn in den winter binnen en rondom *Verviers* duizenden van menschen in den letterlijken zin van honger en koude omgekomen. Hier bij voegde zich nog eene wijd en zijd heerschende rotkoorts, die door vreemde troepen in het land gebragt was, en door het armoedige voedzel der inwooneren in zijne kwaadaartigheid bleef voordduuren. Kort om het was bijna eene geschiedenis, zo als dezelve bij SARCONE beschreeven is.

Uit al het hier vooren verhaalde kan men reeds tamelijk wel opmaaken, aan welke ziekten deeze landstreek gemeenlijk blootgesteld is, van welken ik nu nog nader gewag zal maaken. De kennis der plaatselijke gesteldheid van een land is voor den beoefenenden arts van het groot-

grootſte belang. De ondervinding immers leert ons, dat ieder aanmerklijke landſtreek op zich zelven eene daar aan eigene gezonde en ziekelijke geſteldheid heeft, aan welke doorgaans alle inboorlingen, en over het algemeen allen die eenen geruimen tijd in het land gewoond hebben min of meer onderhevig zijn. Het ware derhalven zeer te wenſchen, dat overäl de Geneesheeren deeze bijzondere geſteldheid van het land, welke bijna op alle voorkomende ziekten eenen meerderen of minderen invloed heeft, naauwkeuriglijk beſchouwden, hunne daar omtrend gemaakte waarneemingen bekend maakten, en alzo den weg baanden tot het vervaardigen van eene juiste ziektekundige landkaart. (*) Men zoude als dan ondervinden, op welke wijze ſommige ziekelijke geſteldheden, welken aan een land eigen zijn, in de aangrenzende landſtreeken ongevoeliglijk verdwijnen, tot anderen overgaan, of in hoe verre zij naar elkanderen gelijken. Men zoude daaruit leeren, zodanige geneeskundige waarneemingen, welken in eene bijzondere land-

(*) *De Heer* FINKE *heeft onlangs in zijne lofwaardige proeven voor eene geneeskundige landbeſchrijving daar toe reeds eenige bouwſtoffen geleevered. Doch men heeft dan eerst iets volkomens in dit vak te wagten, wanneer geduurende eene reeks van jaaren iedere landſtreek, door oplettende Geneesheeren uit een geneeskundig oogpunt naauwkeuriglijk beſchouwd en beſchreeven zal zijn.*

landſtreek gemaakt zijn, niet zonder groote bepaaling op andere daar mede zeer veel verſchillende landen toetepaſſen, en menig een verſchil omtrend de uitwerking der geneesmiddelen zoude met meerder grond kunnen worden beſlischt, met één woord, het zoude een zeer groot nut kunnen aanbrengen.

De ligging en de trap van meerdere of mindere warmte der lucht, de vogtige of drooge, vlakke of bergagtige geſteldheid van den grond; het voedzel, de leefwijze en werkzaamheden der inwooneren, ja zelfs de volks-geaartheid, en meer andere tot hier toe niet genoegzaam bekende zaaken, zijn de grondöorzaaken, welken te ſaamen genomen de gezonde en ziekelijke geſteldheid der ligchaamen in iedere landſtreek bepaaldelijk wijzigen, offchoon men op verre na niet altoos kan verklaaren den aart en de wijze, op welke de gemelde grondöorzaaken juist die, en geene andere ligchaamlijke geſteldheid voordbrengen. Zoo weet ik b. v. mij zelven niet voldoende uitteleggen, waarom juist galziekten, ophooping van gal, ſteen in de galblaas veel algemeener zijn in het Hannoverſche, dan ergens anders, — waarom de jigt-ſtof aan den Boven-rhijn de hoofdrol ſpeelt, en algemeener heerscht, dan in menig eene andere landſtreek, alwaar men toch even zo veel wijn gebruikt (*). — waar-

(*) *Dit zoude veelligt daar door kunnen opgelost wor-*

waarom in de gewesten van den Neder-rhijn eene ſcheurbuikagtige geſteldheid zeer gemeen is, en men verder op en in Westphaalen dezelve niet beſpeurt (*) enz. Nog veel minder laat het zich bepaalen, waarom in *Polen* eene ziekte het *hair-vlechtzel* genoemd heerscht (†), en waarom de *Pelagra* in het Milaneeſche en nergens anders gevonden wordt, enz.

De in deeze landſtreek algemeen heerſchende of wel plaatſelijke ligchaams-geſteldheid is, volgens mijne zedert vijf jaaren voordgezette waarneemingen eene *ſlijmagtige*. — BOERHAAVE noemt dezelve *glutinoſum ſpontaneum*, eene eigenaartige lijmagtigheid, ACKERMAN wederom *exſolutio principii glutinoſi*, oplosſing der lijmige grondſtoffen, bij KÄMPF treft men dezelve aan onder de benaaming van *pituita* ſlijm, en bij STOS, onder die van eene *febris pituitoſa* ſlijmkoorts, enz. Het is bijkans eene hier bepaaldelijk plaats hebbende landkoorts, welker in-

den, wanneer men in aanmerking neemt, dat men aldaar zeer veel jonge wijn drinkt, die met veel wijnſteen bezwangerd is. A. v. d. v.

(*) *De rede hier van ligt in het grove voedzel, vereenigt met de vogtige grond. A. v. d. v.*

(†) *Men weet, dat de eerſte grond daar toe gelegd word door de onzuiverheid, en achteloozе leefwijze bij het gemeene volk in zwang gaande, dat bovendien door bijgeloovigheid nog verſterkt word. A. v. d. v.*

invloed op alle ziekten men bijna het ganſche jaar door bemerkt. Inzonderheid is de ſlijmkoorts in natte en zachte winters bij ons gewoonlijk de algemeen heerſchende ziekte, welke in het voorjaar deels in eene ſlijm- en ontſteekingagtige, deels in eene ſlijm- en galagtige geſteldheid overgaat. Ik heb deeze ſlijmziekte, welke toen algemeen en zeer hevig was, in den herfst en den daarop volgenden winter van het jaar 1793 waargenomen; men beſpeurde toen ſchier bij alle menſchen blaauwe en door zucht opgezwollene kringen onder de oogen, in het bijzonder ontdekte men eene bleeke loodkleurige gedaante omtrend den inwendigen hoek van het oog, het welk een onfeilbaar kenmerk is, dat 'er eene verſlapping en eene verſtopping van ſlijm plaats heeft. Het getal der aan wormen laboreerende had aanmerklijk toegenomen. Volwasſenen werden menigvuldiglijk door eenen ſlijm-hoest, zinkingen, en ſlijmige basterd pleuris aangetast. In den herfst was de ſlijmige kinkhoest onder de kinderen algemeen, doch in den winter heerschte eene hevige ſlijmkoorts, welke gepaard was met hoesten, echter na een herhaald gebruik van braak- en purgeermiddelen, waar door eene ongelooflijke menigte van ſlijm ontlast werd, bevonden zich de lijders in zo verre verligt, dat 'er ter herſtelling van de nog overblijvende hoest geene andere middelen noodig waren, dan eene groote hoeveelheid van een af-

kookſel van tarwe zemelen met honing vermengd, laauw-warm te gebruiken. In deeze koorts wreeven de kinderen onophoudelijk de neus, alhoewel allen op verre na geene wormen ontlasteden. Wanneer de voorgeſchreeven Purgeermiddelen aan het oogmerk zouden beantwoorden, moesten dezelven zo wel bij kinderen, als bij volwasſenen gewoonlijk vrij ſterk, en met *Jalappen*, of ten minſten met *Senebladen* vermengd zijn. Men konde dezelven doorgaans wel verdraagen, en men beſpeurde nergens die ſoort van ſlijmkoorts, die zich kenſchetst door eene verzwakking van leevensgeesten, welke met de naam van ſleepende zenuwkoorts beſtempeld word. Veele kinderen, welken deeze ſlijmkoorts doorſtonden, en in dezelve of in het geheel geene, of geene genoegzaame ontlastmiddelen gebruikt hadden, teerden naderhand uit, wegens verſtoppingen van ſlijm in den darmſcheiklier, enz. Ook waren volwasſenen menigvuldiger dan anders gekweld met hardnekkige verſtoppingen der ingewanden, en wel inzonderheid in de leever.

Hoe verſchillend ook de leef-regel van de voornaamſte en geringſte inwooners zij, ſpeelt evenwel de ſlijm, als zieke-ſtof beſchouwd, bij beiden de hoofdrol. Bij den eerſten brengt het te vette, voedzaame, en te rijklijk gebruik van vleesch zulks te wege, bij de laatſten daarentegen het al te tetſig voedzel, het welk voor

een

een groot gedeelte uit ſlegt brood, aardappelen, en peulvruchten beſtaat, enz. Dit onderſcheid echter van voedzel heeft in zo verre eene verſchillende uitwerking, dat die lieden, welken armoedig leeven, bleek, mager, en veel meer met wormen behebt zijn, daar de gegoeden daarentegen bloedrijk, gezet, gemeenlijk rood van kleur, en vol van gezicht, ook dikwijls met aambeijen, een langduurige uitſlag der huid, ſcheurbuikagtige ſcherpte, jigt en verſtoppingen van eenen ſwart galagtigen aart gekweld zijn. — Over de ſcheurbuik, welke zo wel in deeze landſtreek, als over het algemeen in de Nederlanden plaats heeft, waar van de oorſprong gedeeltelijk in de leef-wijze en ook in de ſlijmagtige geſteldheid van het ligchaam moet gezocht worden, zal ik in een bijzonder Hoofdſtuk breedvoeriglijk handelen. Als mede over de kramp- en ſtuiptrekkingen, welken alhier zo menigvuldiglijk voorkomen.

Ziekten welken met eene ontſteeking gepaard gaan, en inzonderheid die van de borst, worden bij ons geduurende de koude des winters gewoonlijk aangetroffen; dezelven ontſtaan echter meestal als dan eerst, wanneer de vogtige koude van den winter al te ſpoediglijk met eene Voorjaars-warmte verwisſeld word; ik heb op dien tijd van 't jaar veele lijders met het zijde-wee onder mijne behandeling gehad, die ter geneezing tot tien herhaalde aderlaatingen noodig had-

hadden. Over het geheel moet men niet zonder ſtrenge bepaaling deeze ſtelling voor beweezen houden, dat een drooge koude winter hoofdzaaklijk ontſteekings-ziekten, en de hitte van de zomer juist gal- en rotkoortſen zouden voordbrengen. Juist in de vreeslijkſte koude der maanden Januarij en Februarij van het jaar 1795, woedde de gal- en rotkoorts in deeze landſtreek algemeenlijk en het hevigſte, terwijl de ontſteeking-koortſen zich niet eerder, dan in het voorjaar vertoonden. — Zinkingen met ontſteeking gepaard, welker overhelling tot longteering niet dan door eene ſtrenge ontſteeking-weerende geneeswijze kan verhoed worden, zijn in het begin van den winter bij ons niet zeldzaam. In *Monjoye*, alwaar het veel kouder, en de lucht merklijk ſijner, dan in *Stolberg* is, vind men ook de ontſteeking-koortſen, ontſteekingagtige borſtziekten, longteering, bloedſpuwingen, als mede verkoudheden enz. menigvuldiger, gedeeltelijk ook daarom, dewijl men zich bij de felle koude uit heet geſtookte vertrekken in de open lucht begeeft, en daar door aldaar ſpoediglijker verkouden geraakt. —

Niet dan het laatſte jaar van mijn verblijf alhier heeft de roode loop ſterk en algemeen geheerscht. — Over het geheel genomen heb ik beſpeurd, dat de Voorjaars-ziekten bij ons menigvuldiglijker, dan de Herfst-ziekten worden aangetroffen. Van de maanden Januarij af tot

Junij

Junij heb ik gemeenlijk ieder jaar eens zo veel zieken bezocht, als van de maanden Julij tot December.

II.

DE SCHEURBUIK.

Men heeft veel daarover getwistredent, of die ſoort van Scheurbuik, welke men hier en daar op het vaste land, en voornaamlijk in koude, vogtige, moerasſige, laage oorden en aan de Zee-kusten aantreft, een en dezelfde ziekte of wezenlijk verſchillende zij van die, welke men op de ſchcepen ontmoet. LIND beweert met grond het eerſte, en is van gevoelen, dat de Scheurbuik, welke op het land voorkomt, en voor eene bijzondere ziekte gehouden word, alleenlijk eene mindere ſoort van die Scheurbuik zij, welke men op Zee ontmoet, en die gemeenlijk met gevaarlijke en dikwijls doodlijke toevallen verzeld gaat. Het is ook genoegzaam bekend, dat de Scheurbuik op het vaste land, vooral in de Zee-ſteden, op de laage kusten der noordlijke Gewesten, als mede in belegerde ſteden, in gevangenisſen enz. menigmaal heftig en doodlijk word, en zich bijna in dezelf-

de gedaante, als op de ſcheepen vertoont, en deeze Scheurbuik van het vaste land mag dus vrijelijk met de Blaauweſchuit op Zee voor een en dezelfde ziekte gehouden worden. Het is echter niet minder zeker, dat in andere landſtreeken, welken op eenen merklijken afſtand van de Zee verwijderd zijn, eenige ziekten ſlechts ſommige perſoonen aantasten, of ook binnen eenen zekeren omtrek heerſchen, welker *ſcorbutieker* aart men wel uit eenige ziektekundige kentekenen genoegzaam kan opmaaken, welken echter des niettegenſtaande van de Scheurbuik, welke men op Zee aantreft, hemels breed verſchillen, en waar op bij gevolg die geneeswijze, welke voor deeze geſchikt is, op verre na niet algemeenlijk zoude kunnen toegepast worden. Dit zal onder anderen blijken uit de beſchrijving, welke ik thans van die Scheurbuik zal geeven, welke inzonderheid meer in deeze — dan in andere nabuurige oorden, zelfs in *Stolberg* — menigvuldiglijk waargenomen, en om zo te ſpreeken, plaatſelijk is. Derzelver kentekenen en toevallen zijn na genoeg deeze:

1.) Eene zekere loomheid, vermoeidheid en verſlagenheid in de leden van eenen bijzonderen aart. Die geenen, welken dikwijls met Scheurbuik behebt zijn, beſpeuren alleenlijk aan dit bijzonder geval van loomheid reeds, dat zij hunne oude kwaal wederom te wagten hebben. De ſcheurbuikagtige ſchepte ſchijnt voornaamlijk op de

de ſpieren te werken, en hier uit is het, dat zich zo wel dit toeval, als ook veele anderen laaten oplosſen.

2.) De ſpieren van de borst en van den rug worden geſpannen, en men ontwaart in dezelven een drukkend gevoel; de borst word benaauwd, en de ademhaaling moeielijk, inzonderheid bij eenige ligchaams-beweeging.

3.) De lijders, vooral tedere en aandoenlijke vrouwen, bemerken onder de huid een zeker kruipen, — in de armen een gevoel, het welk van de toppen der vingers kringswijze en in bogten kronkelende oploopt, even eens als van kruipende mieren — eene verdoovende en heen en weêr vliegende aandoening in de vleeschdeelen. Sommigen klaagen over eene doovigheid in de handen. Terwijl anderen zich aanhoudenlijk ſlaaperig bevinden.

4.) In den mond komen verſcheidene ongemakken te voorſchijn; als weekheid, verſlapping, vuurigheid, of jeukte, donkeragtige roodheid, zwelling en eene ligte bloeding van het tandvleesch; men beſpeurd blaardjes aan de lippen, op de tong, en in de geheele binnenſte holte en het verhemelte van den mond, in de keel ſcoubutieke ſpruuw-tepeltjes; ſlapheid van de inwendige bekleedzelen des monds, zo dat de lijders zelven inwendiglijk kleine ſtukjes der huid afbijten, zonder dat 'er eene bloeding op volgt. De tanden zijn met eene zwartagtige

dikke, of ook wel dunne korst overtrokken; hoewel de tanden daardoor niet altoos door beenbederf aangetast worden. Men vindt in tegendeel bejaarde lieden, welken hun geheele leeven door met ſcheurbuik behebt waren, en zwarte tanden hadden, zonder dat in eene enkele tand eenig bederf ontſtaan is. Bij eenen toenemenden graad van Scheurbuik worden de tanden los en waggelend. — Uit den mond word men eenen bijzonderen zuuragtigen bederflijken reuk gewaar, welke veel overeenkomst heeft met die van de pis, en zo eigenaartig is, dat men daaruit alleen reeds de ziekte kennen kan.

5.) Op de huid en aan meerdere deelen van het ligchaam, vooral aan de dijen, beenen, en armen, ſomtijds ook op de borst, en op den rug enz. vertoonen zich blaauw-roode, blaauwrood, bruine, en zwartagtige, niet boven de huid verhevene vlakken, als ook ſtriemen van verſchillende groote en gedaante, waarvan de grootſten den omtrek van eenen gulden beſloegen. Bij het opkomen deezer vlakken, verminderen bijna altoos de reeds genoemde toevallen der Scheurbuik. Zij verdwijnen langzaamerhand van zelve, door dien zij aan de kanten geelagtig en rondom bleek worden, zoo dat men meestal binnen weinige dagen 'er niets meer van beſpeurt. — In andere gevallen daarentegen vertoont zich in plaats van deeze vlakken, of ook wel te gelijk met dezelven op den arm,

op

op de borst, in het gezicht, en op andere plaatſen van het ligchaam een roode giersagtige en puisterige uitſlag; in zeldzaamere gevallen echter ook een uitſlag over het ganſche ligchaam, welke naar eene melaatsheid zweemt.

6.) In veele gevallen is de pis van eene natuurlyke hoedanigheid, meestal echter buitengewoon ſterk gekleurd en ſtinkend. Dikwijls beſpeurt men ook in dezelve — bereids door EUGALENUS, als een zeker kennmerk van den ſcheurbuik beſchreeven — eene roode, ſteen kleurige, zandige, en zwaare, bijna één tot twee vingeren breed hooge ſtof, in anderengevallen daarentegen ontdekt men een wit en ſlijmagtig zetſel op den grond van het pisglas, het welk ſomwijlen te gelijk een beſliſſend teken is, waar bij de toevallen der ſcheurbeuk terſtond verminderen. Ook heb ik dikwijls vrouwen aangetroffen, die aan hevige kramptrekkingen door ſcheurbuik veroorzaakt blootgeſteld waren, en wier pis zedert verſcheidene dagen gelijk was aan helder water; dan eensklaps ſcheen het haar toe, als of 'er iets naar de nieren en de blaas ſchoot, en zie daar, in de geloosde pis zettede zich een rood en zwaar zand neder, het welk den bodem van het pisglas meer dan éénen vingerbreed hoog bedekte, waarop zij aanſtonds verligting beſpeurde. Volgens deeze aanwijzing der natuur heb

heb ik dikwijls bij zodanige lijderesſen met nut gebruikt gemaakt van zachte pisdrijvende middelen.

7.) Over het algemeen vinde ik bijna altoos bij de ſcheurbuik hier te land tekenen van ſlijm in de eerſte wegen en in de ingewanden van den onderbuik. De lijders geeven, voornamelijk des morgens een menigte taaïe ſluimen op, welken zich in de klieren van de luchtpijp opgehoopt hadden. En na het toedienen van Braak- en Purgeermiddelen ontlaste zich eene groote menigte van taaïe ſlijm; Men vindt de ingewanden van de borst, vooral in den omtrek der leever gemeenlijk op het gevoel opgezet, en geſpannen; eene ſlijmagtige hoest, en de witte vloed enz. gaan daar dikwijls mede verzeld, de eetlust en ſpijsverteering lijden daar door, en de kleur van het gezicht word bleek, ongezond en om de oogen vindt men blaauwe kringen enz. — Veele ſcorbutieke lijders worden wel zo zeer niet door ſlijmige, als wel door zwartgallige verſtoppingen van de onderbuiks ingewanden gekweld, hunne ontlasting is zwart, en aan pis gelijk; bij anderen wederom treft men eene ophooping van bloed aan in de vaten van den onderbuik en deezen lijden door de aambeijen. Kortom, de ſcheurbuik en de verſtoppingen der ingewanden hebben met elkanderen veel overeenkomst dewijl gedeeltelijk een ongezond, en moeïelijk te verteeren voed-

ze

zel tot beiden aanleiding geeft, gedeeltelijk veroorzaakt ook veelligt de reeds aanwezige en ontwikkelde ſcherpte van de ſcheurbuik, wanneer dezelve zich naar de ingewanden verplaats, aldaar door derzelver prikkeling eene ophooping, en in de klieren eenen grooteren toevloed van vogten. — Ik moet evenwel toeſtemmen, dat ik verſcheidene ſcorbutieke lieden gevonden heb, vooral de zulken, welken nu en dan door eene vliegende jigt, en kramptrekkingen in de ſpieren geplaagd werden, welker oorzaak in de ſcheurbuik gelegen was, bij welken nogthans de ingewanden van den onderbuik wel geſteld ſcheenen te zijn, de eetlust en ſpijsverteering niets geleeden had, en bij welken altijd de ontlastmiddelen eene nadeelige uitwerking deeden.

8.) Ik heb bij allen welken tot ſcheurbuik overhelden, of aan dezelve onderhevig waren eenen afkeer waargenomen van alles wat geſuikert en zoet was; en daarentegen eene neiging bemerkt tot een zuur, en verkoelend voedzel, vooral tot ſalaad; des niettegenſtaande waren zij niet dorſtig en de vrouwen hadden ſomtijds eenen voiſlaagenen afkeer van het drinken.

9.) Ook heb ik bij veelen, welken met ſcheurbuik behebt waren, vooral wanneer verſtoppingen ingewanden van den onderbuik, en eene neiging tot kramptrekkingen daar mede verzeld waren, opgemerkt, dat zij eene onregelmaatige, ongelijke,

ke, nu eens eene overſlaande, dan wederom eene ſnel ſpringende pols hadden. EUGALENUS dwaalt derhalven geenzins, wanneer hij eene kleine, ſnelle en onregelmaatige pols als een wezenlijk kenteken der ſcheurbuik opgeeft.

10.) Men vindt hier te lande zeer zeldzaam dat kleverig olieagtig ſmeer aan de voeten het welk men anders gewoonlijk bij de ſcheurbuik aantreft. Zelden vertoonen zich ook ſcorbutieke zweeren, uitgenomen nu en dan aan de beenen, in welk geval dezelven met roos en zwelling verzeld gaan, en vrij boosaartig zijn. Kleine gekneusde wonden geneezen bij onzen ſcorbutieken lijderen zeer bezwaarlijk, en gaan ligtlijk tot zweeren over, welken nogthans door gepaste hulpmiddelen gemeenlijk ſpoediglijk opdroogen. — Bloedſtortingen die van eenig aanbelang zijn, vind men hier weinig; hoe wel men ſomtijds behalven het bloeden van het tandvleesch, ook neusbloeding, het uitwerpen van bloederige fluimen, als mede bij de vrouwen al te rijklijke maandelijkſche zuiveringen beſpeurt enz. Het bloed dat uit de ader gelaaten wordt, is meeestendeels dik, en zwartagtig, of men vindt op de koek zwarte vlakken of eilandjes; en het weiagtige gedeelte van het zelve is hoog geel van kleur.

11.) De ſcheurbuik heeft ook zijne uitwerking op de vrouwen, inzonderheid de gehuuwden, en wel voornaamlijk op de baarmoeder

en

en de teeldeelen. Door de prikkeling, welke de bijſlaap, zwangerſchap, en verlosſing veroorzaakt, word' deeze ſcherpte, die zeer geneigd is om zich naar de piswegen te begeeven, hier na toe gelokt, en verwekt dan door haare prikkeling eene ophooping van ſlijm in de baarmoeder, wittevioed, en onregelmaatige maandelijkſche zuiveringen, die nu eens te ſpaarzaam dan wederom al te overvloedig zijn, benevens veelvuldige hijsterieke toevallen, of zogenaamde zenuwziekten van allerleien aart.

Ik herinnere mij ook nog het geval van eene vrouw alhier woonagtig, welke door de prikkeling die deeze ſcherpte op de baarmoeder veroorzaakt had, eenige reizen na elkanderen ontijdiglijk bevallen was, en toen men eindelijk de ſcheurbuik als de wáare oorzaak deezer miskraam ontdekt hadde, werd zij alleenlijk door een langduurig en aanhoudend gebruik van zodanige geneesmiddelen, welken de ſcheurbuik konden tegengaan, in zo verre herſteld, dat zij bij eene daarop volgende zwangerheid een voldraagen kind, en daarná meer gezonde kinderen ter waereld bragt.

12) 'Er is bijna geen deel van het ligchaam waarop de ſcheurbuik niet zijnen invloed heeft; en hierom zijn de toevallen van deeze ziekte zeer verſchillende. Aldus verplaats zich dezelve bij ſommigen op de maag, en veroorzaakt braaking, des morgens pijn en kramp

in

in de maag, of wel eene ſleepende ontvelling van dezelve, waarvan ik in het vervolg een geval zal melden. Bij anderen ontſtaan van tijd tot tijd hevige kolijken verzeld met pijn in den rug, eene galagtig-ſlijmige, wateragtige, en bloedige buikloop, veroorzaakt door deeze ſcherpe ſtof die zich gewoonlijk naar de ingewanden begeeft. Anderen zijn gekweld met eene ontvelling des monds, moeïelijke doorzwelging, en ſleepende ſpruuw. Men treft ook niet zelden bij ſcorbutieke lieden eene laſtige, verſcheidene dagen duurende ongemeen ſterke kwijling aan. — ſomwijlen plaats zich deeze ſcherpte op de oogen, en veroorzaakt, inzonderheid bij bejaarde lieden, eene langduurige ontſteeking van dezelven, ook wel leepöogigheid enz — vooral dikwerf zogenaamde ſtrontjes en kleine ſpekgezwellen op de oogléden; — werpt hetzelve zich op de ooren, dan is een aanhoudend geruisch in dezelven, oorpijn, een affcheiding van eene onverdraaglijke ſtinkende ſtof in de ooren daarvan het gevolg; — plaats zich deeze ſcherpte op de tanden en kaakbeenderen, als dan veroorzaakt hetzelve bederf der tanden, tandpijn, en eene hevige en bijna niet te bedwingen pijn in de kaakbeenderen en door het geheele hoofd. — Zeer algemeen ontmoet men eene in deeze landſtreek onder den naam van *Scheurbuikagtige Jigt* bekende vliegende jigt, welke beſtaat in eene ge-

geweldige pijn in de armen, ſchouders, beenen, dijen, lendenen, de rug, en borſtſpieren; deeze pijnen vliegen ſomtijds van het eene deel des ligchaams tot een ander meer afgelegen gedeelte, ſomwijlen zijn dezelven meer bepaald, en tasten bij voorbeeld ſlechts de zijſpieren van het boven ligchaam aan, waar door dan hetzelve veele dagen aanhoudend krom getrokken blijft. Eene vrouw dertig jaaren oud, welke anders in het geheel geene geneigdheid tot ſcheurbuik had, klaagde over eene aanhoudende en vooral des nagts zeer hevige pijn, in het bovenſte gedeelte van den arm, wiens zitplaats ſcheen te zijn in het opperarmbeen, en die haar alle nagtrust benam. Men begreep dat zich daar eene gewoone zinkingſtof geplaats had, en gebruikte daar tegen eenige weeken lang vruchtloos verſcheidene hulpmiddelen. Thans kwamen op eenmaal eene ménigte ſcorbutieke vlakken op den arm ten voorſchijn, en daar door werd de pijn weggenomen. — Hier toe behoort ook de kramp in de kuiten, (*crampus pedum*) waaraan ſcorbutieke lieden veeltijds onderhevig zijn; als mede ook aanhoudende kramptrekkingen en ſpanningen in andere ſpieragtige deelen van het ligchaam, waar door plaatſelijke opzwellingen van het aangedaane deel veroorzaakt worden; insgelijks ook eene pijnelijke ſamentrekking der uitwendige bekleedzelen van het agterhoofd, en in den omtrek

der herſenpan, een aanhoudend gevoel van koude op dezelve enz. — Ik heb ook menigmaal langduurige, vogtige, dikwils met een bloederig zweet verzeld gaande roosagtige ontſteekingen aan de beenen waargenomen, die door de ſcheurbuik ontſtaan waren. — Ook word de borst en long ſomwijlen aangetast, waarvan aamborſtigheid, en eene drooge hoest het gevolg is, — in andere gevallen bemerkt men eene hoest, waarbij men des morgens eene ménigte ſlijm opgeeft, ook wel eene ſlijmteering — daar nu deeze reeds ontwikkelde ſcorbutieke ſcherpe ſtof voor het grootſte gedeelte uit het ligchaam door middel der pis ontlast word, is het niet te verwonderen dat bij zodanige lieden gewoonlijk ongemakken in de nieren, in de blaas, en in het algemeen in die deelen, welken de pis afſcheiden plaats hebben, te weeten: pijn in de nieren en lendenen (*nephritis ſpuria ſcorbutica*) eene moeïelijke loozing van brandige pis, welke droppels gewijze ontlast word, en die met een roodagtig zand, ſomwijlen ook rijklijk met ſlijm, en wel zelfs met bloed vermengd is, een ſlijmagtige druipert, en geneigdheid tot eene onwillige zaadloozing. enz. — Deeze ſcherpe ſtof plaats zich ook dikwils op de tépels der borſten van zoogende vrouwen, maakt ze wond, en veroorzaakt in den omtrek eenen vogtigen uitſlag; een ongemak, dat zelden voor altoos

te

te geneezen is zonder aanhoudende fontenellen op de armen.

Men ziet uit dit beknopt tafereel, waar bij ik alleen die toevallen van de ſcheurbuik heb opgeteld die mij het meest zijn voorgekomen, hoe verſchillende en den aart en de uitwerkzelen van deeze ſleepende ziekte zijn. Het zoude overbodig zijn hier bij te herinneren, dat bij enkelde lijders veeltijds ſlechts weinige der opgenoemde toevallen te gelijk aanwézig zijn.

Men zoude veelligt kunnen gelooven, dat ik omtrend de kenmerken der ziekte menigwerf gedwaald hadde, en aan de ſcheurbuik uitwerkzelen toeſchreef, waaraan dezelve in het geheel geen aandeel had. Ik houde mij echter door eene geduurende vijf jaaren voordgezette waarneeming verzekerd, dat deeze opgaave zeer juist is. Men overweege ſlechts, dat de ſcheurbuik hier te lande zedert veele jaaren in zwang gaat, dat ik die geenen, welken het meest aan dezelve onderhevig zijn, zeer van nabij kenne, en hen dagelijks bezoeke, dat men deeze ziekte opmaaken kan uit zichtbaare tekenen, welken aan dezelve bijzonder eigen zijn — inzonderheid die van No. 1. 2. 4. 5. — en welken nimmer bedriegen, die ook, alhoewel juist op dit ogenblik niet aanwézig, toch moeten vooraf gegaan zijn, of zich ten minſten in het vervolg doen zien, bij aldien ik bij deeze of geene ziekte vermoeden zal dat er eene ſcor-

butieke ſcherpe ſtof plaats heeft — en men zal mij toeſtaan, dat het in de meeste gevallen juist zo moeïelijk niet is de kentekenen van deeze ziekte optespeuren. Ondertusſchen kan echter ook door ſaamgeſtelde ziekten en veele andere omſtandigheden het ſcorbutieke gift ſomwijlen zodanig verborgen en onkenbaar gemaakt worden, dat de ervarenſte arts hetzelve over het hoofd ziet.

Ik heb echter in de ſcheurbuik, welke hier te lande heerscht nimmer waa genomen die hevige en doodlijke toevallen, welken *Lind* en anderen met hem onder het opſchrift van het *tweede* en *derde* tijdperk deezer ziekte beſchrijven, te weeten ſaamentrekkingen der leden, beenbederf, flaauwtens, geweldige bloedingen, rotterde wijd om zich vreetende zweeren die eindlijk den dood ten gevolge hebben. Dit alleen bewijst, mijns bedunkens, reeds genoegzaam het groot onderſcheid het welk 'er tuſſchen deeze en de eigenlijke zeeſcheurbuik plaats heeft; alhoewel men uit verſcheidene toevallen en derzelver geneeswijze allezins beſluiten mag, dat beide deeze ziekten met elkanderen vermaagſchapt zijn. — De ſcheurbuik hier te lande is ſleepende, erflijk, plaatslijk, en heeft zijnen oorſprong in de algemeene geſteldheid van het land, in de leefwijze en ligchaams geſteldheid der inwooneren; dezelve is misſchien juist daarom nimmer zeer hevig nog

boosaartig, om dat ze in de natuur der ligchaamen geheel en al ingeworteld is. Geheel anders is het gelegen met die scheurbuik, welke door eenen saamenloop van omstandigheden, die het ligchaam verzwakken en het bederf bevoorderen, als b. v. op de scheepen, onvoorziens uitberst, en als dan in het kort den hoogsten trap bereikt, indien gemelde omstandigheden niet kunnen worden weggenomen.

Scorbutieke ongemakken openbaaren zich het kenbaarst en menigvuldigst in het voorjaar bij die geenen, welken daar aan onderhevig zijn, en vooral jegens het einde van hetzelve, en in den herfst. Men treft dezelve ook meermaalen aan in natte en zachte winters; terwijl daarentegen in eenen warmen zomer en droogen winter dezelven voor het grootste gedeelte herstellen of van zelfs wederom verdwijnen. — In zekere jaaren heerscht de scheurbuik algemeener dan in anderen; aldus heb ik in de jaaren 1791. en 92. veel meer scorbutieke ongemakken waargenomen, dan in de volgende drie jaaren, zonder dat ik hier van eenige voldoende redenen weet bij te brengen. — Ik heb echter bij kinderen en jongen nog niet manbaaren persoonen zelden eene aanmerklijke scheurbuik gezien; hunne vogten zijn nog van eenen te zachten en te goeden aart, om zo zeer aan een scorbutiek bederf onderhevig te kunnen zijn. Bij jonge kinderen openbaaren zich dikwijls lig-

te beginzelen van de ſcheurbuik in den mond. Doch de vatbaarheid voor dezelve vermeerdert bij het toeneemen der jaaren.

Ten einde nu de oorzaaken te ontwikkelen, door welken de ſcheurbuik in dit land, en vooral in *Stolberg* zelve, tot eene landziekte word, moet ik vooraf aanmerken, dat deeze ſcheurbuik overal in de landen van den Neder-rhijn, en over het algemeen in de Nederlanden zeer gewoon is. Dit weet ik deels door eigene ondervinding, deels uit geloofwaardige berichten Daarentegen kan ik verzekeren, dat ik verder in het westphaalſche, in den omtrek van *Dortmond*, alwaar ik geduurende vijf jaaren de praktijk geoefend heb, bijna nimmer eenig ſpoor van deeze ziekte heb kunnen ontdekken. Even zo onbekend is dezelve in Opper- en Nederſaxen, en misſchien in geheel Opper-Duitſchland. Ik begreep derhalven, dat ik dit als eene verkleefdheid aan een verouderd gevoelen moest beöordeelen, — eertijds verwarde men, zoo het ſchijnt elke geneigdheid tot ſcherpe vogten met de ſcheurbuik zelve — dat wijlen de Heer *Leidenfrost* in zijne twistſchriften de ſcheurbuik zo dikwils als eene voornaame oorzaak opgeeft van die ziekten, welken men in de landſtreeken van den Neder-rhijn aantreft, tot dat ik naderhand zelfs ooggetuige was, dat naamlijk de geneigdheid tot ſcheurbuik in de laagere land-

landſtreeken tuſſchen de Maas en den Rhijn en voornaamlijk ook in *Aken* en omliggende plaatſen zeer algemeen was. Het zoude moeïelijk vallen, hier van voldoende redenen optegeeven, indien dezelven niet eenigzins te zoeken waren in de laagere ligging van dit land, het welk zo na bij het vogtige Holland is, en in de leefwijze welke men daar eenmaal ingevoerd heeft — waarvan ik in het eerſte hoofdſtuk reeds gewag gemaakt heb. — Men vindt intuſſchen in het hooge land van *Monjoije*, en in den hoogen *Eifel* reeds weinige ſpooren meer van ſcheurbuik. — Opmerkenswaardig is het, hoe veele lieden hier te lande overal met eenen uitſlag op de huid, en eene roodagtige vuurigheid in het gezicht enz. behebt zijn, het welk ten minſten eene algemeene helling tot ſcherpte, al ware het ook niet altoos tot ſcheurbuik te kennen geeft.

Dat de ſcheurbuik in mijne woonplaats *Stolberg* menigvuldiger en voor een gedeelte ook gevaarlijker is dan in andere nabuurige plaatſen, daartoe kunnen verſcheidene omſtandigheden aanleiding geeven. Voornaamlijk moet men hier in overweeging neemen de laage, vogtige, en moerasſige geſteldheid van ons dal, het welk bovendien veele ſtilſtaande wateren heeft, daar niets de ſcheurbuik meer bevoordert dan eene vogtige lucht. Ook heeft *Olaus Magnus* reeds opgemerkt, dat koude vogtige ſteenen gebou-

wen zeer geſchikt zijn om de ſcheurbuik te veroorzaaken. — Zouden ook misſchien de Geel-koper Fabrieken iets daartoe bijdraagen? Men wil ten minſten waargenomen hebben, dat het gebruik van koper keuken gereedſchap op de ſcheepen, de ſcheurbuik bevoordert hebbe. (*) Deeze giſſing word onderuſſchen minder waarſchijnlijk, wanneer men bedenkt, dat de voornaame lieden bijna alleen met ſcheurbuik behebt zijn, en dat daarentegen de werklieden in de Geel-koper ſmelterijen en in de Koper-molens, niettegenſtaande zij geſtadiglijk met koper omgaan, bij hunnen eenvoudigen leef regel nimmer met ſcheurbuik gekweld zijn en geheel witte tanden hebben. — Dat de oorzaak hier van, gelijk men in de ſaamenleeving gelooft en zelfs artſen alhier meenen, zoude te zoeken zijn in het water - het welk met Galmeij deelen bezwangerd is, zulks komt ten eenenmaale onwaarſchijnlijk voor om dat de Galmeij eene drooge ſaamentrekkende, en metaalagtige zelfſtandigheid is, welke onmogelijk iets tot de ſcheurbuik kan bijdraagen, daar ik bovendien bij de Galmeij-graavers geene ſcheurbuik beſpeure, en daar mij eindlijk ook landſtreeken bekend zijn waar men aan Galmeij mijnen geenerlei gebrek heeft, waar bij gevolg ook het wa-

ter

(*) M. S. GESNERS *Entdeckungen aus der Artzneigelahrtheit* B. 2. f. 418.

ter waarſchijnlijker wijze eenige deeltjes daarvan met zich voert, en waar men nogthans geene ſcheurbuik aantreft, b v. te *Iſerlohn.* Even zo min kan ik de ſteenkoolen houden voor de waare oorzaak der ſcheurbuik welke te *Mulheim aan de Rhoer* plaats heeft, doordien op verſcheidene andere aan ſteenkoolen rijke plaatſen de ſcheurbuik in het geheel niet bekend is. — De hoofdoorzaak mag derhalven wel te zoeken zijn in het menigvuldige gebruik van vleesch, van vet en ſcherp voedzel, waar mede dan nog verzeld gaat het woonen in een vogtig dal. Hoe veel het voedzel vermag in het voordbrengen van de ſcheurbuik, blijkt reeds daar uit, dat lieden, welker geſteldheid ſlechts eenigzins tot de ſcheurbuik overheld, bijna altijd blaaren in den mond krijgen, zo ras als zij kaas, vooral Limburgſche, of ook gezouten en gerookt vleesch gebruikt hebben. Daar de wijn de nadeelige uitwerkzelen deezer leef-wijze, welke niet anders dan verſlijming en ſcheurbuik bevoordert, eenigzins te gemoet komt, zo zijn uit dien hoofde over het geheel genomen de mannen minder aan de ſcheurbuik onderhevig dan de vrouwen, welken wel het zelfde voedzel gebruiken, echter niet veel wijn drinken en bovendien te weinig beweeging in de open lucht neemen.

Onder die huisgezinnen, welken alhier het langst gewoond hebben, heerscht ook de ſcheurbuik het allermeest, daarentegen blijven de vreem-

delingen, welken zich hier nederzetten, ten minſten voor eenen geruimen tijd, geheellijk van dezelve bevrijd. Zo kenne ik lieden die hier woonagtig zijn, bij welken de ſcheurbuik geheellijk verdween, zo ras als zij zich eenige jaaren in een ander land ophielden. Doch zij waren zo dra niet te rug gekeerd, of 'er vertoonde zich reeds binnen weinige weeken toevallen van ſcheurbuik — In menig een huisgezin alhier is de aan deeze plaats eigene overhelling tot de ſcheurbuik langzaamerhand erflijk geworden.

Dat de ſcheurbuik ook beſmettelijk zij, daarvan werd ik door de duidelijkſte voorbeelden volkomenlijk overtuigd. Nogthans ſchijnt zich dezelve voornaamlijk voordteplanten door eene langduurige en naauwe ommegang met elkander, b. v. onder de getrouwde lieden. Wanneer dit ſomtijds, zo als men wil, plaats vindt door kuſſen en het drinken uit het zelfde glas, als dan is evenwel zulk eene, door mededeeling veroorzaakte ſcheurbuik, ſlechts gelegen in een plaatſelijk ongemak van den mond en word ligtlijk herſteld.

Over de naaſte oorzaak en den inwendigen aart van de ſcheurbuik is veel gerédentwist. Gewoonlijk houdt men dezelve voor een eigenaartig langzaam toeneemend bederf in de vogten. En werklijk maaken verſcheidene toevallen deezer ziekte dit gevoelen niet onwaarſchijnlijk.

lijk. Het blijkt ten minſten ook uit de ſcheurbuik, welke alhier plaats heeft, dat in de vogten eene ſcherpte ontſtaat, welke deels in de gedaante van eene rotagtige, ſtinkende, en bedorven ſtof uit dezelven door verſchillende wegen afgeſcheiden wordt, vooral in den mond en door de pis, deels door derzelver prikkelenden, ontſteeking verwekkende, en invreetenden aart, zich op de huid plaatst en aldaar uitſlag, en blaauwe oploopende vlakken en zweeren ten voorſchijn brengt enz. deels beſpeurt men ook derzelver uitwerking op het zenuwgeſtel en de ſpieren, waar ze als dan door haare prikkeling pijnen en kramptrekkingen in dezelven veroorzaakt. — Zoude niet het Phosphor zuur, of liever een pisagtig zout, het welk zich in het ligchaam in eene meer dan natuurlijke hoeveelheid ontwikkeld heeft, en uit dit zuur en een vlugtig loogzout is ſaamengeſteld, voor de eigenlijke ſcherpte der ſcheurbuik te houden zijn? De ſtank welke men uit eenen door ſcheurbuik aangetaste mond gewaar word is kennelijk van eenen pisagtigen aart; het zwartagtig bekleedſel der tanden is een egt uit Phospher-zuur te ſaamengeſteld zout, zo ook het roode, zandige zetſel in de pis, waarmede menigmaal eenige verligting der toevallen gepaard gaat. — Ondertusſchen houde men dit gevoelen ſlegchts voor eene vlugtige gedachte, waarop ik in de geneeswijze verder geene acht ſlaa.

Wat

Wat de voorzegging in deeze ſcheurbuik betreft, valt het gemeenlijk niet moeïelijk, derzelver toevallen weg te neemen, en voor eenen geruimen tijd verligting te bezorgen. Eene volmaakte herſtelling is echter bij die lieden, welken alhier lang gewoond hebben en afſtammen uit eene op elkander volgende rei van geſlachten welken reeds met eene geneigdheid tot ſcheurbuik behebt waren, niet wel mogelijk, zo lang zij hier blijven woonen en in hunne gewoone leef-wijze voordgaan. Want het zij vroeg of laat te eeniger tijd komt het verouderd ongemak toch wederom ten voorſchijn, vooral in het voor en najaar, offchoon men als dan meestendeels gemaklijk kan beletten, dat dezelve tot geene aanmerklijke hoogte klimt. In verſcheidene gevallen word dit door etterdragten, welken men door de kunst in het werk ſtelt, veel bevoorderd, om dat daar door de geſtadig nieuw opkomende ſcherpe vogten bij aanhoudenheid ontlast worden, en men op deeze wijze de toevallen welken daaruit ontſtaan verhoeden of verminderen kan. — Enkele toevallen inzonderheid bij eene verouderde, en ingewortelde ſcheurbuik, b. v. puisten in het gezicht, jigt, vooral wanneer de pijn haare zitplaats in het gebeente ſchijnt te hebben, vogtige roosagtige uitſlag aan de beenen enz. zijn gewoonlijk van eene zeer hartnekkige geaartheid.

Ten

Ten opzichte van de geneeswijze der ſcheurbuik dient men zich vooraf te herinneren, dat in de meeste gevallen in de eerſte wegen eene ophooping van eene ſlijm, en galagtige, of ook eene bedorvene zuuragtige en ſcherpe ſtof plaats vindt, als mede dat 'er in het algemeen verſtoppingen zijn in de ingewanden van den onderbuik welken door eene verſaameling van ſlijm en zwartgalagtige ſtoffen zijn veroorzaakt. Den Arts moet derhalven voornaamlijk zorg draagen, om deeze verſtoppingen weg te neemen. Dewijl door het zuiveren der eerſte wegen de ſpijsverteering bevoorderd en verbeterd, en de eerſte oorzaak tot nieuwe ſcorbutieke ſcherpte benomen word, terwijl men tevens de werking van die geneesmiddelen bevoorderd, welken in het vervolg tegen de ſcheurbuik aangewend worden. In ligte gevallen is het zuiveren der eerſte wegen door een ontlastmiddel dikwijls alleen toereikende de toevallen der ſcheurbuik, naamlijk den ſtank en de blaartjes in den mond, den uitſlag en de vlakken op de huid, als ook de mattigheid enz. weg te neemen, terwijl op deeze wijze de afſcheiding en ontlasting dier ſcherpte door het gedarmte en tevens ook door de nieren bevoorderd word.

Om dit oogmerk te bevoorderen, is het dienſtigſte ontlastmiddel een aftrekſel van *Senebladen* en *Venkelzaad*, met bijvoeging van een mid-

middenzout, *Tamarinden* en *Manna* alle 2 of 3 uuren eenige dagen naar elkanderen op die wijze gebruikt, dat hetzelve dagelijks 5 tot 6 ontlastingen te wege brenge. Middenzouten op zich zelven zijn gewoonlijk niet voldoende om deezen over het algemeen met een taai flijm vermengde verftoppingen weg te neemen. Van eenè betere uitwerking is een mengzel van *Rhabarber*, *room van wijnfteen* en een weinig Citroen of venkel fuiker nu en dan gebruikt. Indien met de flijm wormen verzeld zijn, als dan zijn mengzels van *Jalappen*, *Middenzouten*, *vormkruid* en foortgelijken de dienftigfte hulpmiddelen tegens dezelven. Wanneer men evenwel uit blijkbaare kentekenen opmaaken kan, dat zich deeze ftof raar boven tracht te ontlasten, zijn ook in zulk een geval de Braakmiddelen zeer noodzaaklijk.

Men kan ook fomtijds de middelen tegen de fcheurbuik zeer gevoeglijk verbinden met de zulken welken de ontlasting bevoorderen, b. v. op de volgende wijze.

℞. *Conferv. Cochlear.*
— *trifol. fibrin āā unc. ii*
Cremor. tartari drachm vi
Puly. rhei opt. drachm i & femis
fijr. Cort, Aur q. s.
ad formam electuar. s. om hetzelve in drie of vier dagen van tijd tot tijd te gebruiken.

℞. *Con-*

℞. *Confery. nasturt. aquat.*
— *fumar. āa unc. ii*
Puly. Jalapp. drachm. ii
Salis polijchrest. unc ſemis
Oxijmell. ſquill. unc. iii
m S. om in vier of vijf dagen op te gebruiken
℞ *Folior cochlear recent. unc. i & ſemis*
Herb. abſinth pontic (vel *chamædr.*)
Rad calam. aromat.
Flaved. Cort. Citr (l. *Aurant*)
Folior ſenn. āa unc. ſemis
Rhabarbar. opt. drachm ii
Consciss. infund vini alb. libr. IV Diger. ad ſuffic. extract. Colatur D. S. Om van het zelve 2 of 3 maal 's daags een wijnglas in te neemen.

Wanneer bij lieden, die gewoonlijk in het voorjaar aan de ſcheurbuik onderhevig zijn, dezelve zich zonder eene niet al te groote verſlijming openbaart, als dan zijn zulke mengzels voor hun een goede dikwerf alleen toereikende voorjaars-kuur. In zulke gevallen echter waarin eene aanmerklijke ophooping van ſlijm plaats heeft, geeft men in den beginne eenige dagen naar elkanderen oplosſende en de ontlasting bevoorderende middelen; en vervolgens zulke mengzels, welken vermogend zijn om de nog overgebleevenen ſtoffen weg te neemen, en te gelijk de bederflijke ſcorbutieke vogten te verbeteren.

De

De bloesem van de *sleepruim* word alhier in het voorjaar als een zacht ontlastend en buikzuiverend huismiddel met nut aangewend door die geenen, welken met scheurbuik en slijm behebt zijn. Men neemt b. v. tot dat einde één of anderhalf lood verse slee bloesem en een half lood *Cremor Tartari*, kookt beiden te saamen in eene pint zoete melk tot dat dezelve gestremd is, en men drinkt vervolgens deeze doorgezegen lui des morgens nugteren eenige dagen naar elkanderen.

Wanneer de verstoppingen der ingewanden aanmerklijker, verouderder, en hardnekkiger zijn, kan men met de bovengemelde middelen alleen niets uitrigten; en men is verpligt als dan eene geregelde en oplosende geneeswijze ter hulpe te neemen, van welke ik in het hoofdstuk over de verstoppingen nader gewag zal maaken. Men kan daarbij en te gelijk middelen tegen de scheurbuik aanwenden.

Mij zijn lieden bekend, bij welken deeze scherpe met slijm verbonden stoffen, zich gemeenlijk op de ingewanden verplaatsen, en wanneer zij zich aldaar tot eene zekere hoogte verzaameld hebben, de hevigste kolijkpijnen gepaard met kramptrekkingen in de onderbuik, pijnen in den rug, en eene moeielijke waterloozing enz. veroorzaaken. Zulk eenen aanval van kolijk, die zich gewoonlijk eenige dagen te vooren door gebrek aan eetlust, trekkingen in

den

den rug, gevoel van opgeſpannenheid en krimpingen in den onderbuik openbaart, kan men zekerlijk door een ſterk ontlastend middel verhoeden, b. v. een aftrekſel van *Senebladen* en *Bitterzout*, des morgens nugteren op eenmaal ingenomen, zo dat hetzelve eene ſpoedige en overvloedige ſtoelgang te wege brenge. Indien men in zulk een geval deeze middelen in eene geringe hoeveelheid en in kleine giften mededeelt, als dan bewerkt men ſlechts prikkeling, krimpingen, en krampen zonder dat daar door de vereischt wordende ontlasting te wege gebragt word, ja men bevoorderd dus veel meer den aanval van het kolijk, dien men bedoelde te verhoeden. In de aanvallen zelven van het kolijk, zijn verzachtende lavementen, ſtoovingen en zalven op den onderbuik geſmeerd, vooral laauwe baden, en het inwendig gebruik van *bitterzout* met versch uitgeperste *lijn*- of *amandel olie*, tot daarop ontlasting volgt, de beste hulpmiddelen, terwijl men tusſchen beide een aftrekſel van *Camill-bloemen* en *Lijnzaad* heel warm laat drinken. Zo dra het kolijk begint te verminderen, dan vertoond zich de pis eenige dagen agter één dik en troebel, en 'er bezinkt als dan een ſteenagtig zetſel.

Ik heb bij verſcheidene lijders waargenomen, vooral bij de zodanigen, welken met eene verouderde, erflijke ſcheurbuik behebt waren, dat hunne natuur in het geheel geene geneigdheid

ſcheen te hebben, deeze ſcherpe ſtoffen door de ingewanden te ontlasten, wanneer de eetlust en ſpijsverteering goed waren, de ſtoelgang zeer geregeld, en de eerſte wegen zuiver bleeven. Des te menigvuldiger daarentegen verplaatſte zich deeze ſcherpe ſtof op de ſpier en vliesagtige deelen van het ligchaam, en veroorzaakte in dezelve dan eens vliegende dan eens plaatſelijke pijnen en kramptrekkingen, welken veel overeenkomst hadden met jigtpijnen, veeltijds ging dezelve te gelijk verzeld met eene krampagtige ſpanning en prikkeling in het geſtel der bloedaderen, het welk men uit eene ongelijke, harde, uitgezette, en opſpringende pols opmaakte. — Somtijds plaatſte zich ook deeze ſcherpe ſtof op de huid, en vooral op de beenen, eerst in de gedaante van eenen ſchilferigen uitſlag, welke vervolgens vogtig, bloedend, met vuile zweeren bezet, en roosagtig enz. word. Bij zodanige lijders derhalven, alwaar de eerſte wegen zuiver waren, en deeze ſcherpe ſtof zich in de tweede wegen ſcheen ontwikkeld te hebben, heb ik alle ontlastmiddelen onnut en ſchadelijk gevonden. De zieken werden daar door meer verzwakt, en de toevallen ſlimmer en hardnekkiger gemaakt. De waare middelen om in dergelijke gevallen deeze ſcherpte te ontlasten zijn het bevoorderen der waterloozing, het te wege brengen van een zachte uitwaaſeming, etterdragten, het gebruik der baden, en het koppen enz.

Ook

Ook ten opzichte der Braakmiddelen raad ik alle omzichtigheid te gebruiken, dewijl dezelven dikwijls eene ſchadelijke uitwerking hebben, in gevallen, waarin eene aandoenlijkheid en ſpanning van het zenuwgeſtel, verzeld van eene neiging tot ſcorbutieke krampen in het hoofd, in de maag, in de ſpieren van de borst, en der uitwendige leden enz. de overhand neemt, de pols opgezet en ongeregeld is, en eene beeving der leden plaats heeft enz. Welk alles men vooral bij bejaarde vrouwen waarneemt. De prikkeling welke het Braak-middel in de maag veroorzaakt, is onvermogend om die ſcorbutieke prikkeling, welke zich door het ganſche ligchaam verſpreid heeft, weg te neemen en als het ware uit te blusſchen. De uitwerking van hetzelve kan derhalven wel geene andere zijn dan de krampagtige toevallen te vermeerderen, en eene groote zwakte en flaauwten te bewerken. — Voor het overige zijn in zulk eene krampagtige geſteldheid de beste middelen verwarmende en verzachtende lavementen, warme en krampſtillende ſtoovingen op den onderbuik, het gebruik van een voet-en dampbad, het invrijven van het *linimentum volatile camphoratum* langs de rugſtreng, op den kuil van het hart, en den onderbuik, terwijl men inwendiglijk zich bedient van de *verzoete mineraal-zuuren*, *emulſien*, een mengſel uit *Minderers geest* met *ſalpeter* en het aftrekſel van *Camillen*, een

Thee van *Camillen*, *Melisſen*, en *Vlierbloemen* enz. aanhoudenlijk warm gedronken, waarbij men ſomtijds een weinig goeden *wijn-azijn* voegen kan. — Over het algemeen moet men op zulke hulpmiddelen bedacht zijn, welken in ſtaat zijn om de krampen te doen bedaaren, en de uitwaasſeming en waterloozing op eene zachte wijze te bevoorderen. *Opiaten* zijn in alle ſcorbutieke kramptrekkingen ten uiterſte ſchadelijk. Wanneer deeze krampagtige geſteldheid verbeterd is, moet men langzaamerhand trachten de grond oorzaak, welke tot deeze ſcherpte aanleiding gegeeven heeft, weg te neemen.

Tot die middelen, welken alhier met de meeste nut in de ſcheurbuik zijn aangewend, behoort inzonderheid een tegen de ſcheurbuik ingerigte leef-regel; het voedzel moet gemaklijk te verteeren en bederfweerend zijn. Alle vette taaïe ſpijzen, welken bezwaarlijk te verdouwen zijn, en het bederf bevoorderen, moeten vermijd worden. — te weeten vet vleesch, groentens met veel boter toebereid, harde eïeren, gebak, kaas, gezouten en gerookt vleesch, als ook ſtokvisch enz daarentegen beſtaat het beste voedzel in goed uitgebakke brood, het maatig gebruik van versch en niet al te vet vleesch, verſche visch, haring, vleeschnat met veel groentens in hetzelve, als kool, zuuring, postelein, ſcorſoneelwortelen, andijvie, kervel, pie-

pieterſelie, ſelderie, uijen, en preij enz. het gebruik van aardappelen, verſche Groentens van allerlei ſoort, terwijl onder de ingelegde groentens voornaamlijk behoort zuurkool, en raapen, klein geſnedene en gedroogde turkſche boontjes, welken boven de ingemaakten te verkiezen zijn, ſalaad van latouw, veld ſalaad, geſchaafde roode en witte kool, water-en tuinkers, lepelblad, andijvie, paardebloemen, ſalaad van hop enz. en het is buiten tegenſpraak dat het dagelijks en overvloedig gebruik maaken van ſoortgelijke voedzels hier zeer veel toebrengt om den voordgang der ſcheurbuik te beletten; het gebruiken van mierikswortel bij de ſpijzen, de radijs indien de maag dezelve verdraagen kan; allerlei ſoorten van Ooft, voornaamlijk ook aalbeſſen, kruisbeſſen, blaauwe beſſen, citroenen, chinaasappelen, komkommers, en meloenen enz. — Een maatig gebruik van Brandewijn, voornaamlijk van de Hollandſche Jenever des ogtends is niet te verwerpen. Voor het overige is de beste drank wel uitgegist bier, Moeſelwijn, Seltzer of Fachinger water met wijn, een drank uit *mout* bereid met bijvoeging van een weinig *Vitrioolzuur*, een afkookſel van de *toppen* des *Dennenbooms* met een weinig wijn, hui, hui met wijn vermengd, verſche karnemelk, ſlappe limonadé, water met wijn azijn, ſuiker enz. — Ook is het ſap uit den *Berkenboom* in het voorjaar des mor-

gens gedronken, werklijk een voortreffelijk middel. Indien de lijders zich van het gewoone gebruik van koffij en thee niet geheel en al onthouden kunnen, moet hetzelve echter voor een gedeelte vermindert worden. — Hier bij komt nog dat men zich zo veel mogelijk beweeging trachte te verſchaffen in eene open, en drooge lucht, zonder zich evenwel zeer te vermoeïen, eene warme en drooge kleeding, het onderhouden van eene zuivere, drooge lucht in de Vertrekken door middel van ſchoorſteenen, reukwerk, en het beſtrooïen van de vloer met zand. — door zorg te draagen dat de gewoone ontlastingen van den ſtoelgang, de pis, en uitwaasſeming geregeld zijn — als mede ook door gepaste vrolijkheid en aangenaame verſtrooïng door goed gezelſchap enz. — Ik houde het veelvuldig gebruik van de *verſche melk*, volgens mijne ondervinding, voor één der vermogendſte middelen om de ſcheurbuik voor te komen, dewijl dezelve de vogten verbeterd en voor bederf bewaard. Echter kan niet een ieder dezelve verdraagen, en de meesten onzer inboorlingen hebben 'er eene zekere afkeerigheid van. — Om den mond voor de uitwerking der ſcheurbuik te behoeden, verſchaft behalven het zuiver houden van dezelve met koud water en andere mondſpoelingen, welker voorſchriften ik nader zal opgeeven, het tabak rooken veel nut, om dat daar door de in-

inwendige deelen der mond als het ware gebalſemd en tegen het bederf bewaard worden.

Onder die middelen welken het meest vermogend zijn om het bederf der ſcheurbuik op eene kragtdaadige wijze te kunnen tegen gaan, verdienen 1) zo als de ondervinding leert in de eerſte plaats genoemd te worden die planten welken tot de orde der *Siliquoſæ* behooren, om dat zij door middel van derzelver ſcherp en vlugtig beginzel prikkelend, ſlijm verdunnend, bederfweerend, en ſterk pisdrijvend zijn. De voornaamſte en als geneesmiddelen gebruikbaarſte onder dezelven zijn *Mierikwortel*, *Lepelblad*, *Mostaard*, *Water en Tuinkers*, bij welken men nog voegen kan de *Veldkers* (*Cardamine pratenſis*) welke der *Waterkers* in ſmaak en krachten omtrend evenaaren. Hoe meer de lijders verzwakt, en met ſlijm, en eene overvloed van vogten behebt, en daarentegen minder prikkelbaar zijn, zo veel te ſtoutmoediger en rijklijker kan men hun dezelven toedienen, en zij kunnen ze ook des te beter verdraagen. Men beſpeurt echter eene betere uitwerking van dezelven in den winter en in het voorjaar dan in den zomer, en over het algemeen meer bij bejaarde dan jonge lieden. Wanneer men dezelven met anderen kruiden (2. 3) vermengt en tevens een zuuragtig vogt daar bij voegt, dan kunnen dezelven met nut zelfs door de aan-

doenlijkſte lieden gebruikt worden. Men zij echter omzichtig in het bepaalen der giſte van den *Mierikwortel*, vooral wanneer dezelve op wijn of bier getrokken is, dewijl van een al te rijklijk gebruik van denzelven eene ſchielijke bedwelming en zinneloosheid het gevolg is, welke echter ſpoediglijk verdwijnt en niets kwaads na zich ſleept. De Heer *van Stoerk* geeft onder zijne beoefenende geneeskundige voorſchriften, een wijn op tegen de ſcheurbuik, waar bij hij onder anderen middelen vier oncen *Mierikwortel* met vier pinten wijn laat trekken, om daarvan alle twee uuren twee oncen te gebruiken. Ik wil wel wedden, dat de minſte lieden zulk eene gift zullen kunnen verzwelgen, zonder daar door bedwelmt neder te tuimelen. Anderhalf tot twee oncen *Mierikwortel* is het hoogſte, wat men op twee pinten wijn zoude durven doen. Voor het overige bewerkt de *Mierik*, in wijn of in bier toegediend, gewoonlijk eene zachte ontlasting. Men moet denzelven echter bij gevoelige, en aandoenlijke lijders geheel en al agter wege laaten, en liever zulke kruiden tegen de ſcheurbuik verkiezen, welken minder ſcherp zijn.

2) Kruiden welken een zeepagtig beginzel in zich bevatten, zacht oplosſende, pisdrijvende, ten deele bitter en te gelijk bederfweerende zijn; als *Paardebloemen*, *Suikereij*, *Kiswortelen*, *Duive-Kervel*, *Boks-boonen*. — *Kervel*,

vel, *Venkel*, *Waterkers*, en *Kleine Brandnetelen.*

3) Zodanige kruiden welken een zacht zuur in zich bevatten, en niet ſterk ſaamentrekkend zijn, als *Zuuring*, *Klaverzuuring*, *Paardik*, *Leeverkruid*, *Kleefkruid* (*Aparine*) het welk door *Edwards* onlangs aangepreezen is; — Zuuren uit het plantenrijk vervaardigd, als het ſap van *Citroenen* en *Oranje appelen*, *Azijn*, *Wijnſteen zuur*, *Zuuringzout* enz.

4) In de ſcheurbuik welke hier te lande plaats heeft, beſpeur ik niet altoos de heilzaame werking van *Mineraal zuuren*, en van het niet zo ſterk in gebruik zijnde *Zeezout-zuur*; dezelven zijn wel is waar verkoelende en verfriſſchende, doch zij ſchijnen op verre na niet zo vermogend te zijn om de ongeſteldheid der vogten te verbeteren, dan de zuuren uit het Plantenrijk genomen, en bovendien kunnen de lijders dezelven zeer dikwijls niet verdraagen. Het *Vitrioolzuur* is nog boven de anderen te verkiezen, wanneer hetzelve door ſterke Brandewijn, gelijk in het *Dippelſche* of *Hallerſche zuure Elixer*, meer verzacht, met een ſmaaklijke ſiroop vermengd, en met water verdund is, men kan dezelve ook bij een afkookſel van *Mout* en het ſap van uitgeperſte kruiden voegen. — De verzoete Delfstof-zuuren, als ook de *Naptha* uit *azijn* vervaardigd, zijn dikwijls met een uitneemend nut aangewend, om dat

zij het vermogen bezitten de kramptrekkingen te doen bedaaren, de krachten optewekken, en de pis zachtlijk aftedrijven. — Hier toe behoort ook het inwendig gebruik der *vaste lucht*.

5) Een afkookſel van *Mout* het welk door *Macbride* het eerst is aangepreezen, en op wiens heilzaame uitwerkingen veele lieden nog bij ondervinding weeten te roemen. Het gebruik daarvan is in warm weder veel aangenaamer en het laat zich dan ook beter verdraagen. Ik laat gewoonlijk bij hetzelve een weinig *Vitrioolzuur* mengen dewijl het anders niet ſmaaklijk is. En als dan kan men 'er dagelijks omtrend één vles van gebruiken. — (*)

Het afkookſel van de *toppen* der *Dennenboomen* laat zich in den winter en in het koude en natte voorjaar beter verdraagen; dit middel bezit een zacht balſamiek, bederfweerend, en pisdrijvend vermogen. Wanneer men deeze toppen klein geſnéden alleen met water kookt, zo als veele ſchrijvers opgeeven, als dan trekt 'er van de harstagtige deelen, waarin alleenlijk derzelver vermogen gelegen is, niets uit. Hetzelve moet derhalven door bijvoeging van Wijn of Brandewijn bereid worden. Zelfs is

(*) *In de plaats van Vitrioolzuur is het ſmaaklijker, en gewis niet minder heilzaam een derde gedeelte goede roode wijn daar onder te mengen* A. v. d. Vert.

is het bier dat op de *Dennen-toppen* of *ſpruiten* getrokken is heilzaam. — Insgelijks is het *Teerwater* (*infuſum picis liquidae*) het welk daar mede eenige overeenkomst heeft en bij ons in gebruik is een zeer dienstig middel

7) Somtijds kunnen ook bittere Specerijagtige en bederfweerende middelen in onze ſcheurbuik met nut aangewend worden, het zij als bijvoegzels bij andere gepaste middelen, of wel bij den afloop der ziekte om het ligchaam te verſterken en hetzelve voor weder inſtorting te behoeden, dezelven zijn *Kinabast*, *Kaneel*, *Witte Kaneel*, *Quasſihout*, *Citroen- en Oranjeſchillen*, *Kalmus*, *Alantswortel*, *Alſem*, *Gentiaanwortel*, *Duizendkruid*, *laage Eike*, *Veldcijpres*, *Koninginnekruid enz* — ook *Staal-middelen*, en het *elixer* van *Vitriool*.

8) Voor eene zeer verouderde, ontaarte, en hardnekkige ſcheurbuik, wanneer zo als het dikwijls gebeurt, de reeds opgenoemde middedelen vruchtloos beproefd zijn; blijven 'er nog andere hulpmiddelen over, welker gebruik zeer zelden het doel geheellijk zal misſen. Hier toe behooren de mengſels uit *Spiesglas*, *Zwavel*, *Pokhout*, *Campher*, inzonderheid in die ſoort van Rheumatieke toevallen welken hunnen oorſprong uit de ſcheurbuik ontleenen, dezelven eenigen tijd aanhoudend voordgebruikt te gelijk met een *Houtdrank* of afkookſel van de *Kliswortelen*, *Graswortel*, *Paardebloemen*, *Varen*,

ren, *Salſaparilwortel*, *Zoethout*, *Pokhout*, *Sasſafras*, *Jeneverhout*, *Bremzaad*, *Venkelzaad*, *Jeneverbeſſen* enz. Waar bij de lijders onder het gebruiken van deeze middelen moeten zorgdraagen dat de natuurlijke uiswaasſeming zo veel doenlijk bevoorderd worde; — het gebruik der *Akenſche Baden* en het drinken der aldaar gevonden wordende warme Mineraale wateren welken met de lucht van zwavelleever bezwangerd zijn. — Het bevoorderen der waterloozing zo veel als immers mogelijk is, waartoe behalven de reeds voorgeſchreeven hulpmiddelen tegen de ſcheurbuik nog in het bijzonder dienstig zijn: de *Copaiva* of *Peru* balſem nu en dan tot eenige droppels met ſuiker toegediend, waarbij te gelijk een pisdrijvende drank gebruikt word; voorts een mengſel beſtaande uit een once *verzoete geest* van *Salpeter*, *Venkel* en *Jeneverolie* van elk een half drachme, waarvan men alle 2 uuren dertig droppels of iets meer, te gelijk met een verkoelende drank laat gebruiken; het vrijven met een pisdrijvend ſmeerſel uit *Terpentijn olie* en een *dooijer* van een *ei* beſtaande in den omtrek der nieren; het drinken des morgens van *kalkwater* tot vier of zes oncen met wat melk; het gebruik des *Zeeäjuins* welke door *Lind* zo zeer aangepreezen is in de *pilulæ ſquilliticæ* der *Edinburgſche* Apotheek, of wel met honing en azijn bereid of op wijn getrokken, of den *azijn* des *Zeeäjuins* met gelijke deelen *verzoete*

te Salpeter geest, droppels gewijze toegediend enz. — Indien echter geen een deezer geneesmiddelen vermogend ware om de geduuriglijk op nieuw weder opkomende ſcherpe ſtoffen te kunnen weeren, als dan kan men dezelven gemeenlijk volgens de ondervinding door etterdragten afleiden, en langs deezen weg de toevallen voorkomen.

Ik heb ook nu en dan met vrucht aangewend de poeder van *Sevenboom* tot één ſcrupel ingegeeven, ſomtijds met bijvoeging der *verzoete kwik*, wanneer de ſcherpe ſtof zich op de Baarmoeder geplaatst, en als dan door derzelver prikkeling veelvuldige toevallen op de zenuwen veroorzaakt had. Het gebruik van dezelve bragt eene rijklijke ontlasting te wege van een kwaadaartig ſlijm uit de Baarmoeder het welk eene ſpoedige beterſchap ten gevolge had.

Voorſchriften

℞. *Succ. expr. tarax*
urtic. minor.
acetosæ.
bardanæ
Cochlear. ad partes aequales
M.

℞ *Succ. expr. naſturt. aquatici*
beccabung.
cardamines pratenſis
acetoſellæ.
fumariæ ad p.æq
M.

M.

℞ *Succ. expr. naſturt. hortenſis*
lapathi acuti
trifolii fibrini
chærefolii
aparines *ana*

Van de uitgeperste ſappen deezer Kruiden worden elken morgen vier oncen of iets meer, bij kleine giften genomen, waarop men vervolgens eene pint hui toedrinkt. Dit ſap moet ten minſten alle twee dagen versch geperst en in eenen kelder wel bewaard worden. Het is onnoodzaaklijk en zelfs ſchadelijk dit ſap te laaten opkooken, dewijl het daardoor den friſchen ſmaak verliest en zijne werking verzwakt word. Bij dit ſap kan men ook een weinig wijns doen, of de gekneusde kruiden, voor dat dezelven uitgeperst worden, met wat wijn bevogtigen. — Gevoeglijk kan men ook bij dezelven doen het uitgeperste nat van *Borsdorffer appelen*, *Berberiſſen*, of *Aalbeſſen* zo als ook dat van *Citroenen* en *Oranje appelen*, b. v.

℞ *Succ cochlear hortens unc vi*
beccabung.
naſturt. aquat.
Citri l. Aurantior aa unc iii

M. S. Waarvan men elken morgen een derde gedeelte gebruikt. — Om het zelve ſmaak-

lij-

lijker en voor de maag verdraaglijker te maaken vermengt men dit ſap met *Aqu. raphani compos*, *Geest van lepelblad*, *Aqu. nucis mosch. Spirituos.* en dergelijken.

℞ *Succ. expr. cochlear.*
naſturt. aquat. āā anc. vi
Spir. Vitrioli drachm. ii

M. S. Hiervan alle 2 of 3 uuren éénen once te neemen.

℞ *Succ. expr. rad. raphani rusticani unc. vi*

M. S. Viermaal 's daags ééne once met hui te neemen.

℞. *Herb acetoſæ rec. consciss. Manip iii*
Coq. S. q. Seri lactis per ¼ *hor. Colat. libr. ii* admisc.
Salis acetoſellæ dr. i.
Sijr acetos. citr. unc. i — ii

M. S. Daarvan alle 2 uuren één kopje te gebruiken.

℞. *Conſerv. acetoſell. unc. ii*
Salis acetoſell. dr. i
Sijr acetos. citr. unc. i

M. S. Op éénen dag te gebruiken. — Hoe heeter en prikkelbaarder het geſtel is, zo veel te noodzaaklijker zijn ſoortgelijke verkoelende-zuuragtige middelen.

℞. *Conſerv. cochlear. unc. ii*
acetoſell.
Sijr cort aurant. āā unc. i

M. S.

M. S. Om hetzelve in 2 dagen van tijd tot tijd te gebruiken.

℞. *Conſer. cochlear. vel naſturt. aquat unc. iii*
Pulv. cort. peruv. ſubtil. unc. i
Succ. citri q. ſ.

ut. F. Electuär möll S: In 2 of in 3 dagen op te gebruiken

Doordien die geenen, welken aan de ſcheurbuik onderhevig zijn eenen grooten afkeer hebben van alle zoetigheid, laat ik de Kruiden niet met eens zo veel, maar met gelijke deelen ſuiker, of nog minder, en zo het mogelijk is telkens versch klaar maaken.

℞. *Pulv. rad. calom. aromat. unc. i*
cort Winteran. drachm ii
Conſerv. abſinth. vel trifol. fibr. unc. ii
Sijr. acetos citr. q. ſ.

F. Electuar. S. Om in drie dagen daarvan nu en dan te gebruiken.

℞. *Eſſent. trifol. fibr.*
Spirit cochlear. āā unc. i
nitr. dulc
Eſſ. Cort. Aur. āā unc ſemis

M. S. Alle 2 uuren 80 droppels met water of wijn te neemen.

℞. *Extr. fumar.*
trifol. fibr. l. absinth. āā unc. ſemis
Solv. *Aq. menth. pip. unc vi*
Add. *Spir cochlear. unc ii*
Elix. acid. Hall. drachm. ii

M. S

M. S. Viermaal 's daags een ſpijslepel vol met water verlengd te gebruiken.

℞. *Extr. turion. pini (ſpirituos) unc. i*
Solv. *Spir. cochlear. unc v.*
Aq. ſtillat. ſpirituos. piper Jamaic.
l. nuc. mosch. l. cinnam. unc. i

D. S. Alle 2 uuren 100 en meer droppels met water of wijn te neemen.

℞. *Turion. pini l. abietis unc. ii*
Conscisſ. coq Aqu. fontan. Libr. II
per quadrantem hor. tum ab igne remot. af-
fund. vini albi Libr I
Stent vaſe clauſo per diem.
Colat D. S. Ieder dag op te gebruiken, en daar mede een maand aanhoudend voord te vaaren.

℞. *Malti in molendina fracti unc vi*
Coq. per ¾ hor. Aqu. fontan.
Colat. Libr. IV. admisc.
Sijr. ribeſior unc. iii
Spir vitriol. q. ſ.
ad gratum acorem. D.

℞. *Rad. raphani ruſtican. rec. in talcolos*
Sectæ unc. ii
Rad. calam. aromat. l. helen.
Cort. Aurantior. condit.
Folior. Salviae āa unc. i
Vini alb. l. cerevis. Meuſur. i. ad
unam ſemis.
Diger. frigide Colat. D.

℞. *Rad. raphan. rust. consciss unc. ii*
Summit. abſinth.
Flaved. Cort. citr. rec. āa unc ſemis
Rhabarb. opt. drachm. ii
Limatur. martis drachm. vi
Diger frigide Vini alb. Libr. IV.
Calat. D. S. Om 2 of 3 maal 's daags daarvan een wijnglas vol te neemen.

℞. *Folior. cochlear.*
trifol. fibrin.
ſem. ſinapis
Baccar. iunip. āa unc. i
Semin anis. l. foenic. unc. ſemis.
C. C. Diger. Vini l. cerevis. Libr. IV.
Colat. D. pro potu ad lubitum.

Tegen die ongemakken, welken de ſcheurbuik in den mond veroorzaaken, heb ik de volgende mondſpoeling welke door PLENCK in zijne *Pharmac. Chir.* aangepreezen is, met vrucht aangewend en dezelve altijd voldoende bevonden.

℞ *Aqu. cochlear. unc. ii*
Spir. cochlear. unc i
Tinctur. laccæ unc ii.
M.

Hetzelve met rooden wijn verlengt kan als een gorgeldrank met vrucht gebruikt worden tegen de ſcheurbuik in de keel; zo ook.

℞. *Folior Salviæ consciss. Manip. i*
Coq parum Vin. rubr.
Colat.

Colat. unc. viii admisc.
Mell, roſar. unc. i
Spir ſalis acid. drachm. i

D. S. Om mede te gorgelen.

Het is in de daad opmerkenswaardig dat bereids de oudſte ſchrijvers, welken in het 16de jaar honderd het eerst eene beſchrijving van de ſcheurbuik gegeeven hebben, de vermogendſte middelen tegens dezelve hebben aangetekend, welker nut nog in onze dagen door de ondervinding bevestigd wordt. Dit blijkt uit die uittrekſels, welken *Lind* in het aanhangzel tot zijn werk onder het opſchrift *Bibliotheca Scorbutica*, uit alle ſchrijvers welken hem over de ſcheurbuik bekend waren, verzameld en in het licht gegeeven heeft. Offchoon de gemelde oude ſchrijvers grootendeels de ſcheurbuik op het vaste land waargenomen hebben, zijn echter hunne beſchrijvingen zeer naauwkeurig en kunnen op de ſcheurbuik hier te lande ten vollen worden toegepast. Hiervan werd ik overtuigd door eene oude verzameling van ſchriften, welken *Lind* niet aangehaald heeft, en waarvan de tijtel is.

Viel vergrösſter und heller polirter ſchorbocks-ſpiegel, oder eigentliche und ausfuhrliche Beſchreibung des nunmehr weit reisſenden ſchorbocks, in vier aufs neue unterſchiedlichen Tractätlein (von Caspar. Horn, Joh. Röthenbeck, Gregor. Horst, und Joh. Wierns verfasst,)

fasst,) und dem gemeinen ſtadt und Landmann zum Besten in Druck verfertiget. Nurnberg 1659. 701 *Seiten in* 12.

Voor en al eer ik deeze afdeeling beſluit, zal ik ten bewijze der zonderlinge en hardnekkige ongemakken die uit eene ſcorbutieke ſcherpte kunnen ontſtaan, hier nog de Geſchiedenis van eenen Jongeling verhaalen, welke nu reeds vijf jaaren aan eene aanhoudende maagpijn en veelvuldige kwaalen onderhevig is, doordien eene ſcherpe ſtof zich naar alle waarſchijnlijkheid op de geheele inwendige rok van de maag geplaatst, en dezelve door haare prikkeling tot een tegennatuurlijk afſcheidings-werktuig gevormd had.

De Heer — thans 33 jaaren oud, lang van geſtalte en grof van leden, zedert eenige jaaren echter zeer vermagerd, was tot in zijne jongelingſchap taamelijk gezond; alleenlijk was hij in zijne eerſte jeugd veel met winden gekweld geweest, en in vervolg van tijd eenen onregelmaatigen, dikwijls harden en moeijelijken ſtoelgang gehad. Ook had hij met ſcorbutieke toevallen, die bij zijn geſlacht voornaamlijk heerſchende zijn, reeds vroegtijdiglijk te worſtelen. Hij kreeg ééns de geelzucht, en toen dezelve verdweenen was, gebruikte hij Pillen tegen verſtoppingen in de leever. In zijn 19de jaar vertrok hij naar Holland om zich aan den Koophandel toetewijden, en werd, kort na zij-

zijne aankomst in Zeeland, door eene dagelijks afgaande koude koorts, én eenigen tijd daarna door eene galkoorts, uit onzuiverheden van de maag ontſtaan, aangetast, waarvan hij door ontlastende en vervolgens door verſterkende middelen herſtelde. Eenige maanden daarna werd hij eene log-en loomheid der leden gewaar, en de ſcheurbuik — waaraan hij reeds in vroegere jaaren onderhevig was geweest — vertoonde zich nu in eenen zeer hoogen graad, waarvan de kentekens zich openbaarden door eene ongemeene ſtank in de mond, door zwarte vlakken, ſtijvigheid in de kniëen, roos, opzwelling en zweeren aan de dijen enz. Hij behield eene taamelijk goede eetlust en ſpijsverteering, en door het gebruik van dienstige middelen genas hij eindelijk van de ſcheurbuik. Van dien tijd af bleef echter deeze Jongeling in den nagt menigvuldiglijk gekweld met eene onwillige zaadloozing, zonder dat hij daartoe op de eene of andere wijze aanleiding gegeeven had. Een zeker heelmeester had hem daartegen voorgeſchreeven verſlappende en verkoelende middelen, beſtaande in het gebruik van eene rijklijke hoeveelheid *Cremor Tartar*, *Salpeter*, *Aderlaatingen*, ontlastende, en zogenaamde bloedzuiverende middelen. Dan de zaadvloeijingen vermenigvuldigden onder het aanwenden van de zo even gemelde geneeswijze; tot dat eindelijk dezelven door verſterkende middelen op hielden,

wanneer de lijder na eene drie jaarige afwézigheid volmaakt gezond naar zijn vaderland te rug keerde. Drie vierendeel jaars aldaar geweest zijnde ſtond hij andermaal eene galkoorts door, waarop de onwillige zaadloozingen zich op nieuw en menigvuldiglijk weder openbaarden, waartegen zijn Arts veelerhande verſterkende middelen, onder anderen ook veel *Staalwijn*, *Spawater* enz. edog vruchtloos had aangewend. Deeze onwillige zaadloozingen duurden aanhoudenlijk voord, zijne eetlust verminderde, en de ſpijsverteering moeijelijker, hij gevoelde eene drukking op de maag, en vermoeidheid van het geheele ligchaam, waarmede eene pijn verzeld was die zich tot onder aan de ruggraat uitſtrekte. Hij bevond zich in de vier volgende jaaren dan eens beter dan wederom erger. Hij verrigtte, wel is waar zijne bezigheden en bezocht gezelſchappen, was echter toch altijd zieklijk, hij had eene ſlechte ſpijsverteering en was des nagts veel met onwillige zaadloozingen gekweld. Dit gebrek verſlimmerde in het jaar 1789 op eenmaal buitengemeen, en ging verzeld van eene aanmerklijke verzwakking en zeer bedorvene ſpijsverteering, dan dit ongemak werd door gepaste middelen wederom tot op den voorigen voet herſteld. In het voorjaar van 1790 werd hij door eene ziekte aangetast gepaard gaande met veele onreinigheden in de maag, met kolijk, en buikloop

loop, waar tegen hij verſcheidene ſterk werkende purgeer-en verſlappende middelen gebruikte. Van de maand Augustus af was hij veelvuldiglijk aan het zuur en pijn in de maag, als ook krimpingen in den buik onderhevig. Tot hier toe heb ik de geſchiedenis van deeze ziekte medegedeeld zo als ik dezelve uit de mond van den lijder zelve vernomen heb.

Zedert de maand December des jaars 1790 heb ik hem zelfs met oplettendheid gade geſlaagen en behandeld. Ik bevond hem toen taamelijk vermagerd en zwak. Het ontbrak hem ménigmaal niet aan eetlust, doch de zachtſte ſpijzen bezwaarde zelfs zijne maag. Hij leefde alleenlijk van vleesch nat met eenen dooijer van een ei gemengd, een weinig fruit, gevogelte, of gekookt kalfsvleesch, gerſte en haver de gort ſoep, ligtlijk te verteeren groentens zonder boter met vleeschnat toebereid, aardappelen, beſchuit of wel uitgebakken wittebrood, haring, verſche visch zonder boter, en een weinig wijns. In plaats van koffij dronk hij een aftrekſel van Eekels en Suikerij wortelen of van gebrande Cacaoboonen enz. De gemelde ſpijzen nuttigde hij in een ongemeen geringe maate, en nogthans klaagde hij over een aanhoudend maagdrukken, over een ſcherp opbreekend maagzuur, ſomtijds ontſtond 'er ook braaking, kramp in de maag, kolijkpijnen, en met dezelven in verband ſtaan-

de pijnen in het Ruggraat, oprisping van winden; dan ééns verſtopping, dan ééns buikloop, hij klaagde over eene aanhoudende bezwaarlijke hoofdpijn, matheid, en loomigheid des ligchaams. Koortsagtig was zijne pols nimmer, maar traag en zwak, de lijder hield ook toen zelden over dag het bed, hij konde nog zijne bezigheden waarneemen en plagt ſomwijlen eens uit te gaan. De tong was gewoonlijk met dunne ſlijmagtige huid bezet; zeer dikwijls kwamen op dezelve in den mond en aan het verhemelte blaartjes te voorſchijn even als men in de ſcheurbuik beſpeurt, of 'er vertoonde zich uitwendiglijk aan den mond een drooge uitſlag van eenen roosagtigen aart. Niet zelden ontſtonden 'er ſterke bloedingen uit de neus, of uit het tandvleesch. In de ooren werd ſomwijlen onvoorziens, na eene voorafgegaane ſuizing in dezelven, eene ménigte bruin geele, ſtinkende ſtof afgeſcheiden. Deszelfs onderbuik was zacht en geſlonken, de regter en linker zijde van dezelve waren niet opgezet, hij kon op den geheelen onderbuik inzonderheid de maag zonder gevoelige ſmerten niet de geringſte drukking verdraagen. Hij loosde weinig water, echter was hetzelve altoos ſterk gekleurd, ſtinkend en veeltijds drabbig; hetzelve was gemeenlijk zo ſcherp, dat hij het niet zonder pijn loozen kon. Hij was dikmaals drie of vier maal in eene week in den nagt met zaadvloeijingen ge-

gekweld, die hem telkens zeer verzwakten. De maag kon bijna geenerhande ſoort van fruit, zuur, vettigheid, boter, en melk verdraagen. Zijne huid was altijd droog op het gevoel, en aan de handen zigtbaarlijk verdord, toch waasſemde hij bij nagt gewoonlijk goed uit. Zijne ongemakken deeden hem onophoudelijk klaagen, en het kolijk en de kramp in de maag waren op ſommige en onbepaalde dagen zeer hevig en drukkend; in het gaan beſpeurde hij als dan bij iedere ſtap eene gevoelige en pijnlijke klopping voor de maag. Zijne handen zijn koud, droog en ruw; de ſpieren, tuſſchen het gebeente van de hand waren geſlonken en in een getrokken, de kneukels der handen en vingeren waren altijd op zulk eenen moeijelijken dag van een aanmerklijk donker roode kleur. Wanneer hierop één of twee dunne ontlastingen uit de natuur volgen, dan brengt dit eenige verligting te wege, die echter zelden langer dan één of twee dagen duurt.

En deeze toeſtand is thans, dus na het verloop van vijf jaaren nog immer dezefde. Zoude men wel kunnen denken, dat het de lijder bij zulk eene altoosduurende elende, waarvan hij geenen enkelen dag bevrijd was, zo lang had kunnen uithouden. En evenwel is hij thans nog altoos zonder koorts, toch meer verzwakt dan anders, hij is dikwijls genoodzaakt zich bij dag te bed te begeeven, gaat weinig meer uit

en is niet meer in ſtaat om zich met den Koophandel te bemoeijen. Tegenwoordig kan hij niet het minſte van vleesch, ook niet eenmaal vleeschnat meer verdraagen, daar zich hetzelve in zijne maag in eene onverdraaglijke ranzige ſcherpte verandert, maar hij leeft alleenlijk van lijmige ſoppen wittebrood, een weinig groente, roode en xereswijn, amandelmelk, enz. De onwillige zaadloozingen zijn zedert één jaar zeldzaamer, dewijl hij gebrek aan ſappen heeft. De maag- en hoofdpijnen, de bijtende en ſcherpe oprispingen van het zuur, het kolijk en de pijnen in den rug kwellen, hem thans meer en zijn aanhoudender dan voor heen. In de laatſte jaaren had hij eenige reizen een geringe aanval van koorts, waarvan hij echter binnen weinige dagen door het gebruik van zachte buikzuiverende middelen genas, en door een ſterk zweeten herſtelde, zonder dat zulks omtrend het verouderd ongemak eenige verandering aanbragt. Verſcheidene reizen verloor hij voor eenige dagen zijne ſtem doch welke van zelve wederkwam. Naar alle waarſchijnlijkheid kan deeze zo deerlijk geplaagde jonge man nog veele jaaren leeven; voor geneeslijk houd ik hem thans niet meer, en ik heb mij ook zedert eenige jaaren ſlechts bij eene verzachtende geneeswijze bepaald, waarvan hij evenwel eene aanmerklijke verligting beſpeurd heeft.

Ik

Ik zal thans beproeven, om den oorſprong van deeze zo zonderlinge ziekte te verklaaren. Dan men brenge zich vooraf te binnen, dat de lijder uit hoofde van eenen erflijken en aan dit land gemeenen aanleg reeds tot het voordbrengen eener ſcorbutieke ſcherpte overhelde. Deeze ſcherpte ontwikkelde zich nog meer ſtaande zijn verblijf in Holland, alwaar hij, na vooraf door eene koortſige ongeſteldheid zeer verzwakt te zijn, door eene zwaare ſcheurbuik werd aangetast. Toen plaatſte zij zich hoofdzaaklijk op de piswegen en ſchaamdeelen, en deelde het zaadvogt die prikkelende hoedanigheid mede, waardoor die menigvuldige onwillige zaadloozingen veroorzaakt werden. De ſpijsverteering moest derhalven door dit aanhoudend verlies van het zaadvogt noodzaaklijk veel lijden, 'er werden dienvolgens ophoopingen van vuiligheden in de maag en in het gedarmte gebooren, waardoor dan ook wederom de ſcherpte in de vogten toeneemen moest. Door het onvoorzichtiglijk toedienen van ontlastmiddelen werd toen de ſpijsverteering geheellijk bedorven, en de in de vogten voorhandene ſcherpe ſtof, zo het ſcheen, naar de maag en het gedarmte gelokt, alwaar dezelve zich zedert dien tijd beſtendiglijk plaatſte, en daardoor bewerkte die knaagende pijnen, dat ſcherpe zuur in de maag, dat bederf der gebruikte ſpijzen, de onmogelijkheid om ander dan zeer ligt voedzel en zelfs geheel geen dat uit

het

het dieren rijk genomen was te kunnen verdraagen, den menigvuldigen dunnen buikloop, waardoor zich deeze ſcherpe ſtof zelfs met eene kortſtondige verligting ontlaſtte. Aan deeze geduurige ophooping van vuiligheid in de maag ſchrijf ik ook die hoofdpijn toe, waarover hij dagelijks klaagde. Veeltijds klaagt hij ook over eenen onverzaadelijken honger, en verlangt naar vast en verſterkend voedzel, doch het welk hij zich zelf niet veroorloofd te gebruiken; zulks ſpruit onbetwistbaarlijk uit de de ſcherpe vogten der maag voord enz.

De onlangs te *Duisburg* overledene Prof. *Leidenfrost*, aan wien ik voor éénige jaaren een ſchriftlijk verſlag van dit geval gezonden had, gaf mij de volgende verklaaring van deeze ziekte. „ Uit de tegenwoordige ſaamenloopende toevallen, zegt hij: meen ik met eenige zekerheid te kunnen zeggen, dat de grond oorzaak van dit ongemak in de nieren en in de piswegen te zoeken zij. Wanneer het bij alle menſchen zich voordteelende phosphorusagtige piszout niet genoegzaam in de nieren afgeſcheiden word, als dan verplaatst zich een gedeelte van het zelve in de ſlagaderen van de maag en van het darmvlies, bederft het weiagtig vogt, en maakt hetzelve tot de ſpijsverteering ongeſchikt en ſcherp, zo dat de zenuwtépels in het gedarmte van alle vettigheid ontbloot worden, waaruit dan die knaagende pijnen hunnen oor-

ſprong

ſprong ontleenen. Dat geene, het welk zodanige lijders met den naam van het zuur in de maag beſtempelen, is geen waar zuur, maar een pisagtig water. Dezelfde ſcherpte, welke in de nieren niet behoorlijk afgeſcheiden is, verſpreid al mede zich door de ſlagader der zaadvaten tot door dezelven afgezonderd wordende zaadvogt, berooft ook dit van zijne natuurlijke en balſemagtige hoedanigheid, maakt het ſcherp en prikkelend, en bewerkt daardoor onder anderen die menigvuldige zaadvloeijingen. Langzaamerhand worden alle deelen van het ligchaam, die met vet bekleed moesten zijn, met zulk eene zoutagtige ſcherpte overlaaden waaruit alsdan veelerhande zwaare toevallen geboren worden. Wanneer men de pis van zulke lijders naauwkeurig gade ſlaat, ontmoet men daarin als het ware eenen *Thermometer*, waaruit men de vermeerdering of vermindering der plaats hebbende toevallen beoordeelen kan " — Op dit gevoelen ſteunende ried de Hoogleeraar onder anderen pisdrijvende balſemagtige middelen aan, te weeten een mengzel uit *Peruviaanſche Balſem* met het geele van een ei gemengd; als ook pisdrijvende droppels uit *verzoete geest* van *Salpeter* met gedistilleerde oliën verbonden. Dan beide deeze middelen waren te ſcherp, en de maag van den lijder kon dezelve volſtrektlijk niet verdraagen.

On-

Onder alle geneeswijzen, die men van tijd tot tijd bij onzen lijder beproeft heeft, waren enkel en alleenlijk verzachtende, inwikkelende, pijnſtillende middelen, verbonden met zuurbreekende, en zachte ſpecerijagtige windbreekende, de eenigſten, die den lijder eenig nut en verligting aanbragten. Hij bedient zich van deeze middelen thans bijna zedert vijf jaaren, en geenen enkelen dag kan hij dezelve geheellijk ontbeeren. Het voornaamſte middel, het welk altijd zijne pijnen doet bedaaren, beſtaat in eene *Amandelmelk* met *arabiſche Gom*, *Magneſia*, een weinig *Kaneelwater* en een aftrekſel van *Baldriaan wortel* met *Hoffmans Droppels* vervaardigd. Wanneer echter de pijnen zeer hevig zijn, alsdan gebruikt hij in plaats van het zo even gemelde middel eene melk van *Maankopzaad*, met *Amandelolie*, *arabiſche Gom* en *ſiroop* van *Althæa;* ſomwijlen voegt men ook bij deeze Emulſie een weinig zaad van *Bilzenkruid*, het welk dikwijls eene uitneemende uitwerking doed. De verdikte ſlijm uit *ſlaazaad* bereid verſchaft hem geene bijzondere verligting, nog beter bewerkt zulks eene uitmelking van *Hennip-* en *Lijnzaad*, een afkookſel van de *Althæawortel.* Een drachme verſche *Cacaoboter* in dun hoender-of kalfsnat ontbonden, verſchafte hem veel verligting. Wanneer eene ophooping van ſcherpe ſtoffen in de eerſte wegen plaats heeft, en dezelven zich niet van zelf door eenen dun-

nen

nen ſtoelgang ontlasten, als dan bevoorderd hij zulks door het gebruik van twee ſcrupels *Magneſia*, met dat gevolg, dat dit een paar ontlastingen bij hem te wege brengt, en hij daardoor gewoonlijk eenige verligting beſpeurt; het gebeurt echter ſomtijds dat dezelve hem te veel prikkeling en pijn in de maag en het gedarmte veroorzaaken, en als dan is hij verpligt terſtond tot zijne gewoone verligtende middelen zijnen toevlugt te neemen. Ten einde het zuur te doen bedaaren neemt hij ſomwijlen in plaats van de *Magneſia* een weinig tot poeder geſtampte *Eierdoppen* of *Kreeftsoogen*, en tusſchen beiden de *Amandelmelk*. Ik heb hem ſomtijds laaten gebruiken een afkookſel van het *Islandſche Mos* als een ſlijmig middel, en het welk tevens vermogend was om de ſcherpe ſtoffen intewikkelen, en door zijne bitterheid zachtlijk te verſterken; doch de lijder heeft nimmer eene bijzondere uitwerking daarvan ondervonden, en hetzelve veeltijds niet zonder vermeerdering van pijn kunnen verdraagen. Alle bittere geneesmiddelen, als *Columbowortel*, *Quaſſihout*, ook zelfs de *Kina* bekomen hem doorgaans zeer ſlegt; en het was altijd vergeefſche moeite, door zulke middelen de maag te willen verſterken, en de ſpijsverteering daardoor te bevoorderen. Even zo min kan hij *Staal*-middelen Pijrmonteren Spawater verdraagen. De *Rhabarber* is voor hem als een vergift. Zelfs het *Kalkwater*, dat

in

in veelen opzichten hem ſchijnt dienstig te zijn, prikkeld te ſterk; met melk vermengd kan het niet gebruikt worden, daar hij de melk gelijk als alle melkſpijzen volſtrektlijk niet verdraagen kan. Het dun lijmig *Gerſtennat* is nog immer zijn geliefdst en hem het best bekomend voedzel. Hij gebruikt ook bij afwisſeling het nat van *Haver de Gort*, *Grutten-Griesmeel* en *Kervelſop*. Teegenwoordig gebruikt hij zelden of nooit hoender-of duivennat, dewijl al het vleeschnat hem bezwaart en in de maag tot een rottend bederf ſchijnt overtegaan; om dezelfde redenen kan hij ook geene raauwe of dun gekookte eïeren verdraagen. Een paar aardappelen met een weinig vleeschnat bereid, behooren onder die ſoort van ſpijzen welken voor hem het dienstigſte zijn; ſomwijlen nuttigt hij ook een weinig verſche visch en met veel ſmaak een weinig haring daarbij, zonder daarvan eenig ongemak te gevoelen. Voor het overige leeft hij van malſche groenten, *jonge Erten*, *Boonen*, *Bloemkool*, *Savooye kool*, *Spinagie*, *Aspergiës*, *Scorzoneelen*, *Andijvie* enz. en wel uitgebakken *Wittebrood* of *Beſchuit*. *Salaad* kan hij in het geheel niet verdraagen. Onder het eeten en na hetzelve drinkt hij een paar glaazen goeden *rooden Wijn*, dat hem wel bekomt. daarentegen is de *witte Wijn* voor hem te ſcherp, en hij kan denzelven in het geheel niet verdraagen. Des voormiddags gebruikt hij nu en dan een wei-

weinig *Xereswijn*, welke bitteragtig en tevens een uitneemend middel voor de maag is. Rijpe *Kersſen* en *Aardbezien*, ſpaarzaam genuttigt, zijn bijna de eenigſte fruit die hem nuttig is. In plaats van Koffij, drinkt hij des morgens en des namiddags, een aftrekſel, van gebrande *Eikels* en *Chicorei*, met bijvoeging van een weinig *Anijs* en *Kaneel*, ſomtijds gebruikt hij ook wel *Cacaubconen* op dezelfde wijze als de *Koffij* met water bereid. Nu en dan drinkt hij ook eene dunne *Amandelmelk*, echter altoos met een bijvoegzel van *Kaneelwater*, dewijl dezelve anders te veel opblaast. — Van tijd tot tijd word de Onderbuik en het ruggraat ſterk gevreeven met eene ſpecerijagtige zalf b. v. van uitgeperſte *olie* van *Nootemuskaat* met gedistilleerde *Oliën* vermengd, of ook met een ſoortgelijk *geestrijk zenuwverſterkend* vogt. Vrijvingen alleenlijk met *Olie* of ook *verzachtende ſloovingen*, brengen voor de maag en Kolijkpijnen weinig verligting aan; van meerder uitwerking nog is het vrijven met het *Liniment. volatile* waar bij het *Laudanum* gevoegd word. Hij kleed zich warm ten einde de uitwaasſeming niet te beletten; echter kon hij zich niet gewennen aan het draagen van *flennel* op het bloote ligchaam. Bij helder en warm wêer houd hij zich veel in den zonneſchijn op.

Voor eenige jaaren heb ik bij hem eens beproeft, deeze ſcherpe ſtof door verzachtende en

zachte pisdrijvende middelen meer naar de pis wegen te leiden, ten welken einde hij een afkooksel gebruikte van *Graswortel*, *Paardebloemen*, *Althæa wortel*, *Soethout*, en *Venkelzaad*, enz. doch de verslapte maag kon het ménigvuldig drinken niet verdraagen. Uitgeperste sappen van kruiden, conserven benevens anderen tegen het scorbut dienstige middelen, konde uit hoofde der al te groote gevoeligheid der maag, in geene voldoende hoeveelheid gebruikt worden. Tot het zetten van etterdragten heb ik nimmer kunnen raaden; daardoor ware, wel is waar, de scherpe stof gedeeltelijk afgeleid, doch de zo ongemeen verzwakte maag geenzins gebeterd, en het ligchaam nog meer van zijne kragten beroofd geworden.

Vruchtloos heb ik bij verscheidene schrijvers naar gevallen, die naar het thans verhaalde geleeken, gezocht. Ook heb ik zelf in mijne tien jaarige praktijk geene soortgelijke aanhoudende maagpijn ontmoet. De uitmuntende duitsche Arts LENTIN (*) alleen beschrijft, bij gelegenheid dat hij over de kramp en het zuur in de maag handelt, onder den Tijtel: *Ontvelling van de Maag*, een soortgelijken toestand met de volgende woorden:

„ Even als door eene langen tijd voorddduuren-
„ de verkoudheid de neus, en ook de gorgel,
door

(*) *Beijträge zur ausubende Arzneijwissenschaft*, *S.* 216 und 222.

„ door den geſtadigen toevloed van ſcherpe
„ vogten ontveld word, even zo is het ook
„ gelegen met het ſcherp geworden maagſap, het
„ welk onophoudenlijk aan de inwendige rokken
„ van de maag knaagt, en dezelven niet alleen
„ van de natuurlijke ſlijm ter beſcherming der
„ zenuwen noodig, maar ook hier en daar de
„ grootere plooijen daarvan beroofd, die bij
„ het langduurig aanhouden der ziekte verëelen,
„ en ook wel in knoestgezwellen overgaan. Zo
„ ras als nu de maag iets ontvangt dat ee-
„ nige ſcherpte, zuur, hardigheid, raauwigheid
„ of iets anders prikkelends in zich bevat, ge-
„ voelt de lijder terſtond dat zijne pijnen daar-
„ door verergeren. Hier uit laat zich gemak-
„ lijk beoordeelen, hoe groot het nadeel is
„ het welk braak-of ontlastmiddelen, maag-
„ droppels, verſchillende dranken, of andere
„ ſoortgelijke middelen moeten veroorzaaken,
„ met welken het heel en half geleerd gemeen
„ alle gebreeken van de maag geneezen wil.
„ Zelfs moeten de zuur temperende middelen
„ met even zo groote voorzichtigheid worden
„ toegediend voor de maag, als voor de Pisbuis
„ of de Oogen. Ook dient men omtrend den
„ leefregel de grootſte omzichtigheid in acht te
„ neemen. Een brokje niet ter deege klein ge-
„ kaauwde korst van brood, zelfs het doorſlik-
„ ken van ongekaauwde gepaerelde Garst, heeft
„ de pijn zeer verergert. "

„ De al te groote aandoenlijkheid van de
„ maag, en de vermeerderde pijnen die met het
„ gevoel van knaagen en branden verzeld zijn,
„ in verband met zodanige toevallen, door wel-
„ ke ook afgelegenere, maar evenwel tot de
„ maag betrekking hebbende deelen aangetast
„ worden, leeveren de onbetwisbaarſte kenmer-
„ ken op, dat de maag door eene bijtende
„ zuurſtof word aangedaan, deeze toevallen zijn
„ koude en ſaamengetrokken handen, koude
„ voeten, welken dikwijls met een koud zweet
„ bedekt zijn, eene verdorring der ſpieren
„ tuſſchen het gebeente van de hand, vooral
„ van die tuſſchen den duim en den voorſten
„ vinger; de koude pis of ook eene geſtadige
„ aandrang en persſing tot waterloozing, hevige
„ pijnen in den rug omtrend de nieren; en bij
„ de vrouwen opſtopping of onregelmaatige
„ vloeijing der maandelijkſche zuiveringen, of
„ in ſtede van dien de witte vloed, welke
„ veeltijds door deszelfs *Verplaatzing* geweldige
„ pijnen in de maag veroorzaaken kan; rood-
„ heid der oogleeden vooral der onderſte enz.
„ Men zondere hier niets af van het geene,
„ dat tot het geheel van dit tafereel behoort:
„ wat hier gezegd werd, ſtemt met mijne on-
„ dervindingen overëen, ik kan echter aan nie
„ mand *mijne* oogen, nog *mijne* wijze van on
„ derzoeken leenen om dezelfde ondervinding t
„ kunnen verkrijgen. "

„ D

— — — — „ De ontvelling der maag
„ is niet alleen een gevolg van het aanhoudend-
„ lijk op derzelver inwendige bekleedzelen wer-
„ kend zuur van het maagſap, maar ook van alle
„ andere daar heenen verplaatſte ſcherpe ſtoffen.
„ — — Men zoude eenen lijder van de eer-
„ ſte ſoort veel meer pijnen veroorzaaken, wan-
„ neer men dit zuur hier regtſtreeks wilde te
„ keer gaan met *Loogzouten*, of *zuurbreekende*
„ *Aardagtige* middelen, maar men moet veel
„ eer den loop der ziekte volgen, welke de-
„ zelve genomen heeft. Waren de pijnen in
„ de maag niet van dien tijd af vrij heviger,
„ toen dit zuur in dezelve eene ontvelling te
„ wege *had* gebragt? Was dien volgens het
„ ongemak niet draaglijker vóór, dat het tot
„ aan de ontvelling kwam? Zou 'er dus niet
„ ook, om het eerſte voordeel over dit onge-
„ makte behaalen, vereischt worden, dat men het
„ inwendige bekleedzel van de maag wederom
„ in denzelfden ſtaat brenge, waarin hetzelve
„ voor het ontvellen zich bevond, dat men het-
„ zelve met een lijmig vogt bedekke, en als
„ het ware, overtrekke, het welke het tegen
„ het knaagen van het zuur beſchermt, en
„ dat pijnlijk gevoel, ook onder het gebruiken
„ der noodzaaklijkſte geneesmiddelen doet ver-
„ dwijnen? — Het zijn derhalven hoofdzaaklijk
„ zulke ſlijmige dranken en geneesmiddelen,
„ door welken het zuur niet kan vermeerderd wor-

„ den, en die eigentlijk het zuur dempende mid-
„ delen moeten vooràfgaan. Dezelve beſtaan
„ in een afkookſel van *Saleb*, *Heemst*-of *Lelij-*
„ *worteis*, een *Emulſie* met *arabiſche gom*,
„ het zogenaamd *witagtig afkookſel* van *Sijden-*
„ *ham*, eene ontbinding van *Deeg* van *Al-*
„ *thæa*, geraspt *Hartshoorn* in water gekookt.
„ Dit alles moet afwiſſelend naar den eige-
„ nen aart des lijders en der ziekte zelve ge-
„ bruikt worden, *bij eene de uitwaaſeming*
„ *bevoorderende leefwijze.* — Na verloop van
„ eenige dagen heb ik daarop met het klaar-
„ blijklijkst nut de *Cacau-boter* toegedient,
„ doch dezelve moet versch bereid, en voor-
„ al niet ransch zijn, of ſmaaken en rieken
„ naar eene oude traanlamp, zo als dezelve
„ door zommige elendige Apothékers verkogt
„ word, dezelve kan men twee of driemaal
„ des daags in dun Kalfvleesch nat, of met
„ een weekgekookt ei tot één drachme gee-
„ ven, en daar bij *zachte* loogzout in zich
„ bevattende middelen: onder welke ik der
„ *Tinctuur* van *Wijnſteen* of aan het *opgeloste*
„ *zout* van *Wijnſteen* daarom den voorrang
„ geef, dewijl dezelven geheel geene bijtende
„ hoedanigheid bezitten, en naar mate zulks
„ vereischt word verdund, en op allerlei wijze
„ kunnen toegediend worden. "

III.

TOEVALLEN, WELKEN UIT VRIJSTER ZIEKTE EN STUIPTREKKINGEN GEBOOREN WORDEN.

Menigvuldiger dan welligt ergens anders, worden in deeze landſtreek opſtijgingen of zogenaamde toevallen op de zenuwen, krampen der Baarmoeder, Stuiptrekkingen enz. bij de vrouwelijke ſexe en vooräl bij gehuwden aangetroffen. Waaruit men natuurlijker wijze moet beſluiten, dat hier te land of het zenuwgeſtel bij de Vrouwen prikkelbaarder en aandoenlijker zijn moet, of wel dat in de geſteldheid van haar ligchaam eene meerder prikkelende ſtof gevonden word, door welken krampen en ſtuiptrekkingen kunnen te wege gebragt worden, dan in andere landen, of eindelijk dat beide deeze oorzaaken met elkanderen verbonden zijn, en wel de eerſte veelligt een door den tijd langzaam toenemend gevolg van de laatſte is. Zo veel word echter door de ondervinding bewaarheid, dat uit hoofde van haare buitengewoone vruchtbaarheid het menigvuldiglijk kraamen veel toebrengt tot verzwakking van het vrouwelijk geſtel, en hetzelve vatbaarder maakt voor zenuwziekten, en dat behalven de hier algemeen

heerschende scorbutieke schepte, ook de menigvuldige wormen die zich in de ingewanden nestelen, eene prikkelende stof opleeveren, welke tot deeze kramp-en stuiptrekkingen zeer dikwijls gelegenheid geeven.

De gewoone loop van de aanvallen deezer stuiptrekking-ziekte, zo als dezelve het meest door mij is waargenomen, is als volgt. Doorgaans bespeurt men één of twee dagen te vooren bedorven eetlust, drukking op de maag, pijn in den buik, oprisping van winden, de mond met slijm bezet, en een kwaaden smaak in dezelve, verstoppingen van den buik, loomheid, eene swaarte in het hoofd, ook wel hoofdpijn, geruisch in de ooren, eene roosagtige prikkeling en opgezwollenheid van het aangezicht. Alsdan verschijnt, meestendeels omtrend de avond, de aanval zelve; de lijderesse klaagt over misselijkheid, eene afwisselende koude en hitte, hartkloppingen, begint te beeven, word loom en zwakkelijk. Op eenmaal worden nu de armen en beenen heen en weer getrokken, de afwisselende in verscheidene bogten en kromtens gewrongen; ook het hoofd word ménigmaal door stuiptrekkingen in de spieren van den hals heen en weer geslingerd, de mond word saamengetrokken enz. Handen en voeten zijn koud, het aangezicht is rood, opgezwollen en verhit. In sommige gevallen echter is hetzelve koud en bleek, en de spieren van hetzelve worden wonder-

derlijk door de ſluipen getrokken, afwisſelende ſtrekken zich voor eenige oogenblikken de leden en het geheele ligchaam ſtijf regt uit, gelijk men zulks in de *Tetanus* waarneemt. De lijderes is nu eens bedwelmd en buiten kennis, dan eens berst zij overluid in traanen uit, klaagende over pijnen in den onderbuik en in de leden, welken door kramp en ſtuiptrekkingen uitgerekt zijn, ſomtijds ijld zij ook, en alles wat zij ſpreekt is zonder ſaamenhang, zij begint ook wel te zingen, en overluid te lagchen. Onverhoeds houden deeze ſtuiptrekkingen op; en de lijderes ligt geheel in ſlaauwte, waar bij men wel geene verandering beſpeurt, noch in de kleur van het aangezicht, noch in de pols, doch in welke men geene ademhaaling gewaar worden kan. Na verloop van eenige minuten komt zij bij, word op nieuw door kramp- en ſtuiptrekkingen aangetast, waarbij zich dikwijls het geheele ligchaam in de hoogte oprigt, zo dat twee ſterke lieden naauwlijks in ſtaat zijn haar te kunnen houden. De lijderes eischt daarop den waterpot, en loost eene groote hoeveelheid raauwe pis zonder eenige verligting. — En deeze toeſtand duurt verſcheidene uuren aanhoudenlijk voord, wanneer men haar geene hulp toebrengt, tot dat zij eindelijk van vermoedheid aan het ſluimeren geraakt. Bijwijlen bewerkt de natuur van zelve eene braaking, welke of verligting aanbrengt of een

einde aan de toevallen maakt. Den zogenaamde brok in de keel — *Nodus. ſ. globus hijſtericus* — werd ik bij zulke zieken zeer zeldzaam gewaar.

Ter verligting en wegneeming van zulke aanvallen op de zenuwen, welken ik meer dan te veel gelegenheid heb na te gaan, en waarbij het mij bijna altijd gelukt eene ſpoedige hulp te verſchaffen, maak ik zeldzaam of nimmer meer gebruik van de zogenaamde middelen tegen de opſtijging, tot welken gerekend worden de ſtinkende gomagtige harsten, *ſtinkende Aſand*, *galbanum Sagapenum*, *zout* van *Hartshoorn*, *Dippels olie*, *Bevergeil*, *Barnſteen olie*, *Muscus*, *Campher*, *Saffraan*, en de bereidingen uit het *Heulſap* enz., die in andere landen bij ſoortgelijke toevallen zo ménigvuldiglijk en dikwijls met een goed gevolg worden aangewend. Steeds heb ik door zulke heete middelen, waarvan men voornaamlijk in de Engelſche Apothéken eene ménigte voorſchriften aantreft, de aanvallen meer verſlimmerd dan verligt bevonden. Zelfs die reukmiddelen welken uit ſtinkende vlugtige dingen bereid worden, — als de *ſpiritus ſalis ammon. foetidus*, *Acetum hijſtericum* enz. — konden zij doorgaans volſtrektlijk niet verdraagen. Enkel en alleenlijk wanneer ik ter verligting deezer toevallen zulks noodzaaklijk oordeele beſtaan mijne geneesmiddelen in *Hoffmans droppels*, of de *Vitriool-naphta*, de eer-

eerſte tot 25, en deeze tot 10 droppels met water bij herhaaling gebruikt, een afrekſel van *Camillbloemen* en *Meliſſen*, als ook verzachtende klijsteeren, warme pappen, voetbaden, vrijvingen van den onderbuik met drooge warme doeken, ook wel eene verzachtende en nederzettende *Emulſie* uit zaad van *witte Maankoppen* — ſomtijds met bijvoeging van het zaad van *Bilſenkruid* — en *Roozen-Meliſſe* of *Camil*water met een weinig *ſalpeter*, om het aangezicht te vrijven en om te rieken geef ik of kragtigen *Wijnazijn* of eenen welriekende geest b. v. *Aqua Reginæ Hungariæ*, zo ook om in het hartekuiltje intevrijven denzelfden geest of ook een welriekende balſem. — Eigenlijk heb ik bij die geneeswijze altijd eene zekere hulp gevonden, welke tegen de prikkelende ſtof die zich in het ligchaam bevind gerigt was. Wanneer deeze prikkelende oorzaak weggenomen is, verdwijnen ook alle kramptrekkingen van zelve, en men heeft verder geene zenuwverſterkende of bijzondere krampſtillende middelen van nooden.

Tot de ſtoffelijke oorzaaken, welken veeltijds het vermogendſte zijn deeze toevallen te verwekken, behooren: 1) het overlaaden van de maag met bezwaarende, vette, lijmige, windrige en ſcherpe voedzelen. Eene zeer kleine hoeveelheid van ongezonde ſpijzen is dikwijls in ſtaat om in zulke lijders welken daar voor vatbaar

zijn

zijn deezen aanval te veroorzaaken. Wanneer deeze misſlag tegen den leefregel des middags begaan word, alsdan ondervind men gewoonlijk nog des avonds laat de uitwerkzelen daarvan. 2) Door eene bedorvene ſpijsverteering in de eerſte wegen verzamelde, en verder in de ingewanden van den onderbuik ophoopende ſlijm, — gal, — zwartgalagtige, zuure, ſcherpe, en bedorvene vuiligheden. Daarbij voegen zich menigmaal 3) wormen, welker prikkeling in een reeds te vooren verzwakt en anderzins voor kramptrekkingen vatbaar ligchaam eerst regt werkzaam ſchijnt te worden. Ook zijn het niet de ronde wormen alleen, maar ook de maaijen, die dikwerf in eene tallooze ménigte voorhanden zijn, welken zo wel bij volwaſſenen als bij kinderen de zwaarſte ſtuiptrekkingen kunnen te wege brengen, waarvan ik genoegſaame voorbeelden ontmoet heb. 4) Ongeregelde, opgeſtopte, of al te ſpaarzaame, geduurende de vloeijing geſtuitte, of wel daarentegen al te overvloedige, en binnen een al te kort tijdperk wederkomende maandelijkſche zuivering. Deeze toevallen ontſtaan zeer dikwijls op den tijd der op hande zijnde maandelijkſche zuiveringen, zo ook ſtaande dat dezelven vloeijen, doch uit hoofde eener in de baarmoeder plaats hebbende krampagtige prikkeling niet behoorlijk aan den gang komen, of wel door koude voeten, of door in een vertrek

te

te vertoeven dat met blaauwe ſteenen bevloerd is, of ook door ſchrikken en onſteltenis op eenmaal geſtuit worden. — Voor het overige ſchijnt in de meeste gevallen deeze gebrekkige ontlasting der maandelijkſche reiniging, van de witte vloed enz. voornaamlijk veroorzaakt te worden door opëenhooping van onreine ſtoffen in de eerſte wegen en verſtoppingen van de ingewanden des onderbuiks, ook kan zulks ontſtaan door een van elders uit hoofde van medegevoel overgebragte prikkeling, waar door de omloop van het bloed in het onderlijf belet word, of wel om dat de baarmoeder zelve opgevuld, en met ſlijm en ſcherpe ſtoffen overlaaden word. — 5) Inzonderheid komt hier in aanmerking de ſcorbutieke ſcherpte, welke hier te land door overerving zo algemeen geworden is en die zich onophoudenlijk en geſtadiglijk in de vogten ontwikkeld. Deeze ſchijnt door zijne prikkeling in het ganſche zenuwgeſtel eene meerdere aandoenlijkheid te verwekken, en aan de ſpieren meer prikkelbaarheid te geeven. Ondertuſſchen worden de uitwerkzelen hiervan zelden bij volwasſenen mansperſoonen, ook niet zeer dikwijls bij ongetrouwde vrouwen, in dien graad aangetroffen, dat daaruit ſtuiptrekkingen gebooren worden. Het tegendeel heeft in het huwelijk plaats, wanneer door het bijſlaapen en de zwangerſchap eene meerdere toevloed van vogten naar de baarmoeder

gebragt word, en door het menigvuldige kraamen met de gevolgen van hetzelve, dit ingewand eene meerdere verzwakking en verſlapping ondergaan heeft, alsdan plaatst zich deeze in het ligchaam verſpreid zijnde ſcherpte op hetzelve en in het algemeen op de teeldeelen, prikkeld de zeer gevoelige zenuwen van die deelen, veroorzaakt daar eene ophooping van ſlijmſtoffen en de witte vloed, welk dikwijls van eenen ſcherpen en kwaaden aart is, of verwekt kramptrekkingen en eene ophooping van bloed in de vaten der baarmoeder, waardoor de maandelijkſche zuiveringen in wanorde geraaken en de prikkelbaarheid vermeerderd word, — terwijl uit hoofde der groote medegevoeligheid van het ganſche zenuwgeſtel met de baarmoeder, die toevallen gebooren worden. Ook bij ongehuwde vrouwen welken, zo als men zegt, veel temperament hebben, inzonderheid dan wanneer daaraan of geheel niet, of niet op eene natuurlijke wijze voldaan word, ontſtaan deeze krampagtige ſtuiptrekkingen ſomwijlen op dezelfde wijze, te weeten door eenen toevloed en ophooping van ſcherpe ſtoffen in de ſchaamdeelen. Zekerlijk hadden de oude niet ongelijk; wanneer zij de voornaamſte zitplaats der prikkelende oorzaak die de opſtijgingen te wege brengt, hoofdzaaklijk in de baarmoeder en in de ſchaamdeelen zochten.—

6) zo zijn alle andere ſcherpe ſtoffen in ſtaat ſoort-

ſoortgelijken uitwerkzelen voordtebrengen, zij mogen ontſtaan zijn uit jigt, zinkingen, daauwworm, of eenen terug gedreeven uitſlag enz. evenwel heb ik zulks hier te lande niet zo menigvuldiglijk waargenomen

De geneeswijze die overeenkomſtig met de reeds gemelde oorzaaken door mij ter herſtelling der opſtijging en ſtuiptrekkingen gevolgd word en die nimmer veilde, beſtaat kortlijk hierin: Het was mij in de meeste gevallen onmogelijk om zonder een braakmiddel oogſchijnlijke hulp te verſchaffen. Ik maak derhalven gebruik van de *Ipecacuanwortel* met of zonder bijvoeging van den *Braakwijnſteen*, in kleine giften, tot dat daarop braaking volgt, en ik doe tusſchen beide rijklijk van een aftrekſel van *Camillbloemen* drinken. Door het braaken word of eene ruime ontlasting van onverteerde ſpijzen, of wel van galſlijm en andere vuiligheden veroorzaakt, en door de ontlasting van deeze prikkelende ſtoffen, en vooral door eene omgekeerde werking van het braakmiddel in de maag, worden de ſtuiptrekkingen oogenblikklijk verminderd en langzaamerhand zelfs geheel geſtild. Ook ſtuiptrekkingen door wormen veroorzaakt, worden door het gebruik van braakmiddelen onfeilbaar geneezen, alhoewel daar door geene wormen ontlast worden. Voor en ook wel na het braaken word een verzachtend klijſteer toegediend. Waarop alsdan gemeenlijk

een

een geruste slaap volgt, en den volgende morgen worden zachte ontlastmiddelen, naar evenredigheid der krachten ingerigt toegediend, b. v. een aftrekſel van een weinig *Senel laden* met *Tamarinden*, een *Middenzout* en *Manna*, of ook de *tinctuur* van *Rhabarber* met *Middenzouten* bij tusſchenpoozen gebruikt, en nu en dan een weinig Thee van *Camillbloemen*, met eenige *droppels Hoffman* gedronken. In gevallen 'er kentekenen van wormen voor handen zijn, kan men gevoeglijker eenige dagen toedienen het afkookſel b. v. van *Wormzaad*, *Valeriaanwortel*, *Wormkruid*, enz. met poeder van *Jalappe*, *Polijchrestzout* en *honing* van *zeeajuin* vermengd, tot daarop eene zachte ontlasting volgt. — Wanneer de toevallen niet van groot belang zijn, en 'er in de maag geene prikkelende ſtof aanwézig is, alsdan kan men reeds in het begin in plaats van het braakmiddel van de ontlasting bevoorderende en wormdoodende middelen gebruik maaken. — Bij aldien de aanval ontſtaan is door eene opſtopping der maandelijkſche zuiveringen, alsdan kan men, wanneer 'er tekenen van volbloedigheid voor handen zijn, op den voet eene aderlaating in het werk ſtellen, voor het overige zijn laauwe voetbaden of het welk nog beter is het zitten boven een niet al te warm dampbad, en het veelvuldig gebruik van warme en krampbedaarende middelen hier van veel nut zijn. b. v. een aftrekſel van

Ca-

Camillbloemen, *Melisſen* met een weinig *Saffraan*, de *Hoffmans droppels*, of wel in geval van meerdere verhitting kan men liever een *Amandelmelk* met een weinig *Salpeter* toedienen. Bovendien kunnen ook zachte ontlastmiddelen hier met een goed gevolg worden voorgeſchreeven, ja zelfs is een braakmiddel in zulk eenen aanval dikwijls heilzaam, daar hetzelve deels een zeer vermogend krampſtillend middel is, deels daar de opſtopping der maandelijkſche zuiveringen zeer dikwijls tot de prikkeling in de eerſte wegen betrekking heeft.

Voords dient de onderbuik na verloop van een paar dagen wanneer de toevallen verdweenen zijn naauwkeuriglijk onderzocht te worden, of ſomwijlen de maag opgezet is, of de regter of linker zijden geſpannen zijn, en 'er eenige ongelijkheid aan dezelven beſpeurt word enz., die nevens andere bekende tekenen doen vermoeden dat 'er nog verouderde verſtoppingen in de ingewanden aanwézig zijn. Inzonderheid behoort men oplettend te zijn en te onderzoeken of 'er ook vervuiling en ophooping van ſlijm in de baarmoeder plaats heeft. En indien men verzekerd is dat dezelven aldaar voor handen zijn, alsdan moet men, indien men die geenen welken aan opſtijging onderhevig zijn volmaaktlijk herſtellen wil, eenen geruimen tijd van oplosſende middelen, waarvan in het vervolg zal geſprooken worden, gebruik maaken, echter zo veel mogelijk op

eene het ligchaam weinig verzwakkende wijze. Vooral zijn in deeze gevallen pillen uit de *Gom Ammoniak*, *Zeep*, *bittere Extracten*, *Rhabarber* en een weinig *Rufus* pillen bereids ménigmaal van een uitſteekend nut geweest. Hier bij zijn inſpuitingen in de ſcheede en in de baarmoeder, wanneer eene verzwakking of ophooping van ſlijm in dezelve plaats heeft, niet zelden van eene gewenschte uitwerking, beſtaande uit een aftrekſel van *Baldriaanwortel*, *Moederkruid*, *Alſem*, *Camillbloemen* enz. ſomwijlen met bijvoeging van *roode wijn* ſlechts even laauw toegediend. — Indien het vereischt word moeten ook te gelijker tijd zodanige middelen niet verzuimd worden, welken vermogend zijn om zo wel de ſcheurbuik als andere ſcherpe ſtoffen zo dezelve aanwézig waren wegtenemen. — Eindelijk wanneer het ligchaam behooorlijk gezuiverd is, kan men verſterkende middelen aanwenden, als *Kina*, *bittere Maagmiddelen*, *Staal bereidingen*, *Pijrmonter* en *Spawater*, als ook het gebruik der koude baden, of ten minſten het wasſchen van den onderbuik en andere deelen van het ligchaam met koud water, welken het wederinſtorten der ziekte verhoeden. Ondertusſchen ontſtaan dezelven met dat al zeer gemaklijk, offchoon de lijderesſen volkomenlijk herſteld en wel één-jaar lang van deeze toevallen bevrijd gebleeven zijn, voornal bij jonge vrouwen, welken bijna elk jaar

kraa-

kraamen, zijn ze in 't geheel niet te vermijden. Men behoort daarom in tijds door de dienstigſte middelen den verderen voordgang van deeze ziekte voortekomen, welke bij toeneemende jaaren wanneer het tijdperk van het kraamen voorbij, en de aandoenlijkheid van het zenuwgeſtel eenigzins verminderd is, door eene gepaste geneeswijze en goede oppaſſing waarſchijnlijk verminderen en langzaamerhand verdwijnen zal.

Dikwijls ontſtaan bij zwakke en aandoenlijke vrouwen, welke door het veelvuldige kraamen en zoogen uitgeput zijn, geduurende de zwangerſchap, in de eerſte dagen na de bevalling, bij al te ſterke uitzuigingen der borſten, ſtaande de maandelijkſche zuiveringen of ook door andere toevallige verzwakkende oorzaaken, hijſterieke flaauwtens en ligte ſtuiptrekkingen der léden, welken echter wegens de zwakke geſtelldheid dier vrouwen niet hevig zijn. De zodanigen kunnen volſtrektlijk geene braak-of ontlastmiddelen verdraagen. Indien ſomwijlen het zuiveren der ingewanden vereischt word, als dan zijn in dit geval zodanige middelen de dienſtigſten, welken op eene zachte wijze de ontlasting bevoorderen b. v. een poeder beſtaande uit *Magneſia*, *room* van *Wijnſteen*, een weinig *Arcan. Duplic.* en *Citroen* met *Suiker*, terwijl men van tijd tot tijd de *Kina* kan toedienen, doch moet men zorgvuldiglijk dat alles

mijden, wat tot verzwakking aanleiding geeven kan, en waar toe ook gerekend moet worden het zoogen der kinderen.

Ik zal hier nog eenige zaaken bijhaalen, welken betrekking hebben tot den oorſprong en de verſchillende ſoorten der opſtijging en ſtuiptrekkingen. Ménigmaal is de ſchrik, de ergernis of eene andere onaangenaame gemoedsaandoening, de aanleidende oorzaak van den aanval deezer ziekte. De zo even vermelde verzachtende middelen zijn alsdan gewoonlijk toereikende om dezelve te doen bedaaren, indien 'er niet ſomwijlen ſtoffelijke oorzaaken in het ligchaam aanwézig zijn, welken op dat tijdſtip in werking gebragt worden, en daar door de toevallen of verlengen, of na dat dezelven reeds tot bedaaren gebragt zijn, op nieuw wederom doen ontſtaan, en die bij gevolg door gepaste middelen moeten te keer gegaan worden. Ten minſten heeft 'er in de meeste gevallen, waarin de ſchrik eenen eenigzins hevigen aanval verwekte, eene uitſtorting van gal plaats, waarom den volgenden dag een ontlast-of ook een braakmiddel noodwendiglijk vereischt word. — Vrij algemeen treft men zodanige gevallen aan, waar bij de ſtuiptrekkingen langen tijd aanhoudend zijnde en dikwijls wederkeerende, hunnen eerſten oorſprong aan eenen geleedenen gewelddige ſchrik verſchuldigt zijn, en die gevallen zijn bezwaarlijk op eene volmaakte wijze te herſtellen.

len. — Verſcheidene maalen heb ik ondertusſchen ook gezien, dat jonge meisjes, ook wel reeds volwasſene, welken echter nog nimmer aan ſtuiptrekkingen waren onderhevig geweest, bij gelegenheid van eene ſchrikverwekkende gebeurtenis, b. v. van het ſterven een's naastbeſtaanden, plotſeling door ligte ſpoediglijk overgaande ſtuiptrekkingen overvallen werden, zonder dat dezelven verder eenige nadeelige gevolgen agterlieten. Aldus worden ook ménigmaal kinderen, welken anderen in ſtuiptrekkingen zien, door dezelven aangetast, alleenlijk door een medelijdend gevoel, het welk bij hen dien hevigen indruk veroorzaakt; zij herſtellen echter ſpoediglijk, wanneer zij van deeze aanſtotelijke voorwerpen verwijderd worden, zonder dat zij in 't vervolg aan zoortgelijke toevallen onderhevig zijn.

Eene naauwlijks volwasſene jonge dochter bevond zich in een zeer vrolijk gezelſchap, en geduurende eenige uuren lachte zij aanhoudenlijk en uitermaaten. Onverhoeds werd zij onder dit lagchen door ſtuiptrekkingen der léden aangetast en raakte geheel van zich zelve. Deeze toevallen hielden wel ſpoediglijk op, zij kwamen echter van tijd tot tijd geduurende eenige weeken wederom te voorſchijn. Toen gaf zij mij haaren toeſtand te kenne. Ik beſpeurde in haar ganſche ligchaam geene tegennatuurlijke geſteldheid, en zij was buiten deeze aan-

vallen volmaakt gezond. Ik oordeelde derhalven dat derzelver oorzaak alleenlijk gelegen was in eene al te groote gevoeligheid van het zenuwgeſtel, welke door eene levendige aandoening van blijdſchap en door de ſtuipagtige trekking van het onmaatige lagchen veroorzaakt werd, — ik ſchreef haar het gebruik der *Kina* en *Hallers zuur* voor als ook de *koude baden*, waardoor het zenuwgeſtel zodanig verſterkt werd, dat zij binnen korten tijd van haar ongemak bevrijd was.

Het zijn bij lange niet altijd zwakke en tedere vrouwtjes welken aan toevallen van opſtijging en ſtuiptrekkingen onderhevig zijn. Mij zijn de ſterkſte vrouwen bekend, welken ſaprijk, vast van geſtel en op het oog zelfs van een reusagtig maakſel zijn, moeders van 6 tot 8 gezonde kinderen, die zij allen zonder eene vermindering van ſappen of kragten te gevoelen, zelf zoogden, welken nogthans zedert lang ſterk aan ſtuiptrekkingen onderhevig waren. Bij zulke ſterke volbloedige perſoonen word dikwijls geduurende den aanval eene aderlaating vereischt, en zij moeten alleenlijk met verkoelende middelen die geene prikkeling kunnen veroorzaaken, behandeld worden.

Ik heb vrouwen gekend, welken zedert verſcheidene jaaren meermaalen aan opſtijging en ſtuiptrekkingen onderhevig waren, en die geduurende haare zwangerſchap door de geringſte

ſte oorzaak b. v. eene meerdere beweeging van het kind dikwerf door geweldige ſtuiptrekkingen overvallen werden. Bij zulken was ik uit dien hoofde voor eene moeijelijke verlosſing bevreesd, dan ik ondervond tot mijn groot genoegen, dat deeze vrees ongegrond was geweest. In het begin van den arbeid ontſtonden 'er wel is waar, eenige trekkingen in de leden, doch dezelven hielden geheellijk op, wanneer de wëen ſterk doorzetteden en de verlosſing volgde dan zeer gemaklijk. Na dezelve bleeven ſlechts ligte ſtuiptrekkingen nog één half uurtje aanhouden.

Onder die oorzaaken welker zitplaats in de teeldeelen zelve gelegen is, waaruit ik ſomwijlen opſtijgingen zag ontſtaan of verergeren, behooren nog de opſtopping der kraamzuiveringen en der witte vloed, de uitzakking van de baarmoeder of van de ſcheede, eene jeukte aan de inwendige ſchaamdeelen door ſcherpe ſtoffen welken zich daar heenen verplaatst hadden, eene droppelswijze loozing van ſcherpe pis, geronne bloed dat in de baarmoeder na de verlosſing was blijven zitten, een agter gebleeven gedeelte der nageboorte, en een vleeschklomp enz. — Men kan dus van zelve nagaan welke hulpmiddelen ik in deeze gevallen in het werk geſteld heb.

Eene vrouw omtrend veertig jaaren oud, naamelijk gezet, en eene hoog roode kleur heb-

bende, moeder van verſcheide kinderen, en zelve uit eene moeder geſprooten, welke geduurende haar leeven aan kramp en ſtuiptrekkingen van verſchillenden aart onderhevig was geweest, had bijna dagelijks eene zonderlinge krampagtige hoofdpijn, welke zich op de volgende wijze openbaarde. Zij voelde, als of 'er iets van onder van den rug tot in het agterhoofd en de kruin opklom, oogenbliklijk daarop werden de uitwendige ſpieren vliesagtige bekleedzelen van het hoofd krampagtig en met hevige en aanhoudende ſmerten te ſaamengetrokken, zo dat men uiterlijk kon voelen dat de aangedaane plaats opgezwollen was. Elke beweeging van het hoofd deed de pijn vreeslijk verergeren. Deeze aanvallen geſchieden dagelijks, meestendeels op den middag en des avonds, en hielden alsdan verſcheidene uuren aan. Op menige dagen was de lijderesſe bijkans nimmer vrij van deeze pijnen. Telkens werd, zo ras als de aanval begon, in den hals en de keel een ſcherp, bijtend ſlijm afgeſcheiden, het week of uitgeſpouwen of door eenen afgebroken hoest uitgeworpen werd. Het nuttigen van eenige ſcherpe of gezouten ſpijzen bragt daadlijk den aanval te wege. Deeze vrouw is reeds twee jaaren voor haare laatſte bevalling met dit ongemak behebt geweest, hoe wel zij hetzelve toen ſlechts in eenen ligten graad gevoelde; waar bij te gelijk aambeijen en kentekenen van verſtoppingen in de ingewanden

den van den onderbuik aanwézig waren, vergezeld gaande met ſcorbutieke ſcherpte. In het jaar 1790 bij haare laatſte bevalling waren de kraamzuiveringen zeer bekrompen geweest en zedert dien tijd zijn deeze kramppijnen in het hoofd merklijk toegenomen. Na het ſpeenen van het kind waren haare maandelijkſche zuiveringen zeer gering, en bleeven toen geduurende vijf maanden geheellijk weg. In dien tijd bereikte deeze kramppijn in het hoofd haar hoogſte toppunt. De onderbuik zwol op, de baarmoeder was bij het bevoelen meer dan gewoonlijk opgezet, en zij verbeelde zich wederom zwanger te zijn. Doch eene daarna ontſtaande geweldige bloedſtorting uit de baarmoeder die geduurende eenige maanden in eene meerdere of mindere maate voordduurde, bewees genoegzaam, dat deeze gisſing ongegrond was. Op dien tijd verzocht zij mijne hulp. De bloedſtorting had de hoofdpijn in het minſte niet verminderd. Uit de baarmoeder vloeide nu en dan een kwaadaartig etteragtig ſlijm, ondertusſchen dat haare zelfſtandigheid bij het uitwendig aanvoelen als vol en opgezet voorkwam. Bij het onderzoeken van den onderbuik ontdekte men over het algemeen aanmerklijke verſtoppingen der ingewanden, de eetlust en ſpijsverteering waren bedorven, en men beſpeurde in de maag eene aanmerklijke ophooping van ſlijmagtige, en galagtig ſlijmig ſcherpe onzuiverheden; ook open-

baarden zich van tijd tot tijd blinde aambeijen. Het aanhoudend gebruik van oplosſende en zachte ontlastmiddelen, het dagelijks inſpuiten in de baarmoeder met een aftrekſel van oplosſende bederfweerende kruiden waar bij een weinig honing gevoegd was enz. door welken eene menigte geronne bloed en etteragtige ſtoffen met verligting werden ontlast, bloedzuigers nu en dan aan den aars gelegt, en vervolgens klijſteeren uit verſterkende middelen ſaamengeſteld, waren der lijderesſe in zo verre van dienst, dat na verloop van eenige maanden de pijnen in het hoofd tot eenen lijdelijken ſtaat gebragt werden. Geduurende de hevigſte aanvallen beproefde men te vergeefsch verſcheidene bedaarende middelen. Het vrijven van het pijnlijk gedeelte van het hoofd met *warme boomolie* en *opium* na dat de hairen afgeſneeden waren, bragt eenige verligting te wege; ook wel het gebruik van een voetbad, en verzachtende klijſteeren enz. Bij zulk eenen pijnlijken aanval, toen niets in ſtaat was eenige verligting toetebrengen, heb ik eens een zacht braakmiddel beproefd, doch met een ſlegt gevolg en eene ongemeene vermeerdering van ſmerten. — Korten tijd daarna werd deeze vrouw wederom zwanger en geduurende dien geheelen tijd onderging zij ſlechts ligte aanvallen van haare voorgaande hoofdpijn. Na de verlosſing vloeiden haare kraamzuiveringen zeer ſterk, en ik droeg daarvoor zorg, dat dezel-

zelven behoorlijk onderhouden werden. Zij zoogden toen haar kind zelf en bevond zich zeer wel. In het vervolg kreeg zij nog eenmaal geringe aanvallen van hoofdpijn; doch door het omtrend zes weken voordgezet gebruik van oplosfende en zacht ontlastende, uit bittere Extracten faamengefteelde pillen, verdweenen dezelven fpoediglijk, en zij is nu zedert twee jaaren volkomenlijk herfteld. — Men zal nu zonder mijne herinnering ligtlijk begrijpen, dat de verftopping der ingewanden des onderbuiks over het algemeen en die der baarmoeder in het bijzonder, benevens eene in het ligchaam voordgeteelde prikkelende fcherpe ftof de oorzaak van deeze krampagtige hoofdpijn waren.

Bij eene getrouwde vrouw welke 30 jaaren en van een tenger zwak en mager ligchaams geftel was, bij welke eene groote geneigdheid tot de fcheurbuik plaats had, bemerkte ik op onderfcheidene tijden de volgende krampagtige toevallen. Zij werd eenige reizen door eene fcorbutieke rheumatisme aangetast en wel in de fpieren der eene zijde van het ligchaam, welke deeze fpieren dikwijls verfcheidene dagen agter een krampagtig faamengetrokken en juist daardoor het geheele ligchaam naar die zijde in eene kromgeboogene houding deed blijven, en waar mede bij tusfchenpoozingen hevige pijnen verzeld waren. Somwijlen toch zelden en op geene hevige wijze openbaarde zich ook

eeni-

eenige trekkingen der léden. Op andere tijden beſpeurde zij eenen kittelenden kramphoest waar bij zich in de klieren van de ſtrot een ſcherp ſlijm afſcheidde, het welk haar verſcheidene dagen na elkanderen bijna onophoudenlijk kwelde, en dan menigmaal plotſeling in eene volmaakte ſpraakloosheid overging, welke eenige dagen aanhield. Bij deeze toevallen was het aangezicht gewoonlijk gezwollen, en tusſchen beiden was zij, geduurende eenige uuren, niet in ſtaat de bovenſte oogleden opteligten. De eerſte wegen waren met dat alles zuiver, de eetlust en ſpijsverteering onbelemmerd, en men kon geene verſtoppingen der ingewanden gewaar worden. Haare maandelijkſche zuiveringen waren onregelmaatig, dezelven vloeiden dan eens te ſterk, dan wederom te weinig en werden geduurende den vloed wel ras opgeſtopt. Deeze toevallen kwamen gemeenlijk twaaf of veertien dagen voor dat zij haare zuiveringen wagtte ten voorſchijn, en verdweenen of met dezelven of werden daardoor merklijk verligt.

Somtijds bragt ook een ſteenkleurig of witagtig zetſel der pis eene verligting der toevallen te wege. — Van de eerst genoemde rheumatieke en ſcorbutieke ongemakken, is deeze lijderes door het gebruiken van geneesmiddelen tegen het ſcheurbuik dienstig, volkómenlijk herſteld, waartoe onder anderen verzachtende dran-

ken,

ken, *zwavel*, het uit-en inwendig toedienen van het *Akensch* water, en zachte pisdrijvende middelen met nut zijn aangewend. Aan de overige toevallen is zij nog somwijlen onderhévig, vooral in het vóór en laat in het najaar, toch zo dat zij gemaklijk van dezelven kan geneezen worden. Het is iets ongemeens, dat de spraakloosheid oogenbliklijk verdwijnt, zo ras als de lijderes zich boven een dampbad plaats, wanneer zij naamlijk den damp van warm water of van een aftrekſel van *Camillbloemen* liet naar de ſchaamdeelen om hoog trekken; waarop dan ook terſtond de kittelende hoest verminderd. Dit alles leevert een klaarblijklijk bewijs op, dat de voornaamſte zitplaats van deeze prikkeling in de baarmoeder gelegen is. Voor en al eer ik tot het gebruiken van deeze eenvoudige uitwendige middelen beſloot, heb ik eenmaal meer, dan agt dagen lang vruchtloos getracht de gemelde ſpraakloosheid door veelerhande middelen wegteneemen, tot dat eindelijk door het invallen der maandelijkſche zuiveringen de ſpraak zich van zelve herſtelde. Eenig gebruik van *Tabaksrook* gaven haar een paar reizen, hoewel ſlechts voor eenen korten tijd, de ſtem weder. — Voor het overige zijn in deeze gevallen de beste geneesmiddelen zulken, welken de maandelijkſche zuiveringen op eene zachte wijze bevoorderen, te weeten een aftrekſel van *Camillbloemen*, *Melisſen*, een weinig

nig *Saffraan* en *Venkelzaad*, *verzoete geest* van *Salpeter* met eene *gedistilleerde olie* vermengd en droppels gewijze gebruikt, ook bij afwisſeling een poeder beſtaande uit *Magneſia*, *room* van *Wijnſteen*, en *Middenzout*, ſomwijlen met *zwavel* gemengd. Het gebruik van wezenlijke ontlastmiddelen heeft zeldzaam iets toegebragt tot vermindering der toevallen.

Onder de benaaming van moeder kwaal treft men ook hier te lande zo wel bij gehuwde als ongehuwde vrouwen, de opſtijging van de baarmoeder ménigvuldiglijk en onder allerlei gedaante aan, waarbij de kramptrekkingen zich hoofdzaaklijk op de maag, op de ſlokdarm en op de ingewanden bepaalen, — daaronder niet begreepen de toevallen welken door een medelijdend gevoel veroorzaakt worden. Geduurende den aanval zelve beſpeurt men eene geſtadige oprisping van winden, die met een ſterk geruisch zich naar boven ontlasten. Bij zodanige lijderesſen ontdekke ik voornaamlijk en gewoonlijk drie ſtoffelijke oorzaaken als gevolgen van ophooping, en jigtſtoffen, te weeten dat 'er eene ophooping van ſlijm plaats heeft, dat de maandelijkſche zuiveringen geheel opgeſtopt, of niet genoegzaam of onregelmaatig zijn, en door deeze oorzaaken te keer te gaan bewerkte ik meestal eene ſpoedige herſtelling. Wanneer eerst deeze oorzaaken weggenomen zijn, alsdan zijn bittere en opwekkende middelen te weeten het gebruik

van *Staal*, *Kina*, en *koude baden* de dienstigſte middelen, om aan de eerſte wegen en aan het geheele ligchaam meerdere veerkragt en ſterkte te verſchaffen. — Men treft ook ſoortgelijke ongemakken, welken dikwijls met veelvuldige toevallen op de zenuwen gepaard gaan, en waartoe mede de zogenaamde Hijpochondrie behoort, bij de mannen aan, waarvan ik ſlechts een geval als een voorbeeld zal aanhaalen. Een koopman 35 jaaren oud, reeds van jongs af aan met eene zwakke maag behebt, verdwaalde nu vier jaaren geleden, daar hij te paard reisde op eene eenzaame heide die veele mijlen in den omtrek had, dit maakte hem ten uiterſten verlegen en ontſteld, zo dat het zulk eenen indruk op hem bleef maaken, dat hij zedert dien tijd dagelijks aan duizelingen bloot geſteld is, inzonderheid wanneer hij zich in de open lucht of buiten op het land bevind, waarom hij nu ook niet meer te paard reiden kan, maar genoodzaakt is in een koets te reizen. Zo dikwijls als hij duizelig word voeld hij eene groote beklemming van de borst, zijn gezicht verduisterd, hij word flaauw en misſelijk, en rispt zeer veele winden uit de maag op. Na het eeten is hij altijd ongemeen met deeze oprispingen en winden gekweld. Zodanige ſpijzen welken moeijelijk te verteeren zijn bekomen hem altijd zeer ſlegt, en des avonds moet hij zich geheel van vleesch onthouden. Des morgens bij het ontwaa-

waaken heeft, hij altijd eene bittere ſmaak in den mond en zijne tong is met ſlijm bezet. Sterke ontlastmiddelen verergerden volgens zijn zeggen altoos de toevallen. Hij houd veel van al wat zuur, gezouten, en bitter is. Toen hij onlangs bij mij over zijnen toeſtand klaagde, vond ik de kleur van zijn aangezicht bleekgeel, onder de oogen en aan derzelver hoeken zag hij loodkleurig, de onderbuik was geſpannen, vooral de regter zijde merklijk opgezet, bij gevolg klaarblijklijke kenmerken van verſtoppingen, voor het overige had hij nog genoegzaame kragten. Andere ſtoffelijke oorzaaken konde men bij hem geenzins beſpeuren. Deeze hevige gemoedsbeweeging had ongetwijfeld bij dien man zulk eenen nadeeligen invloed op de zenuwen van zijne reeds zedert lang verzwakte maag gehad, dat daar door die geneigdheid tot gemelde dagelijkſche benaauwdheid, en ſtuipagtige oprisping van winden enz. hem bijbleef, waardoor de ſpijsverteering noodwendig lijden, en verſtoppingen, indien dezelven niet reeds aanwézig waren daaruit ontſtaan moesten. Aan deeze duizeling was hij alsdan voornaamlijk blootgeſteld, wanneer hij zich op eene opene vlakte bevond, die hem de hei waarop hij verdwaalde, weder te binnen bragt. Ik voorſpel dien man weinig beterſchap, dewijl alle zodanige aandoeningen van het zenuwgeſtel zeer bezwaarlijk te genezen zijn, die uit groote ontſteltenis haa-

haaren oorſprong, en reeds eenen geruimen tijd aangehouden hebben. Behalven eene gepaste leefwijze ſchreef ik hem eerſt pillen voor, uit bittere Extracten, en *gom Ammoniak* met een weinig *Rhabarber* ſaamengeſteld; met bijvoeging van een mengſel uit de *Tinctuur* van *Oranjeſchillen* en *Quasſiehout* met *Vitrioolzuur*, om kort voor het middag- en avond eeten daarvan te gebruiken.

Ten beſluite van deeze afdeeling oordeele ik het der moeite waard te zijn, de geſchiedenis van eene merkwaardige ſtuipziekte medetedeelen, welke reeds boven de twintig jaaren aangehouden heeft, verzeld van eene geſtadige, ſchoon niet altijd even hevige koorts, doch welke tegenwoordig allengskens begint te verminderen. Wijlen de Doctor Petr. Conr. Peill, welke eer dan ik hier in *Stolberg* de praktijk oefende, gaf reeds in den jaare 1776 van dit geval kennis aan den Hoogleeraar *Leidenfrost* te Duisburg. Ik zal dit bericht; het welk als het begin der geſchiedenis van deeze ziekte moet aangemerkt worden, als mede het antwoord van den Heer *Leidenfrost* hier inlaſſen, en het vervolg der geſchiedenis van deeze ziekte, zo als dezelve in de laatſte jaaren door mij waargenomen is, daar alsdan bijvoegen. —

Eene zeer eerbaare vrijster van 23 jaaren, van eene bloedrijke, en zwaarmoedige gesteldheid, welke men in den eersten opslag voor gezond en sterk zoude aanzien, had van der jeugd af aan een zittend en eenzaam leeven geleid, en zich sterk aan godsdienstige overdenkingen en oefeningen overgegeeven, — ofschoon dat haar geene gelegenheid ontbroken heeft om zich te vermaaken; en haare vrienden zich volgens den tegenwoordigen smaak, aan vermaak en weelde overgaaven, — had zedert eenige jaaren verscheidene zwaare en langduurige ziekten doorgestaan; zij was twee maal door een zijde wee en eene waare ontsteeking van de long, en eens door eene dubbele derdendaagsche koorts aangetast geweest, terwijl zij dikwijls aan eene aanhoudende koorts ziek lag, daarenboven was zij onderhevig aan eene hebbelijkheid tot zinkingen, inzonderheid op de long, en wel in zulk eene maate, dat daar door nu en dan bloedspuwingen veroorzaakt zijn. Van alle deeze ziekten is zij wel gelukkiglijk hersteld, maar dezelven hebben daarentegen het ongemak, het welk ik hier beschrijven zal, altoos op nieuw doen ontstaan en verergerd.

Deeze jonge dochter, die vóór deeze laatste drie jaaren in het geheel geen zwak zenuwgestel deed vermoeden, werd toen der tijd, door eene hevige uitputtekking aangetast, veroorzaakt door een zwaaren schrik bij gelegenheid van

het

het onverwagt afsterven van haare waarde moeder en waar tegen bijkans geene geneesmiddelen werden aangewend, uit hoofde dat dezelven schielijk bedaarden en zich niet dan bij tusschenpoozing in eenen ligten graad bij geringe voorvallen, wederom openbaarden. Op deeze wijze was bijna een half jaar verloopen, toen zij wegens herhaalde schrikken door eenen veel zwaarderen aanval werd aangetast, het welk bij haar zulk eene vreesachtigheid verwekte, dat zelfs de geringste dagelijks voorvallende oorzaaken, die naauwlijks vermijd kunnen worden, — bij voorbeeld het binnentreeden van een, anders bij haar welbekend, persoon in haare kamer, het vallen van een lepel of iets dergelijks, dat een kat onverhoeds na haar toeloopt, het schreeuwen der jongens op de straat enz. — elken dag één, twéé, drie, ja zelfs vier hevige aanvallen te wege bragten. In deezen toestand verzocht de lijderes mijne hulp: Ik ben nu en dan ooggetuigen geweest van de aanvallen; want daar zij, niettegenstaande zij onverhoeds ter neder valt, evenwel den aankomenden aanval vooraf in staat is te voorzeggen, somwijlen door een zeker gevoel van koude in handen en voeten, ook door eene suizeling in het hoofd, en benaauwdheid op de borst, liet zij mij daarom dikwerf bij tijds haalen; dan eens valt zij neder en de stuiptrekkingen neemen met eene onweerstaanbaare kragt eenen aanvang, en wel

op zulk eene wijze dat geen een lid daarvan bevrijd blijſt, en dat niet, het eene vóór, het andere na, zijne wonderbaare rol ſpeelt. Dan eens word zij voorwaards dan agterwaards getrokken, dan wederom eens beſpeurt men wonderlijke draaijingen van de bovenſte en onderſte leden; dan eens zijn de ſpraakdeelen door ſtuipen ſaamengetrokken, waardoor men een afgebrokene ſtem en een zonderling geluid gewaard word; dan eens word het geheele ligchaam door ſtuiptrekkingen aangetast en van de eene kant naar de andere geworpen, dan eens alleenlijk het hoofd: dit alles geſchied op zulk eene geweldige en ſchielijke wijze, dat men gelooven zoude dat alle gewrigten uit één gerukt werden. Zij is is met dat al gewoonlijk bij haare kennis, en de lijderes kan geduurende den aanval op alle vraagen verſtandiglijk antwoorden, — indien naamlijk de tong van kramptrekkingen vrij is. — Somtijds echter, maar zeldzaam, word het herſengeſtel zodanig aangedaan dat zij geduurende den aanval ijlt. Dit alles houdt nu eens een agtſte, nu eens een vierde, en dan eens een half uur aan, als dan blijven die trekkingen langzaamerhand weg, en de lijderes klaagt over koude aan handen en voeten, en over eene bijzondere benaauwdheid en drukking op de borst, tot dat eindelijk alles ophoudt, en de lijderes zich eenigen tijd wel bevind.

Ik kon na alles wel overdacht te hebben, geene andere oorzaak van haar ongemak vinden, dan

dan eene al te groote aandoenlijkheid en prikkelbaarheid van haar zenuwgeſtel en ik heb uit dien hoofde van tijd tot tijd zodanige middelen voorgeſchreeven, welken het zenuwgeſtel zo wel als de hersſenen bedaaren en verſterken konden. Wegens klaarblijklijke kentekenen van volbloedigheid heb ik haar ook doen ader laaten, met dat gevolg dat de ſtuiptrekkingen niet zo hevig en de aanvallen eenigzins minder waren. Onder de zogenaamde zenuwmiddelen hebben de meesten derzelven aan het oogmerk niet beantwoord. Want de *Wijnruit*, het *Castoreum*, *Galbanum*, *ol. animale Dippelii*, *Liquor C. C. Succinatus* hebben niets goeds uitgewerkt, de *ſtinkende Aſant* heeft ſomwijlen eene geringe verligting toegebragt; doch het rijklijk gebruik van de *Valeriaanwortel* heeft werklijk alle mijne verwagting overtroffen: want geduurende derzelver gebruik verminderden de aanvallen wel rasch op eene aanmerklijke wijze, zo wel ten opzichte van derzelver menigvuldigheid, als omtrend derzelver hevigheid, terwijl door het aanhoudend gebruik van dit geneesmiddel, deeze kwaal in zo verre overmeesterd werd, dat de lijderes niet dan wanneer zij haare maandelijkſche zuiveringen te wagten heeft aan eenen ligten aanval bloot geſteld is, welke echter zo ras als deeze zuiveringen ophielden, van zelve verdween — want deeze zuiveringen zijn tot hier toe geregeld voorgevallen, alhoewel niet zonder hevige pijnen in den onderbuik en

de lendenen, en dan nog in geene genoegzaame hoeveelheid. — Op deeze wijze heeft de lijderes eenige maanden taamelijk welvaarende en vergenoegd doorgebragt, tot dat zij door een waar zijde wee werd aangetast, waardoor de aanvallen daadlijk wederom heviger en menigvuldiger ten voorſchijn kwamen. Na dat deeze ontſteekirg-ziekte door aderlaatingen, verkoelende, bloed verdunnende, en bors middelen, overwonnen was, nam ik wederom tot de *Valeriaanwortel* even als tot het heilig plegtanker mijnen toevlugt, en alweer ondervond ik daar dezelfde uitwerking!

Toen deeze zenuwziekte door aanleiding van eene anderendaagſche koorts zich wederom begon te verheffen, heb ik, na vooraf de benoodigde middelen aangewend te hebben, haar een rijklijk gebruik der *Kina* voorgeſchreeven, daar mijn oogmerk was om door dit middel alleen beide deeze ziektens tegentegaan; de *Kina* deed, wel is waar, wat de koorts betrof, haare behoorlijke uitwerking, zij was echter geheel onvermogend om de aanvallen van ſtuiptrekkingen weg te neemen, terwijl de *Valeriaanwortel* in dat geval wederom de overwinning behaalde.

Van die tijd af aan was zij aan verſcheidene ziekten blootgeſteld, zo als ik hier boven reeds vermeld heb; welken allen, offchoon van eenen zeer verſchillenden aart, echter haar voorig on-

ongemak wederom veroorzaakten, doch ik vond altijd troost bij het gebruiken der *Valeriaanwortel.*

Maar helaas! dit godlijk geneesmiddel, waarin wij al ons vertrouwen ſtelden, heeft ons in deeze laatste maanden in onze hoop te leur geſteld: want toen zij op het tijdſtip dat haare maandelijkſche zuiveringen begonnen te naderen door eene geweldige zinkingkoorts werd aangetast, en de ſtuiptrekkingen zich wederom bij haar, zo als zulks gemeenlijk plaats had, openbaarden, verzekerde ik even als een leugenachtige kwakzalver, en ſtoutmoedig op mijn geheim zijnde, haar eene ſpoedige herſtelling; haare maandſtonden gingen geregeld voord, de koorts en de zinking op de longen verdween, de *Valeriaanwortel* werd haar op de gewoone wijze toegediend, —— doch vruchtloos! (*)

Zij blijft nog altijd eene geneigdheid tot ſtuiptrekkingen behouden, en ſchoon zij niet da-

(*) *Eene aanhoudende anderendaagſche koorts, de moeïelijkheid der maandſtonden, het gering nut der middelen tegen de opſtijgingen en andere in de geſchiedenis der zickte voorkomende gewigtige voorvallen, toonen klaarblijklijk aan dat 'er in de ingewanden van den onderbuik, eene prikkelende oorzaak moet verborgen geweest zijn, welke men in het begin deezer ziekte niet genoegzaam ſchijnt tegengegaan te hebben.*

dagelijks door dezelven overvallen word, verloopen 'er echter naauwlijks twee dagen, of zij krijgt een aanval. Niettegenstaande ik haar ten sterkſten aangeraaden heb de gezelſchappen bijtewoonen, zich te vermaaken en te wandelen, durf zij echter ter naauwer nood haare kamer verlaaten, en is zelden des 's middags of des 's avonds met haare huisgenooten aan tafel, of dan eens doed de ongewoone reuk der ſpijzen haar ſterk aan, dan eens word zij door de geduurige beweegingen, die in dergelijke gezelſchappen voorvallen, duizelig, waarop alsdan de aanval ſpoediglijk volgt.

Zij heeft zich het Opperwézen, en de leerſtellingen van onzen godsdienst zo geſtreng voorgeſteld, dat zij de onverſchilligſte handelingen voor onbetaamelijk, en de onſchuldigſte boerterij en vrolijkheid voor eene misdaad houd, en tevens gelooft, dat de mensch zich altijd moest bezig houden met de veréering van God. Van hier dus deeze traanen, wanneer zij nu en dan in gezelſchap van haare vriendinnen eenige uuren vrolijk doorgebragt heeft! van daar dan de klagten over de verſtoktheid van het hart, over de iedelheid van het verſtand, over het vergeeten van God en over gebrek aan liefde jegens denzelven, daar van daan die onoverwinnelijke droefgeestigheid uit vreeze voor eene eeuwige verdoemenis! Het zal overhodig zijn te herhaalen welk eenen invloed deeze droevige ge-

gemoeds aandoeningen op het zenuwgeſtel hebben. Alle gelegenheid is ons derhalven afgeſneden om den geest te vervrolijken, want indien wij haar heden alle genoegens verſchaffen, als dan zal zekerlijk de herinnering aan den dag van gisteren alles wederom verërgeren.

Het gebruik van het *Spa water* heeft niet aan mijne verwagting voldaan, en de *Staal* middelen, hebben over het geheel genomen, zo als het mij toeſcheen, uit hoofde der aanhoudende zinkingſtof op de longen meer na- dan voordeel toegebragt. Zachte ontlastmiddelen, welken ik uit andere inzichten ſomtijds toegediend heb, hebben met betrekking tot de zenuwziekten noch goed noch kwaad gedaan. Dewijl zij bloedrijk, en geneigd tot ontſteekingen ſchijnt te zijn, en zich ook aan het aderlaaten gewend had, was ik van voorneemen zulks in het werk te ſtellen, dan daar wij bevreest waren, dat in dien toeſtand, onder deeze geringe kunstbewerking haare toevallen geweldiger zouden worden, — alleenlijk uit ſchrik en vrees, zonder opzicht tot het afgelaatene bloed, — hebben wij ons om die redenen daarvan onthouden, tot dat wij u gevoelen hier omtrend zullen vernomen hebben. Ik zoude haar mogelijk het gebruik der *koude baden* voorgeſteld hebben, indien ik niet dezelven verworpen had wegens haare zinkingagtige geſteldheid. Dewijl ik beducht was dat de bereidingen uit het *heulſap*

de hersfenen nog meer zouden aantasten en voor de spijsverteering hinderlijk zijn, heb ik dezelven nooit dikwijls of in eene rijklijke giftte voorgeschreeven, zo dat ik van derzelver uitwerking niets met zekerheid bepaalen kan.

In plaats van haaren gewoonen drank, gebruikt zij thans een aftrekfel van kruiden, om het zenuwgeftel te bedaaren, te weeten *Rofemarijn*, *Salie*, *Lavendel*, *Mojoraan*, en *Milisfen* enz. Ik heb haar de warme dranken van thee en koffij zeer ernstiglijk verboden; zij heeft eenen afkeer van wijn, en bier behaagt haar geenzins. Haare eetlust is zeer gering; van vleesch is zij afkeerig, behalven van het gezouten en het gerookte vleesch daar zij veel van houd. Zij nuttigt meest groentens, falaad, en brood. Ook befpeurt men ten opzichte der aanvallen geen het minfte ouderfcheid of zij nog nugteren dan of de maag reeds met fpijzen opgevuld is, offchoon dezelven meest des voormiddags ten voorfchijn komen, toch zeldener 's namiddags en nooit bij nagt. Zij flaapt niet lang, echter gerust, en word zelden door droomen verfchrikt. De ontlasting is bij haar geregeld. In de pis word men niets bijzonders gewaar, dan — het welk men in alle krampttrekkingen waarneemt — dat dezelve na den aanval helder en wateragtig is. Zij heeft altoos eene vogtige tong, maar eenigzins met een wit-

witagtig ſlijm bedekt. Haare pols is taamelijk ſterk, echter wanneer de aanval nadert eenigzins ſnel en ſaamengetrokken. Ik heb tot haare verzachting niets beter gevonden dan de *Eſſ. Levistici* met de *Liq. anod miner.* vermengd, welke, voor dat de aanval zich openbaart, gebruikt, denzelven een weinig verligt en verkort.

Daar ik derhalven alles naar mijn beste vermogen toch vruchtloos tegen deeze droevige ziekte aangewend heb, neemen wij onzen toevlugt tot u, Hooggeleerde Heer en verzoeken u om uwen raad, met dat vertrouwen, dat, indien 'er in de geneeskunde eenig heil te vinden is, wij hetzelve zekerlijk van u durven verwagten! Onze lijderes, welke ik om derzelver braafheid, godsvrucht en bijzondere zielsbegaaftheden achting toedraage, wenscht u en de uwen met mij uit grond des harten alle zegen en geluk toe! terwijl ik zo lang ik leef niet ophouden zal te zijn. —— ——

Stolberg den 23 October
1776.

PEIL Med. Dr.

De Heer *Leidenfrost* gaf op deezen brief het volgend antwoord:

Ik heb met aandoening doorleezen de beſchrijving der verwonderlijke ſtuipziekte van deeze elendige en dweepagtige jonge dochter,

en

en ik geloof wat de voorzeggingen betreft, dat eene longteering een einde maaken zal aan haar ongemak. (*) Daar de zenuwziekten in onze dagen zo menigvuldig zijn, heb ik reeds zedert eenigen tijd het voorneemen gehad, de verſchillende oorzaaken daarvan te onderzoeken, welke arbeid dan ook in twee kleine Academiſche verhandelingen, die ik de vrijheid neeme hier bij te voegen, vervat is, (**) en waarvan 'er van tijd tot tijd nog meerdere in het licht verſchijnen zullen, waarin men het onderſcheid tusſchen de verſchillende ſoorten van deeze ziekte aantreffen zal, dewijl ik ook getracht hebbe de geneesheeren oplettend te maaken op die oorzaak, welke mij tot hier toe van anderen over het hoofd gezien of niet genoegzaam aangeroerd ſcheen te zijn, ten einde de geneeswijze zekerer en dezelve voor een regelmaatig onderwijs geſchikter te maaken; over welk gering werkje, ik u verzoek volgens uwe gewoonte, naamlijk op eene vriendſchaplijke wijze, u oordeel te willen vellen.

Wat

(*) *Deeze voorzegging werd tot nog toe niet bewaarheid.*

(**) *Van beide twistſchriften waarin over de gebreeken van de huid als een oorzaak der zenuwziekten gehandeld word, kan men breedvoerige uittrekzels lezen in mijne Medic. prak. Bibliotheek* B. 1. St. 1.

Wat nu dit tegenwoordig geval betreft, kan ik uit de beſchrijving van hetzelve niet anders opmaaken, dan dat de oorſprong van deeze ziekte gelegen is, in eene verzwakking van de hersſenen en van het rugge-merg, om dat de natuurlijke werkingen van het ligchaam mij genoegzaam toeſchijnen niet geleeden te hebben, de verwarring echter der inwendige zinnen en hartstogten wijst aan, dat dit tot het leeven zo noodzaaklijk ingewand, vooral aangedaan is, het welk dan van tijd tot tijd het geheele verlies der werkingen die het leeven onderhouden moest veroorzaaken, en waarvan de telkens ten voorſchijn komende koortſen en inwendige ontſteekingen of bloed ophoopingen geene geringe voortekenen opleeveren. Ik wil echter deezer godvruchtige jonge dochter dat ongelijk niet aandoen, als of ik eene zekere geheime en verborgene liefde bij haar vermoedde, welke aanleiding tot deeze ziekte zoude gegeeven hebben, en om welken te verbergen men de naam van God gebruikt, hoewel ik zodanige voorbeelden niet weinig aangetroffen heb. (*) Veel meer zal ik trachten aan uwe geneeswijze al die kragt bijtezetten welke de kunst vermag. En wel eerſtelijk ben ik van gevoelen, dat men de gemoedsaandoeningen, welken bij deeze vrijſter zeer hevig zijn, moet trachten te bedaaren,

(*) *Dat was hier echter geenzins het geval.*

ren, welk oogmerk, gelijk de ſchrandere *Boerhaave* geleerd heeft, op eene drievoudige wijze kan worden bereikt, door de rede, door het verwekken van eene tegenovergeſtelde gemoedsgeſteldheid en door eene verſcheidenheid van voorwerpen. Dan het eerſte en laatſte zal men bezwaarlijk kunnen aanwenden, ja zelfs zoude het inſlaan van den laatſten weg eer ſchadelijk zijn en de ziekte doen vermeerderen; derhalven zoude het verkiezen van den middenweg in deezen niet geheel en al vruchtloos zijn, wanneer een voorzichtig man die geen arts is — aan de lijderes op eene ſtoutmoedige wijze eene vrees voor den dood aanjoeg, zo hij niet zelf zijner vreesagtigheid wilde paal en perk ſtellen. Want het denken aan eenen ſpoedigen tijdelijken dood, doet de gedachten aan eenen toekomenden eeuwigen minder leevendig zijn. Doch het aanjaagen van eenen zodanigen ſchrik moet met overleg verrigt worden, dewijl dezelve misſchien gelegenheid zoude kunnen geeven tot koortſen en onſteekingen, indien echter zulks niet voorzigtiglijk genoeg kan worden in het werk geſteld, dan moet men hetzelve veeleër agter wege laaten, en afwagten, of de natuurlijke verſterking der hersſenen in ſtaat zij om ter eeniger tijd deeze zedelijke zwakheid te kunnen te boven komen.

Wat de geneeswijze aanbelangt, zo ben ik van gedachten, dat die middelen, welken door

u

u reeds met vrucht aangewend zijn om het zenuwgeſtel optewekken, nog bij aanhoudenheid zouden moeten gebruikt, en allengskens vermeerderd worden, terwijl ik tot dat einde uit ondervinding de gedistilleerde welriekende oliën aanprijzen kan. Te weeten men ontbindt in twee oncen *ſpiritus nitri dulcifizati* een ſcrupel van zuivere gedistilleerde olie van *anethi*, *foeniculi*, en *aniſi* waarvan men vier of vijfmaal op een dag in het begin tien en vervolgens vijftien ja twintig en meer droppels in een lepel water of wijn gebruikt.

En daar het in deeze ziekten heel veel aankomt op eene goede ſpijsverteering, voor zo ver dezelve door het te wege brengen van een gezond voedzel in ſtaat is het zenuwgeſtel te verſterken, en daar de vogten van deeze vrijſter meer tot verhitting en bederf ſchijnen overte hellen, zo zoude ik aanraaden om bij ieder middagmaal en zelfs midden onder het eeten, eenige droppels *Vitrioolzuur* te gebruiken, het welk gemaklijk op deeze wijze kan geſchieden, wanneer men een once *Eſſent. Cort. Aurant.* met een halve drachme geest van *Vitrioolzuur* vermengd, en hiervan dertig, veertig, of meerdere droppels neemt, met een weinig wijn, of indien zij van dezelve eenen afkeer heeft, met een weinig water.

Ik zoude niet veel hulp verwagten van *Staal*middelen of van het gebruik der *Kina* en andere

dere verſterkende middelen, dewijl dezelven eerder op de ſpieren gelijk ook op het hart hunne uitwerking verrigten, dan op de zenuwen, en daar het ſpiergeſtel bij deeze vrijſter zulke hevige ſtuiptrekkingen heeft kunnen doorſtaan, ſchijnt hetzelve niet zeer verzwakt te zijn, en bij gevolg geene bijzondere verſterking noodig te hebben, bij welke bedenking nog gevoegd kan worden, dat inzonderheid de *Staal*-middelen eene zulke verhittende geſteldheid meestal vermeerderen.

Voords ben ik van oordeel dat de ſtinkende zenuwmiddelen daarom weinig voordeel zullen aanbrengen, om dat dezelven insgelijks de geneigdheid tot verhitting en bederf gewoon zijn te vermeerderen.

Bedaarende middelen en Emulſien zullen dienvolgens meer vermogen, indien dezelven bij de zo even opgenoemde opwekkende middelen gevoegd worden, het welk ik geloof dat alsdan gevoeglijk zou kunnen in het werk geſteld worden, wanneer de naderende maandelijkſche zuiveringen meerdere hitte in den geheelen omloop der vogten en pijnen in den onderbuik veroorzaaken; in welk geval het mij zeer dikwijls wel gelukt is, indien zij twee daagen vóór dezelven alle twee uuren het volgend mengzel gebruikt, en daar mede ſomwijlen geduurende al den tijd van haare maandſtonden aanhoud:

℞. *Semin papav. alb. dr. vi*
Aq. flor. ſamb.
— — *Til.*
— *Card. bened. āā unc. ii*
F. emul colat. add.
Olei amijgd. dulc. recent. dr. ii
masſ. pilul. polijchrest. ſtahl.
ſine elleboro. dr. ſ.
ſpir nitr. dulc. dr. 1 ſ.
— *Vitrioli acid Gtt. XV.*
Laudan. liq. Sijdenh. Gtt. X.
ſijr acetos. citr. q. pl.
M.

Gij zult mogelijk, zeer waarde vriend, op het leezen van dit voorſchrift denken, dat hetzelve al te ſaamengeſteld is voor eenen arts welke naar een regelmaatig ſtelzel tracht, in hetzelve is echter niets, dat met ſchik kon weg blijven, terwijl alles waaruit hetzelve beſtaat, door derzelver kragt zodanig gemaatigd word, dat niets in hetzelve overvloedig is, en ſchadelijk zijn kan.

Wat het aderlaaten betreft, zo ben ik van gevoelen, dat derzelve ſomtijds dient te worden in het werk geſteld om eene bloedſpuwing en ontſteeking der long te verhoeden, en dat een beproefd heelmeester in ſtaat is de vrees voor ſtuiptrekkingen te kunnen voorkomen, inzonderheid wanneer men haar te bed liggende ader laat.

Voor het overige zoude ik het gebruik der koude baden in deezen jaarstijd minder aanraaden, hoewel ik mogelijk dezelven alsdan liever zoude aanprijzen, wanneer men midden in den zomer geen gevaar loopt van zich te verkoelen.

Duisburg aan den Rhijn
d. 31 Oct, 1776.

J. G. LEIDENFROST.

Ik zal mij niet veroorloven om over den inhoud van dit antwoord van den Heer *Leidenfrost* eenige aanmerkingen te maaken, bovendien weet ik ook niet of de Heer *Peill* die middelen bij deeze lijderes aangewend heeft, welken door den Heer *Leidenfrost* waren voorgeschreeven en met welk een gevolg zij dezelven gebruikt heeft. Toen ik haar omtrend het einde van het jaar 1790 voor de eerste maal ontmoette, en dus na verloop van 14 jaaren, was zij nog niet hersteld. Zij bevond zich in den voorledenen zomer taamelijk wel en werd eenige maanden lang, zeldzaam door aanvallen van stuiptrekkingen aangetast, aan haar eigen huis ontving zij dikwijls bezoek van haare vrienden, zonder eenige aanvallen te bekomen, terwijl zij ook bij schoon weêr in den tuin de open lucht genoot. enz. Over het algemeen waren de zomermaanden tot hier toe voor haar de gunstigsten geweest. Thans in den winter is zi

zij echter verpligt alleenlijk in haar afgelegen vertrek haar verblijf te houden, om niet ſoms door het gezicht van onbekende lieden of door andere voorwerpen verraſcht en daardoor op nieuw door ſtuiptrekkingen aangetaſt te worden, — zij hield zich bijna den ganſchen dag in bed, en men beſpeurde aan haar dagelijks 's namiddags, eene met voorafgaande aanmerklijke koude verzelde koorts, welke reeds verſcheidene jaaren aangehouden had en ſlechts in de heete zomer maanden of vermeerderd of geheelijk verdweenen was. Zelfs 's morgens was de pols gemeenlijk koortsagtig. Bij dit alles was haare eetlust taamelijk goed, zij ſliep gerust, en was geenzins vermagerd. Haar angſtvalligheid in zaaken den godsdienst betreffende was merklijk minder, zo dat ik den zonderlingen indruk, welke zulks op deeze ſtuiptrekkingen maakte, en die over het geheel meer van ligchaamlijke oorzaaken ſcheenen aftehangen, geenzins daaraan kon toeſchrijven. Deeze aanvallen kreeg zij thans ſlechts eenmaal in de week, uitgenomen in het tijdſtip waarop zij haare maandelijkſche zuiveringen te wagten heeft, wanneer dezelven dikwijls ja zelfs bij de geringſte aanleiding ten voorſchijn kwamen. Ik beſpeur ook dat de voordgang en de aart van deeze aanvallen omtrend nog dezelfde is, zo als de Heer *Peill* dezelven beſchreeven heeft. Ondertuſſchen was ik toevalliger wijze oogge-

tuige, dat zij op het zien van eene ſcharlaaken kleur door een aanval aangetast werd; aldus herrinnere ik mij ook ergens geleezen te hebben, dat het aanſchouwen van roode dingen bij die lieden, welken met de vallende ziekte behebt waren, aanſtonds den aanval te wege gebragt hebbe. Na elken aanval van ſtuiptrekkingen nam de koorts doorgaans verſcheide dagen lang merklijk toe; en dienvolgens ſcheen dezelve voor een groot gedeelte gelegen te zijn in eene door deeze ſtuiptrekkingen vermeerderde prikkelbaarheid. Somwijlen klaagde de lijderes over eene zeer onaangenaame kramptrekking op de zenuwen, welke zich ſlechts tot de eene zijde van het ligchaam bepaalde, en alsdan verlangde zij niets meer, dan dat de aanval ſpoediglijk ten voorſchijn mogt komen, dewijl haar de ondervinding had geleerd, dat dezelve alleen in ſtaat was deeze onaangenaame kramptrekking weg te neemen. Van haaren ſlijmagtigen hoest, waaraan zij reeds van het begin der ziekte was bloot geſteld geweest, is zij nog niet bevrijd, en duurd nog aanhoudend voord, echter zonder dat zij daarvan eenig ongemak ondervind. Het is iets zonderlings dat deeze lijderes, niettegenſtaande zij een groot gedeelte van het jaar aanhoudende koortſen heeft, het tot dus verre heeft kunnen doorſtaan en geenzins vermagerd is. Thans daar ikdit ſchrijft — 1795 — word zij minder door haare aanvallen aangetast, en dikwijls

in

in eenige maanden niet, zij bevind zich den meesten tijd van het het jaar wel, en zonder koorts, echter waagt zij het nog niet om het bed te verlaaten, zich in gezelschap van haare vrienden te begeeven, of andere huizen en tuinen te bezoeken. De middelen welken ik haar in deeze vijf jaaren voorgeschreeven heb, bestonden somwijlen in zachte ontlastmiddelen, welken geduurende eenige dagen doorgaans bij verdeeling toegediend werden, vooral wanneer men, gelijk zulks dikwijls gebeurde, uit de kentekenen besluiten kon dat in de eerste wegen eene ophooping van vuiligheden plaats had; zij bevond zich bij het gebruik van deeze middelen zeer wel, dezelven verminderden de koorts, en beletteden niet zelden den aanval der stuiptrekkingen. Wanneer zij haare maandelijkſche zuiveringen te wagten was, welken veeltijds niet geregeld voorvielen, en uit dien hoofde meerdere geneigdheid had om door stuiptrekkingen aangetast te worden, schreef ik haar voor eene krampbedaarende Thee van *Camillbloemen*, *Melisſen*, *Wijnruit*, *Klaproozen*, met een weinig *Saffraan*, *Venkelzaad* en dergelijken, benevens een mengzel bestaande uit *Melisſewater*, *Tinctuur* van *Castoreum* en *Hoffmans droppels*. Indien ik echter meerdere verhitting bespeurde, gaf ik haar in plaats van het gemelde mengzel eene Emulsie uit *zaad* van *Klaproozen*, met een weinig *Magneſia* en *Salpeter*. Aanvallen van eenen ont-

ſteekingagtigen aart heb ik bij haar niet verder ontdekt Ook beginnen haare maandelijkſche zuiveringen te verminderen, en verſchijnen omtrend alle drie maanden ééns, zo dat dezelven wel ſpoedigllijk geheel verdwijnen zullen. De door het toeneemen der jaaren verminderde gevoeligheid en aandoenlijkheid van het geheele geſtel ſchijnt zeer veel tot haare beterſchap te hebben toegebragt, en ik hoop, dat deeze lijderes van haare ſtuiptrekkingen nog volmaaktlijk herſtellen zal.

IV.

STUIPTREKKENDE ZIEKTE BIJ KINDEREN.

Op den 27ſte November van het voorgaande jaar 1794 werd ik alhier in *Stolberg* des avonds laat bij eenen Jongeling van 13 jaaren geroepen, welke onverhoeds door ſtuiptrekkingen was aangetast. Ik trof hem zittende aan, en hij ſprak met veel gemoeds-aandoeningen en met alle mogelijke rasheid over die voorwerpen, welken hem den geheelen dag en zedert kort ontmoet waren, als mede ook over het zedelijk gedrag der kinderen. enz. Zijn voorſtel was niet zonder ſaamenhang; ſomwijlen hield hij echter daarmede op en klaagde over hevige pijnen in het hoofd en eene zekere misſelijkheid. Hij had

eene

eene ongemeen langzaame pols, en zijne handen waren bij het aanraaken koud. Bij afwisseling kwamen 'er trekkingen der leden ten voorschijn, de oogen verdraaiden zich of ſtonden ſtrak, zijn hoofd boog zich dikwijls voor of zijwaards, ten bewijze dat de agterſte ſpieren van het hoofd, of die welken ter zijde aan den hals gelegen zijn, bij afwisſeling door eene oogenbliklijke zwakheid of lammigheid werden aangedaan. Hij was nog in ſtaat om ombelemmerd te kunnen gaan, hoe wel hij niet meer ten vollen bij zijne kennis was, en antwoordde op alle vraagen welken men hem voorſtelde, meestal of verward of in het geheel niet. In deezen toeſtand verviel deeze Jongeling onverhoeds, terwijl hij des avonds met andere kinderen ſpeelde, offchoon men te vooren geene tekenen van eenige ongeſteldheid aan hem beſpeurd had. Hij had des middags na gewoonte met ſmaak gegeeten, en tot hier toe altoos eene gezonde roode kleur gehad. Ondertusſchen was hij zedert eenige jaaren dikwijls onderhevig geweest aan hoofdpijn, gelijk men dit bij veele jonge lieden gewoonlijk zo lang ontmoet, tot zij zekere jaaren bereikt hebben. Ik begon te vermoeden dat wormen de oorzaak van deeze toevallen waren, waarvan ik dikwijls ſoortgelijke ongemakken bemerkt had. Ik ſchreef hem derhalven daadlijk voor *Ipecacuanwortel* met *Braakwijnſteen*, en liet een aftrekſel van *Camillbloe-*

men laauw en rijklijk gebruiken. Hierop volgde eene herhaalde braaking, waardoor zich eene menigte ſlijm en gal ontlaste, het welk hem merklijk verligte, aan deeze praatagtigheid een einde maakte, en hem eenen gerusten ſlaap bezorgde. Ik ſchreef des avonds nog het *Infuſum Anthelm. cum Jalappa*, *Sale* en *Oxijm. Squill.* voor, waarvan hij den volgenden morgen moest gebruiken.

Den 28ſten werd hij des morgens wederom door deeze aanvallen aangetast met eene langzaame pols, met bleekheid en koude des aangezichts, als mede koude der léden, hij knikte geſtadiglijk met het hoofd, en zag 'er vervallen uit enz. Thans ijlde de lijder niet, echte geraakte hij tusſchen beiden onverwagts buiten ſtaat om te kunnen ſpreeken. Hij had 6 tot 8 ontlastingen, doch zonder wormen. Hij bevond zich's namiddags en des avonds taamelijk wel, en ſliep ook in dien nagt goed.

Op den 29ſten des morgens wederom dezelfde toevallen; ſomwijlen verzeld met eene magteloosheid; hij konde geduurende geheele uuren niet ſpreeken en kreeg afwisſelend ſtuiptrekkingen. Hij hield aan met het gebruik van het mengzel van gisteren en kreeg nog eenige ſlijmige ontlastingen zonder wormen. Des namiddags en's avonds bevond hij zich wederom wel. Zijn onderbuik was zacht en bij het betasten was hij zo als dezelve natuurlijk moet zijn.

Op

Op den 30ſten verſcheenen andermaal deeze toevallen, dezelven waren evenwel niet zo hevig als in de voorgaande dagen. Ik ſchreef hem thans een ſterk aftrekſel van *Valeriaanwortel* voor met poeder van dezelve, *Midlenzout*, en een weinig *Hoffmans droppels* vermengd, om als eene Mixtuur te gebruiken. Mijne bedoeling was om door deeze middelen de pijn te bedaaren en de wormen te doen ontlasten.

Ik zal de geſchiedenis van deezen Jongeling, welke ik A noemen zal, naderhand vervolgen, en thans vooraf die van andere kinderen mededeelen, welken zedert den 30ſten November tot den 4den December toe met dezelve toevallen behebt waren. Op denzelfden tijd werden namlijk nog vier jongere broeders en zusters van den Jongeling A, waarvan de jongſte vijf jaaren oud was, als ook in een ander huis twee meisjes van 10 en 12 jaaren, en eindelijk nog in een huis een meisje van 12 jaaren, allen onverwagts en ſchielijk, veeltijds het eerst in het ſchool, door meergemelde aanvallen aangetaſt. Alle deeze kinderen ſpraken overluid en verward, hadden trekkingen der léden, en de ſpieren van het gezicht vertrokken zich, bij ſommigen hadden kramptrekkingen der kaakſpieren plaats, en waren buiten ſtaat om hunnen mond te kunnen openen, de oogen verraaiden zich of ſtonden ſtrak, te gelijk met

eene ſpraakloosheid, welke uuren lang voord. duurde, en dan onverhoeds zich wederom herſtelde, men beſpeurde eene doodlijke bleekte en koude op het aangezicht en aan de handen en voeten, ja zelfs van het geheele ligchaam, hunne pols was zeer langzaam, klein en bij ſommigen naauwlijks voelbaar. Zij gevoelden pijnen en ſteekingen in het hoofd, bij ſommigen had eene bedwelming, bij allen eene vermoeidheid, en eene geheele verzwakking plaats, zij knikten met het hoofd naar alle kanten heen, en waren niet in ſtaat om hetzelve overeind te kunnen houden, ſomtijds werd het ganſche ligchaam zo als in de *Tetanus* geheel ſtijf, of de rug werd ſterk agterwaards gebogen. Deeze toevallen hielden bij ſommigen ſlechts eenen korten tijd aan, en vernieuwden bijna van uur tot uur, bij anderen daarentegen duurden dezelven verſcheidene uuren lang, of ook wel den ganſchen dag onafgebroken voord. Sommigen klaagden bij deeze ſtuiptrekkingen over hevige pijnen. Buiten de aanvallen bevonden zich de kinders taamelijk wel, en hunne pols was niet zo onnatuurlijk langzaam, — de eetlust bleef bij allen in eenen goeden ſtaat, en was bij ſommigen ſterker dan naar gewoonte. Zij ſliepen des nagts gerust, uitgenomen twee van hun, welken heviger door deeze toevallen aangetast werden: deezen waren ook bij nagt onrustig. Ik diende aan allen terſtond in den beginne

braak

braakmiddelen toe, en liet kort daarop ontlastmiddelen gebruiken, welken meestendeels met wormdoodende middelen verbonden waren. Drie jonge kinderen werden in den tijd van twee dagen door dezelven herſteld zonder naderhand wederom inteſtorten. Verſcheidene andere kinderen, bij welken nog gisteren en deezen morgen eene verſtijving. koude, en bedwelming plaats had, welker mond en leden bij afwisſeling door ſtuipen ſaamengetrokken waren — zo dat 'er zich ſlechts weinige oogenblikken opdeeden om eenig vogt te kunnen gebruiken en zulks dan nog eerst wanneer men hen b. v. een krampbedaarend klijſteer had aangebragt — ondervonden van deeze braak en ontlastmiddelen die uitwerking, dat de aanvallen nu ten voorſchijn kwamen met eene uitgelaatene vrolijkheid, met een geſnap als van iemand die jlt, en met zingen en danzen, waarbij zij zelfs le hun zeer bekende lieden niet konden onterſcheiden, de pols werd natuurlijker en ſneller, en eene natuurlijke warmte verſpreide zich over het geheele ligchaam; dit kondigde reeds enen groote ſtap tot beterſchap aan, te weeen de overgang van verſtijving tot eene lugtige en praatagtige ijlhoofdigheid.

Andere kinderen ondervonden, wel is waar, an het gebruik der braak-en ontlastmiddelen voor dien dag eenige verligting, doch deeze uiptrekkingen ontſtonden den volgenden morgen

gen op nieuw, en zelfs met nog grootere hevigheid dan te vooren. De meeste kinderen echter, wanneer dezelven volkomenlijk ſchijnen herſteld te zijn, en drie of vier dagen van hunne aanvallen bevrijd gebleeven en uitgegaan waren, ſtorteden wederom zelfs bij herhaalde reizen in. Veeltijds gaf een ſchrik daartoe aanleiding. Een meisje van tien jaaren was reeds drie dagen volkomenlijk welvaarende, op eene ligte duizeling na, waarover hetzelve ſomtijds klaagde. Plotzeling word hetzelve omtrend den avond van eene woedende razernij overvallen, het ſchreeuwde, huilde vreeslijk, ſchold, ſcheurde haare kleederen, viel verwoed op de omſtaanders los, en drie menſchen waren naauwlijks in ſtaat om haar in bedwang te kunnen houden. Een ſterk braakmiddel, het welk ik bij den drank die het gebruikte liet mengen, maakte oogenbliklijk een einde aan deeze razernij; den volgenden dag werd haar een mengzel toegediend om de ontlasting te bevoorderen, en zedert dien tijd bleef het meisje gezond.

Deeze zeven kinderen, waarvan ik tot hier toe gewag gemaakt heb, en waaronder de jongeling A niet begreepen is, waaren op den 15 den December, bij gevolg in den tijd van 14 dagen allen herſteld, zonder dat zij op nieuw wederom inſtortten. De geneezing werd hoofdzaaklijk daardoor bewerkt, dat aan allen, en zelfs aan de meesten bij herhaaling, braakmiddelen wer-

werden toegediend, waardoor eene menigte van galſtoffen met verligting van alle toevallen ontlast, en mede door purgeermiddelen ongemeen veele kwaade ſtoffen weggenomen werden. Niettegenſtaande ik de ontlastmiddelen ſteeds vereënigde met wormdoodende middelen, gingen echter bij geen van deeze kinderen eenige wormen af. Tot het doen bedaaren der kramp- en ſtuiptrekkingen liet ik daar bij gebruiken een warm aftrekſel van *Camillbloemen*, ſomtijds ook van een mengzel uit *liq. anod.* en *liq. corn cerv. ſucc*, benevens verzachtende klijſteeren. Ik vónd mij genoodzaakt aan één kind uit hoofde der hevige toevallen tegen den avond *Opuim* voorteſchrijven, waarop dezelven wel ſpoediglijk bedaarden, doch den volgenden morgen des te heviger ten voorſchijn kwamen, en door het herhaalde gebruik van braakmiddelen nu eerst verligting te wege bragt. Ik ſtond hun geene andere ſpijzen toe dan alleenlijk *Gerſtenſoep*, *gekookte Pruimen*, en een weinig *Wittebrood*; terwijl zij niet anders dronken dan *Gerſtewater*, *Thee*, en een aftrekſel van *Camillbloemen*.

Ik moet nu nog ten opzichte der tot hier toe beſchreevene aanvallen van ſtuiptrekkingen, van verſcheidene andere kinderen gewag maaken. Ik liet de twee jongſte zusters van den Jongeling A, van derde half en vier jaaren, ook nog meer kinderen in andére huizen, als een voorbehoedend middel braak- en ontlastmiddelen ge-

gebruiken, en deezen bleeven vrij. Een meisje van 13 jaaren werd oogenbliklijk door ſtuipen aangetast, alleenlijk veroorzaakt door het aanſchouwen van eenen anderen, bij welken zich dezelven in het ſchool openbaarden; doch dezelven verdweenen ſpoediglijk, en het meisje bleef gezond. Op dezelfde wijze openbaarde zich bij eenen jongeling van 10 jaaren een aanval, alleenlijk zo het toeſcheen door een ſchrik veroorzaakt, doch dezelve duurde niet lang. Een meisje werd door zwaare ſtuiptrekkingen aangetast met verzwakking, koude handen, ſpraakloosheid enz.; doch op het gebruik van een braakmiddel waren alle deeze toevallen terſtond verdweenen, en zij bleef welvaarende. Een jongeling had om volgens de langzaame pols en de bijzondere ſteekende pijnen in het hoofd te oordeelen, dezelfde ziekte, doch zonder ſtuiptrekkingen; de braak-en ontlastmiddelen bragten hem weder tot zijn vorige gezondheid Een meisje van 13 jaaren, dat reeds vóór eenige jaaren menigmaal was bloot geſteld geweest aan hevige ſtuiptrekkingen, en eerst in den voorgaanden zomer van dezelven, hoofdzaaklijk door wormdoodende middelen en daarna door het gebruik der koude baden herſteld was, werd op dien zelfden tijd, dat verſcheidene kinderen met ſtuiptrekkingen behebt waren, door haare voorige toevallen op nieuw aangetast; dezelven waren echter van die der overige kinderen geheel

heel onderſcheiden, en men ontmoette bij haar niet die zonderlinge langzaame pols, en deeze ſteekende pijnen in het hoofd enz. Het gelukte mij ook niet dan eerst na verloop van veele maanden haar van dezelven te bevrijden, toen na een aanhoudend vruchtloos gebruik van verſcheidene middelen tegen de wormen zich eindelijk ronde wormen ontlastten.

De Jongeling A. van wien ik de beſchrijving zijner ziekte hier boven onvoltooid gelaaten had, werd niet gelijk de andere kinderen, ten hoogſten binnen 14 dagen van zijne toevallen bevrijd. Herhaalde braak-ontlast-en wormdrijvende middelen hielpen hem geenzins. Hij ontlastte geene wormen, en de eerſte wegen ſcheenen genoegzaam gezuiverd, zijne eetlust was en bleef goed. Hij werd menigmaal bij dag door ſtuipen aangetast, die dikwijls een volſlaagen uur en langer duurden, en ſomwijlen zo hevig werden, dat zijn geheele ligchaam van den eenen hoek van het vertrek tot in den anderen geworpen werd, indien niet terſtond lieden bij de hand waren om hem te ondersteunen en vast te houden. Bijna alle deelen van het ligchaam werden afwisſelend door ſtuipen aangetast, die de hevigſte pijnen veroorzaakten. De mond werd geſloten, zijne oogen verdraaiden, 'er ontſtonden trekkingen in de ſpieren van het aangezicht, hij had eene ſuizing in de ooren en de uitwendige deelen van het oor

oor werden krampagtig en met groote pijn te ſaamengetrokken, ook de neus, welke pijn voor hem gevoeliger dan alle andere was, — de onderbuik werd met eene ongemeen ſchielijke afwisſeling krampagtig ingetrokken en wederom uitgerekt, dan ééns werd het geheele ligchaam ſtijf of kromde zich agterwaards in de gedaante van eenen ſtaak geſpannen boog. na verloop van eenige minuten volgden daarop onverhoeds de hevigſte ſtuiptrekkingen aan armen en beenen, en eene zeer ſnelle krampagtige aderhaaling enz. Hij was gewoonlijk, doch niet altijd, gedurende den aanval buiten kennis. Na de aanvallen was hij zeer vermoeid, lag bedwelmd ter nêer, of viel in ſlaap. Ik heb verſcheidene krampſtillende middelen van tijd tot tijd bij deezen jongeling aangewend, inwendiglijk liet ik hem gebruiken *Valeriaanwortel*, *Dippels olie*, *ſtinkende Aſand*, en in de klijſteeren, *Campher*, *Ipecacuanwortel* in kleine giften, *zinkbloemen*, verzachtende Emulſien waar bij onder anderen ook het *zaad* van *Bilſenkruid* gevoegd werd, warme en in het vervolg ook koude baden, *Kina*, *miſtel* der *eikenboom*. enz. Ook liet ik wanneer ik eene plaatſelijke volbloedigheid in het hoofd vermoedde, welke aan de geneezing eenige hindernis konde toebrengen, van tijd tot tijd bloedzuigers aan beide de ſlaapen van het hoofd zetten, en in geval meerdere verhitting bij hem plaats had, ſchreef ik hem verkoelende en bloedverdun-

dunnende middelen voor — terwijl ik mij wederom op eenen anderen tijd van ſpaansche vliegpleisters bediende. enz. Alle deeze middelen bragten wel is waar gedeeltelijk eenige beterſchap te wege, de toevallen kwamen zedert eenige maanden niet met dezelfde hevigheid ten voorſchijn, de lijder was menigmaal drie dagen en langer daarvan bevrijd, en bevond zich geduurende dien tijd zeer wel, zag 'er gezond uit en ging naar ſchool enz. De verſtrooijing buitens huis en het rond loopen ſcheen hem wel te bekomen. Thans was hij gewoonlijk des morgens wanneer hij ontwaakte, en des avonds zodra hij zich ter rust begaf, aan deeze toevallen bloot geteld, dezelven waren echter niet veel betékenende en van korten duur, en beſtonden ſomtijds ſlechts in eene bedwelming, welke wederom ſpoediglijk verdween. Ondanks dit alles verſcheenen echter deeze toevallen wederom heviger, en het bleek thans al te duidelijk, dat die jongeling op verre na niet herſteld was. Het gebruik der laauw warme baden bragt geene bedaaring der ſtuipen te wege, terwijl de kouden gemeenlijk de aanvallen veroorzaakten. Het hoofd was zo gevoelig, dat het uitkammen van zijne hairen bijna altijd een aanval verwekte, wanneer men ook met de grootſte zachtheid en voorzichtigheid te werk ging. Wanneer ik het t'ſaamentrekken der neus en de krampagtige intrekkingen van den onderbuik in den aanval

aanschouwde, kon ik het denkbeeld van eene aanwézigheid van wormen nimmer laaten vaaren, offchoon ik veele vermogende geneesmiddelen bereids daartegen had aangewend, zonder één eenigen worm ten voorfchijn te kunnen brengen. Ik beproefde thans een confeif uit vijlzel van *Tin* met *Valeriaanwortel* enz., doch zo dikwijls als hij dit middel gebruikte, werden de toevallen zo hevig, dat ik van hetzelve moest afzien. Ik liet hem nu eenige dagen naar elkanderen des morgens vroeg van *Jalappe* met *zoete kwik* gemengd innemen, en daarbij rijklijk drinken een kragtig afkookfel van het *wormmenmos* — *helminthochortos.* — Hierop volgde eene fterke ontlasting, en met dezelve reeds op den tweeden en derden dag eene menigte maaijen, het welk naderhand nog bevoorderd werd door middel van klijsteeren uit *Alfem* met veel *olie* en *gemeen zout.* Van dien tijd af aan dat zich deeze maaien ontlast hadden — ronde wormen konde men daarbij niet ontdekken — waaren alle die ftuiptrekkingen geheellijk verdweenen waarmede die jongeling langer dan een half jaar geworfteld had. Het is echter zonderling, dat hij in het begin der ziekte na het gebruik van verfcheidene tot dat einde aangewende wormmiddelen en klijfteeren geene maaien ontlastte; ik moet evenwel bekennen, dat alle deeze middelen, welken van den beginne af aan door mij zijn voorgefchreeven, geen *kwik* inhielden —

Voo

Voor het overige waren deeze maaien in dit geval buiten tegenſpraak geenzins de eerſte oorzaak deezer ſtuipziekte, maar daar werd door dezelven ſlechts toevalliger wijze eene prikkeling veroorzaakt, welke die ziekte, die veele kinderen te gelijk, en bijna als eene algemeen heerſchende kwaal aantaſtte, verlengde en hardnekkiger maakte.

Ofſchoon men in *Stolberg* weinig kinderen aantrof, welken met deeze ziekte behebt waren, en men verder in deeze geheele omliggende landſtreek, geene ſoortgelijke lijders ontmoette, gevolglijk deeze kwaal niet wel als eene *algemeen heerſchende* ziekte kan worden beſchouwd, zal men het evenwel niet ongepast oordeelen dat ik deeze ziekte met de benaaming van *ſtuiptrekkende ziekte* — om dat ding toch eenen naam te geeven — beſtempeld heb: te meer daar de ziekte der kinderen alhier in verſcheidene opzichten veel overeenkomst had met eene *algemeen heerſchende kramp* of zogenaamde *ſtuiptrekkende ziekte.* — Morbus ſpasmodicus ſ. convulſivus epidemicus, Raphania — die men gewoonlijk afleid van ſlegt gebakken brood van het zaai-koorn enz. en waarover de Heer *Taube* ons eene volledige beſchrijving gegeeven heeft. Ook kon hier dit ſlegt gebakken brood zeer veel aandeel aan deeze ziekte hebben, daar men toen der tijd uit hoofde van de talrijke legers der Franſchen, welken alhier

ingekwartierd waren, voor een groot gebrek aan koorn bevreesd was, en het brood om die redenen door aardappelen, peulvruchten, en veelligt andere voor de gezondheid ſchadelijke bijvoegzelen van de bakkeren vervalſchd werd. Hier bij komt nog in aanmerking, dat alle kinderen, welken door deeze kraampagtige toevallen overvallen werden, zedert verſcheidene weeken veele akers of de vrucht der beukeboomen bijna dagelijks gegeeten hadden, waarvan de beuken bosſchen, die rondom deeze plaats gelegen zijn, ons dit jaar rijklijk voorzien hadden, en waarvan de kinderen wegens derzelver zoeté ſmaak groote liefhebbers waren. Was niet hierin veelligt de oorzaak van deeze ziekte gelegen? Het is immers genoeg bekend dat het nuttigen van deeze *beuken-akers* vooral raauw en ongebraaden, ongezond is, dat zij eenigzins eene verdoovende kragt bezitten, derzelver veelvuldig gebruik hoofdpijn en bedwelming veroorzaakt, en ſlechts eene ſterke maag dezelven verdraagen kan. Ook heeft mij iemand verhaald, dat hij op eenen zekeren avond bij de ſalaad de verſche beuken-olie gebruikt hebbende, daarvan den geheelen nagt eene bedwelming en duizeling in het hoofd gehad had. Men heeft insgelijks waargenomen dat van het gebruik deezer beukenakeren toevallen op de zenuwen ontſtaan zijn (*) Dat

(*) *Schmiedel* et *ſelig diſſ.* de hijdrophobia ex eſu fructuum fagi Erlang. 1782.

— Dat het ſlegte voedzel derhalven zeer waarſchijnlijk de oorſprong van deeze ziekte ware, kan men reeds opmaaken uit de ontlasting van eene menigte galſtoffen na het toedienen van braak-en purgeermiddelen, en de door dezelven in korte dagen bewerkte geneezing. Met dat al was het te verwonderen, dat maar weinige kinderen, die allen van goeden huize waren, door deeze ziekte aangetast werden, daarentegen vond men een aantal anderen, welken offchoon zij even zo veel en meer van dit ſlegte brood en van deeze akeren gegeeten hadden, daarvan echter geene de minſte nadeelige uitwerking ondervonden hadden. Ik kan derhalven niet anders veronderſtellen, dan dat de eerstgenoemde kinderen, welligt voor een gedeelte uit erflijke overhelling, meerdere geneigdheid tot deeze ziekte hadden.

Als een aanhangzel tot dit opſtel zal ik hier nog een paar gevallen aanhaalen van die ſtuiptrekkende ziekte, welke *Sauvages* en anderen met de benaaming van *heilige ziekte* — *Hieranoſos* — beſtempeld hebben, en wel om dat men eertijds dusdanige lijders voor betooverd of van den booſen geest bezeeten hieldt.

Een meisje van 14 jaaren dat de maandſtonden nog niét had, bleek en taamelijk mager van gedaante, en het welk evenwel tot hier toe eene goede gezondheid genoten had, begon nu

niet meer ſtil te kunnen zitten. Alle haare leden, beenen, armen, handen, en vingers geraakten in beweeging; het hoofd ſchudde heen en weêr; het aangezicht werd in allerlei gedaante getrokken; de oogen en de oogleden; ook de lippen en de tong hadden eene tegennatuurlijke beweeging; de ſpraak werd ſtamerend; op den ſtoel ſchoof zij geſtadiglijk heen en weder; zonder waggelen en zonder omver te vallen kon zij van den eenen hoek van het vertrek niet naar den anderen gaan; zij kon zonder bijſtand noch eeten noch drinken, dewijl zij door het geſtadiglijk heen en weder beweegen van haare handen alle ſpijs en drank uitſtortte. In deeze toeſtand verbleef zij den ganſchen dag, in den nagt genoot zij eene taamelijk goede rust. Zij had daarbij eene goede eetlust, klaagde over niets, en was volkomenlijk bij haare kennis. Somtijds gevoelde zij eene jeuking in den neus. Zij had eene natuurlijke pols en men kon uit dezelve geene volbloedigheid vermoeden. Ik ſchreef haar zachte ontlastmiddelen voor, welken ik met worm-middelen vereënigde; zij ontlastte daarop eenige wormen, zonder dat men in haaren toeſtand eenige verandering kon beſpeuren. Nu deed ik haar dagelijks een voetbad gebruiken, eenen krampbedaarenden en de ſtonden zachtjes bevoorderenden Thee drinken, als mede een poeder uit *Magneſia* en *room* van *Wijnſteen*, en nu en dan een weinig *verzoete geest* van

van *Salpeter* gebruiken. Dit alles had zulk eene voortreffelijke uitwerking, dat na verloop van agt dagen deeze ſtuiptrekkingen reeds voor een groot gedeelte verdweenen waren. Kort daarna kreeg zij haare maandelijkſche zuiveringen, en zedert dien tijd is die juffrouw heel welvarende.

Ongelijk héviger tastte eene ſoortgelijke ziekte een meisje van vijf jaaren aan, dat 'er gezond en bijna al te rood in het aangezicht uitzag. Bij deeze beweegde zich alle deelen des ligchaams op eene geweldige wijze heen en weder, en zij was genoodzaakt beſtendiglijk in bed te blijven liggen, Ook in den nagt duurde deeze haare toeſtand voord, en 'er verliep eene geheele week eer dat zij ſlaapen kon. Zij was daarbij zo eigenzinnig, dat men haar onmogelijk eenige geneesmiddelen kon doen gebruiken. Zo dikwijls als men dit beproeven wilde maakte zij zich boos en daardoor werden de ſtuiptrekkingen erger. Met haaren gewoonen drank vermengde men eenige dagen *Braakwijnſteen*, het geen wel braaking te wege bragt toch haaren toeſtand niet verbeterde, en men was niet in ſtaat om haar klijſteeren bijtebrengen. Even zo min kon men haar ontlaſttende- en worm-doodende middelen, hoe zeer dezelven ook gepast ſcheenen, doen gebruiken. Het gelukte mij evenwel eindelijk een weinig *harst* van *Jalappe* deels in *melkpap* deels op een

boterham zodanig te verbergen, dat zij hetzelve inkreeg. Toen zij hiervan langzaamerhand tien grein gebruikt had, ontlastte zij eene pik zwarte ſtof echter zonder wormen. Hierop geraakte zij wederom tot ſlaapen, en men kon klaarblijklijk bemerken dat zij herſtelde Op dezelfde wijze herhaalde ik nog eenige dagen het gebruik van de *harst* van *Jalappen*, waarop zij andermaal eene pikagtige zwarte ſtof ontlastte, haar aangezicht die hoog roode kleur verloor, en het meisje volkomenlijk welvaarende werd.

III.

INËNTING DER KINDERPOKJES.

Ik heb voor weinige jaaren een klein ontwerp over de inënting der pokjes in het licht gegeeven, (*) waarin ik eenige waarneemingen, die door mij bij talrijke inëntingen in den jaare 1791 gemaakt zijn heb medegedeeld. Zedert dien tijd heb ik wederom omtrend honderd kinderen in verſcheidene jaaren ingeënt waarvan de uitſlag altijd gelukkig was. Ik heb geen enkel ſterfgeval van een door mij ingeënt kind beleefd, en nim-

(*) In de med. prakt. und chirurg. Bibliotheek *door mij en I. C Schäffer uitgegeeven B.* 3 *S.* 3

nimmer heb ik bij mijne behandeling kwaade gevolgen zien overblijven. Mijne laatſte inëntingen zijn door mij aan twee en zestig kinderen verrigt in de maand December van het jaar 1793 en in Januarij 1794; en wel geduurende dat 'er kwaadaartige kinderpokjes algemeenlijk grasſeerden, en de heerſchende ligchaams-geſteldheid over het geheel zeer ongunſtig was. (*) Den uitſlag mijner nieuwere waarneemingen, vooräl der geenen die bij de laatſte inënting gedaan zijn, leg ik thans het algemeen vóór oogen.

Wat vooreerst de *wijze van inënting* betreft, bedien ik mij tegenwoordig van geene andere meer, dan van die welke door middel van een lan-

(*) *Ondertuſſchen verkeeren veelen nog in het denkbeeld dat de goedaartigheid der ingeënte pokjes geen gevolg zij der inënting als inënting beſchouwd, maar dat dezelve van de meerdere zorgvuldigheid waar mede dezelven voorbereid en behandeld worden afteleiden zij. Dan de waarneemingen der kundigſte inënteren ſchijnen dit gevoelen genoegzaam te wederleggen, en aantetoonen, dat de ingeënte pokjes zelfs onder de ongunſtigſte toevallige omſtandigheden zich toch over het geheel genomen door goedaartigheid van de natuurlijke pokjes onderſcheiden, offchoon men de laatſten ook nog zo zorgvuldiglijk behandele, en de voorwerpen, welken dezelven krijgen, nog zo gezond en nog zo wel voorbereid zijn.* a. v. d. v.

lancet boven aan den arm verrigt word, op wiens punt een weinig verſche of gedroogde en wederom vogtig gemaakte pokſtof genomen word. Ik maak met de punt van het lancet eene kleine oppervlakkige ſchrap, zo dat dezelve even begint te bloeden, en veeg de pokſtof daarover af. De pleisters en al het overige verband laat ik weg. Deeze handelwijze is zeer gemaklijk en mislukt nimmer. Veelen heb ik aan beiden armen ingeënt, en onder de zo even gemelde 62 kinderen was 'er geen één waarbij de inënting niet gevat had, offchoon ik aan ſommige kinderen welken zich niet ſtil hielden, naauwlijks een bemerkbaar ſteekje kon toebrengen. Ondertusſchen is die wijze van inënting de zekerſte en vat onfeilbaarlijk, wanneer het werktuig zelve waar mede men de inſnijding verrigt met pokſtof voorzien is, en deeze ſtof te gelijk met het ſteekje aan de gemaakte wond word medegedeeld, daarentegen mislukt die wijze van inënting zeer dikwijls, waarin men eerst met het lancet eene ſchrap in de huid maakt, of door middel van een kleine ſpaanſche vlieg pleiſter de opperhuid weg neemt, en daarna eerst door draaden of op eene andere wijze van deeze pokſtof gebruik maakt. — Men vindt hier en daar bij de ſchrijvers voorbeelden van kinderen, die nog niet gepokt hadden, en bij welken de inënting, offchoon herhaalde reizen verrigt, niet gevat had, bij wel-

welken echter kort of lang daarna de natuurlijke pokken ten voorſchijn kwamen. Men heeft uit deeze gevallen het gevolg getrokken, dat bij deezen kinderen op dien tijd wanneer zij ingeënt werden, geene vatbaarheid in het ligchaam was om deeze pokſtof in werking te brengen. Offchoon ik evenwel niet ontkenne, dat zulks ſomtijds plaats hebben kan, ben ik nogthans van gevoelen, dat men uit de meeste gevallen een verkeerd beſluit getrokken heeft, en dat het mislukken van dezelve alleenlijk aan de wijze van inënting toeteſchrijven ware. Ten minſten zijn meer dan anderhalf honderd kinderen bij welken ik de inënting met het lancet, dat wel van pokſtof voorzien was verrigtte, aan den arm beſmet geraakt; daarentegen is het mij verſcheidene reizen bij de zodanigen mislukt, bij welken ik de inënting door een ſteekje en draaden of met blaarentrekkende pleisters ondernam.

Mijn hoofd oogmerk was bij de inënting altijd daarop gerigt, dat op de plaats der inënting ſlechts een pokje en geene opene verzweering ten voorſchijn kwam, welk laatſte bij kinderen altijd, om dat het alle dag noodzaaklijk dient verbonden te worden, zeer laſtig is, gemeenlijk moeïelijk geneest, en dikwijls nog lang, na dat zij deeze kinderziekte te boven zijn, open blijft, en uit hoofde der ſterke prikkeling van dit eigenaartig vergift in de opene

wond

wond zeer ligtlijk een ontſteekingagtig gezwel van den gehcelen arm veroorzaakt, en waarvan ik daadlijk eene beſchrijving geeven zal. Waarom ik de wijze van inënting door middel van een ſteekje, van een draad en bloedtrekkende pleiſters voor onvoldoende houde, dat heb ik reeds op eene andere plaats gezegt. Doch om ook door het met pokſtof beſmette lancet de inënting op zulk eene wijze te doen, dat 'er volſtrektlijk geene opene verzweering ontſtaat, daartoe behoord voorzichtigheid en eigen oefening. Onder de gemelde twee en zestig kinderen wedervoer het mij ſlechts bij één éénig, dat het door het inënten gemaakte wondje in een ettergezwel veranderde, dat na het opdroogen der pokjes nog eenige weeken larg open bleef. Men kan dit bijna altijd verhoeden, wanneer men 1) de wonden zeer fijntjes en oppervlakkig maakt, zo dat ze naauwlijks bloeden, 2) met eene regt ſcherpe punt van het lancet, en 3) dat men zo veel doenlijk is de inënting verrigtte met verſche en niet rotagtige pokſtof. Bij tedere kinderen is deeze voorzichtigheid allernoodzaaklijk; dewijl bij deezen de wondjes ligtlijk verergeren en eene ſterkere ontſteeking na zich ſleepen; en dit is een der hoofdoorzaaken, waarom ik bij de teêre zuigende kinderen de inënting niet gaarne verrigte.

Bereids in de eerſte jaaren mijner praktijk zijn mij vijf gevallen voorgekomen, waarin de inën-

ting

ting een hevig *gezwel* gepaard met eene *ontfteeking van den ganfche arm* ten gevolge had. Tot drie maalen toe gelukte het mij dezelve te verdeelen, daarentegen had ik twee maal het ongeluk dat bij één kind van twee jaaren, in weêrwil van alle mijne poogingen om zulks te verhoeden, de ganfche arm begon te verzweeren. Deeze kinderen kwamen zulks gelukkiglijk te boven, ook bleef de arm onbefchadigd en werd vervolgens den gezonden volkomentlijk gelijk. Men kan echter ligtlijk begrijpen, dat ik mij zeer ongerust maakte, en dat deeze kleine kinderen veel uitftonden; zo dat ik zedert dien tijd bij de inënting alle opmerkzaamheid gebruikte om dit onaangenaam toeval meer dan iets anders te beletten. Mij zijn ook voorbeelden bekend, dat andere artfen het zelfde ongemoet hebben: bij die fchrijvers daarentegen, welken over de inënting der kinderpokjes gefchreeven hebben; — veelen derzelven heb ik ten dien einde nagezien — heb ik weinige voorbeelden van zulke toevallen gevonden, en ben derhalven niet ongenegen te gelooven dat deeze fchrijvers niet openhartig genoeg geweest zijn om zulke onaangenaame gebeurtenisfen bekend te maaken. Het kan niet misfen of die wijze van inënting, welke door een ftoekje, een draad, blaartrekkende pleisters, door het invrijven van eene gedroogde en tot poeder gemaakte pok korst, en door eene oppervlakkige infnijding in de huid verrigt word,

word, enz. heeft meermaalen foortgelijke gevallen te wege gebragt.

Het is voor het overige met den oorſprong en voordgang van dit ontſteekingagtig gezwel aan den arm op volgende wijze gelegen. In het beloop der ingeënte pokjes, wanneer de uitbotting reeds plaats heeft, of ook wel tegen het einde der ziekte wanneer dezelven opdroogen, beginnen de wondjes, welken te vooren etterden, minder te draagen, in het begin ontſtaat 'er aan den arm in de nabijheid der wondjes en in derzelver geheele omtrek eene meerdere ſpanning, de arm word elastieker, harder en begint merklijk te zwellen, waardoor het kind denzelven minder beweegen kan, over pijnen in denzelven klaagt, of zulks door tékenen te kennen geeft; den volgenden dag heeft zich het gezwel gemeenlijk reeds over den geheelen arm waarvan de opperhuid doorgaans meer geſpannen is en rooder word, tot aan de hand verſpreid; de pijnen in dezelven vermeerderen zich, het kind laat den arm, wanneer men denzelven niet onderſteunt, hangen en bij het bevoelen wordt men meerdere zwaarte, hardigheid, en hitte dan in den gezonden arm gewaar. De bij de inënting gemaakte wondjes zijn nu geheellijk opgedroogd. Indien men de verdeeling van dit gezwel niet bevoorderen kan, ontſtaat 'er binnen korte dagen eene verzweering, en de arm breekt of van zelf door en alsdan vloeit daar eene mé-

nig-

nigte goede etterſtoffe uit, die zich in den vetrok geverzd heeft, of dezelve moet geopend worden. In het laatſte geval bereikt men zelden met eene enkele opening zijn oogmerk; doordien aan verſcheidene plaatſen van den arm op nieuw eene verzameling van etter gebooren wordt, welke insgelijks door eene inſnijding dient ontlast te worden. Na de opening van het gezwel volgt ook ſpoediglijk de geneezing. Voor het overige brengt dit gezwel geene verhindering of verflimmering toe aan den verderen voordgang der kinderziekte, integendeel etteren de pokjes behoorlijk, en droogen ter regter tijd op. In alle gevallen, waarin ik dit ontſteekingagtig gezwel aan den arm waargenomen heb, ontdekte ik ook zeer weinig pokjes.

Om deeze ontſteeking van den arm te beletten, is het noodzaaklijk, de gemaakte wondjes — te weeten wanneer door de inënting op zich zelve, of ook toevalliger wijze na dezelve een volflaagen ettergezwel ontſtaat — met eene verzachtende zalf aanhoudend te bedekken, dezelve tweemaal des daags op nieuw te verbinden en wel toe te zien dat het verband niet los geraake, of eene vrijving van het hemd plaats hebbe, en daardoor eene prikkeling te wege gebragt worde. De beste zalf daartoe beſtaat uit verſche *amandel olie* met een zeer klein gedeelte gefmolte *wit wasch* naauwkeurigliik metelkander vermengd; men ſtrijkt van hetzelve een weinig

nig op een ſtukje linnen en legt het op de wond, — niet op plukſel, dat gedeeltelijk te vast op de wond kleeft en daardoor prikkeling verwekt. — Ik heb alleenlijk met deeze zalf tot tweemaal toe een reeds ontſtaan gezwel aan den arm in eenen nagt doen ſlenken, dewijl zulks te gelijk veroorzaakte dat de wond rijkelijk gedraagen had. Men kan ook met nut een verzachtende pap uit *kruim* van *wittebrood* en *melk* volgens *Dimsdale* — laauw- warm om den geheelen arm leggen. Ik heb echter ondervonden, dat eene zalf uit *Campher* en een *dooijer* van een *ei*, aan zodanig een gezwel van den arm, als reeds door mij beſchreeven is, meerder na- dan voordeel toegebragt hebbe, een welke zalf benevens het inwendig gebruik der *pok-pillen* uit *verzoete kwik* bereid ons de Heer *Hoffmann* verzekerd met veel nut te hebben aangewend bij een dusdanig gezwel aan den arm, het welk zich reeds den derden dag na de inënting bij verſcheidene lieden openbaarde, en welken met bedorvene pokſtof waren ingeënt. Beter is nog een pap van *kruim* van *wittebrood* en eene ontbinding van *loodſuiker* met water verdund, vooraf een weinig warm gemaakt, om den gezwollen arm te leggen, of eene ſtooving van een ſterk aftrekſel van ſpecerijagtige kruiden met bijvoeging van *Ceruis* in water ontbonden, terwijl de wonde zelve alleenlijk met deeze verzachtende zalf verbonden word. — wanneer men bloedzuigers

aan

aan den ontſtoken arm plaatst, verminderen dezelven wel eenigzins de ontſteeking en het gezwel, doch kunnen de verzweering volſtrektlijk niet beletten, vooral wanneer het niet gelukt door verzachtende middelen de door de inënting gemaakte wondjes wederom rijklijk te doen draagen. Vindt men echter dit gezwel aan den arm reeds ten vollen gevormd, en de ontſteeking hevig, als dan zijn gemeenlijk de wondjes opgedroogd, en laaten naaden na, en daar blijft alsdan geen anderen raad over, dan door verzachtende pappen uit *kruim* van *wittebrood*, *melk*, een *dooijer* van een *ei* en *honing* enz. de verzweering zo ſpoedigliijk als mogelijk te bevoorderen. — Bij het kind van één half jaar, waarvan ik hier boven gewag maakte, volgde na de inënting geene opene verzweering, maar alleenlijk een pokje; de door de inënting gemaakte wond bleef geſloten, en evenwel ontſtond 'er een gezwel aan den arm dat tot verzweering overging. De oorzaak hier van was naar alle waarſchijnlijkheid gelegen in de een weinig te oude en veelligt bedorve pokſtof, waarmede de inënting verrigt was, en in de bij zulk een tenger kind zo aanmerklijke prikkelbaarheid van de huid. Bereids des anderen daags na de inënting zwol de arm; dit gezwel werd echter wel ras door middel van de *Campher zalf* verdeeld, en niet dan binnen den tijd der opdrooging begon de arm andermaal op te zwellen en zo

heviglijk te ontſteeken, dat men de verzweering niet kon beletten.

Ik vinde dat deeze ontſteeking van den arm na de inënting der pokjes veel overeenkomst heeft met die van den balzak bij eenen druipert, waar bij dezelve altijd vermindert of ook geheel en al ophoudt. In beide gevallen heeft een eigenaartig vergift plaats, het eerſte brengt dat der pokken het laatſte dat van eenen druipert te wege. Het gelukt nimmer om deeze ontſteeking van den balzak te verdeelen, indien men niet te gelijk den druipert wederom herſteld, gelijk het onmogelijk is de ontſteeking van den arm weg te neemen, zonder de bij de inënting gemaakte wondjes wederom te doen draagen.

Men heeft reeds menigmaalen de vraag geopperd en beantwoord, welke *jaarstijd voor de inënting het geſchikſte zij.* STOLL ſchrijft ons voor om de inënting der pokjes alsdan te volbrengen wanneer 'er geene epidemie van kwaadaartige pokken of van koortſen plaats heeft, waardoor dezelven alsdan noodwendiglijk zouden verërgeren; en raad dienvolgens aan om daartoe vooral het den zomer naderend voorjaar te verkiezen. Dit zou zekerlijk wel de veiligſte wijze zijn; toch valt 'er in de ſaamenleeving zelden eenige gelegenheid voor om van dit voorſchrift gebruik te maaken, dewijl ſommige ouders niet gemaklijk de inënting hunner kinderen begeeren o

d

dezelve toeſtaan, indien 'er geene kwaadaartige pokjes heerſchen en eenig gevaar doen vreezen. Ik heb altoos zonder mij door den jaarstijd en de heerſchende Epidemie te laaten affchrikken, als dan de inënting ondernomen, wanneer de natuurlijke pokjes in zwang waren, om dat mijns bedunkens dit juist het tijdſtip is waarin de kinderen, welken nog niet gepokt hebben, het meest dit behoedend middel, te weeten dat der inënting behoeven. Alleenlijk heb ik bij de behandeling deezer ziekte altoos gelet op de heerſchende ligchaams geſteldheid, en alsdan heb ik de ingeënte pokjes op alle tijden van het jaar bijna nooit gevaarlijk ondervonden. De inëntingen welken ik verrigt heb zijn in den winter van het jaar 1793 tot 1794 geſchied op eenen tijd, dat het gevaar grooter was dan men zich kon verbeelden. 'Er heerschten toen algemeen boosaartige, ſaamenvloeiende, en bederf te wege brengende pokjes. Na dat in het voorjaar des jaars 1793 de mazelen en vervolgens de kinkhoest zich wijd en zijd onder de kinderen verſpreid had, trof men zedert eenige maanden eene ſlijmkoorts, met of zonder ſlijmteering, onder de kinderen — als ook bij volwaſſenen — in deeze geheele landſtreek algemeen aan, welke door eene verkeerde behandeling aan veelen het leeven kostte, ſchoon 'er eene dubbele Epidemie plaats had, te weeten kwaadaardige pokjes en eene ſlijmkoorts of

flijmagtige bezetting op de borst, en boven dien in den onaangenaamsten winter verrigtte ik echter de inënting bij veelen kinderen met eenen gewenschten uitslag — Hoewel ik ook van den gewoonen regel afwijken moest.

Het behandelen der ingeënte kinderen met betrekking tot eene koude en natte jaarstijd en eene in zwang gaande flijmagtige gesteldheid. Het al te koel houden der ingeënte kinderen, het welk men zo algemeenlijk, hoe wel verkeerd aangeprezen heeft, bragt juist den dood te wege. Een zeker heelmeester ondernam in de maand October bij zeer ruw weêr in deeze landstreek bij eenige kinderen de inënting, en deed dezelven volgens het gewoone voorschrift de open lucht genieten en koel houden, terwijl hij hen ook ter voorbereiding een sterk ontlastmiddel toegediend had. De meesten van deeze kinderen kwamen deeze ziekte gelukkiglijk te boven; uitgenomen één tot hier toe steeds gezonde en sterke jongeling welken het zijn leeven kostte. De pokken kwamen bij deezen op den regten tijd echter maatig in getal ten voorschijn, en alles scheen eenen gewenschten uitslag aantekondigen. Doch op den eersten dag na de uitbotting der pokjes werd deeze jongeling kragtloos, misselijk, men bespeurde tekenen van stuiptrekkingen; en de roodagtigheid rondöm de wondjes werd bleeker. Dee[z] heelmeester had ergens geleezen, dat voor stuip[en]

tre[k]

trekkingen, welke geduurende de uitbotting der ingeënte pokjes ontſtaan, geen beter middel ware dan de open en koude lucht, deed derhalven dit jongetje onaangezien het taamelijk guure weêr in den tuin ronddraagen, en zoekt denzelve optebeuren en te vermaaken. Doch hierop werden de toevallen ſlimmer, en ik werd in den nagt te hulp geroepen; doch daar die plaats anderhalf uur van hier gelegen was, kwam ik eerst den volgenden morgen om 6 uuren aldaar aan, toen deeze jongeling kort te voren, na dat hij eenige uuren had leggen reutelen, den geest had gegeeven. Het ganſche ligchaam was bleek en ineengevallen, de wondjes en pokjes waren allen verbleekt: die volgens het verhaal der omſtaanderen reeds zedert gisteren bleek geworden en ingevallen waren. Eene verwarmende en opwekkende behandeling zoude deezen jongen gered hebben, gelijk zulks optemaaken is uit de volgende waarneemingen, welken ik in de maanden December en Januarij aan mijne eigen inëntelingen gemaakt heb. Ik bemerkte dat bij de meesten van deeze kinderen naamlijk ten tijde der uitbotting de pokſtof niet genoegzaam naar de huid gedreeven werd. Zij gevoelden huiveringen, werden loom, kragtloos, bleek, braakten zonder dat men eenige tekenen van kwaade ſtoffen in de maag kon beſpeuren, de roodagtigheid rondom de wondjes verbleekte, en de pols werd zwakker.

enz. Buiten twijffel was de oorzaak van dit alles gedeeltelijk gelegen in den kouden jaarstijd, en gedeeltelijk in de heerſchende ſlijmagtige geſteldheid die zelf op de ingeënte kinderen invloed had, en welke zich onder anderen kenſchetst door eene verzwakking der leevensgeesten en eene verminderde aandrang der vogten naar de oppervlakte van het ligchaam, waartoe dan ook grootendeels behoort die koorts, welke men bij de ſchrijvers onder het opſchrift van eene ſleepende zenuwkoorts vindt. — Eene gemaatigde en zelf indien de omſtandigheden zulks vereisſchen eene meerdere warmte van het vertrek, warme bed-dekens, een warm aftrekſel van *Vlierblommen*, en ſomtijds een weinig *Wijn* waren toereikende om den aandrang der vogten naar de huid volkomenlijk te herſtellen, en genoegzaam te onderhouden, zo dat de pokjes talrijk genoeg ten voorſchijn kwamen, offchoon de uitbotting niet ſpoedig, en bij ſommigen kinderen binnen den tijd van vijf of zes dagen ſlechts voor een gedeelte bemerkt werd, de ziekte evenwel haaren geregelden loop behield en een gelukkig einde nam. Wanneer de uitbotting eens volkomenlijk volbragt was en ſommige pokjes reeds begonnen te zweeren, bevonden zich de kinderen buitengemeen wel, en zij liepen geen gevaar dat dezelven naar binnen zouden ſlaan, terwijl men dan ook deeze verwarmende en opwek-

wekkende leef wijze verpligt was te verminderen.

Dat ik in dit geval de anders bij de inënting gewoone voorbehoedende en verzwakkende middelen, te weeten ontlast- en braakmiddelen, *verzoete kwik*, (*) en een ſchraal voedzel enz. agter wege liet, dat ſpreekt van zelve. Waren 'er kenmerken aanwézig dat de eerſte wegen met ſlijm of wormen bezet waren, alsdan diende ik de noodige ontlast en wormdrijvende middelen toe, eer ik de inënting verrigtte. In den tijd welke tusſchen de inënting en het invallen der pok-koorts verloopt, onthield ik mij van alle ontlastmiddelen, maar ſchreef veel meer aan ſommigen zwakke kinderen het gebruik der *Kina* voor, benevens een verſterkend en verwarmend voedzel van gemaklijk te verteeren vleesch, en een weinig wijn enz. — Ik diende den dag na de inënting aan een jongen van derdehalf jaar, *één der eerſten die ik ditmaal inëntte*, een ontlastmiddel toe met *verzoete kwik* vermengd. Hetzelve bragt onverwagts eene taamelijk

(*) *Sommigen, en veelligt met recht, zijn van gevoelen dat de verzoete kwik, waar mede men gewoonlijk iemand tot de inënting voorbereid, niet overal en zo onbepaaldelijk durft aangewend te worden, maar dat hetzelve gelijk ieder ander middel zekere beſtemde gevallen heeft, waarin het nuttig en ſchadelijk is.* A. V. d. V.

lijk ſterke uitwerking te wege en de jonge behield nog eenige dagen daar aan open lif. Niettegenſtaande ik alles in het werk ſtelde om hem te verſterken en te verwarmen, bleef hij echter zeer zwak, de wondjes begonnen in het tijdperk der uitbotting te verbleeken, dezelve viel ook ſlegt uit, de jonge werd koud, bleek, kreeg ſtuiptrekkingen, begon te reutelen, viel in flaauwte, en bevond zich in groot leevensgevaar. Een groote ſpaanſche vliegen pleister tusſchen de ſchouderbladen gelegt, het inwendige gebruik der *Campher*, een warm vertrek, en een goed dekſel herſtelden binnen weinige uuren de uitwaasſeming, de pols werd ruimer, de toevallen verbeterden, eene rijklijke uitbotting van pokjes volgde daarop en alles ging wel. Dit geval benevens andere verſchijnzelen, welken ik bij verſcheidene andere kinderen, die te gelijker tijd door mij waren ingeënt, waargenomen heb, hebben mij ten vollen aangetoond, hoe de inënting in den tegenwoordige tijd moest behandeld worden. Vermijding van al dat eenigzins kon verzwakken, eene maatiglijk warme leefwijze, eene zachtlijk opwekkende en de uitwaasſeming bevoorderende behandeling wendde ik zedert dien tijd, eenige weinige zeer bloedrijke en ſterke kinderen uitgezondert, bij allen aan, en bij geen één vertoonde zich verder eenig toeval dat mij in verlegenheid bragt.

Het

Het blijkt uit deeze voorbeelden, onder welk eene bepaaling het voorſchrift, om de ingeënte kinderen luchtig te houden, moet worden verſtaan, hoe noodwendig het zij de behandeling der ingeënte pokjes naar de omſtandigheden te veranderen, en hoe volſtrekt noodzaaklijk het opzicht van eenen kundigen geneesheer daarbij zij. Men moet derhalven het ontwerp ten hoogſten afkeuren, om kwakzalvers en zelfs den gemeenen man met de inënting, door verſpreiding van eenige leerboekjes als een voor hun geſchikt beroep bekend te doen worden. Vóór eenige jaaren werden eenige kinderen in het Cleefſche door eenen kwakzalver ingeënt, waarvan 'er drie aan de ingeënte pokjes geſtorven zijn, en zo veel ik bij nader onderzoek kon gewaar worden en uit de omſtandigheden beſluiten, werd hun dood veroorzaakt door dezelven ontijdig in de open lucht te brengen, en deezen zijn op dezelfde wijze als hier boven gemelde kleine lijder, die door den heelmeester werd ingeënt, overleden.

Men zou in den eerſten opſlag kunnen denken, dat het warm houden van ingeënte kinderen, het welk ik in ſommige gevallen aangepreezen heb, ſtrijdig ware met het voorſchrift van den grooten STOLL — om nu niet van andere ſchrijvers gewag te maaken — welke in zijne beknopte grondregelen over de inënting bij deeze doorgaans eene verkoelende leefwijze

en de de open lucht aanprijst. Dan men houde eensdeels wel in het oog dat STOLL voornaamlijk hier bedoelt die behandeling der ingeënte kinderen, welke in eenen warmen en voordeeligen jaarstijd verrigt werd, en 'er geene Epidemie heerscht, in welk geval over het geheel eene verkoelende geneeswijze vereischt word; en als dan moet men ſlechts het gewigtig voorſchrift het welk hij geeft in de 566 grondregel wel trachten te verſtaan; wanneer hij zich aldus uitdrukt: „ ondertusſchen moet men zorg draagen dat geene andere ziekten zich openbaaren, en in geval dezelven mogten ontſtaan zijn, moet men zodanige geneeswijze in het werk ſtellen, welke voor *ieder* van dezelven het geſchikſte is." In die gevallen welken door mij aangehaald zijn had zulk eene ziekte plaats — te weeten eene algemeen heerſchende ſlijmagtige, en op de zenuwen werkende geſteldheid, die ook op de ingeënte kinderen een grooten invloed had — welke dienvolgens eene verwarmende geneeswijze vorderde.

Men begrijpe echter niet, dat ik van gevoelen ben, als of men de ingeënte kinderen in den winter altijd warm houden moest. Zekerlijk vindt alsdan het gebruik der open lucht niet in die maate plaats, als in den zomer. Ondertusſchen heb ik bij de veelvuldige inëntingen, welken ik in den winter van het jaar

1790 tot 91 ondernam, waargenomen, dat het luchtig houden der ingeënte kinderen van den gelukkigſten uitſlag geweest zij. Ik beſpeurde bijna bij geenen van deeze kinderen in het tijdperk der uitbotting eenen verzwakten aandrang naar de oppervlakte des ligchaams of dat de wondjes verbleekten; doch toen der tijd heerschte ook de ſlijmkoorts niet algemeen. — Steeds leevert de roode of bleekagtige gedaante der wondjes het zekerſte kenmerk op, in hoe verre men gebruik moet maaken van eene verkoelende of van eene meer verwarmende geneeswijze, en uit dien hoofde verzuime ik nooit om dagelijks bij de ingeënte kinderen de wondjes aan den arm te bezichtigen.

De reeds eertijds in het boven aangehaalde opſtel door mij gemaakte aanmerking dat *ingeënte pokken niet ligtlijk beſmetten*, heb ik meermaalen bevestigd gevonden. Want ik heb ook deeze reis in ménige huizen nog zeer jonge kinderen niet ingeënt, en met dat al was 'er onder hen geen één dat beſmet werd, ofſchoon zij de gelegenheid daartoe niet ontweeken. Een moeder het buiten mijn weeten haar zuigend kind bij nagt, de geheele ziekte door, bij haare twee ingeënte kinderen ſlaapen, om aan hetzelve daardoor, zo zij zich verbeelde, op eene gemaklijke en natuurlijke wijze de beſmetting te deelen; doch onaängezien dit alles had zulks tot mijne grootſte verwondering

geen

geen den minsten invloed op dit zuigend kind.

Bij aldien niet reeds zedert lang het plaats hebbend vooroordeel wederlegd ware, dat de meeste *ingeënte kinderen bij vervolg van tijd zwak worden* en geenen hoogen ouderdom bereiken, zoude ik tot bestrijding van dit vooroordeel mij op mijne eigen ondervinding kunnen beroepen. Den Heer PEILL ondernam voor omtrend twintig jaaren, zo wel hier in *Stolberg* als in de omliggende landstreek bij veelen kinderen de inënting. Deezen zijn thans grootendeels tot rijpe jaaren gekomen en mij bijna allen van persoon bekend. Bij een nader daaromtrend in het bijzonder in het werk gesteld onderzoek, heb ik in het minst niet kunnen bemerken, dat die lieden ongezonder waren dan anderen van een gelijk getal welken niet ingeënt waren, of dat 'er bereids van de eersten meerderen dan van de laatsten waren overleden.

VI.

VERSTOPPINGEN VAN DE INGEWANDEN DES ONDERBUIKS.

Het is thans over het algemeen bekend welk eene gewigtige rol de ophoopingen en ver-

verſtoppingen, voornaamlijk die der ingewanden van den onderbuik bij zieke menſchen ſpeelen — en dat naamlijk ten minſten twee derde van alle ſleepende ziekten haaren oorſprong of onmiddelijk neemen van verſtoppingen, of door tusſchenkomst van dezelven merklijk gewijzigd worden. Men behoeft zich derhalven geenzins te verwonderen dat de kennis, oplosſing en wegneeming deezer ophoopingen van bedorvene of ook ſlechts door derzelver hoeveelheid ſchadelijke ſtoffen in de vaten, kliezen en de inwendige zelfsſtandigheid der ingewanden, zo ook in het darm kanaal en deszelfs ſchuilhoeken, onder een der voornaamſte vraagſtukken behoort in de beoefenende geneeskunde, en dat de arts, welke in ſtaat is om deeze vraag voldoende te kunnen oplosſen, ook in menigvuldige gevallen ziekten kan overwinnen, welken voor eenen anderen, die hierin mindere kundigheden verzameld heeft, niet geneesbaar waren.

Deeze ſtof welke zich op eene tegennatuurlijke wijze bij verſtoppingen der ingewanden ophoopt, kan van eenen verſchillenden aart en hoedanigheid zijn, er zijn derhalven verſcheidene ſoorten van verſtoppingen, welker behandeling dienvolgens ook verſchillende zijn moet. Ik ſchaame mij dus niet, om dezelven volgens het ſtelzel der vogten op het voetſpoor van GALENUS in vier klasſen te verdeelen, dewijl

wijl ik zulks met de natuur overeenkomſtig, door de dagelijkſche ondervinding bevestigd en in de praktijk van nut vinde. 'Er zijn dus:

1) *Sanguiniſche Infarcten* of zodanige verſtoppingen, waarin zich het bloed in de vaten der ingewanden van den onderbuik, inzonderheid der poortader in eene al te groote hoeveelheid ophoopt en even daardoor de werkingen verhindert, het zenuwgeſtel aangrijpt, en ziekten veroorzaakt. De ſchrijvers maaken hier van gewag onder de benaaming van volbloedigheid in de vaten des onderbuiks. De oorzaak der meeste zenuwziekten, van hijpochondrieke, hijſterieke toevallen, gebrekkige ſpijsverteering enz. is hierin gelegen, De aambeijen vloed, waardoor de natuur ſomtijds een gedeelte van dit geſtolde bloed ontlast, brengt in zodanige ongemakken eene groote verligting te wege. Bij lieden van een bloedrijk teer en zwak geſtel, welken een verwijfd en lui leeven leiden, en veel voedzaame, en verhittende ſpijzen gebruiken — waartoe inzonderheid behoort het dagelijkſche gebruik van veelerlei vleesch, ſpecerijen, benevens het menigvuldiglijk drinken van wijn en koffij — b. v. bij voornaame geestelijken, beſpeurt men deeze toeſtand het menigvuldigst. De kentekenen van deeze volbloedigheid in de vaten des onderbuiks zijn ligtlijk optemaaken uit de pols, de roode kleur van het aangezicht, de geneigdheid tot aambeij-

beijen, en vermeerdering der toevallen na het gebruik van verhittende ſpijzen en geneesmiddelen, als mede ook wanneer 'er geene kenmerken van andere ſoorten van verſtoppingen aanwézig zijn. Wanneer men den onderbuik met de handen naauwkeuriglijk betast, wordt men geene merklijke zwelling of verharding van eenig ingewand gewaar. Offchoon het opgehoopte bloed nog geheel gaaf is, worden echter daardoor veelerhande ongemakken veroorzaakt, te weeten hoofdpijn, duizeling, ſuiſingen in de ooren, benaauwdheden, winden, kolijk, zwaarmoedigheid, en over het algemeen eene geheele ſchaare van hijpochondriſche en hijſterieke toevallen. In dit geval zijn de geſchikſte middelen zodanigen, welken verkoelend en óplosſend zijn: b. v. *room* van *Wijnſteen* met *Magneſia* en *Salpeter*, *Hui*, *Karnemelk*, *Seltzerwater*, *Seignette zout*, *Tartarus tartariſatus*, *Glauberzout* en andere middenzouten, welken niet al te ſterk prikkelen, het rijklijke gebruik van *Extract* van *Graswortel*, ook wel met bijvoeging van het *Extract* van *Paardebloemen*, klijſteeren van *Hui*, en *Zemelen*, of een afkookſel van *Graswortel* en *Paardebloemen* met *Honing*, rijpe of geſtoofde vruchten, en over het geheel eene verkoelende diäet, het plaatſen ſomtijds van bloedzuigers aan den aárs, ook wel aderlaatingen, en dikwerf eene zachte be-

wee

weeging van het ligchaam. Ik heb dikwijls tot verligting der toevallen de *Naphtha aceti* tot 15 droppels gegeeven en met vrucht aangewend. Wanneer deeze volbloedigheid weggenomen is, en men geene verdere ontſteeking te vreezen heeft, als dan kan men meer vermogender middelen toedienen, ten einde de verſtoppingen in den onderbuik geheel en al wegteneemen, welken ik in het vervolg zal aan de hand geeven. Zo leert ook de ondervinding, dat de *Zwavel* voornaamlijk met verkoelende *Middenzouten* of *room* van *Wijnſteen* verbonden, van eene uitneemende kragt is om het bloed, het welk zich in de vaten van den endeldarm ophoopt te verdunnen.

Wanneer het bloed dat zich in de vaten van den onderbuik opgehoopt heeft, langen tijd in dezelven ſtil ſtaat, en zich niet nu en dan door vloeijende aambeijen ontlast, of door gelchikte middelen allengskens word verdunt, als dan word hetzelve dik taai en te gelijk zwartgallig, verliest ook zijne zachte hoedanigheid, en verkrijgt eene aanmerklijke ſcherpheid. In deezen toeſtand ſtort zich ſomtijds het bloed uit in de maag en ingewanden, verzeld van meer of minder hevige toevallen: hier toe behoort het bloedbraaken en de zwarte ziekte door TISSOT voortreffelijk beſchreeven. — Het geſtolde bloed kan zich ook met gal en ſlijm-ſtoffen vermengen, en als dan in den eigen-

lij-

lijken zin zo enaamde zwartgallige verſtoppingen vormen. — Vrouwen boven de veertig jaaren, bij welken het tijdtip nadert dat haare maandelijkſche zuiveringen beginnen optehouden, zijn menigvuldiglijk onderhevig aan eene volbloedigheid en verdikking van bloed in de vaten van den onderbuik, waaruit behalven andere toevallen dikwijls herhaalde bloedbraakingen, zo ook hardnekkige en bovenmaatige bloedſtortingen uit de baarmoeder ontſtaan, welken ik naderhand wijdloopiger verhandelen zal.

Men zou ook in zekere opzichten tot de ophoopingen van bloed in de vaten van den onderbuik kunnen brengen de ontſteckingen der ingewanden, doch van welken hier niet geſproken word.

2) *Galagtige infarcten* of eene ophooping van galagtige ſtoffen waaraan die lieden, welker bloed met eenen overvloed van gal vermengd is, zich niet dan al te ligtlijk bloot geſteld zien, indien zij niet deeze vatbaarheid van het ligchaam, welke bij hen de vermenging van de gal met het bloed doed ontſtaan, zoeken kragtloos te maaken ten deele door het eeten van groenten, en van zuure, verkoelende, oplosſende, en verdunnende ſpijzen, en door het vermijden van het bovenmaatige vleesch eeten, en van vet voedzel, ten deele zorgdraagen, dat de affcheiding en ontlasting van de gal ſteeds onverhin-

derd haaren voordgang hebbe, en de vrije omloop in de leever niet belet worde, zo dat in dezelve geene ophooping of verdikking van galagtige ſtoffen worde te wege gebragt. Deeze verſtoppingen van galagtige ſtoffen zijn dikwijls het gevolg van zodanige gal-of koude koortſen, tegen welken geene geſchikte middelen zijn aangewend, en uit hoofde van geene genoegzaame ontlastingen niets beſlisſchend 's hebben uitgewerkt. Onder de meest gewoonlijke oorzaaken der verdikking en ophooping van galagtige ſtoffen in de leever behoort insgelijks eene opgekropte aanhoudende ergernis, kommer zorg en droefheid; zo oók eene beſlootene vogtige kamerlucht en eene zittende leefwijze enz. — Het heeft over het geheel genomen zo veel zwaarigheid niet in, om deeze ſoort van verſtoppingen optelosſen en wegteneemen, wanneer dezelven ſlechts niet al te zeer verouderd zijn. Veeltijds brengt de natuur of toevallige oorzaaken bij zulke lieden eene koorts te wege, waardoor de affcheiding van de gal door eene prikkeling in de leever en door toevloed van vogten naar dezelve, buitengewoonlijk vermeerderd word, en zulk eene koorts word alsdan onder het aanwenden van eene verſtandige behandeling dikwijls het heilzaamſte werktuig om deeze verſtoppingen, welke de kunst te vooren onvermogend was optelosſen, beweeg-

lijk

lijk te maaken, in het darmkanaal uitteſtorten en op deeze wijze te ontlasten.

Tot deeze ſoort van verſtoppingen kunnen ook gebragt wórden de Gal-ſteenen welken men echter hier te lande niet zo menigvuldiglijk aantreft.

3) *Slijmige infarcten* of ophoopingen van ſlijm, welken inzonderheid in deeze landſtreek zeer menigvuldig zijn. De opgehoopte ſlijm is meer of min taai, en is dan eens van eenen zachten aart zonder reuk en gaaf, dan eens daarentegen lijmig, rottig, ſtinkend, en met ſcherpheid verbonden. Bijna alle ingewanden worden langzaamerhand opgevuld met eene ſlijmagtige ſtof, welke hoofdzaaklijk en het eerst in de eerſte wegen voordgeteeld en ontwikkelt word, naamlijk in het ganſche darmkanaal, de leever, milt, darmſcheil en deszelfs waterklieren, het alvleesch, de piswegen, de baarmoeder enz. Eene menigte van wormen en winden zijn bijna onafſcheidelijk, met deeze ſlijmagtige verſtoppingen verzeld. Deeze ophooping van ſlijm ontſtaat ook in de klieren van de long, van de luchtpijp van de keel, en van den neus onder de benaaming van ſlijmhoest, valſche ontſteeking der longen, ſlijmagtige keelziekte, en zinkingen. enz. Het ſpeekzel word bij zulken lieden niet zelden zo taai, dat hetzelve wanneer zij de mond opennen, zich tusſchen de lippen in draaden laat

uitrekken. Het aangezicht is in deeze ſoort van verſtopping niet altijd bleek, opgezet, en met eenen blaauwen kring onder de oogen, maar dikwijls hoog rood en de lijder ziet 'er over het geheel wel gevoed en ſterk-uit. — Zeer dikwijls gaat met dit verdikte ſlijm eene verborgene galagtige ſtof, gepaard; zo ook zijn de meesten verſtoppingen van de leever van eenen ſlijm-en galagtigen aart. — Hoe meer verouderd deeze ſlijmagtige verſtoppingen zijn en hoe grooter de verſlapping en verzwakking der vaste deelen is, des te moeielijker valt het om dezelven te geneezen.

Tot deeze ſoort van verſtoppingen behooren ook de ophoopingen in de klieren, die men bij kinderen beſpeurt welken ſcrophuleus zijn, de Engelſche ziekte hebben, of uitteeren.

4) *Zwartgallige infarcten*, of verſtoppingen der zwarte gal, welken door eene verouderde, verdikte galagtige ſtof veroorzaakt worden, en die met een taai ſlijm verbonden, eene zwarte, dikke pikagtige, dikwijls te gelijk ſcherpe ſtof vormt.

Ik heb ſoortgelijke verſtoppingen vooral waargenomen bij jigtige en met ſcheurbuik behebte lieden, bij de zulken welken reeds boven hunnen enden ouderdom gevoorderd waren, als ook bij die geenen welken door eene beroerte aangetast werden, enz. Ik heb echter ook niet zeldzaam kinderen eene waare zwartgallige ſtof zien

zien ontlasten. — Tot deeze verſtoppingen kan ook gerekend worden het opgehoopte verdikte en met veele galſtoffen zeer naauw vermengde bloed in de vaten der poortader.

Ook deeze verſtoppingen van de derde en vierde klaſſe worden niet zelden even zo als die, welken uit eene ophooping van gal ontſtaan zijn, door eene bijkomende koorts opgelost, beweeglijk gemaakt, en door herhaalde ontlastingen waarmede men eenige weeken moet aanhouden, uit het ligchaam weggenomen, inzonderheid wanneer men de natuur daarin door gepaste middelen te hulp komt.

Menigmaal ontlast zich bij het geneezen van deeze verſtoppingen dan eens eene taaie ſlijmagtige, dan eene zuivere galagtige, dan eene zwartgallige, en dan wederom eene gemengde vuile ſtof: derhalven kunnen 'er meer ſoorten van verſtoppingen te gelijker tijd aanwézig zijn; — Voor het overige verklaart KAMPF zeer wijdloopig de verſchillende wijze en vermenging onder welken zich de voornaamſte ſoorten van deeze verſtoppingen openbaaren.

Men zoude hier nog eene vijfde ſoort van verſtoppingen bij kunnen voegen, te weeten die, welke ontſtaat, na dat 'er eene ontſteeking der ingewanden voorafgegaan is, uit eene hartsagtige wei, die veroorzaakt word, wan-

neer dezelve van haare dunne vogten beroofd zijnde, verdikt, en gemeenlijk tot vaste en zelfs gedeeltelijk aan een gegroeide vliesen overgegaan is. Ik maak echter liever daarvan geen gewag, dewijl geene kunst vermogend is om zulke vaste verdikkingen van het weiagtig vogt te verdunnen en optelosſen.

Ten einde deeze verſtoppingen der ingewanden van den onderbuik te leeren kennen en te ontdekken, is vooreerst en in de meeste gevallen het naauwkeurig onderzoeken en betasten van dezelve met de handen de zekerſte weg om daartoe te geraaken. Dan hier toe word een fijn gevoel en bekwaamheid vereischt — welke beide hoedanigheden niet dan door eene langduurige oefening verkreegen worden, — ten einde op deeze wijze den aart der kwaal te ontdekken, en in het beloop der geneeswijze den graad, de uitbreiding, vermeerdering of vermindering van dezelve te kunnen onderſcheiden. In deeze kunst heeft het STOLL zeer ver gebragt, en ieder arts behoorde allen vlijt aantewenden tot het verkrijgen van bekwaamheid in dit gewigtig ſtuk het welk de kentekenen der ziekten in zich bevat. Men moet bij elken lijder alle plaatſen van den onderbuik, inzonderheid de beide zijden en den omtrek van de maag naauwkeuriglijk onderzoeken, indien de kwaal ſlechts eenigzins betrekkelijk is tot de in-

ingewanden van den onderbuik, of men geene hardigheid, ongelijkheid, ſpanning, en een inwendig gezwel ontdekt, of niet eene inwendige drukking op deeze of geene plaats van dezelve pijn te wege brengt, en of men eene opzetting van den geheele onderbuik of alleen van de maag of ook van eene andere plaats beſpeurt. enz. De beide vlakke handen moeten op den ontblooten of in allen gevallen ſlechts met het hemd bedekten onderbuik herhaalend in eene verſchillende houding gelegt, en het naauwkeurig betasten van dezelve voornaamlijk met de toppen der vingeren verrigt worden. De lijder dient nog nugteren te zijn, op den rug te liggen en de kniëen na de onderbuik opgetrokken te hebben, zo dat de ſpieren van den buik zich ontſpannen. Terwijl men bezig is om vooral de regter en linker zijde van den onderbuik en den omtrek van de maag te onderzoeken moet de lijder eenige reizen diep zijnen adem haalen en dezelve een weinig inhouden, ten einde te beproeven of deeze en geene plaats door het drukken met de hand pijnlijk of geſpannen is, als mede ook om zeer naauwkeuriglijk die ingewanden te kunnen onderzoeken, welken door het diep adem haalen zich meer voorwaards uitgezet hebben. Daarna moet de lijder dan op de ééne dan op de andere zijde en over het geheel in eene onderſcheidene houding liggen, toch ſteeds

zo dat de ſpieren van den onderbuik ontſpand zijn, op dat dezelve ook op deeze wijze zoude kunnen worde betast. De leever is de voornaamſte en gewoonlijkſte zitplaats der verſtoppingen, dienvolgens dient inzonderheid het bovenſte gedeelte der rechter zijde van den buik vooral onderzocht te worden; en wanneer dezelve merklijk harder en meer geſpannen is dan de linker zijde, is het hoogst waarſchijnlijk dat de leever aangedaan is. Het valt zelfs voor den ongeoefenden niet moeïelijk aanmerklijke verhardingen der ingewanden van den onderbuik alleenlijk met de handen te ontdekken; niet zo gemaklijk is het die verſtoppingen en ophoopingen welken van minder belang zijn enkel door het gevoel te kunnen opſpeuren, ofſchoon de overige talrijke kentekenen in zulke gevallen veel licht omtrend de kennis van dezelven verſpreiden. De geoefendſte zelfs moet zorgdraagen van zich niet te veel op het blootè gevoel te verlaaten. Mij zijn volmaakt gezonde lieden bekend, bij welken de leever merklijk vaster is, meer veerkragt heeft, en meer tegenſtand bied, dan gewoonlijk plaats heeft, en bij welken dus ook de regter zijde bij het bevoelen meer opgezet is als de linker zijde; het zou ook kunnen zijn dat bij zulken de leever meer voorwaards ligt of grooter is dan gewoonlijk. Het zoude belagchelijk zijn om zulke lieden, wanneer zij anders gezond zijn, en 'er geene te-

ke-

kenen van verſtoppingen der ingewanden voor handen zijn, met geneesmidden te willen ophouden; dewijl men daardoor gezonden juist ziek zoude maaken. Mij zijn voorbeelden van zodanig eene dwaaling bewust, welke zelfs anders kundige artſen begaan hebben. Men ontmoet eenige zwaarigheden bij het onderzoeken van den onderbuik van lieden die vet zijn en zulks kan niet met dezelfde naauwkeurig verrigt worden, — zelfs bij de opzwelling van den onderbuik door wind- en waterzucht veroorzaakt, kan men door het voelen met de vingeren de verſtoppingen der ingewanden niet ontdekken. — Bij ſommige lieden is de onderbuik zo gevoelig, dat zij het betasten van dezelve niet zonder kitteling verdraagen kunnen, en de ſpieren van den buik zich ſpinnen; in zulke gevallen is ook het onderzoeken met de handen onzeker. — 'Er kunnen ook eindelijk verſtoppingen der ingewanden aanwézig zijn, doch welker zitplaats zo diep is, dat men van dezelven ook bij het zorgvuldigst betasten niets daarvan kan ontdekken, of de opgehoopte ſtof kan — zo als b. v. in eene volbloedigheid van de vaten des onderbuiks — vloeibaar en zo gelijk door de ingewanden verſpreid zijn, dat dezelve nergens eene merklijke hardigheid of gezwel voordbrengt. In zodanige gevallen kunnen alleenlijk de toevallen en die oorzaaken welken dezelven zijn voorafgegaan eenige opheldering verſchaffen.

De kentekenen der verſtoppingen — zo wel over het geheel als van enkele ingewanden in het bijzonder — zijn door KAMPF zo volledig-lijk en regelmaatiglijk beſchreeven, dat ik den-zelven ſlechts behoef aantehaalen. — Dezelf-de ſchrijver heeft de oorzaaken der verſtoppin-gen op eene uitneemende wijze verhandeld, waar-omtrend ik alleenlijk eenige waarneemingen ter bevestiging zal bijvoegen. In mijn opſtel No. 1 heb ik reeds de redenen opgegeeven, waarom de verſtoppingen, inzonderheid die welken uit eene ophooping van ſlijm ontſtaan, in deeze landſtreek zo menigvuldiglijk worden aangetrof-fen. Daartoe behoort bij de voornaame lieden hoofdzaaklijk hunne vette vleeschrijke tafel, be-nevens eene naar evenredigheid al te geringe beweeging van het ligchaam; bij den gemee-nen man daarentegen het tetſige voedzel van ſlegt roggebrood en aardappelen enz. waarmede voor het grootſte gedeelte nog gepaard gaat eene zittende leefwijze, en eene voor de ge-zondheid ſchadelijke houding van het ligchaam, welke den onderbuik drukt, en waaraan die geenen blootgeſteld zijn die in de fabrieken werken — zo als b. v. de wolleweevers, de molenknegts, koperſlaagers enz. De menig-vuldige zorgen, waar mede de koophandel on-afſcheidelijk verknogt is, de te leurſtellingen in de hoop welke men bij zich voedt en het verwekken van allerlei gemoeds aandoeningen kunnen bij den

voor

voornaamen koopman, behalven eene zwaare en al te rijklijke leefregel, en het aanhoudenlijk zitten aan de ſchrijftafel, de verſtoppingen zeer bevoorderen. — Vooral is eene zittende leefwijze voor kinderen nadeelig. Mij zijn verſcheidene jonge Comptoirbedienden bekend, welken reeds van hun tiende jaar af, aan den lesſenaar gekluisterd en aanhoudend werkzaam, in hun ſestiende jaar reeds volmaakte Hijpochondristen waren, en geduuriglijk met winden, gebrekkige ſpijsverteering, hardlijvigheid, ſlijmagtige verſtoppingen, duizelingen kwaade luimen enz. te worſtelen hadden. — Ondertusſchen treft men ook bij den ſterken landman genoeg verſtoppingen aan, welken een minder zittend leeven leiden, en veel meer hun ligchaam dagelijks door den zwaarſten arbeid vermoeien. Bij ſoortgelijke zieken is de pols gemeenlijk zeer langzaam en hard.

Het is zeker dat 'er ook eene erflijke aanleg tot verſtoppingen beſtaa. Dezelve is voornaamlijk gelegen in eene aangeboorene verſlapping van het darmkanaal en over het algemeen van de ingewanden des onderbuiks. Ik ken tien volwasſene broeders en zusters, welken allen met winden, zwakke maag, menigvuldig gebrek aan ſpijsverteering, hardlijvigheid, en ſlijm behebt zijn, klaarblijklijk en alleenlijk wegens eene verzwakking van het darm kanaal waaraan hun geheele geſlacht onderhevig was. Bij den meesten deezer broederen en zusteren heb-

hebben zich bij toeneemende jaaren meer of minder hardnekkige verſtoppingen der ingewanden geopenbaard, daar zij in hunne jongere jaaren ſlechts met eene groote gevoeligheid der zenuwen behebt waren, zonder dat daarmede eenige verſtopping gepaard ging. Ik heb verſcheidenen van hun van deeze verſtoppingen bevrijd, ik moest hun echter daarna eenen geruimen tijd bitteragtige middelen, *Kina Staal*, en *Pijrmonter water* enz. doen gebruiken, ten einde deeze ingewortelde verſlapping van de maag en het gedarmte wegteneemen, en tegen nieuwe ophoopingen te behoeden.

De volgende voorbeelden zullen ten bewijze ſtrekken, hoe menigvuldiglijk men vooral ſleepende ziekten aantreft, welken alleenlijk uit verſtoppingen des onderbuiks voordkomen, en het welk ik gelegenheid gehad heb dagelijks te ondervinden — Zo heb ik vooreerst bijna bij allen, welken door eene beroerte waren aangetast, de merkbaarſte ſpooren ontdekt van verſtoppingen der onderbuiks ingewanden en van eene aanwézig zijnde jigtſtof b. v.

Een man van vijftig jaaren, van eene bloeiende en hoog roode kleur, was reeds zedert meer dan tien jaaren aan jigt en eene langduurige hoest onderhevig geweest, en had alle kenmerken van verſtoppingen der onderbuiks ingewanden, deeze hoest nam bij koud en vogtig weer altijd toe, en hij gaf inzonderheid

des

des morgens veel ſlijm op. Hij was met veelvuldige maagpijn, winden, kwaade ſpijsverteering, en ontlasting van eene ſlijmagtige drekſtof gekweld, waar tegen hij van tijd tot tijd verdunnende en zachte laxeermiddelen met vrucht aangewend had. Niets bekwam hem ſlegter dan eene verkouwdheid, daarom droeg hij het geheele jaar door een flanellen hemd en warme kleeding. Zijn gedarmte was zeer prikkelbaar; op de zachtſte middelen had hij bereids ontlasting en kon de ſterke oplosſende middelen volſtrektlijk niet verdraagen. Men kon dus tegen zijne verſtoppingen geene andere dan eene verzachtende geneeswijze aanwenden, en voor het overige tegen zijne jigtpijnen, welken echter niet hevig waren, eene geſtadige onderhouding eener ongehinderde uitwaasſeming. Hij was bloedrijk, en dies verpligt om zich wegens ongemakken op de borst ſomtijds ader te doen laaten. In de maand Meij van dit jaar had hij zich uit hoofde van het warme voorjaars weêr van zijne wolle kleederen ontdaan en ging in de kerk. De koude van dit ſteenen gebouw deed hem zodanig aan, dat hij bij het uitgaan uit de kerk eene beroerte kreeg. De geheele linker zijde was getroffen, en het aangezicht naar de regter zijde getrokken, hij had echter geheel zijn bewust zijn nog en was in zijne ſpraak weinig belemmerd. Zijne pols was merklijk vol en langzaam. Na dat hij ader gelaaten was begon

gon hij te braaken; het welk nog door laauw water bevoordert werd en waarbij hij veel ſlijm ontlaste. Hij klaagde over pijn in het hoofd, in het agterſte gedeelte van het regter ſchedelbeen. Hij gebruikte klijſteeren, en reeds den eerſten dag een ontlastmiddel van *Engelsch zout*. Men beſpeurde eene ſterke klopping aan de bloedaderen van den hals, en hij werd in de eerſte 14 dagen nog eenige reizen ader gelaaten, en bij herhaaling bloedzuigers aan de ſlaap van het hoofd en agter de ooren gezet.

De ſpaanſche vliegen aan de beenen werden niet vergeeten — Op den tweeden dag na dat hij door deeze beroerte werd aangetast, en het toegediende zout eene rijklijke ontlasting te wege gebragt had, was de tong overäl bezet met eene kool zwarte taaie en dikke korst. Ik ſchreef hem tot het inwendige gebruik voor een aftrekſel van *Senebladen* met *Dubbel-zout*, Extract van *Graswortel*, *Paardebloemen*, en *Oxijmel* verbonden. De lijder was verpligt eene ſterke gift van dit middel te neemen ten einde ontlasting te krijgen, daar hij toch te vooren eer hem deeze beroerte overviel ongemeen ligtlijk laxeerde. Alles wat hij nu kwijt raakte was zo zwart als eene kool, taai en eene waare zwartgallige ſtof. Zo lang hij eene dusdanige ſtoffe ontlaste werden de gemelde middelen aanhoudend voordgebruikt. Langzaamerhand werd de tong aan de zijde en aan

de

de punt zuiverer; en na dat hij voordduurend met deeze middelen aangehouden, en eene menigte zwartgallige ſtoffen ontlast had, was het eerst na verloop van vier weeken, dat men aan dezelve geene onzuiverheid meer beſpeurde. In de laatſte twee weeken gebruikte hij bij de voorige middelen nog een Thee van de *flores Arnicæ* en *Venkelzaad.* Zo ras als de tong van dat zwarte bekleedzel geheel en al gezuiverd was, had ook zijn afgang geene zwarte maar eene natuurlijke geele kleur; de te vooren harde en geſpannen onderbuik was week en ſlap geworden, de pijn op het hoofd was verdweenen, zijn denk-vermogen dat in den beginne merklijk verzwakt was, was herſteld, en zijne ſlaap geruster, — Kortom alles had eene gunſtige keer genomen, behalven de lammigheid, waarvan hij eerst bij vervolg van tijd echter langzaam geneezen werd. Zelfs aan de bloedaderen van den hals kon men geene tegennatuurlijke klopping meer ontdekken, — de jigtſtof derhalven had door haare prikkeling bij deezen man de beroerte veroorzaakt, gelijk zulks gewoonlijk gebeurt, en door WEIKARD zeer gegrond aangemerkt is; daar de volbloedigheid als eene ondergeſchikte, en geenzins als de eerſte aanleidende oorzaak moet worden beſchouwd, — derzelver toevallen, de opgezette bloedaderen aan den hals en eene ſterke klopping van dezelven waren bijkomende uitwerkzelen. Met dee-

ze beroerte 'kwam ook de opbruisſching der verouderde zwartgallige verſtoppingen ten voorſchijn, welken men thans des te ligter en gemaklijker kon wegneemen, om dat door de beroerte de eerſte wegen minder prikkelbaar waren geworden, en men dus met meer vrucht van ſterke oplosſende middelen kon gebruik maaken. Indien men verkiest deeze zwartgallige verſtoppingen voor de medewerkende oorzaak tot het bevoorderen der beroerte te houden, heb ik daar niets tegen.

Ik zal hier ſlechts nog van eene lijder gewag maaken die door eene beroerte aangetast werd, wiens geval te gelijk een voorbeeld in zich bevat van eene langduurige en door verſtoppingen van ſlijm veroorzaakte hartkloppingen. Het was een Edelman van veertig jaaren, welke eenigzins kwaadſappig, opgezet, en naamelijk zwaarlijvig was. Deeze beroerte overviel hem in den zomer, was echter niet van de hevigſte ſoort, en vereischte in den beginne geene aderlaatingen, dewijl 'er geene tekenen van volbloedigheid aanwézig waren, hij gebruikte voornaamlijk ontlastmiddelen, waardoor hij eene menigte taaie ſlijm kwijt raakte. Tegen zijne lammigheid werden zulke zo wel inwendige als uitwendige prikkelende middelen aangewend, die het meest aan dit oogmerk konden voldoen, en welken die goede uitwerking te wege bragten dat hij na verloop van drie maanden weder-

derom met een ſtok kon gaan. Alleenlijk werd hij thans door hevige hartkloppingen aangetast, aan welken hij reeds te vooren was onderhevig geweest. Hij had daarbij eene zeer kleine pols, welke men naauwlijks voelen kon en zo ſnel was, dat hij ſlechts beefde. Bedaarende middelen en krampſtillende droppels, klijsteeren en een aftrekſel van *Camillbloemen*, naamen eenige reizen deezen aanval van hartkloppingen weg, ook was eenmaal de azijn inwendig gebruikt en door middel van ſervetten koud om het hart gelegd, van eene goede uitwerking. Wanneer de aanval voorbij was, nam de lijder gewoonlijk een ontlastmiddel in, waardoor hij zich alsdan eenigen tijd wederom taamelijk wel bevond. Tekenen tot aderlaaten waren 'er nimmer aanwézig. — Ondertusſchen kwamen deeze hartkloppingen al te ras nog eenmaal zeer hevig ten voorſchijn; de borst was daar bij zeer benaauwd, en de lijder vond zich genoodzaakt den dag en de nagt op den ſtoel doortebrengen, en den ſlaap geheellijk te misſen, en was ook buiten ſtaat iets anders dan een weinig vogt te gebruiken. Toen ik bij hem kwam had deeze toeſtand reeds 24 uuren geduurd, terwijl die middelen welken anders in den aanval eenige hulp toebrengen, gelijk de aderlaating, die een heelmeester verrigt had, vruchtloos waren aangewend. Na dat ik deeze omſtandigheden rijplijk overwogen had, welken

geen plaatſelijk gebrek in het hart of in de groote bloedaderen deeden vermoeden, en een zeker geval indachtig zijnde het welk men bij de HAEN — Rad. medend. P. IV p. 32 ſq. — opgeteken vindt, waarin eene van zelve ontſtaane braaking de hartkloppingen wegnam, tegen welken de artſen te vergeefsch menigerlei middelen hadden aangewend — liet ik hem nu alle kwartier één grein *Braakwortel* inneemen, zo lang tot dat eerst walging en daarna braaking bewerkt werd, en oogenblikkelijk hield de hartklopping op. Verſcheidene kenmerken van plaats hebbende verſtoppingen, welken door deeze geneeswijze na de beroerte niet uit den grond ſcheenen weggenomen te zijn, gaven mij aanleiding tot het toedienen van oplosſende middelen als *Tartar. tartaris* met extracten vermengd, en pillen uit *gom Ammoniak*, *zeep*, en een weinig *Alöe*, in die hoeveelheid dat dagelijks eenige ſlijmagtige ontlastingen werden te wege gebragt. Na verloop van agt dagen kreeg hij wederom eenen aanval van hartkloping, welke echter thans niet hevig was en in weinige uuren van zelve verdween. Hij voer voord met dezelfde middelen, en nam tusſchen beiden een braakmiddel. Bij vervolg van tijd kreeg hij nog aanvallen, doch door het daadlijk gebruik van een ſterk braakmiddel verdween de hartklopping oogenblikkelijk. Hij zette agt weeken lang deeze middelen voord, en nog eenigen

nigen tijd naderhand in kleinere giften, met dat gevolg, dat de lijder geheellijk van zijne hartkloppingen herſtelde en geduurende een jaar gezond was. Wegens eenige blijken van rheumatieke toevallen liet ik hem tegen den winter aan beide armen een fontenel zetten. In den zomer 1795, twee jaaren na dat hij dien aanval van beroerte kreeg, zag ik dien man toevalliger wijze, ik vond dat hij 'er gezond uitzag, doch hij had eene zeer volle pols het welk men anders bij hem nimmer bemerkte. Ik ried hem aan zonder verzuim eene ruime aderlaating te doen in het werk ſtellen. Hij had zulks om het regenagtig weêr eenige dagen uitgeſteld en hij werd, voor dat ze geſchiede, op nieuw van zulk eene hevige beroerte overvallen, dat 'er binnen den tijd van één uur de dood op volgde.

Langduurige en onverdraaglijke pijnen in het hoofd door hardnekkige verſtoppingen van de ingewanden des onderbuiks veroorzaakt, heb ik in dit jaar bij verſcheidene ſterke boeren waargenomen; zij hadden te gelijk eene zeer langzaame toch tevens volle en harde pols. Niet dan met veel moeite gelukte mij de geneezing, daar die lijders ongemeen hardlijvig waren, en alleenlijk door het aanhoudend gebruik der ſterkſte purgeer-middelen tot ſtoelgang konden gebragt worden. — Zwaarmoedigheid welke uit verſtoppingen der onderbuiks ingewanden haaren

oorſprong heeft, is zo algemeen bekend dat het overbodig zoude zijn hiervan voorbeelden aantehaalen. De grond oorzaak moge altoos gelegen zijn in eene bijzondere vatbaarheid van het herſen en zenuwgeſtel: genoeg is het dat deeze zwaarmoedige geſteldheid van de ziel zeer dikwijls alleen verdwijnt door het wegneemen van deezen verſtoppingen. Ik zal hier nog mededeelen de geneezing van eenen grooten ſterk geſpierden zwaarlijvigen man van omtrend vijftig jaaren. Zijn broeder en vader waren beiden aan eene beroerte overleden. Hij klaagde thans over aanhoudende duizelingen — zo dat hij zich niet kon bukken zonder bijna om te vallen — over ſuiſingen in de ooren, droefheid en neerſlagtigheid. Bij vogtig en betrokken weêr was hij het meest met deeze toevallen aangehaald. Hij had eene gezonde, toch hoog roode kleur. Zijne eetlust was niet verminderd, hij had eene zuivere tong, en nimmer eenige jigtige of rheumaticke toevallen beſpeurt. Bedugt dat hij ook eenmaal aan eene beroere zoude ſterven, had hij zich op raad van eenen arts eenige maalen doen ader laaten, bedaarende middelen en ſpaanſche vliegen pleisters aangewend, echter zonder dat hij daarbij eenige verligting van zijne toevallen ondervonden had. Ik vond de pols van deezen man natuurlijk, niet vol, ſlechts al te langzaam. Offchoon de eerſte wegen zuiver waren, vermoedde ik echter dat 'er verſtoppingen

gen in de ingewanden des onderbuiks plaats hadden, en zulks met des te meer zekerheid, daar hij somtijds met aambeijen behebt was geweest. De uitkomst bevestigde mijn vermoeden; want door het beſtendig gebruik van verdunnende en den ſtoelgang bevoorderende middelen, werd deeze man na verloop van drie maanden van zijne duizeling en zwaarmoedigheid geheel herſteld, en hij had tevens de hoog roode kleur in zijn aangezicht verlooren.

Ik heb in het III. en IV opſtel voorbeelden aangehaald van veelvuldige hijſterieke toevallen en ſtuiptrekkingen, welken allen door verſtoppingen waren veroorzaakt. Ook waare vallende ziekten, die uit dezelfde oorzaak haaren oorſprong genomen hadden, heb ik gezien en geneezen, onder anderen bij eenen Heer van middelbaaren ouderdom, die wel gelpierd en van eene zwartgeelagtige kleur was. Hij was egelijk met aambeijen behebt en zeer hardlijvig; zijne verſtoppingen waren van eenen zwartgalligen aart en verouderd. De geneeswijze baart hier omtrend niet weinig verlegenheid, dewijl ſterke ontlastmiddelen, welken uit hoofde der hardlijvigheid vereischt worden, den aambeijenvloed vermeerderen en pijnelijk doen worden. Het is mij evenwel gelukt door het herhaalde plaatſen van bloedzuigeren aan den aars, hem die middelen verdraaglijk te maaken, welken de hardnekkigſte verſtoppingen moesten oplosſen

en ontlasten. Ook herhaalde braakmiddelen, welken telkens eene menigte taaie ſlijm uitwierpen waren hier noodzaaklijk. Het vrijven onder den neus en het ganſche aangezicht met ſterken wijn azijn, was bij dien man het geſchikſte middel om de toevallen der vallende ziekte te doen bedaaren. Hij was in ſtaat zo wel door het inwendige als uitwendige gebruik van een kleinen lepel azijn, het toeval, dat eene duizeling altijd eenige minuten te vooren aankondigde, dikwijls te verhoeden.

Het is genoeg bekend hoe dikwijls langduurige gebreeken der oogen uit verſtoppingen haaren oorſprong neemen. Dat naamlijk de zwarte ſtaar in de meeste gevallen uit deezen bron ader afteleiden zij, zulks heeft nog onlangs RICHTER in zijne med. en chir bemerkungen, door waarneemingen beweezen.

Nog onlangs ſmaakte ik het genoegen, eene langduurige ontſteeking der oogen, welke twee jaaren lang aangehouden had, en waar tegen andere artſen allerhande middelen vruchtloos hadden aangewend, alleenlijk door het wegneemen der verſtoppingen te geneezen. De lijder was een ſterk man van omtrend 40 jaaren bijna donker rood van aangezicht. Korten tijd te vooren dat hij deeze ontſteeking van de oogen kreeg was hij met ſchurft behebt geweest, dat men door zalven verdreeven had. Veeltijds had hij ook eene vliegende jigtpijn in de leden en ſom-

ſomtijds toevallen van aambeijen. Het geheele bindvlies van het oog was ſterk ontſtooken en merklijk gezwollen; het hoornagtig vlies van het oog was verduisterd zo dat hij bijna niet kon zien. Deeze ontſteeking der oogen verergerde altijd bij vogtig en koud weêr. De geneeswijze welke bij deeze man aanhoudend aangewend werd was ingerigt tegen een naar binnen geſlaagen ſchurft en jigt, hij had de baden te *Aken*, en uitwendig allerlei ſalven en oogwateren gebruikt, doch alles was vruchtloos. Na dat ik alle omſtandigheden overwogen had, wendde ik zodanige geneesmiddelen aan, welken vermogend waren om de verſtoppingen en de jigt wegteneemen, en ik merkte het naar binnen geſlaagen ſchurft als eene bijkomende oorzaak aan. Het hoofdzaaklijkſte middel, het welk ik twee maanden aanhoudend gebruiken liet, beſtond uit pillen van *ſapo ven. Gumm. ammoniac. Gumm. guajac. Extr. trifol fibr. Antim crud.* en *Aloë* in zulk eene hoeveelheid dat dezelven dagelijks omtrend vier ſtoelgangen bewerkten. Ik liet vervolgens een *Seton* in den nek leggen. Somwijlen bloedzuigers aan den ſlaap van het hoofd plaatſen, en de *Jaſerſche ſalf* in de vlakte van de hand invrijven. Ik verordende in het geheel geene uitwendige middelen. Na verloop van zes weeken was deeze man van zijne ontſteeking der oogen zo verherſteld, dat hij naar het wit kon ſchieten; zeder-

dert dien tijd werd hij van deeze ontſteeking door het voorduurend gebruik der voorgeſchreevene middelen langzaamerhand volkomenlijk geneezen, en behielt niet dan eene geringe verduistering van het hoornagtig vlies van het oog.

Sleepende rheumatismen, jigt en podagra gaan dikwijls, ik zou wel zeggen gewoonlijk, gepaard met verſtoppingen, die gemeenlijk bij de jigt van eenen zwartgalligen aart zijn. Daar bij verſtoppingen der ingewanden deels de verdouwing en vereeniging der voedings-middelen, deels de afſcheidingen en ontlastingen niet behoorlijk plaats hebben, is het klaarblijklijk dat in zulke gevallen zeer ligtlijk ſcherpheden van allerlei aart in het ligchaam kunnen worden voordgebragt, en op deeze wijze kan men zich altoos de verſtoppingen voorſtellen als de bron van rheumatieke en jigtagtige ſcherpte. Wilde men ondertusſchen met FABRE en anderen het gevoelen aanneemen, dat deeze ſcherpte veelmeer te vooren in het ligchaam aanwézig ware geweest, en dat dezelve, indien zij zich op het een of ander ingewand plaats, door derzelver prikkeling een meerderen toevloed van vogten verwekt, welke alsdan allengskens ophooping, verdikking, en zogenaamde verſtopping ten gevolge heeft, zo is het evenwel zeker, dat de geneezing van zulke jigtige en rheumatieke ongemakken onmogelijk gelukken kan, zonder vooraf deeze verſtoppingen

gen in de ingewanden opteloſſen en wegtenee-men. — Ik heb in het IIde opſtel reeds aan-gemerkt dat de met ſcheurbuik hier te lande gemeenlijk ſlijmagtige en zwargallige verſtoppin-gen gepaard gaan en dat d szelfs oorzaaken daar-mede in verband ſtaan. — Ook treft men hier te landen veelvuldiglijk eene langduurigen uitſlag op de huid van eenen verſchillende ge-daante aan, welker grond oorzaak hoofdzaaklijk gelegen is in verſtoppingen des onderbuiks inge-wanden.

De geelzucht is in de meeste gevallen haaren oorſprong verſchuldigd aan verſtoppingen van ſlijm, en word door die middelen geneezen, welken dezelve kunnen wegneemen. Men treft zeer zeldzaam in deeze landſtreeken ſteenen in de galblaas aan. Somtijds, hoe wel op verre na niet altijd, gaat eene krampagtige, en de gal-leiders ſaamentrekkende prikkeling, door ſcherpheid in de maag, door eene vatbaarheid voor hijſterieke toevallen en gemoeds aandoe-ningen enz. verwekt, tevens met deeze ophoo-ping van ſlijm gepaard. — De windzucht door eene hardnekkige verſtopping in de leever ver-oorzaakt beſpeur ik niet zelden onder de ge-ringſte ſoort van menſchen. Het taai, en tetlig voedzel verwekt eene ophooping van ſlijm in de leever en beroofd de gal van derzelver bitte-re en prikkelende eigenſchap, door welke de ſpijsverteering en worm-wijze beweeging der inge-

wanden bevoorderd, en de overtollige ontwikkeling en ophooping van lucht in het darm kanaal belet word. — Een aanhoudend braaken, vooral des morgens vroeg, van eene verouderde verſtopping in de leever oorſpronglijk, zo ook uit dezelfde oorzaaken verwekte pijnen op de krop van de maag, treft men ook niet zelden aan. Over het algemeen ſtaan de ziekten van den onderbuik zeer menigvuldiglijk met de verſtoppingen van denzelven in verband — b. v. kolijken, drekbraaken, bloedbraaking, aambeijen, en verſcheidene buikloopen, — welken in zulke gevallen dikwijls eenen op vaste tijden wederkeerende loop houden. — Koude koortſen, welken uit hoofde der plaats hebbende verſtoppingen onregelmaatig en langduurig werden, heb ik dikwijls behandeld.

Borſtziekten, te weeten eene langduurige of drooge, krampagtige of vogtige en ſlijmagtige hoest, aamborſtigheid, bloedſpuwingen, en longteering, ontleenen dikwijls haaren oorſprong van verſtoppingen der onderbuik ingewanden. De prikkeling in den onderbuik kan gedeeltelijk de borst door een medelijdend gevoel aandoen en tot kramp-of ſtuiptrekkingen geneigd maaken, gedeeltelijk ook eenen toevloed naar de longen te wege brengen, doordien de vrije omloop van het bloed en der vogten in den onderbuik door deeze opgehoopte tegen natuurlijke ſtoffen verhinderd word. De leever welke

uit

uit hoofde van verſtoppingen in de zelve zich uitzet, dringt het middenrif te veel naar boven in de holte van de borst, belet eene genoegzaame ruime ademhaaling, en bevoordert juist daardoor allengskens verſtoppingen, knobbels in de longen, ophooping van bloed in dezelven, bloedſpuwingen, en longteering. Hier bij komt, dat de in de verteerings werktuigen ſlegt bereide chijl in de longen niet behoorlijk kan verëenigt worden, weshalven zich taaie en ſlijmagtige vuile ſtoffen in dezelven ophoopen en menigerlei verſtoppingen in dit zo edel ingewand van de borst veroorzaaken. Eene ménigte teeringagtige lieden heb ik gekend — en welk eenen beoefenenden geneesheer zoude dergelijken niet heugen — welker kwaal zeer zeker het allereerst in de ingewanden van den onderbuik was ontſtaan. Ook kan ik beweeren, dat ik verſcheidene longteeringen heb kunnen verhoeden, door het aanwenden van eene grondige geneeswijze tegen deeze verſtoppingen, indien geene andere gebreeken in de longen reeds tot eene verborgene ontſteeking en verzweering waren overgegaan. — Somwijlen verplaatst zich deeze plotſeling opbruisſchende ſtoffe als een gevaarlijke toevloed op de longen en op de hersſenen, en word doodlijk, of verwekt ten minſten eene hevige ontſteeking in de longen, welke niet dan door herhaalde aderlaatingen kon overwonnen worden. — Slechts weinige dagen geleden

leden heb ik eenen Heer van 68 jaaren en van een vast geſtel aan eene opbruisſchende zwarte gal zien ſterven. Hij had altoos eene volmaakte gezondheid genoten, en was ſlechts ſomwijlen aan het podagra onderhevig geweest. Zedert één jaar had hij, om het hem opgelegde ambt wel waarteneemen, een zittend leeven geleid, veel geſchreeven en overdacht, hij was met veele zorgen overlaaden geweest en had menig hartzeer moeten opkroppen. Twee weeken vóór zijnen dood, na dat hem kort te vooren eene hevige ſchrik was overgekomen, werd hij tegen zijne gewoonte over dag ſlaaperig en loom. Hij behield zijne eetlust en gebruikte de moeïelijkst te verteerene vleesch-ſpijzen. Eindelijk beſloot hij een zacht ontlastmiddel te gebruiken, ook werden 'er aan de voeten blaartrekkende pleisters gelegt tegen het veelligt opkomend podagra. Hij ontlastte een zwart groene ſtof in menigte, ook werd zijne tong te gelijk beſlaagen doch zijne pols bleef natuurlijk. Niettegenſtaande alle deeze omſtandigheden zich het gunstiglijkst lieten aanzien vermeerderde de ſlaaperigheid zo ſchielijk dat zij in ſlaapziekte veranderde, de ademhaaling was beklemd, ronkende, en de borst begon welras te reutelen. Zijne leden waren door geene lammigheid aangedaan. Men ſtelde daadlijk de vereischte ontlastingen van bloed in het werk, aan verſcheidene plaatſen van het ligchaam werden groo-

te

te ſpaanſche vliegen gelegd, en allerlei prikkelende middelen aangewend, door herhaalde klijſteeren werd 'er nog aanhoudend eene ménigte zwart groene ſtof ontlast, dan ondanks dit alles ſtierf hij na twee maal 24 uuren.

De werking der verſtoppingen breid zich ook op de piswegen uit. Zo klaagde mij een jongeling, dat hij zedert eenige jaaren met pijn en met moeite zijn water loosde. Zijne pis had haare natuurlijke kleur en hoedanigheid. Hij had reeds daartegen allerlei middelen vruchtloos gebruikt. Zedert verſcheidene jaaren had hij een zittend leeven geleid, en onverteerbaare ſpijzen, inzonderheid dagelijks ſlegt bereide aardappelen gebruikt. Hij zag 'er bleek en geelagtig uit en het ligchaam was vermagerd. De onderbuik was dikwijls opgezwollen, en de regter zijde was bij het betasten harder en meer opgezet dan de linker zijde. Alleenlijk na eene tegen de wormen en ſlijmagtige verſtoppingen ingerigte geneeswijze is deeze moeïelijke waterloozing binnen den tijd van zes weeken verdweenen. — Ik heb ook dikwijls waargenomen dat de oorzaak van het bedpisſen waaraan kinderen bij nagt onderhevig zijn, gewoonlijk moet gezocht worden in eeene ophooping van ſlijm, ſcherpe ſtoffen en wormen, en hen van dit ongemak geneezen door het van STORK aangepreezen conſerf.

Verſtoppingen der in het buikvlies gelegene ingewanden vermeerderen den toevloed naar de

de teeldeelen; daar van daan komt het dat men gelijk bekend is in de Hijpochondrie dikwijls eene buitengewoone neiging tot den bijſlaap beſpeurt, — daar van daan ook dat bij jonge lieden verſtoppingen in de klieren van den onderbuik, en eene ophooping van ſlijmagtige ſcherpe ſtoffen en winden in het darmkanaal dikwijls als een zieklijke toeſtand des ligchaams aanleiding geeven tot zelfbevlekking. — Daarentegen is mij ook een geval voorgekomen van eenen dronkaart van middenmaatigen ouderdom, welke met ſlijmagtige verſtoppingen behebt tot de bijſlaap onvermogend was. Zedert een half jaar was de te vooren gezonde en ſterke man ſomtijds met hevige pijnen in den rug gekweld en had eenen zeer traagen ſtoelgang. Over het geheel was hij moedeloos en zwaklijk en geheel en al tot het bijſlaapen onvermogend geraakt. Het ſcheen als of een ſchrik tot dit ongemak had mede gewerkt. Zijne eetlust was ongeſtadig, en beſtond inzonderheid in zuure en gezouten ſpijzen; hij zag 'er bleek en geel uit, de pis was ſterk gekleurd, en had eene langzaame en ſlappe pols. Hij beſpeurde ook eene doffe en ſtramagtige pijn in den nek, was te vooren met blinde aambeijen behebt geweest, en ſomwijlen wormen kwijt geraakt. Een kwakzalver had hem het veelvuldige gebruik der *Kina* voorgeſchreeven en tegen zijne pijnen in den rug herhaalde ſpaanſche vliegen gelegd; deeze mid-

middelen bragten ſlechts eene kortſtondige beterſchap te wege. Vermids ik bij deezen man de ophooping van ſlijm ongetwijfeld als de wortel van al het kwaade beſchouwde, diende ik hem oplosſende en den ſtoelgang bevoorderende middelen toe, terwijl ik hem in het vervolg door het aanhoudend gebruik van bittere en verſterkende middelen in den tijd van twee of drie maanden weder tot zijne voorige gezondheid herſtelde, op welken tijd ook het vermogen tot den bijſlaap wederom verſcheen. Ik liet de oplosſende pillen met eene groote hoeveelheid *ſtinkende Aſand* mengen, gedeeltelijk als een middel tegen de wormen, gedeeltelijk wijl dezelve den naam heeft van het vermogen der voordteeling aantezetten.

Hoe ménigmaal de baarmoeder bij het vrouwelijk geſlacht deels zelve met verſtoppingen behebt en daardoor eene rijke bron van verſcheidene zieklijke toevallen word, deels uit hoofde der verſtoppingen, welken in andere ingewanden van den onderbuik plaats hebben, door een medelijdend gevoel aangedaan en daardoor in derzelver werkingen verhinderd word, zulks heb ik bijna dagelijks gelegenheid gehad waarteneemen. Ik heb reeds hierover in het III de opſtel breedvoeriglijk gehandeld. — Dagelijks ontmoet men gevallen waarin meisjes over opſtopping der maandelijkſche zuiveringen en te gelijk over allerlei toevallen klaagen, als vermoeid-

moeidheid en loomigheid in de beenen, rug- en lendepijn, winden, maagpijn, kolijken, kramptrekkingen, hoofdpijn, duizelingen, benaauwdheid op de borst enz. Alle deeze toevallen worden flechts al te dikwijls door den arts toegeſchreeven aan eene opſtopping der gewoonlijke maandſtonden, welke dan ook dezelven alleen door adderlaatingen op den voet, voetbaden, en het inwendige gebruik van drijvende middelen enz. wederom tracht te herſtellen — daar evenwel door deeze geneeswijze gemeenlijk het oogmerk geenzins bereikt word, de maandſtonden of geheel niet of flechts in eene geringe hoeveelheid wederom worden voortgebragt en alle die toevallen in plaats van weggenomen veelëer verërgerd worden. Men behoorde eerst de verſtoppingen van het darm kanaal en over het geheel die der onderbuiks ingewanden, welken de naaste oorzaak van de opſtopping der maandſtonden en van alle overige toevallen waren, weggenomen te hebben, wanneer als dan deezen van zelve wederom zouden voor den dag gekomen, gelijk ook alle anderen toevallen verdweenen zijn. Ik heb ten minſten, vooräl onder de geringere ſoort van meisjes hier te lande, welken dikwijls klaagden dat haare maandſtonden of geheellijk niet of onregelmaatiglijk vloeiden, ondervonden, dat de oorzaak hiervan in de door ſlijm, wormen en winden opgezwollene ingewanden meest gezocht worden, zij hadden zeldzaam

zaam eene volle pols, en dienvolgens werden 'er zelden aderlaatingen vereischt, dikwijls hadden zij echter eene hoog roode kleur, doch veeltijds zagen zij 'er ook bleek uit. Wanneer ik eerst dit opgehoopte flijk weggenomen heb, en de maandſtonden zich niet van zelve herſtellen, als dan wende ik met vrucht zacht drijvende en, indien het vereischt word, ook verſterkende middelen aan. — Wanneer de maandſtonden wel is waar, niet geheel en al opgeſtopt zijn, toch echter niet genoegzaam vloeien, zeldzaamer ten voorſchijn komen, of het bloed eene bleek roode kleur heeft en met flijm vermengd is, of dat in plaats van deeze vloeijing zich enkelijk een flijm ontlast, als dan kan men zeer duidelijk opmaaken dat de oorzaak hiervan gelegen is in eene ophooping van flijm en verflapping. — Aan dezelfde ziekelijke geſtaldheid moet het veeltijds toegeſchreeven worden, wanneer bij jonge meisjes haare maandſtonden laat ten voorſchijn komen. — Ik heb ook menigmaal waargenomen en geneezen veelvuldige miskraamen, welken haaren oorſprong verſchuldigd waren aan verſtoppingen der baarmoeder zelve, en waartoe veelligt de ook te gelijk menigvuldiglijk aanwezige wormen in de ingewanden hebben medegewerkt.

Dikwijls leggen verſtoppingen en prikkelingen in de ingewanden van den onderbuik den grondflag tot langduurige bloedſtortingen uit de baar-

moeder. Dit heeft inzonderheid plaats omtrend zulke ſtortingen, welken tusſchen de 40 en 50 jaaren in dat tijdſtip waarin de maandſtonden ſpoediglijk pleegen optehouden, — het meest bij oude vrijſters of bij vrouwen die nimmer gekraamd hebben — niet zelden zo onmaatig ſterk ontſlaan, dat het leeven daarbij in groot gevaar geraakt. Het is mij altijd gelukt aan dezelven eene ſpoedige hulp toetebrengen, daar ik in tegendeel voorbeelden weet van artſen, welken de voornaame bron van dit ongemak, naamlijk de verſtoppingen der onderbuiks-ingewanden over het hoofd zagen, jaaren lang tegen dergelijken bloedſtortingen alle mogelijke ſaamentrekkende middelen zo wel inwendiglijk als uitwendiglijk vruchtloos hadden aangewend, dan een vreemd ligchaam in de baarmoeder of zelfs eene boosaartige geſteldheid van dezelve verkeerdelijk vermoedden enz. Die vrouwen welken met eene zodanige vloed behebt waren, en ik ontmoet heb, waren bijna allen groot en ſterk van ligchaamsgeſtel, en zagen 'er gezond uit. Bij allen was de onderbuik min of meer opgezet, geſpannen en hard; de baarmoeder was bij het betasten uitgezet en in haare zelfſtandigheid merklijk opgezwollen. Deeze vloeijing ontſtond onverhoeds gelijk eene ſtorting, zo dat dezelve dikwijls bijna flaauwtens veroorzaakte, en hield dan of zo lang op, tot dat na verloop van eenige weeken op nieuw eene bloedſtorting

ting verſcheen, of dezelve duurde in al dien tusſchentijd echter in geringe hoeveelheid aanhoudend voord. Bij de meeeste lijders openbaarden zich in het vervolg der ziekte toevallen van bedorvene ſpijsverteering en opgehoopte vuiligheden in de eerſte wegen; onder anderen waren zij veeltijds in het bijzonder met zuur in de maag gekweld: bij anderen was de eetlust niet verminderd en 'er waren geene kentekenen voor handen van onzuiverheid in de eerſte wegen. Men beſpeurde ſlechts allerlei geringe kenmerken van verborgene verſtoppingen in de onderbuiks ingewanden. Hoe langer deeze kwaal duurde, en hoe menigvuldiger deeze bloedſtortingen ontſtonden, des te meer zwol de onderbuik op. Zekere vrouw was geduurende ééne maand van bloedſtortingen bevrijd gebleeven, in dien tusſchentijd begon de geheele omtrek van de onderbuik zodanig optezwellen, dat zij zich verbeelde zwanger te zijn, tot dat eindelijk eene geweldige bloedſtorting haar van het tegendeel overtuigde. Eene tegennatuurlijke plaatſelijke volbloedigheid van de baarmoeder ſchijnt de naatſte oorzaak te zijn van eene zodanige langduurige bloedſtorting. Tot het bewerken echter van deezen toevloed van bloed naar de baarmoeder, ſchijnen de verſtoppingen in de overige ingewanden van den onderbuik dikwerf veel toetebrengen. Dat dit geval vooräl omtrend die lieden plaats

grijpt, welken nimmer of veelligt één of twee reizen, gekraamd hebben, zulks kan daar van daan komen, dat de baarmoeder zich bij deezen nimmer of niet genoegzaam — gelijk zulks in de zwangerſchap geſchied — uitzet, en derzelver bloedvaten niet ontwikkelt, noch door een meerderen toevloed van bloed ruimer en rekkelijker gemaakt worden, maar veel meer geduurende hun leeven in eenen ineëngekrompenen toeſtand blijven, waaruit bij toeneemende jaaren eene verſtijfdheid moet voordſpruiten; waardoor het dan ook gebeurt dat eerst na het bereiken van 40 jaaren de maandſtonden onregelmaatig worden en zeldzaamer vloeijen, en als dan, wanneer zich het bloed in eene genoegzaame hoeveelheid opgehoopt heeft, zo dat het ook door de verſtijfde bloedaderen kan heenen dringen, geweldige ſtortingen veroorzaaken, en in het vervolg altoos den toevloed van bloed naar de baarmoeder vermeerderen. Op deeze wijze kan men ook de opzwelling van de zelfſtandigheid der baarmoeder, en de uitzetting van den onderbuik bij lieden die aan zodanige bloedſtortingen onderhevig zijn, zeer gemaklijk verklaaren.

Wat nu de behandeling betreft van zulk eene bloedſtorting, word 'er, om het leeven te behouden, eerſtelijk vereischt, dat men dezelve zo ſpoediglijk mogelijk ſtuitte. Koude dooken zijn in dit geval zelden voldoende, ook heb ik

dervonden dat ſtopſelen, met een ſaamentrekkend vogt nat gemaakt en in de ſcheede gebragt, geene genoegzaame hulp verſchaft hebben. Veel zekerer echter ſtuiten herhaalde inſpuitingen met koud water en azijn of in hardnekkige gevallen met azijn alleen in de ſcheede en baarmoeder het bloeden, en wel door middel van eene gewoone kleine klijsteerſpuit. Het gebruik van inwendige ſaamentrekkende middelen voldoet gedeeltelijk niet aan het oogmerk, dewijl men door de uitwendige oneindig meer uitrigten kan, en gedeeltelijk zijn dezelven ſchadelijk door de ophoopingen in de ingewanden van den onderbuik vaster te maaken; nimmer ben ik in de noodzaaklijkheid geweest van dezelven gebruik te moeten maaken. — Van het ſtoppen van deeze bloedſtorting door inſpuitingen met koude azijn heb ik nimmer nadeelige gevolgen beſpeurd; op zijn hoogst klaagden de lijderesſen over eene ſpanning in den omtrek der baarmoeder, welke echter binnen weinige dagen van zelve verdween.

Na dat deeze bloedſtortingen vooreerst geſtild waren heb ik het aanhoudend gebruik van zachte en te gelijk met oplosſende verbondene ontlastmiddelen altijd noodzaaklijk en heilzaam bevonden. Nimmerd werd daardoor eene nieuwe bloedſtorting te wege gebragt; zelfs braakmiddelen, welken ſomtijds vereischt werden, deeden ter regter tijd toegediend deeze werking

niet, veelmeer ſtilden zij dezelve wanneer zij geduurende eene niet al te geweldige vloed gebruikt werden en wel op eene kragtdaadiger wijze dan de *Ipecacuanwortel* in kleine giften toegediend, dat over het geheel in dusdanige bloedſtortingen ſlechts beuzelwerk is. — Ook heb ik de door KAMPF aangepreezene verſterkende klijſteeren met zeer veel vrucht aangewend. Zo dra de bloedſtorting door middel der azijn geſtuit was, nam ik daadlijk mijnen toevlucht tot de verſterkende klijſteeren en tot zachte ontlastmidden: daardoor was ik in ſtaat eene ſpoedige wederinſtorting op het veiligſte te verhoeden, en langzaamerhand eene vermindering der opzwelling van den ganſchen onderbuik en van de baarmoeder in het bijzonder te bewerken, en dus tevens eene verdeeling van het in de baarmoeder opgehoopte bloed, zo ook de oplosſing der in de overige ingewanden van den onderbuik plaats hebbende verſtoppingen. Zo ras als 'er eene nieuwe bloedſtorting ontſtond, werd dezelve, zo het ſoms deeze reis niet naar de koude doeken luisterde, andermaal daadlijk door inſpuitingen met koude azijn geſtild en te gelijk met het gebruik van geneesmiddelen tot de volmaakte herſtelling voordgevaaren. Door deeze geneeswijze werden allen binnen weinige maanden van haare ongemakken geheel en al bevrijd. Ik heb zieken van deezen ſoort behandeld, welken reeds door

me-

menigvuldige bloedſtortingen geheellijk vervallen, vermagerd en doodlijk bleek waren, en het geheele ligchaam tot aan de dijen door het water opgezwollen was: nogthans de bloedſtortingen niet ophielden, doch thans meer een roodagtig gekleurd water uit de baarmoeder vloeide, dan bloed. Ook deezen heb ik door dezelfde geneeswijze, echter te gelijk met het gebruik van de benoodigde verſterkende en voedende middelen nog herſteld. — Aan allen gaf ik den raad, om wanneer zij na het ſluiten der bloedſtortingen na verloop van eenigen tijd kenteekenen van volbloedigheid gewaar werden, zich zonder uitſtel te doen ader laaten.

Thans ga ik over tot de eigenlijke geneeswijze der verſtoppingen van de onderbuiks ingewanden; dat is tot de bijzondere bepaaling der middelen, welken tot de oplosſing, beweeglijkmaaking en ontlasting van de in de onderbuiksingewanden tegennatuurlijk opgehoopte ſtoffen de gepaſtſten zijn. — Zo hebben vooreerst de door KAMPF aangepreezene verſterkende klijſteeren in laatere tijden zeer veel roem verworven, — en men kan niet ontkennen, dat door derzelver op eene voldoende wijze voordgezette aanwending menigmaal groote kuuren gedaan zijn. Ondertusſchen ſtel ik dezelven zeer zelden in het werk en maak in de meeste gevallen van inwendige met den mond ingenomene middelen gebruik, welken ik over het

geheel ook voor ongelijk werkzaamer houde. De oplosſende prikkeling, welken dezelven in de maag en boverſte ingewanden bewerken, moet wegens de groote gemeenſchap die dezelven met het geheele lichaam en met de overige ingewanden van den onderbuik in het bijzonder hebben, oneindig ſterkere en ſpoedigere uitwerking dan in het dikke gedarmte te wege brengen, wiens invloed op de geheele dierlijke huishouding veel geringer is. Wanneer dit oplosſend vogt uit de dikke darmen door middel der watervaten opgeſlurpt, en naar de overige onderbuiks ingewanden geleid word, zal toch geen arts in onze dagen kunnen ontkennen, dat deeze oplosſende middelen ongelijk minder door eene werktuiglijke inſnijding en ſmelting der opgehoopte en verdikte vogten, maar veel meer door eene zekere prikkeling op de zenuwen van de maag werken, uit hoofde van welke prikkeling gedeeltelijk de vaten der ingewanden aangezet worden, om de in dezelven verdikte ſtof te verarbeiden, wegtedrijven, en in de holte van het gedarmte uitteſtorten, gedeeltelijk ook om eenen ſterkeren toevloed van alle vogten naar de ingewanden te vermeerderen en juist daar door de verdeeling, verdunning, en oplosſing der ophoopingen te wege te brengen. Het inwendige gebruik der oplosſende middelen, welken hunnen eerſte uitwerking in de maag en bovenſte gedeelte van het darm-

darmkanaal verrigten, zal op de leever en milt, in welken gewoonlijk de zitplaats der verſtoppingen gelegen is, als ook door derzelver *nabuurige ligging en gemeenſchap met andere deelen*, oneindig meer invloed hebben, dan het aanwenden van klijſteeren. De geneezing gaat ook zeer langzaam voord, indien men dezelve alleen en hoofdzaaklijk door verſterkende klijſteeren wil bewerken, zo zelfs dat de voorſtanders van dezelven een vijfduizend klijſteren opnoemen welken tot het geneezen van eene enkele ziekte vereischt worden. Het dagelijkſche en verſcheidene maanden lang aanhoudende gebruik der klijſteeren is zo moeïelijk en neemt zo veel tijd weg, dat weinig lijders daartoe te beweegen zijn. Men treft eindelijk menige lijders aan, bij welken men uit hoofde der prikkelbaarheid van den endeldarm en het onvermogen om deeze klijſteeren lang genoeg bij zich te houden, als ook uit hoofde van aambeijen enz. van deeze geneeswijze geen gebruik kan maaken. Het is opmerkenswaardig, dat STOLL, welke zo gelukkig was in het geneezen van deeze verſtoppingen, zich niet ook in de laatſte jaaren van deeze verſterkende klijſteeren, maar alleenlijk van inwendige middelen bediend heeft.

Ondertusſchen kunnen 'er zich gevallen genoeg opdoen, waarin ook de verſterkende klijſteeren niet te verwerpen zijn. In het bijzon-

der kunnen dezelven bij zulke lijders, welken wegens groote hardlijvigheid en traagen ſtoelgang, zelfs door de ſterkſte purgeermiddelen tot geene genoegzaame ontlasting der verſtoppingen van den onderbuik te brengen zijn, als een gewigtig hulpmiddel aangewend worden. Wanneer de verſtoppingen in de laager gelegene ingewanden, te weeten in de baarmoeder, darmſcheilklier in de nieren enz. hunne zitplaats hebben, daar kunnen de klijsteeren zeer veel uitwerken. Bij hardnekkige en over het geheel bij verouderde verſtoppingen zijn de klijſteeren te gelijk met de overige middelen aangewend, zeer vermogend om de geneezing te bevoorderen. Bij eene groote zwakte van de maag, welke het inwendige gebruik van oplosſende middelen niet verdraagen kan, voords bij lijders welken dezelve middelen met den mond in eene genoegzaame hoeveelheid ſchroomen inteneemen, zal men voornaamlijk bij het aanwenden der klijsteeren moeten blijven berusten enz.

Bij de hier te lande zeer menigvuldiglijk voorkomende ſlijmagtige, ſlijm-galagtige en zwartgallige verſtoppingen, inzonderheid van de leever, maak ik van de volgende door STOLL aangepreezene geneeswijze, hoe wel onder zekere bepaaling, met eene gewenschte uitwerking gebruik. Men moet vooreerst onderzoeken, of men ook bij zulk eenen lijder ergens toe-

toevallen van ontſteeking beſpeurt; want niet zelden bewerkt deeze opgehoopte en verouderde ſtof door bederf, ſcherpheid, hardigheid, ook wel door eene ſchielijke opbruiſching, eene ontſteekingagtige prikkeling in de verſtopte ingewanden, en inzonderheid ook in de longen, vooral in zulke gevallen, waarin zich de gebreeken van de leever op de hier boven gemelde wijze op de longen verſpreid hebben. Bij aldien zulk eene ontſteeking welke dikwijls verborgen is en langzaamerhand en ongemerkt ontſtaat, niet ontdekt en bij tijds weggenomen word, of zelfs door het gebruik van prikkelend-oplosſende middelen toeneemt, alsdan is eene verzweering in de ingewanden, uitteerende koorts, en eene longteering, daarvan het onmiddelijk gevolg. — De merklijk volle, harde, geſpannen, en ſnelle pols, eene brandende hitte in de handen en voeten, eene tegennatuurlijke kringronde roode kleur der wangen, vooral na het eeten, pijn in de eene of andere plaats van de onderbuik bij het naauwkeurig betasten van dezelve, eene door het diep adem haalen altijd verwekt wordende hoest, eene aderlaating van omtrend drie oncen om te kunnen ontdekken of zich op de bloedkoek eene ontſteeking-korst vertoont of ten minſten blaauwagtige witte eilandjes zich daarop vormen, of deeze bloedkoek ſtijf en ſaamenhangend is, de rand van denzelven zich naar binnen ſaamen-

trekt

trekt en boven de oppervlakte uitſteekt, — laaten zulk eene verborgene ontſteeking niet gemaklijk miskennen. Deeze moet alsdan vooraf door de bekende middelen, als aderlaatingen, verzachtende laauwarme dranken, een afkookſel van *Althæa wortel* met *Salpeter*, verzachtende ſtoovingen enz. weggenomen worden, eer dat men de geneezing der verſtoppingen begint, ten welken einde men in dusdanige gevallen zulke oplosſende middelen verkiezen moet, welken het minst prikkelen en verhitten.

Gemeenlijk gaan met verſtoppingen van ſlijm in de ingewanden des onderbuiks te gelijk wormen gepaard. Deeze bijkomende ſchepzelen teelen voord en vermeerderen zich ongeſtoord in het taaie ſlijmerige moeras, waarmede het darmkanaal opgepropt is. Op eene gepaste wijze begint men deswegens — zo 'er geene blijken om een braakmiddel vooraf te geeven voorhanden zijn — de geneeswijze meestendeels met ontlast- en te gelijk wormdrijvende middelen. Een afkookſel van *Zeverzaad*, *wormkruid*, *Valeriaanwortel*, *Spigelia* enz. met *Arcan. Duplic.* of *Ammoniak zout*, poeder van *Jalappe* en honing van *Zeedijuin* vermengd, en alle twee uuren in zodanige gifte gebruikt, dat dezelven dagelijks zes ſtoelgangen verwekken, zijn tot dat einde de geſchikſten. Zulk een mengzel lost het taai ſlijm, waarin zich de wormen verborgen houden, krag-

kragtdaadiglijk op, verſtoort de worm-nesten, ſtaat zelfs de wormen tegen en werpt hen te gelijk met de onreinigheden uit. Worm-middelen zonder bijvoeging van andere vermogende, ſlijm-oplosſende en de ontlasting bevoorderende zelfſtandigheden, zijn dikwijls niet in ſtaat om deeze dieren te verdrijven, dewijl zij zich in het nog terug gebleevene taaie ſlijk verborgen houden, en daardoor de uitwerking der tegen hen ingerigte middelen ontwijken. In dat mengzel moet voor het overige de *Jalappe* bijna in eene dubbele gifte worde toegediend, indien men eene de ontlasting bevoorderende werking van dezelve verwagt, dewijl het ſpecerijagtig *Zeverzaad*, *Valeriaanwortel* enz. deszelfs purgeerende kragt zichtbaarlijk belet. — Eigenlijk brengt de grootere hoeveelheid van de *Jalappe* in het ligchaam die heilzaame uitwerking te wege, dat dezelve zonder dat de ontlastingen ſpoediglijk volgen zeer vermogend zijn kan om het taai ſlijm optelosſen en de wormen te dooden. Zeer zelden vind ik het noodzaaklijk andere worm-middelen voor den dag te haalen, daar het zo even gemelde mengzel bijna in alle gevallen voldoende is. Een ſoortgelijk mengzel, waarvan ik mij inzonderheid bij kinderen bediene is het worm-conſerf van STÖRK.

Wanneer dus dergelijke middelen omtrend 4 of 5 dagen gebruikt zijn, als dan kan men onderſtellen dat het darmkanaal van de groffte dee-

deelen van dit ſlijm, zo ook van de wormen taamelijk gezuiverd is: echter tot de zich dieper in de ingewanden der leever, milt, en darmſcheil bevindende verouderde verſtoppingen, kan zich de werking van eene zo kortſtondige en oppervlakkige geneeswijze onmogelijk uitſtrekken. Om nu ook deeze uit den weg te ruimen word het voordduurend gebruik van oplosſende middelen, die langzaam en allengskens echter juist des te kragtdaadiger, de opgehoopte taaie vuiligheid week maaken, verdunnen, naar de darmen lokken en ontlasten, vereischt. Men kan tot zulk eene grondige oplosſende geneeswijze tweederlei wegen inſlaan. Of men ſchrijft deeze oplosſende middelen in zodanige hoeveelheid voor, dat dezelven geene ontlasting te wege brengen, en dus op zich zelven zonder bijvoeging van eigenlijke ontlastmiddelen, en men laat tusſchen beiden b. v. alle vier of zes dagen wanneer zich tekenen van opbruisſchende vuile ſtoffen openbaaren, een braak of ontlastmiddel gebruiken. Of men verbindt de oplosſende en ontlastmiddelen met elkanderen in die maate dat dezelven dagelijks eenige ſtoelgangen bevoorderen. Deeze laatſte geneeswijze is ingevolge de ondervinding oneindig kragtdaadiger en korter dan de eerſte. Het ſchijnt dat de in de ingewanden opgehoopte ſtoffen dan eerst met meer kragt kunnen opgelost en in het darmkanaal uitgeſtort worden, wan-

wanneer 'er dagelijks werklijke ontlastingen plaats heben. De oplosſende middelen indien men niet zorg draagt om te gelijk het verdunde dagelijks langzaamerhand te doen ontlasten, bekomen gemeenlijk kwaalijk, bezwaaren de maag, veroorzaaken opzetting van winden, benaauwdheid, toevloed naar het hoofd enz. Derhalven is het ten minſten noodzaaklijk, dat men bij zulk een gebruik van oplosſende middelen dikwijls door klijſteeren verligting bezorge.

SCELL was gewoon ten einde deeze verſtoppingen der onderbuiks ingewanden optelosſen, mevuldiglijk het volgend afkookſel te gebruiken, het welk hij wegens deszelfs vermogende kragt, en uitgebreid nut ſchertzender wijze met den naam van *alvermogend* — Decoctum omnipotens — beſtempelde.

℞ *Rad. gramin.*
tarax
Cichor āa unc II *ſ*

Minutim concis. coq. Aqu. font. S. q.
Colatur. fortiter prelo expresſ. libr. i add.
Arcan duplic. drach. ii — iii.
Sijr V. rad. aper. unc. i — ii
liq. anod. Gutt. XXV.

M. S. op éénen dag te gebruiken. Men moet over het algemeen bij hetzelve zo veel *Arcan duplic.* voegen, dat zulks dagelijks vier of vijf ſtoelgangen verſchaffe. — Ook kan het nog vermengd worden met twee ſcrupels *Am-*

mo-

moniakzout, ééne of anderhalf once *Honing* van *Zee ajuin* en een weinig *Braakwijnſteen* enz. Dit afkookſel moet dikagtig en bijna gelijk zijn aan een vloeibaar extract. — Ik ben ooggetuige geweest dat de leerlingen van STOLL op het voetſpoor van hunnen meester in hardnekkige verſtoppingen eene zodanige giſte dagelijks hebben voorgeſchreeven, daarmede zes of agt weeken hebben laaten aanhouden, en ſomtijds tusſchen beiden wanneer 'er tekenen van naar boven opbruisſchende vuile ſtoffen aanwézig waren, een braakmiddel lieten gebruiken. Het is niet te ontkennen, dat deeze geneeswijze ongemeen vermogend is om de verouderde verſtoppingen optelosſen. Alles verſmelt daarbij in een ſlijm, dat uitgeſpuwd, uitgebraakt, en door den ſtoelgang ontlast word, en de lijders bevinden zich reeds geduurende deeze geneeswijze van menig ongemak verligt. Bij eene omtrend alle veertien dagen herhaalde betasting van den onderbuik vindt men telkens de verſtoppingen merklijk verminderd. Volgens mijne waarneemingen is ondertusſchen deeze geneeswijze voor verre de meeste lijders te ſtraf en grijpt hen te ſterk aan. Slechts weinigen bezitten eenen genoegzaamen moed en gezeggelijkheid om dagelijks zulk eene groote giſte van geneesmiddelen geduurende eenige maanden in te zwelgen. De maag lijd daardoor zeer veel, de eetlust en ſpijsver-

tee-

teering bederven, zij krijgen eene bleeke en ongezonde kleur, welke omtrend den binnenſten hoek van het oog naar lood gelijkt enz. — en juist deeze verzwakking van het verdouwingsgeſtel, gelijk ook die van het geheele ligchaam, legt op nieuw den grond tot verſtoppingen. Ik heb werklijk gezien, dat zich bereids na weinige maanden, bij lieden, die zulk eene kuur hadden doorgeſtaan wederom verſtoppingen begonnen vast te zetten; het welk echter door het aanhoudend gebruik van verſterkende middelen, inzonderheid ook door het koude bad op het einde der geneezing gemeenlijk kan worden verhoed.

Na dat dit afkookſel eenigen tijd gebruikt is, wisſelen de naarvolgers van STOLL, om nog ſterker op de ingewanden te werken, met verdunnende en te gelijk den ſtoelgang bevoorderende pillen af, welken uit *Zeep*, *Gom Ammoniak*, verdunnende Extracten, onder anderen ook dat der *dulle Kervel* en der *Arnica*, verdikte *Oſegal*, *Rufus*-pillen — welken uit *Aloë*, *Mijrrhe* en *Saffraan* beſtaan — *Rhabarber*, *Ipecacuanwortel* en ſoortgelijken worden toebereid. Zij laaten ook wel reeds in den beginne met en benevens een half gedeelte van het gemelde afkookſel dagelijks deeze pillen gebruiken. Indien zij gelijk zulks in verſtoppingen dikwijls plaats heeft, bij lijderen toevallen van jigtagtige ſcherpte beſpeuren, als dan dienden

zij omtrend het einde der kuur met een klaarblijklijk gevolg mengzels uit raauw *ſpiesglas*, dagelijks 20 of 30 grein, *Oestersſchulpen*, of *Magneſia*, *Pokhout*, *Zwavel*, *Arnica* extract, *dulle Kervel*, *Aconitum*, *Zeep* enz. in de gedaante van ſchijfjes, poeders, of pillen toe, benevens eenen drank uit *Kliswortelen*, *Zeepkruid*, *Salſaparille*, *Sasſafras*, enz. — De door kunst bereide zeepen uit *ſpiesglas* van KAMPF houden zij met recht voor geheel overtollig.

STOLL heeft volmaakt gelijk, wanneer hij de oplosſende extracten van *Graswortel*, *Paardebloemen*, en *Cichorij* in eene rijklijke gifte voorſchrijft, daar dezelven in eenen geringere hoeveelheid niets vermogen. Doch dezelven in zulk eene hoeveelheid veele weeken agter elkanderen dagelijks te laaten inzwelgen, als bij de zo even aangehaalde wijze om het afkookſel te gebruiken geſchied, zulks heb ik noch heilzaam noch noodzaaklijk gevonden. — Ik zal hier nog eenige voorſchriften plaatſen, waarvan ik mij bij verſtoppingen der onderbuiks-ingewanden met een zeer voldoenend gevolg bediene.

℞. *Folior. ſenn. unc. ſemis*
Semin. foenic. contus. drachm ii
infund. Aq. ſervid. extrah. len igne colatur
Libr. ii adm.
Extr. Gramin.

Ta-

Tarax. aā unc. ii
Tartar. tartaris unc. i — vel tartar.
Vitriol. drachm. vi —
Sijr de mann. unc. ii

M.

Dit geneesmiddel word in drie of vier dagen opgebruikt en daarmede eenigen tijd voortgevaaren. Zonder het bijvoegen der *Senebladen* heeft men bij taaië, slijmagtige of zwartgallige vuile stoffen zelden daarvan genoegzaame ontlastingen te wagten.

℞. *Sapon. Venet. albisſ.*
Gumm. ammon el aā drachm. iii
Aloës pur drachm. i

M. F. pil.

Daarvan gebruikt men driemaal 's daags één scrupel, waar bij men te gelijk aanhoudenlijk drinkt eenen dunnen verkoelenden drank van *Graswortel*, *Paardebloemen*, *Zeepkruid*, *Cichorij*, *Zoethout*, *Fenkelzaad*, de *Arnica-bloemen* enz. als ook afwisselend *Seltzerwater*, *Karnemelk*, *Hui* enz. Ook kan de werking der pillen tusschen beiden door het gebruik van een middenzout worden bevoorderd.

℞. *Sapon Venet*
Gumm. Ammon.
Extr. trif. fibr. vel *Marrub. alb.*
Pulv. rhei opt. aā dr. ii

M. F pil.

Dagelijks hiervan viermaal één scrupel in te neemen.

Men kan ook de *zeep* uit deeze pillen weglaaten, indien zij den lijder de eetlust beneemt en de maag bederft. De *Gom Ammoniak* past bij de oplosſende pillen ongelijk beter dan de heete te ſterk prikkelende Gom-harsten, zo als *Galbanum*, *Sagapenum*, en *ſtinkende Aſand*, welken de lijders maar al te dikwijls niet kunnen verdraagen.

℞. *Sapon. Venet*
Gumm. ammon. el. āā drachm. iii
Reſin. Jalapp. drachm. i
Pulv. ſquill. ſicc.
Mercur. dulc. āā drach ſemis

M. F. pil. — Binnen agt of tien dagen op te gebruiken. De *Zee-ajuin* en het *Kwik* kunnen ook uit deezen pillen worden weggelaaten.

℞. *Gumm. ammon.*
Sapon. Venet.
Extr. flor. arnic.
— *Chelidon. major*
Fell. taurin. inſpiſſ āā unc. ſemis
Extr. Aloës aquos. ſcrup IV

M. F. pil. — Dagelijks anderhalf tot twee drachmen in te neemen. Men kan bij deeze pillen nog tien grein *Braakwijnſteen* voegen. — Wanneer bij verſtoppingen meer verſlapping en minder prikkelbaarheid plaats heeft, alsdan verſchaft het gebruik van pillen uit bittere Extracten *Gom ammoniak*, *Aloë*, *Mijrrhe*, *Vitriol. mart.*

mart. en het Extract van *zwarte Nieswortel* zeer veel nut. Door het geſtadige aanhoude gebruik van zulke oplosſende, openende, ſterk verdunnende, en te gelijk zachtlijk ontlastende pillen worden ontelbaare der hardnekkigſte ſleepende ziekten geneezen. Het ontbreekt der artſenijkunde niet aan eenen grooten voorraad van oplosſende en te gelijk de ontlasting bevoorderende middelen, welken tot dat einde kunnen worden gebruikt.

Bij lijders, welken prikkelbaare ingewanden hebben, en gemaklijk ontlasting krijgen, moeten de eigenlijke purgeer-middelen uit deeze mengzels worden weggelaaten. Alleenlijk het aanwenden van oplosſende middelen is reeds voldoende om bij hen de ontlasting te bevoorderen. b. v. pillen uit gelijke deelen *Zeep*, *Gom ammoniak*, en een oplosſend Extract bereid, of:

℞. *Extr. tarax* vel *Cichor*
— *Fumar.* vel *ſaponar.*
Furtar. tartaris. āā unc. i
Gumm. ammon. el drachm. ii – iii
Infus. ſatur flor. arnic. libr. i
Elæoſacchar. anis. drachm. vi

M. S. Alle twee uuren één of twee lepels vol daarvan in te neemen.

℞. *Alkali vegetabil. drachm. ii*
Succ. Citr. unc. iii vel q. ſ. ad ſaturat.
Extr. tarax. unc. ii
Aq. flor Chamom. libr. i

M. S. Binnen twee dagen van tijd tot tijd in te neemen. Zo ook mengzels uit oplosſende Extracten en *Glauberzout* of *Seignettezout* of *terra foliata tartari* of *Ammoniakzout* of een ander geſchikt middenzout en honing in water ontbonden met of zonder bijvoeging van Braak-wijnſteen — mengzels uit *Rhabarber* of deszelfs Tinctuur en middenzouten beſtaande. — Waar eene neiging tot aambeijen plaats heeft, die pijn verwekken, moet men alle verhittende en prikkelende geneesmiddelen, inzonderheid de *Aloë* weglaaten. Over het geheel moet men des te zachtere oplosſende middelen toedienen hoe prikkelbaarder de lijder en hoe ſcherper, heeter en verouderder de opgehoopte vuile ſtof is. In zulke gevallen is een mengzel uit *Magneſia*, ééns zo veel *room* van *Wijnſteen* en een weinig ſuiker toebereid, dikwijls van een uitneemend nut, het werkt ten minſten als een verzachtend middel, belet het toeneemen der verſtoppingen en verligt derzelver toevallen. Zo heeft ook het mengzel door KLEIN aangepreezen en bekend onder den titel van *troost der miltzuchtigen* uit *Tartar. tartar.*, *Rhabarber*, en *Oranjeſchillen* beſtaande zelden eene andere dan bedaarende uitwerking. Bij verouderde en zodanig verharde verſtoppingen, dat het vruchtloos en zelfs voor den lijder gevaarlijk zoude zijn, de grondige geneezing door eene ſtoutmoe-

moedige aanwending van oplosſende middelen — welken eerder het geheele ligchaam vernielen als de verſtoppingen oplosſen zouden — te willen beproeven, is men echter verpligt alleenlijk bij dergelijke verzachtende middelen te berusten.

Wanneer nu deeze verſtoppingen, door het op eene voldoende wijze voordgezet gebruik van oplosſende en ontlastende middelen, geheel en al weggenomen zijn — waarvan men zich overtuigen kan zo door het betasten van den buik met de handen, als ook door het bezichtigen der drekſtoffen — alsdan komt het daarop aan, dat men de ingewanden door verſterkende middelen in zulk eenen ſtaat ſtelle, dat daarin zo ligtlijk geene nieuwe ophoopingen gebooren worden. Doch de overgang van oplosſende en den ſtoelgang bevoorderende tot verſterkende middelen, behoort langzaam en trapsgewijze te geſchieden. Beide deeze middelen moeten in den beginne met elkanderen verbonden worden — b. v. bittere extracten met *Rhabarber* in pillen, of met een zacht middenzout in *Kruis* en *Munt-water*, of *Tinctuur* van *Rhabarber* opgelost — en de kragtigſte verſterkende middelen, de *Kina* het *Staal* het *Pijrmonter-water* en het koude bad moeten, indien men zijn oogmerk bereiken wil, niet dan tot het laatst worden beſpaard.

Van den zo noodzaaklijken leefregel en van verſcheide andere hulpmiddelen, bij het genezen der onderbuiks-verſtoppingen, zal ik verder geen gewag maaken, en wijze daaromtrend den leezer naar KAMPF.

Niets bevoordert de oplosſing, beweeglijkmaaking en ontlasting der verouderde verſtoppingen kragtdaadiger dan eene koorts, welke of door de opgehoopte vuile ſtoffen van zelve of door de eene of andere toevallige oorzaak verwekt word. Zeer dikwijls heb ik gevallen ontmoet, en ook in dit werk verſcheidene voorbeelden daarvan aangehaald, dat verouderde verſtoppingen geduurende den loop der koorts beweeglijk en tot merklijk voordeel van den lijder verſcheidene weeken in menigte ontlast werden. Niet zelden worden ziekten met koortſen verzeld, door zulk eene aan den gang geraakte pooging der natuur om zich van eene oude ſtoffe te ontlasten, op eene onregelmaatige wijze, met andere onverwagte verſchijnzelen en toevallen gepaard, langduurender gemaakt. De opmerkzaame arts, die inzonderheid niet verzuimt om dagelijks de geſteldheid der linker en regter zijde en die des onderbuiks over het algemeen te onderzoeken en den ſtoelgang te bezichtigen, zal dit geval niet ligtlijk miskennen, en de gewenschte gelegenheid niet laaten vaaren, om en de natuur welke deeze ſtoffen poogt te ontlasten in haare werking te on-

onderſteunen, en alle hulp aantewenden om die toevallen, welken daaraan mogten hinderlijk zijn, wegteneemen. — Bij de inënting der pokjes is mij dikwijls het geval voorgekomen, dat 'er, na dat dezelven bijna opgedroogd, wanneer alles voordeelig afgelopen en de pokjes ſlechts weinig in getal geweest waren, op nieuw een koortsje ontſtond, de kinderen loom en verdrietig werden, geenen eetlust hadden, dikwijls in de neus plukten, eene beſlaagen tong en opgezwollen buik kreegen enz. die nu na het toedienen van oplosſende, ontlastende en wormdoodende middelen benevens gepaste klijſteeren eenige weeken lang eene menigte bedorvene ſtof en tusſchen beiden wormen ontlastten, — geduurende dat de koorts voordduurde en niet eerder verdween, dan na dat het ligchaam van alle deeze kwaade ſtoffen gezuiverd was. Klaarblijklijk had alhier deeze pok-koorts de ingewanden der kinderen van opgehoopte vuile ſtoffen, welken de tot voorbereiding voor of bij de inënting toegediende kwik-middelen niet geweeken waren, beweeglijk gemaakt, en eene heilzaame neiging tot derzelver ontlasting verwekt.

Indien men al het geene, dat ik tot hier toe uit eigen ondervinding over de verſtoppingen der onderbuiks-ingewanden voorgedraagen heb, in overweeging neemt, dan zoude men het naauwlijks kunnen gelooven, dat in onze dagen

ook zelfs in Duitschland artſen gevonden worden, welken de wezenlijkheid van deeze verſtoppingen regtſtreeks ontkennen, welke beweeren, dat de vuile ſtof welke de lijders onder de benaaming van verſtoppingen kwijt raaken, alleenlijk op nieuw door eene vermeerderde en gebrekkige afſcheiding in de leever, de ſlijm klieren, het darmkanaal en andere afſcheidings-werktuigen gebooren werd, dat dezelve nimmer te vooren in de ingewanden — het darmkanaal in ſommige gevallen daar buiten geſlooten — aanwézig geweest zijn of zich bij voorraad daarin opgehoopt hebbe, — dat de verdeeling der ziekten in ſlijm-gal, en zwartgallige onder de zotternijen van het oude ſtelzel der vogten behoore, dat het gebrek in de vogten geheel en al als eene bijkomende oorzaak moet worden beſchouwt, en dat de arts in het beoordeelen en geneezen der ziekten alleenlijk acht behoorde te ſlaan op de leevendige vaste deelen, op zwakte of verſlapping of te ſterke uitrekking en prikkelbaarheid van dezelven. Niet zonder bevreemding hoort de beoefenende en door de ondervinding bekwaam gewordene arts door nieuwgebakkene *Solidisten* in naarvolging van BROWN bewijzen dat b. v. in eene zogenaamde ſlijmagtige verſtopping alleenlijk zwakte en verſlapping in aanmerking kome, en men regtſtreeks tot verſterkende middelen moet overgaan; daardoor werden de oorzaaken opgehe-

ven,

ven, en het eenigzins tegennatuurlijk afgeſcheiden ſlijm door de thans verſterkte en vermeerderde werking der vaste deelen zekerer weggenomen, daar toch de dagelijkſche ondervinding leert, dat bij ophoopingen van ſlijm als ook van andere vuile ſtoffen, zelfs de zachtſte verſterkende middelen b. v. bittere maagmiddelen, doorgaans niet verdraagen worden, en een klaarblijklijk nadeel toebrengen. — Dergelijke Heeren zijn in ſtaat, om eenen lijder, die door eene galagtige rotkoorts aangetast, en met galſtoffen opgepropt is, reeds in het begin der ziekte, na dat zij op zijn hoogst één braakmiddel hebben toegediend, *Kina*, *Wijn*, *Opium*, *Pons*, *gebraaden Oſſenvleesch* en *weeke eieren* voorteſchrijven, en dwaaslijk te beweeren, dat deeze geneeswijze, die geheel en al met de ziekte overeenkomſtig is, oneindig korter en voor de ligchaams-geſteldheid van den lijder heilzaamer zij dan de door een verouderd vooröordeel nog heerſchende altoos duurende ontlast-*methode*, waardoor de natuur nog meer verzwakt, de leever tot eene vermeerderde afſcheiding van de gal op nieuw geprikkelt en de toevloed naar de ingewanden onderhouden word. Men moet, beweeren zij verder, niet tot de nood dringende word bij zulke koortſen het gebruik van verſterkende middelen zo lang uitſtellen, maar dezelven bij tijds toedienen, om te verhoeden dat de zwakte niet de overhand neeme.

Braak-

Braakmiddelen worden door hen, zo zij zeggen, ſlechts aangewend, om de door de werking der koorts in menigte afgeſcheidene, en bereids in de eerſte wegen uitgeſtorte gal, welke thans als een vergift — als een vreemde nadeelige ſtof — aantemerken is, wegteneemen, offchoon het op zich zelven voor den lijder ſchadelijk zij, en de oorzaaken van eene zodanige koorts, de zwakte naamlijk vermeerdere. Naarvolgens van STOLL en artſen die de ontlast-*methode* zijn toegedaan, zijn bij hen ſchimpnaamen van eene en dezelfde betékenis, waarmede zij zodanigen arts beſtempelen, welke in het toedienen van braak-en ontlastmiddelen zeer mild is, welke volgens hun gevoelen die gal en dat ſlijm, welker ontlasting hij bevoorderd, enkel door zijne dwaaze en eigenzinnige behandeling zelfs voordbrengt.

Ik ontken niet, dat deeze Heeren voor een gedeelte gelijk hebben, en dat men de braak- en ontlastmiddelen zeer dikwijls misbruikt, vermids daardoor het geheele ligchaam verzwakt, de ſpijsverteering bedorven word, en de eerſte wegen altijd op nieuw tot ophoopingen geneigd worden. Doch het is even zo dwaas zich, wanneer eene goede zaak ſomtijds misbruikt word, daarom tot een tegenovergeſtelt uiterſte te laaten verleiden. — Men heeft derhalven zeer veel verpligting aan die mannen, wel-

welken ons onderrigt hebben om in de ziekten inzonderheid acht te ſlaan op de geſteldheid der vaste deelen welken met leevens en zenuwkragten voorzien zijn, op derzelver prikkelbaarheid, al te ſterke uitrekking, zwakte, verſlapping, en onregelmaatige en verhinderde werking. Doch in het geheel de geſteldheid der vogten in geene aanmerking te neemen, welken toch even zo wel op de vaste deelen, als deeze op geenen hunnen invloed hebben, en dat goede, het welk ongetwijffeld het ſtelzel der vogten in zich bevat geheel te verwerpen en te verachten, zulks is ſlechts te verſchoonen in Engelſchen, welken dikwijls ten koste der waarheid nieuwigheden en tegen de gezonde reden ſtrijdige ſtellingen najaagen. De leer der ziekelijke geſteldheid der vogten en der zenuwen moet zo als de verdiensſtelijke GRUNER geleerd heeft, op eene verſtandige wijze met elkanderen verbonden worden, indien wij zo in het onderzoek als in de geneezing der ziekten gelukkig willen ſlaagen. —

Het is eene uitgemaakte zaak dat de tegennatuurlijke geſteldheid van het beginzel der leevens en zenuwkragten gemeenlijk *het eerſte* bij ziekten is, zo ook, dat de gebrekkige hoedanigheden de vermeerderde en verkeerde afſcheidingen en ophoopingen der vogten ſlechts werkingen, ſlechts gevolgen zijn. Doch daaruit moet men niet het gevolg trekken, dat men

in

de geneezing der ziekten alleenlijk trachten moet om de gebrekkige eigenſchap der vaste deelen te verbeeteren. De dierlijke huishouding is nu eenmaal op deeze wijze ingerigt, dat bij eene ziekeſtof welke het ligchaam overvalt, juist door eene tegennatuurlijke geſteldheid der leevende en gevoelige vaste deelen, gebrekkige afſcheidingen, ophoopingen, en bederf der vogten kunnen plaats grijpen; en op deeze wijze worden voordbrengzelen geboóren, aan welker wegruiming en verbetering tot herſtelling der gezondheid zo veel gelegen ligt, die zo dikwijls door eene tegenſtrijdige werking op de zenuwen wederom aanleiding tot ziekten geeven, en welken het van zo veel belang is wel en eigenaartiglijk te onderſcheiden, dat het ſtelzel der vogten onzer voorvaderen in de praktijk een zekere leidraad is en blijft. De ondervinding leert zelfs, dat de gebrekkige geſteldheid der vaste deelen in veele gevallen van zelve verbeetert, zo ras als de ziekelijke uit de maſſa der vogten gevormde voordbrengzelen weggenomen zijn, het welk in alle gevallen het eerſte zijn moet, waarmede den arts zich behoort bezig te houden. Hoe dikwijls worden b. v. met verſcheidene gal-en ſlijm-koortſen binnen weinige dagen zonder eenige wederinſtorting geneezen enkelijk door deeze vuile ſtoffen naar boven en onderen te ontlasten. En de talrijke ziekten, welken volgens de dagelijkſche onder-

vin-

vinding enkelijk en alleenlijk door het wegneemen der verſtoppingen geneezen worden, beveſtigen dezelven zulks niet, en leeveren zij over het algemeen niet een onwederlegbaar bewijs op voor de wezenlijkheid van de oorzaak der ziekte, welke men heeft te keer gegaan, en voor de echtheid van deeze geneeswijze, welke het heilzaam oogmerk heeft om deeze ſchadelijke en prikkelende ſtof uitteroeien? —

VII.

DE ROODE-LOOP.

In de Maanden September, October en November, gedeeltelijk ook nog in December van het jaar 1795 heerschte de roode-loop in deeze landſtreeken bijna overäl. In de vier voorgaande jaaren zag ik deeze ziekte niet zo algemeen en zo vermenigvuldigd. Met de roode-loop waren te gelijk de gal- en rot-koortſen zeer in zwang, welker Epidemie zedert de maand Januarij nog niet geheellijk ophield; tevens gingen ook allerlei rheumatieke toevallen daarmede gepaard, inzonderheid tegen het einde van de maand October en in November. Het reſultaat van eene ménigte met de roode-loop behebte lijderen, welken ik in die beſmetting gade geſlaagen en behandeld heb, deel ik hier beknoptelijk mede.

Ik

Ik kan gevoeglijk die gevallen, welken ik ten minſten bij driehonderd lijderen ontmoet heb, in vier klaſſen verdeelen. Tot de *eerſte klaſſe* behoorden op verre na de meeste zieken, de derde en vierde klaſſen waren, als 't ware, ſlechts als eene uitzondering van den regel te beſchouwen. — De roode-loop was taamelijk goedaartig, en bij eene gepaste behandeling van het begin der ziekte af, zo wel als bij eene behoorlijke oppaſſing en voorzorg, overleed daar bijna geen enkele van. Dezelve nam, zo als gewoonlijk, een begin met hoofdpijn, loomheid der leden, met koortsagtige huiverirg en daarop volgende hitte, buikpijn en veelvuldige ſtoelgangen. Overäl beſpeurde men min of meer koorts. De pijnen in den onderbuik waren tusſchen beide zeer hevig. In het begin der ziekte, of ook ménigmaal in het beloop van dezelve werd men bijna bij allen eene pooging tot braaken gewaar. De meesten raakten zeer veel gal, anderen wederom niet dan ſlijm kwijt, zonder dat dit verſchil op de hevigheid van den rooden-loop eenigen invloed ſcheen te hebben. Bij ſommigen was en bleef de tong zuiver en vogtig, bij anderen wederom was dezelve met een wit of geelagtig-wit ſlijm overdekt, en eerst geduurende de geneezing werd dezelve langzaamerhand zuiver. Alle lijders van de eerſte klaſſe bleeven warme handen en eene behoorlijke ſterke pols behouden.

den. De afgang was deels reeds in het begin, deels in het verdere beloop der ziekte min of meer met bloed vermengd, en bij ſommigen was dezelve zeer bloedig, — bij veelen de ganſche ziekte galagtig, bij anderen wit en met ſlijmagtig bloed vermengd, en bij verſcheidenen tevens zwartgallig; niet zelden loosden zij met den afgang ook wormen. Doch dit alles was niet dan eene bijkomende oinſtandigheid, waaruit men geenzins de hevigheid of het gevaar der ziekte kon opmaaken. De perſſing tot den ſtoelgang was ſomtijds zo hevig, dat dezelve binnen den tijd van één uur 5 tot 6 ontlastingen verwekte; bij anderen daarentegen waren dezelven zo menigvuldig niet. Zo lang als zij warme handen en eene ſterke pols behielden was 'er ondertuſſchen — ten minſten bij volwasſenen — geen gevaar te vreezen, al waren de pijnen nog zo hévig en de ontlastingen nog zo ménigvuldig. Bij eenigen van deeze lijderen ontſtond de hik, welke hun eenige dagen bijbleef; doch zonder kwaade gevolgen; dezelve werd weggenomen door een braakmiddel en door het voordgezet gebruik van verzachtende en verkoelende ontlast-middelen, om dat de prikkeling van eene galagtige ſtoffe in de maag daar van de oorzaak was.

Mijne geneeswijze in alle gevallen der eerſte klaſſe was zeer eenvoudig. In het begin der

ziekte ſchreef ik een braakmiddel voor, dat uit *Ipecacuanwortel* en *braak-wijnſteen* beſtond. Zelfs den geenen, daar ik eerst op den derden of vierden dag bijkwam, diende ik gemeenlijk een braakmiddel toe, zo hetzelve nog niet gebruikt was, dat zonder eenige bedenking kon geſchieden, dewijl zich geene merklijke toevallen van ontſteeking — b. v. eene volle en geſpannen pols, verheffing en voordduuring van pijn bij het betasten van den onderbuik, ook geduurende de tusſchenpoozingen der ſtoelgangen — openbaarden. Slechts bij zeer weinige lijderen vond ik het aderlaaten noodzaaklijk. — Alsdan was mijn voornaamst middel, waardoor *allen* geneezen werden, een lijmig afkookſel van *Althæa-wortel*, alleenlijk met *Manna* vermengd, wanneer de pijnen hevig en 'er weinig kentékenen van galagtige of ſlijmige vuiligheden waren, — met *Manna* en *Tamarinde* of *Cremor Tart*, of *Seignette*-of *Polijchrest-zout* verbonden, wanneer de pijnen minder en 'er klaarblijklijke kenmerken van vuile ſtoffen voorhanden waren; doch deeze bijvoegzelen der zouten moesten in alle gevallen ſlechts in eene geringe hoeveelheid geſchieden. Zulk een mengzel met verkoelende en zachtlijk ontlastende middelen verbonden, dat altoos laauw-warm werd gebruikt, verzachtte ſteeds de pijnen, maakte de ſtoelgangen, die te vooren alleenlijk in het dringend uitperſen van een roodägtig

ſlijm

ſlijm beſtonden, thans papägtig, galagtiger en gebondener, verminderde de koorts, en bewerkte in de meeste gevallen de geneezing geheel alleen. Enkele ontlastmiddelen, als *Tamarinde*, Zouten enz. vermeerderden de pijnen, en bekwamen kwaalijk, doch des te beter, wanneer zij ſlechts als een bijvoegzel tot het lijmig afkookſel werden toegediend. In plaats van den gewoonen drank, die altijd laauw-warm gebruikt werd, verordende ik dun gerſte-water, waarin ik ſoms *Zoet-hout* liet kooken. Haver-gort, Rijst-water, een aftrekſel van *Camillbloemen*, *Lijn-zaad* en een weinig *Zoet-hout*, ook wel, indien de koorts van weinig belang was, een dun hoender-nat. Behalven geſtoofde fruit, en in alle gevallen een weinig goed gaar gebakken wittebrood werden geene andere ſpijzen toegeſtaan. Allen liet ik met een weergâlooze verzachting der pijnen en aller toevallen, een warme pap van verzachtende kruiden, als *Stokroozen*, *Welriekende klaver*, *Bilzen-kruid*, *Camill-bloemen*, *Lijn-zaad*, enz. in water en melk gekookt, op den onderbuik leggen, met eene drooge Servet wel bedekken, en dezelven door middel van eene andere, die op den rug ſaamengebonden werd, vast maaken, zo dat deeze pap eenige uuren warm bleef, en den lijder bij het uitſtappen uit het bed, dat wegens de veelvuldige perſing tot den ſtoelgang onvermijdelijk is, niet kon afvallen. — Armen of on-

vermogenden lieden ſchreef ik in plaats van het hierboven gemelde afkookſel, na toegediende braakmiddelen, gemeenlijk een poeder voor uit drop van *Zoet-hout*, *Room* van *Wijnſteen* en *Arabiſche-gom* beſtaande, ik liet daarbij een drank van ongepelde gerst, tot berstens toe met water gekookt, vlijtiglijk laauw-warm drinken. Anderen liet ik als een huismiddel alleenlijk gerſte-water met pruimen nat gebruiken, en een warmen omſlag van *ongebleekt* in water en melk gekookt *garen* op den onderbuik leggen, en zij werden gezond. Veele gemeene lieden gebruikten ſtoppende huismiddelen, als ſchaapen-vet met melk, warm wittebrood met roode wijn en nootenmuskaat, brandewijn met peper, rijstenbrij met melk en kaneel, ja zelfs gebraaden ſpek. Allen zonder onderſcheid ondervonden hiervan eene deerlijke uitwerking, veelen moeten zulks met hun leeven boeten, bij anderen namen de koorts benevens andere toevallen en zelfs de ſtoelgangen heviglijk toe, en niet dan met veel moeite, zo zij bij tijds naar gepaste hulp omzagen, werden zij nog gered. Een beter huismiddel, dat de inwooners hier te land gewoonlijk in den rooden-loop gebruiken, en waarvan zich veelen niet zonder eenig nut bedienden, was een mengzel van *honing*, *room* van *melk* en verſche *boom-olie*, waarvan nu en dan één lepel vol word ingenomen: doch zal, uit hoofde van den grooten voor-

raad van bétere verzachtende middelen, geen één arts zulk een olieagtig ſmeerzel in den rooden-loop kunnen aanprijzen.

Was nu door die lijmige en tegelijk verkoelende ontlastmiddelen de koorts na eenige dagen verminderd, de tong zuiverer geworden, en duurden de pijnen en persſing tot den ſtoelgang des niettegenſtaanden met alle hévigheid voord, als dan ſchreef ik overal met de zichtbaarſte en beste uitwerking het *Opium* voor, — gemeenlijk des avonds in eene rijkelijke gifte, b. v. 25 tot 30 droppels *laud. liquid.* met of zonder eene Emulſie van *Amandelen* en *Klaproozen.* Meestendeels werd deeze gifte eenige avonden agter elkanderen herhaald, en over dag het afkookſel van *Althæa-wortel* met *Manna* voordgebruikt. Deeze geneeswijze was van eene voortreffelijke uitwerking; de pijnlijke roode-loop veränderde daarop in eenen pijnloozen buikloop, de persſing verdween, de ſtoelgangen werden meer gebonden, een heilzaam zweet volgde daarop en het duurde niet lang meer, of de geneezing was volbragt. Ten minſten heeft de helft mijner lijderen geduurende deeze Epidemie het *Opium* op deeze wijze met eene voortreffelijke werking gebruikt; echter heb ik het zelve niet met het oogmerk overeenſtemmend gevonden, zo lang als de koorts nog hévig was, en 'er aanmerklijke kentékenen van reeds in de eerſte wegen ontwikkelde gal-

ſtoffen voorhanden waren. — Slechts zeer weinige gevallen hebben mij aanleiding gegeeven, het *Opium* ook in klijſteeren — die uit *ſlijfzel* of *Althæa-wortel* werden toebereid — ter bedaaring van de persſing in den endeldarm aan te wenden.

Bij verſcheidene lijderen openbaarden zich geduurende der ziekte — dikwerf meer dan eenmaal — tékenen van opbruisſchende galſtoffen in de maag, en toen werden herhaalde braakmiddelen noodzaaklijk. Anderen daarentegen moest men geheel op het einde der ziekte nog een braakmiddel geeven, waarop alsdan de volkomene geneezing volgde. Ook vielen 'er gevallen voor, waarin het verzuimen van eenen goeden leefregel bij lieden, welken kort te vooren van den rooden-loop waren geneezen, eene ſoort van wederinſtorting verwekte, en het herhaald gebruik van braak-en ontlastmiddelen noodzaaklijk maakte. Op die wijze was een volwasſen meisje van een hévigen rooden-loop bijna herſteld, zij had over dag ſlechts weinige ſmertlooze ſtoelgangen en was zonder koorts. Zij vierde haare eetlust bot en nuttigde eene taamelijke portie aardappelen met runder-nat, waarop echter onmiddelijk de hevigſte kolijk-pijnen met braakingen volgden. Ik verzuimde niet de maag door een braakmiddel verder daarvan te ontlasten, en liet terſtond daarop een mengzel neemen, uit *Tamarinde*, *Bit-*

Bitter-zout en *Manna* beſtaande, wiens werking zo gewenscht was, dat het meisje zonder verder ongemak wel dra haare gezondheid weder kreeg. — De leef-regel moest ten allen tijden zeer zorgvuldiglijk, ook wanneer de lijders hunne volkomene beterſchap naderden, in acht genomen worden. De maag en de ingewanden worden door den rooden-loop gevoeliger, en kunnen na denzelven vooreerst niet dan de zachtſte ſpijzen verdraagen. — Inzonderheid moet ook geduurende en na deeze ziekte, het ligchaam en vooräl de onderbuik door kleeding, bedekking, gemaatigde warmte van het vertrek en door het beletten van ſterken togt voor het vatten van koude, worden bewaard.

Verſcheidene kwakzalvers in deeze landſtreek ſchreeven niettegenſtaande de koorts en de hévige pijnen in den onderbuik hunnen met den rooden-loop behebten lijderen *Rhabarber* voor. Veele goedaartige rooden-loopen werden daardoor doodlijk gemaakt, anderen veel langzaamer en met nog veel meer moeite, dan door verkoelende en bedaarende middelen geneezen. Ook kinderen konden even zo min de *Rhabarber* verdraagen dan de volwaſſenen. Niet dan bij ſmertlooze buikloopen zonder koorts en waare toevallen van roode-loop, insgelijks ook wanneer de buikloop, na het doorſtaan van den rooden-loop, nog langen tijd ſcheen te zullen aanhouden, heb ik de *Tinctuur* van *Rhabar-*

ber met een bijvoegzel van *Arabiſche-gom* en *Camill*-water met nut doen gebruiken. In het laatſte geval heb ik ook wel van het Yslandſche *Mos* in een afkookſel met of zonder *Kina* of bast van *Cascarillen* eene goede uitwerking ondervonden. Om van andere ſaamentrekkende, ſtremmende, verſterkende en ſtoppende middelen gebruikt te maaken, heb ik geene gelegenheid ontmoet.

Zuigelingen kwamen 'er, ſchoon de pijnen hévig en de ſtoelgángen zeer ménigvuldig en bloedig waren, gemeenlijk zonder zwaarigheid door. Een verzachtende warme pap op den onderbuik, inwendiglijk met de moedermelk een afkookſel van *Althæa-wortel* en *Zoet-hout* met *Manna* waren bij hun mijne eenigſte middelen; zelden werd ik genoodzaakt, des avonds één of twee droppels *Laudanum* in eene Emulſie te geeven. Kinderen beneden de drie jaaren, die niet meer aan de borst der moeder zogen, werder héviger aangetast, en verſcheidene overleden, ſchoon de handen en voeten tot de dood toe warm bleeven, met eene niet verzwakte en flechts langzaamerhand ſneller wordende pols. Zodanige kinderen zijn zwak, flap en prikkelbaar, bijna in denzelfden graad als de zuigelingen, zij moeten echter de zo heilzaame moedermelk miſſen, en worden miſchien om die redenen veel héviger door de roode-loop en met meer gevaar aangetast.

Ver-

Verſcheidene lieden, bij welken men flechts een gering begin van den rooden-loop beſpeurde, naamlijk een weinig pijn in den onderbuik en buikloop, herſtelden volkomenlijk, na vooraf gemeenlijk een braakmiddel ingenomen te hebben, door het gebruik van een afkookſel van *Althæa-wortel* met *Manna* en *Tamarinde* vermengd, door een aftrekſel van *Camill-bloemen* en door zich warm te houden; de uitwerking van dit afkookſel was vrij zekerer dan die van de *Rhabarber*, waardoor niet zelden eene roode-loop, die in den beginne van weinig belang was, verërgerde. — Veele klaagden geduurende deeze Epidemiſche roode-loop over kolijk pijnen en hardlijvigheid, en hadden alle kentékenen van plaats hebbende vuiligheden in de eerſte wegen; voor zulken waren die middelen de dienſtigſten, welken de ontlasting bevoorderden en de uitwaasſeming onderhielden, als *Sal Sedlizenſis* met *Manna* vermengd. Bij met de roode-loop behebte lijderen, vertraagden de veröuderde ophoopingen en verſtoppingen in de ingewanden de geneeswijze merklijk, en wel daardoor dat de verſtoppingen door de met de roode-loop verzelde koorts opgelost, tot opbruiſing gebragt en allengskens in de ingewanden uitgeſtort werden, en nu eens in de gedaante van een geele gebondene pap met witte klontjes, die naar het geſtolte wit van een ei geleecken, vermengd dan eens als eene pik-

ägtige zwartgallige vuile ſtof, of als een taai tot geheele klompen gevormd ſlijm enz. ontlast werden, welke ontlasting geduurende de koorts in groote ménigte bleef aanhouden, na dat de pijn, de persſing tot den ſtoelgang en de bloedige afgang, met één woord de roode-loop, alreeds verminderd en bijna geheel verdweenen was. In zulke gevallen moest men door een afkookſel van *Gras-wortel* en *Paardebloemen* met *Tamarinde*, *Manna* en *Polijchrestzout* de natuur te hulp komen, en van deeze gelegenheid, om de verſtoppingen uit den weg te ruimen, gebruik maaken. Met zulke middelen moest men aanhouden tot dat de tong zuiver was, en de ſtoelgangen natuurlijk werden. Tuſſchen beiden openbaarden zich ook wel tékenen, die het aanwenden van een braakmiddel aanduiden. — Een Heer van omtrend 36 jaaren, die 'er altijd wel uitzag, en zwaarlijvig was, liet mij bij zich ontbieden, toen hij reeds bijna zes weeken aan den rooden-loop was onderhevig geweest. Deeze roode-loop was in den beginne van eenen galägtigen aart geweest, en de lijder was eene ongelooflijke hoeveelheid van galſtoffen door herhaalde braak-en ontlastmiddelen kwijt geraakt. Hij had nu en dan *Rhabarber* en ook des avonds ménigmaal *Opium* gebruikt. Toen zich alles taamelijk wel ſcheen te ſchikken, ontlastte de lijder eensklaps eenen halven emmer vol pik zwart bloed, — dat

zonder twijffel ophoopingen waren van bloed en zwarte gal, die hij zedert langen tijd had bij zich gehad. Hierop verërgerden alle toevallen, inzonderheid viel hem eene ten hoogſten pijnlijke persſing tot den ſtoelgang zeer bezwaarlijk, die nog eenige weeken aanhield. Eene graauwe ten uiterſten ſtinkende ſtof werd daarmede ontlast. De arts maakte uit het ontlasten bloed op, dat 'er aambeijen aanwezig waren, en ſchreef hem mengzels uit *zwavel* en *Arnica* enz. voor. Ik vond den lijder merklijk koortſig en met taamelijk hévige en aanhoudende pijnen in den onderbuik, die door het betasten van denzelven werden vermeerderd. Ik ried hem het gebruik van verzachtende en verkoelende middelen aan, waardoor deeze lijder onder den bijſtand zijner geneesheeren, toch langzaam, wederom werd herſteld.

Een zogenaamden rotagtigen roode-loop hebben wij in deeze Epidemie niet aangetroffen, en mij heeft uit dien hoofde de gelegenheid ontbroken, om het nut der *Arnica* te beproeven.

De tweede klaſſe mijner lijderen werd door eene met den rooden-loop gepaarde klaarblijklijke gal-koorts — *Febris biliosa dyſenterica* — gelijk ik denzelve met STOLL zal noemen, aangetast. Het eerſte, te weeten de gal-koorts, was de hoofdzaak, en de roode-loop ſlechts als eene bijkomende omſtandigheid aan te merken.

In

In dit geval was de koorts en derzelver toevallen — hoofdpijn, dorst, hitte, log-en loomheid der ledenen — veel ſterker dan bij de meeste overige met de roode-loop behebte lijderen, de kentékenen van eene ophooping van gal beſpeurde men veel duidlijker, de afgang was wel dikwijls met bloed vermengd, pijnlijk. en met kolijk en persſing gepaard, doch over het geheel genomen zeer galagtig, menigvuldig en drekagtig, daar in tegendeel de afgang bij hun, die een wezenlijken rooden-loop hadden, meer met ſtukken bloed vermengd was. In zulken met den rooden-loop gepaarden galkoortſen bragten braak-en ontlastmiddelen eene vermogende uitwerking te wege; de laatſten konden en moesten in veel ſterkere giften toegediend en met derzelver gebruik langer voordgevaaren worden, dan in andere ſoorten van rooden-loop; *Opium* werd in dit geval nimmer vereischt, evenwel verſchaften warme pappen en ſtovingen op den onderbuik eenigermaate verligting, lijmige bijvoegzelen tot de ontlastmiddelen waren nutteloos en aan het oogmerk niet voldoende, — kortom de geheele geneeswijze moest zo als die van de gewoone gal-koortſen worden ingerigt, zonder verder daarop te letten, of dezelve ook wegens de plaats hebbende heerſchende geſtaldheid met den rooden-loop gepaard ware. Zo ras als de gal-ſtoffen na het gebruik der ontlastmiddelen ver-

verminderden, verdweenen ook alle toevallen van den rooden-loop, ſchoon de geneezing der gal-koorts bij ſommigen naauwlijks ten halven voltooid was, en voordaan nog veel ſterkere ontlastmiddelen, met een aftrekſel van *Sene-bladen* vermengd, vereischte. — Toen omtrend het midden van de maand October het tot hier toe taamelijk koele weêr eenen tijd lang wederom warmer werd, had de roode-loop meestendeels ſlechts de gedaante van zulk eene gal- of galſchijnende ſlijm-koorts, waarbij de afgang met bloed vermengd was, en welker geneezing over het algemeen zeer gemaklijk volbragt werd; geduurende de koude van de maand November openbaarde zich echter wederom de waare roode-loop, doch heerschte dezelve niet meer zo algemeen en in zulk eenen hevigen graad als te vooren.

Van de *derde klasſe* der lijderen, die door den rooden-loop waren aangetast, heb ik bij geluk in deeze Epidemie ſlechts vier gezien en behandeld, waarvan ik echter éénen heb kunnen redden. Bij deezen beſtond het onderſcheid daarin, dat zij reeds in de eerſte dagen hunner ziekte koude handen kreegen, die vervolgens met een koud en klam zweet bedekt werden, hunne pols was uitermaaten klein, ſnel en naauwlijks te voelen, waarna dezelve ook ſpoedig aan beide handen wegzonk, zo dat men niettegenſtaande de grootſte oplettendheid bij der-

derzelver bevoelen geen ſpoor van eenen polsſlag meer kon ontdekken. Bij deeze ſoort van lijderen begon de roode-loop met hevige pijnen en eenen menigvuldigen zeer bloedigen afgang. De pijnen werden ondertusſchen welhaast draaglijk, en de lijders ſcheenen naar het uiterlijk aanzien zich taamelijk wel te bevinden, ſpraken onbelemmerd en welgemoed, zij konden ook wel alleen gaan, ſchoon de geheellijk weggezonkene pols, de doodlijke koude der handen en voeten, en — doch niet altoos — des aangezichts, alsmede de hoedanigheid der ontlasting, welke ras naar eene doode kreng begon te rieken en in weerwil van den lijder geheel dun af te loopen, te kennen gaven, dat zich het koud-vuur reeds in de ingewanden had gevestigd. Niet dan kort vóór den dood veranderde het aangezicht, de onderbuik werd geſpannen en opgezet. De voorwerpen bij welken ik deeze omſtandigheden heb waargenomen, waren een jongeling omtrend 20 jaaren oud, welke tot daar toe altoos gezond en ſterk was geweest, een gezond man en eene vrouw, beiden boven de veertig jaaren oud, en eene bejaarde en magere vrijſter. De drie eerſten van deeze lijderen kwamen op den vierden of zevenden dag te ſterven, terwijl dat deeze ziekte bij de laatſten omtrend twaalf dagen duurde. — Eene ſpoediglijk tot het koud vuur overgaande, ontſteeking der ingewanden, ſchijnt in zulke ge-

gevallen plaats te grijpen, en het is uit dien hoofde naauwlijks mogelijk, een reddings-middel aantewenden. Zo wel voor den arts als voor de natuur ſchiet de tijd te kort, om bij eene zo ſpoedige tot het koud-vuur overhellende ontſteeking zulker edele deelen, als de ingewanden zijn, hulp te verſchaffen. Bij kwaadſappige, verzwakte, oudwordende, met ſcherpe ſtoffen behebte ligchaamen kan voor het overige deeze toeſtand het meest voorkomen. De gemelde bejaarde vrijſter was zwak van geſtel, en werd in het begin der ziekte al te ſterk door braak- en ontlastmiddelen aangetast, die tot verërgering van haaren toeſtand kunnen hebben medegewerkt. De *Kina*, *Campher*, *Arnica*, wijn en uitwendige opwekkende ſtoovingen konden de kragten wel eenigermaate opbeuren, zij waren echter tegen den dood niet opgewaſſen. De beiden gemelde mannen hadden in de eerſte dagen hunner ziekte insgelijks, zeer zekerlijk tot derzelver nadeel, *Rhabarber* gebruikt. De vrouw heb ik zelfs van den beginne af onder mijne behandeling gehad; ik gaf haar, na het toedienen van braakmiddelen, het lijmige afkookſel met *Manna* en wegens de hevigheid der pijnen des avonds *Opium*, en liet verzachtende ſtovingen op den onderbuik leggen enz. — doch alles hielp niets, en zij overleed reeds op den vierden dag.

De

Niet veel beter was de toeſtand der lijderen van de *vierde klaſſe*. Ik bemerkte denzelven voornaamlijk bij verſcheidene vrouwen, die bereids boven haare jeugdige jaaren, door kommer uitgeput, door ſcherpigheden kwaadſappig, en over het algemeen hijſteriek, zwaklijk en zieklijk waren. Bij deezen openbaarde zich reeds in het begin der ziekte, die toch, naar dat het zich liet aanzien, niet zeer hevig ſcheen te zullen worden, eene groote moedeloosheid, zij kreegen wel ras menigvuldige ſtoelgangen, en ontlaſtten met dezelven geheele gulpen helder en gezond ſchijnend bloed; de pijnen en de gevoeligheid des onderbuiks waren bij het betasten in de eerſte dagen der ziekte hevig, in het vervolg niet zeer aanmerklijk, hoewel de lijderesſen onophoudenlijk klaagden en ſteenden, meer uit een algemeen gevoel der ziekte, dan wel wegens een pijnlijk en plaatſelijk gevoel; de onderbuik was nimmer geſpannen, maar bleef tot de dood toe geheel zacht; ook kon men bij deeze lijderesſen bijna in het geheel geene gal-ſtoffen beſpeuren. Derzelver handen waren dikwijls reeds in de eerſte dagen koud aan te voelen, vervolgens werden dezelven aanhoudenlijk kouder; nogthans kon men de pols, ſchoon dezelve ménigmaal zeer zwak werd, de geheele ziekte door zeer duidelijk voelen — voor het overige was dezelve, wel is waar, koortsagtig, doch gemaatigd ſnel en zacht. De ziekte hiel

hield eenen langen tijd en wel twee of drie weeken aan, en evenwel maakte gemeenlijk de dood daar een einde aan. Eenige eetlust bleeven zij tot weinige dagen voor haaren dood behouden. In den beginne konden de lijders van deeze foort naauwlijks de minfte ontlastmiddelen zonder vermeerdering van pijnen verdraagen, zelfs niet eenmaal het afkookfel van *Althæa-wortel* met *Manna* verbonden, het welke ik altijd als een gevaarlijk téken befchouwde. Ook verfterkende middelen, b. v. een afkookfel van *Kina* met *Saleb*, *Yslandsch Mos*, die ik onderfcheidenlijk bij blijken van het dringendst gevaar beproefde, konden zij bezwaarlijk verdraagen. Ik bepaalde mij derhalven hoofdzaaklijk bij het toedienen van een lijmig afkookfel zonder eenig bijvoegzel, bij *Amandel-melk* met *Arabifche-gom* en andere Emulfien, ik liet gerfte- en haver-gort-water drinken, zeer weinig geftoofde fruit, ook wel een weinig wijn met befchuit, als mede dun hoender-nat gebruiken. Des avonds gaf ik, om de pijnen in den onderbuik en de gemoedsaandoeningen te doen bedaaren, gelijk ook tot vermindering van den ftoelgang, het *Opium* met eene gewenschte uitwerking; des morgens na het gebruik des *Opiums* waren de handen warmer en het gemoed met hoop vervuld. Wegens de hijfterieke toevallen, welken tusfchen beide mede ten voorfchijn kwamen, liet ik een afkookfel van *Ca-*

millbloemen en een weinig *Hoffmans-droppels* gebruiken. — In den onderbuik werd aanhoudend ingevreeven een ſmeerſel uit *Campher*, in *olie* ontbonden, met de geest van *Ammoniak-zout* en *Laudanum* en drooge gewarmde doeken daarover heen gelegd; ook liet ik wel een ſpaansche vliegen pleisters op den buik leggen. Het pappen van den onderbuik kon men meestendeels niet verdraagen, het verwekte benaauwdheid en vermeerderde de pijnen. Bij de meesten deezer lijderen, welken echter over het geheel ſlechts weinig in getal waren, deeden alle deeze middelen geene werking; zij verzwakten in tegendeel de lijders nog meer, de kragten zonken weg, zij verloren alle hoop tot herſtelling, de dunne en met veel bloed vermengde ſtoelgangen duurden onophoudenlijk voord, het aangezicht was ingevallen, en een zachte dood maakte aan dit alles een einde. — Ook in dit geval ſcheen het, dat de oorzaak van den dood gelegen was in eene kwaadaartige het koud-vuur voordbrengende ontſteeking der ingewanden, die niet zo ſpoedig lijk de overhand nam als bij den lijderen van de derde klaſſe.

Om ook nog van de naaste oorzaak en de wijze, op welke de roode-loop zijnen oorſprong neemt, iets aan te merken, houde ik mij ten vollen verzekerd, dat niet dan het vatten van koude, voornaamlijk in den onderbuik, de aanlei-

leidende oorzaak van den roode-loop is, — dat het eene wezenlijke zinkings-ſtof is, die zich in de zelfsſtandigheid der rokken van het gedarmte plaatst — dat dus de gal-ſtoffen niet dan bijkomende oorzaaken zijn, en op zich zelven in geenen deele een waaren rooden-loop voordbrengen, doch meestendeels ſlechts de uitwerkzelen zijn van eene prikkeling en koorts, die zich bepaalt op het werktuig, dat de gal afſcheid, — en dat het voornaamſte en eenigſte behoedmiddel tegen de roode-loop daarin beſtaat, dat men zich zorgvuldiglijk voor het vatten van koude aan den onderbuik wagtte. Die ſoort van menſchen, welken het meest aan het vatten van deeze koude blootgeſteld zijn, worden ook het veelvuldigst door den roode-loop aangetast. Hiertoe behooren inzonderheid de landlieden, welken op het veld en de weilanden arbeiden, en zich des morgens vroeg, zonder dat het ligchaam genoegzaam gedekt is, aan de gevoelige koude van het najaar bloot ſtellen en zich in den daauw ophouden, arme lieden, die buiten ſtaat zijn hun ligchaam behoorlijk te dekken, waarbij nog dikwijls het ſlegt en gering voedzel komt, het welke veroorzaakt, dat het ligchaam geene genoegzaame ſterkte en veêr-kragt verkrijgt, om zich tegen de onaangenaame indrukzelen der herfst-koude te kunnen bewaaren. Men behoeft zich derhalven niet te

verwonderen, dat in de bij ons heerſchende Epidemie in de hutten der armoedigen en ten platten lande de door den rooden-loop aangetaste lijderen, zo wel kinderen als volwaſſenen, bij dozijnen vind bijëen liggen, terwijl dat er in de huizen van vermogende lieden ſlechts enkele gevallen van den rooden-loop te zien waren. Het werkzaamst tot verwekking van den rooden-loop is het vatten van koude in den morgenſtond, wanneer men zo even het warme bed verlaaten en ſterk uitgewaaſemd heeft; ook draagt de lange nagtrust reeds veel daartoe bij, dat het ligchaam des morgens het minst in ſtaat is, deeze onaangenaame indrukzelen, b. v. van die voor de huid zo gevoelige koude, te wederſtaan. Over dag en des avonds zijn alle werktuigen van het ligchaam reeds in meer werkzaamheid en beweeging gebragt, en juist daarom is deszelfs tegenwerking des te ſterker. Nogthans leert ons ook de ondervinding, dat het vatten van koude vooräl wanneer het ligchaam zeer verhit en ſterk bezweet is, *op iederen tijd van den dag*, in den herfst gemaklijk den rooden-loop veroorzaakt. Het ſchaadelijkst blijft echter in dit opzicht in alle gevallen het vatten van koude in den vroegen morgen, op welken tijd bovendien de najaarskoude het ſterkst word gevoeld. Het is mij zelven meer dan ééns gebeurd, dat ik op een kouden herfst morgen, in plaats van den onderbuik met wollen

len kleederen wel te dekken, uit gewoonte nog eene zomer-kleeding had aangetrokken, zo ras als ik mij aan de open lucht blood ſtelde terſtond kolijk-pijnen gevoelde, welken zekerlijk tot eene ſoort van roode-loop zouden zijn overgeſlaagen, indien ik mij niet oogenblikkelijk warmer gekleed, en door het doen van beweeging een zacht zweeten veroorzaakt had, waarop als dan deeze kolijk-pijnen ſpoedig verdweenen. — Zuigende kinderen worden het ligtlijkst door den rooden-loop aangetast, dewijl zij des morgens vroeg gebakerd worden, vervolgens eenigen tijd half naakt op den ſchoot blijven liggen, in de open lucht rond gedraagen en aan de koude blootgeſteld worden.

Dat dit vatten van koude voornaamlijk ſlechts in het najaar den rooden-loop verwekke, zulks leg ik met anderen deels op deeze wijze uit, dat de onderbuik in dien jaarstijd in vergelijking met de overige deelen van het ligchaam zwakker en aan allerlei ſoort van ophoopingen het meest blootgeſteld is, daar in tegendeel op andere tijden van het jaar het hoofd, de borst en de hals meer aangedaan worden, — deels daardoor dat in de herfst de heete dagen zeer gewoonlijk met koude nagten afwisſelen. — Dat de roode-loop in het eene jaar niet in denzelfden graad en zo algemeen heerscht als in andere jaaren, daarvan moet men de grondoorzaak in de veranderlijkheid van het najaars-

weêr in onderſcheidene jaaren en over het algemeen in de Epidemieke geſteldheid zoeken.

Ook geduurende onze algemeen heerſchende roode-loop kwamen 'er zinkingen en Rheumatismen in andere deelen des ligchaams menigvuldiglijk ten voorſchijn. Inzonderheid omtrend het einde der maand October en in November, toen de roode-loop begon te verminderen, waren verkoudheid, hoest, jigt, tandpijn enz. zeer gemeen, en de gal-koortſen gingen met rheumatieke toevallen gepaard. 'Er waren ook verſcheidene gevallen, waarin na eene verwaarloosde, ſlegt behandelde of geſtopte roode-loop, na dat de lijders reeds veertien dagen en langer van alle deszelfs toevallen bevrijd geweest en wederom uitgegaan waren, onverhoeds zich een hevige Rheumatisme in één of beide beenen openbaarde, verzeld met zwelling, onverdraaglijke pijnen en koorts; bij ſommigen was het gezwel roosagtig. Door een braakmiddel en het aanhoudend gebruik van verkoelende ontlastmiddelen, door het opleggen van warm gemaakte matrasjes met gedroogde kruiden, *Zémelen* en een weinig *Campher* gevuld, waarbij in het vervolg nog een uitwaasſeming verwekkende Thee van de *Arnica* met *vlierbloemen* kwam, ruimde ik alle deeze ongemakken ten minſten binnen den tijd van tien dagen uit den weg.

Aan

Aan allen die mij om een voorbehoedmiddel tegen den heerſchenden rooden-loop verzochten, heb ik geenen anderen raad gegeeven, dan zich warm te houden en vooräl den onderbuik met wollen kleede rente dekken, als mede zorg te draagen van de maag niet te overlaaden en zich van onverdouwelijke ſpijzen te onthouden, — en ik kan verzekeren, dat 'er geen één van duizenden, die deezen raad naauwkeuriglijk opvolgden, door den rooden-loop werd aangetast. Omtrend het artikel der *beſmettende*, eigenſchap van den rooden-loop ben ik met STOLL — die zeer ten onrechte de beſmetting van andere ziekten betwist — van hetzelfde gevoelen. Niet dan de koorts, die met den rooden-loop gepaard gaat, kan, wanneer dezelve tot bederf overhelt, het zenuwgeſtel aangrijpt, en kwaadaartig is, eene beſmetting veroorzaaken, niet de roode-loop zelve, nog minder de goedaartige. Onder de ménigte van menſchen, die den door den rooden-loop aangetasteden lijderen oppasten, is mij ten minſten geen voorbeeld van eenige beſmetting voorgekomen, indien zij ſlechts de zo even gemelde behoedende voorſchriften in acht namen.

Gemeenlijk is met deeze verkoudheid-ſtof in het gedarmte, die het wezenlijke van den rooden-loop uitmaakt, min of meer ophooping van gal — die bovendien in deeze jaarsgetyd-heid van den herfst eene voornaame rol ſpeelt: —

of ſlijm verzeld, welke alleenlijk als de uitwerking van eene ongewoone prikkeling in den onderbuik moet worden aangemerkt. Deeze toevalliger wijze ontſtaande krampagtige ſtoffen moeten zekerlijk weggenomen worden, en deswegens worden de braak- en ontlastmiddelen bijna altijd vereischt, zij geneezen ook in ménige gevallen, die STOLL voortreffelijk ontwikkelt en bepaalt bijna geheel alleen deeze ziekte; echter leert de dagelijkſche ondervinding evenwel, dat dit op verre na niet altijd het geval is. — Naar maate dat de verkoudheidſtof, die zich op de vlieſen en het gedarmte geplaatst heeft, of eenerlei zacht en goedaartig is, of dat dezelve eene waare en hévige of roosagtige tot het koud-vuur overhellende ontſteeking volgens de verſchillende eigenſchappen van de ligchaamen der lijderen veröorzaakt, gaat de roode-loop met min of meer gevaar gepaard.

VIII.

ZINNELOOSHEID OMTREND EEN BIJZONDER VOORWERP.

De volgende gevallen behooren tot de *denkbeeldige kraukzinnigheid* van *Arnold* — *Be-*

ebach-

obachtungen über Wahnſinn oder Tollheid, aus dem Engl. von J. C. G. Ackerman 1784 — en, wel is waar, tot die verſchillende ſoort, waar iemand — *bl.* 122 *in het eerſte deel van dat werk* — zich verbeeld „ eene ſtem of een geluid te hooren, dat hij eigenlijk niet moest hooren. " Krankzinnigheid ſchijnt ondertusſchen niet de geſchikſte uitdrukking voor dergelijke gevallen te zijn, vermids die lieden, dit enkel verkeerd denkbeeld uitgezonderd, hun gezond verſtand hebben. Beter bevat SELLE dergelijke gevallen onder de benaaming *Amentia partialis.*

Een koopman van omtrend 40 jaaren, kort en gezet van geſtalte, zwaarlijvig, bloedrijk, met een rood en weinig opgezwollen aangezicht en een korten hals, is reeds zedert drie jaaren onderhevig aan zulk eene beguicheling der zintuigen van het gehoor, hij verbeeld zich naamlijk bijna geduuriglijk ſtemmen te hooren, die hem allerlei dingen toeroepen en hem daardoor zeer plaagen. Deeze beguicheling is zo ſterk, dat die man, die voor het overige bij zijne volle kennis is en zijne bezigheden op de beste wijze waarneemt, zich zelven volſtrektlijk niet overreeden kan, dat deeze ſtemmen werklijk niet buiten hem aanwézig zijn; hij meent veeleër, dat hem deeze plaag van boosaartige lieden door middel der tooverkunst word veroorzaakt. — De ſchrik en eene overdree-

vene bezorgdheid van zijne middelen te verliezen ſcheenen hoofdzaaklijk tot den oorſprong van dit ongemak aanleiding gegeeven te hebben. Het ſchijnt naamlijk zijn begin genomen te hebben met de eerſte inrukking der Franſche troepen in deeze landſtreek omtrend het einde van het jaar 1792, ſchoon die man zelf bekend, dat hij reeds twee jaaren vroeger ſomwijlen eenige blijken daarvan ondervonden hebbe. Toen ter tijd ſprak hij bereids eenige dagen lang daarvan, dat in het huis van zijnen buurman door de aldaar ingekwartierde ſoldaaten zo veel gezongen en geſchreeuwd werd, hetwelke hem zeer lastig viel. Niemand van zijne huisgenooten hoorden iets dergelijks, ondertuſſchen ſloeg men in den beginne geen acht op de woorden van dien man. Welras ving hij echter aan, dat geene te herhaalen, dat hij, volgens zijn zeggen, hoorde zingen en ſchreeuwen, — dat gedeeltelijk in Franſche verzen, over het geheel in een verward gebabbel, en naar deszelfs inhoud, hoofdzaaklijk in bedreigingen omtrend zijn perſoon en goederen beſtond — hij zat ſomwijlen eenige minuten lang, als in verrukking, naar de gewaande ſtemmen te luisteren. Ik vreesde voor eene verwarring van zijn verſtand, en liet dus den lijder, wiens pols vol en die bovendien aan het aderlaaten gewoon was, rijklijk bloed aftappen, ik gaf hem een ſterk braakmiddel en eenige dagen

aan

aan elkanderen kragtdaadige ontlastmiddelen, legde een ſpaansch-vliegen-pleister in den nek enz. Op deeze middelen ſcheen hij eenigzins tot bedaaren te geraaken, hij zat niet meer met verrukking te luisteren, en de ſtemmen ſcheenen hem niet meer zo heviglijk aan te doen. Hij hield echter nog altijd aan daarover te klaagen, en verhaalde onophoudenlijk het geene, dat hij door zijne ingebeelde ſtemmen vernam, het welke — volgens het zeggen van den lijder — in een verward geſnap in menigerlei taalen, in bedreigingen, knibbelarijen, het naarbootzen der ſtemmen van andere hem bekende lieden enz. beſtond, gedeeltelijk ook in beſpottelijke beuzelingen, waarover die man tusſchen beiden bij zich zelven lachte. Wanneer men hem wilde overreeden en overtuigen, dat zijne gewaarwordingen van ſtemmen ſlechts ingebeeld waren, en dat derzelver grondoorzaak in eene ongeſteldheid van zijn ligchaam gelegen ware, werd hij zeer moeïelijk en toornig, en beriep zich op zijne duidelijke waarneeming en op zijn nog niet verzwakt verſtand; hij ſprak ook werklijk over alle andere voorwerpen op eene oordeelkundige wijze, en nam zijne gewoone bezigheden — uitgezonderd de eerſte dagen zijner ziekte — met de mogelijkſte naauwkeurigheid waar. Men trachtte zijne oplettendheid met andere denkbeelden onlédig te houden, men onderhield zich met hem over

an-

andere voor hem belangrijke voorwerpen, hij ſprak echter niet gaarne van iets anders dan van zijn ongemak, en beweerde, dat de ſtemmen hem zo ſterk plaagden, dat hij wel genoodzaakt werd, zijnen aandacht daarop te vestigen. Hij at en dronk met ſmaak, in de eerſte nagten ſliep hij ſlegt, in de volgenden echter wel, doch zo ras als hij ontwaakte hoorde hij wederom zijne ſtemmen. Wanneer hij iets wilde leezen, klaagde hij, dat de vreemde ſtem hem voorlas, en hem daardoor op eene gevoelige wijze ſtoorde; wanneer hij wilde ſchrijven, werd hij insgelijks, zo als hij zeide, verhinderd en in verwarring gebragt, door het toeroepen der woorden, die hij ſchrijven zoude, of van andere in het geheel niet tot de zaak behoorende woorden, door bedreigingen enz. Niet dan met de grootſte moeite kon hij deswegens zijne briefwisſeling houden. De voor hem gevoeligſte door de ingebeelde ſtemmen hem herhaalde reizen toegeroepene bedreiging beſtond daarin, dat zij tot aan zijnen dood nimmer zouden ophouden hem te kwellen. — Hij begon zich nu allerlei denkbeelden van zijne kwaal te vormen; dan verbeelde hij zich eens, dat de ſoldaaten, die bij hem in huis waren geweest, hem eene ſoort van vergift hadden ingegeeven, dat bij hem die ſtemmen veroorzaake, dan meende hij wederom duidelijk te beſpeuren, dat men op eene onzichtbaare wijze

hem

hem een ſpeeltuig aan het hoofd had aangebragt, en daarmede klanken en ſtemmen en een pijnlijk door de hersſenen dringend gevoel verwekte, — hij ſprak van geheime konst-werktuigmaakers, van toverkonſten en dergelijken, welken daarbij hunne rol moesten ſpeelen: hij begon thans zelf in te zien, dat de ſtemmen niet van de ſoldaaten in zijne buurt kwamen.

Ik heb al het mogelijke aangewend, om deezen man te helpen, doch tot heden met weinig uitwerking; het ſchijnt, dat de grondoorzaak in een aangeërfd gebrek gelegen is, dat de geneezing bezwaarlijk maakt; want verſcheidene lieden van het geſlacht van dien man zijn buiten verſtand geweest. Ik heb eene regelmaatige oplosſende geneeswijze tegen verſtoppingen van den onderbuik, waarvan blijken voorhanden waren, in het werk geſteld, in den nek eenigen tijd een *Seton* doen draagen en een koud druipbad gebruiken enz. doch vruchtloos. Nademaal deeze man, de ongemaklijkheid van zijne ſtemmen uitgezonderd, zich geheel wel gevoelde, kon ik hem tot het inneemen en aanwenden van geneesmiddelen ſlechts onder dit voorwendzel beweegen, dat het ligchaam daardoor tegen het nadeel, dat noodzaaklijk uit de onaangenaame indrukzelen der noodlottige ſtemmen ontſtond, zoude beſchermd worden. Om zijne gedachten te verſtrooïen en

op

op andere voorwerpen te vestigen, verordende ik kleine reizen te doen, die echter van weinig nut waren. Hij werd overäl op dezelfde wijze geplaagd; de afwezigheid van huis en de bekommering over zijne zaaken, die hij nu niet kon nazien, ſcheenen zelfs zijne onrustigheid te vermeerderen. Ik vergenoegde mij dus met hem, zo veel mogelijk aantemoedigen, dat hij zich tegen de onaangenaame indrukzelen der ſtemmen met alle inſpanning van kragten verzetten, aan de bedreigingen geen geloof ſlaan, zich in het geheel niet daaraan ſtooren en niet daarvan ſpreeken moest, — dat het met de ſtemmen zeer natuurlijk toega, dat derzelver bewerkers niet in ſtaat waren hem het minſte nadeel toe te brengen, en welras van zelve zouden ophouden met hem te plaagen, zo hij zich ſlechts tegen dezelven met verachting wapende, — dat hij door ſchrijven en bezigheden zijne gedachten niet al te ſterk moest inſpannen, dat hij veeleer in aangenaame gezelſchappen door het kaartſpel, door zich met anderen over allerlei voorwerpen, doch niet over het praaten zijner tegennatuurlijke ſtemmen, te onderhouden, verſtrooijing moest zoeken enz. Wanneer ik beſpeurde, dat door die benaauwende vertegenwoordigingen het bloed te ſterk in beweeging was geraakt, liet ik hem bedaarende middelen inneemen, ook wel aderlaaten, waardoor altijd eenige verligting werd

te

te wege gebragt —— over het geheel deed ik hem eenen verkoelenden leefregel houden en alle verhittende dranken vermijden, ſchoon ik hem wegens zijne gewoonte het gebruik van een weinig wijns moest toeſtaan. — Dit alles bewerkte zekerlijk eenige verligting; de lijder ſprak ſomwijlen geheele weeken lang weinig van zijn ongemak, hij beweerde, wel is waar, nog altijd de ſtemmen te hooren, doch dat ze niet zo hevig meer waren, de hersſens niet zo gevoelig aantasteden, en de bedreigingen een weinig verminderden; doch deszelfs toeſtand werd bij afwisſeling ook wederom erger. Wanneer die man de eene of andere onaangenaame ontmoeting had en deezen hem benaauwende verbeeldingen veroorzaakte, werd het met de ſtemmen altijd flimmer. Hij is thans, dus na verloop van drie jaaren, nog niet geneezen, echter toch in eenen draaglijken toeſtand. Hij neemt zijne bezigheden, zelfs zijn ſchrijf-werk taamelijk ongehinderd waar, hij is echter ſtil en, gelijk men gewoonlijk zegt, melankoliek, en tegen iedereenen wantrouwend geworden. Hij vermijd de gezelſchappen, verkeert ſlechts met zijne familie en weinige vertrouwde vrienden, en ſpreekt met dezelven nog altijd het liefst van zijne kwaal.

Ook heb ik onlangs een bekwaamen ſchilder van middelbaaren ouderdom ontmoet, die zich zedert geruimen tijd in denzelfden toeſtand bevind.

vind. Hij is volkomen bij zijne kennis en gezond naar het ligchaam. Dat de ſtemmen, die hij hoort, van werklijk buiten hem beſtaande wézens afſtammen, zulks verbeeld hij zich ondertusſchen zo vast als de eerſte lijder. Volgens zijn verhaal nam die kwaal haaren aanvang op die wijze, dat hij in den nagt met ſchrik wakker werd, en vóór zijne kamer ſoldaaten met het geweer op den grond ſtampen, en hem met een dreigende ſtem hoorde uitdaagen, om op eene beſtemde plaats in het bosch te verſchijnen. Hij was oogenbliklijk opgeſtaan, en had niemand voor de deur van zijn vertrek gevonden, de ſtem had echter haare uitdaaging herhaald, hij waare dus nog in dien nagt naar de aangeweezene plaats gegaan, en had daar ook niemand gevonden. Zedert dien tijd had die ſtem hem geduurig misleid, hem, zo rás als hij iets wilde leezen, alles voor geleezen enz. Hij was daarover in den beginne bijna woedend geworden, en overál rond geloopen om die ſtem te ontgaan; langzaamerhand had hij zich daaraan gewend, door alle mogelijke inſpanning had hij daarop geen acht meer gegeeven, en met den tijd zelf gemerkt, dat het des te erger werd, hoe meer hij daarover ſprák en zulks anderen verhaalde, en op deeze wijze ware hem zijn toeſtand thans draaglijker geworden. Tot het gebruik van geneesmiddelen had hij nimmer willen overgaan.

Ho-

Horatius heeft bereids van ſoortgelijke zeldzaame verrukkingen der zintuigen van het gehoor melding gemaakt in de volgende plaats — *Epist.* II. 2 v. 128 —

— — — Fuit haud ignobilis Argis,
Qui ſe credebat miros audire tragoedos,
In vacuo laetus ſeſſor plauſorque theatro;
Caetera qui vitae ſervaret munia recto More; — —(*)

Ik kan ook nog het voorbeeld van eenen ouden man aanhaalen, die ſchoon hij zedert meer dan twintig jaaren hardhoorend en zedert eenige jaaren bijna geheel doof was, toch ménigmaal, het meest des avonds en in den nagt beweerde, een volledig muziek met gezang te hooren, en die het zich volſtrektlijk niet uit het hoofd liet praaten, dat zulks werklijk buiten hem beſtond, daar hij toch voor het overige bij zijn volkomen verſtand was.

(*) Dat is: *Daar was een zeker aanzienlijk man te Argos, die zich verbeeldde de heerlijkſte Treurſpellen te hooren; en die toch op het ledige toneel zat en het ſchouwſpel met handgeklap toejuichde. Voor het overige vervulde hij de pligten der ſaamenleeving als een eerlijk man.*

IX.

HET NUT VAN HET HEULSAP IN EENE HEVIGE IJLHOOFDIGHEID EN IN KRAMPAGTIGE TOEVALLEN BIJ KOORTSEN.

Niet zo bekend, als hetzelve wel verdiend te zijn, is het gebruik van het *Heulſap* in hevige ijlhoofdigheden bij heete koortſen in alle die gevallen, waar bereids de eerſte wegen gezuiverd zijn, de bloedrijkheid door aderlaatingen weggenomen, en geene ontſteeking der ingewanden aanwézig is. De geweldige ijlhoofdigheid, die ik hier bedoele, ontſtaat in het beloop van ménig eene heete koorts, en beſtaat in een aanhoudend raaskallen, in een overluid en rad ſpreeken, ſchreeuwen, zingen, woeden, tieren, in een geduurig poogen om uit het bed op te ſtaan met zulk eene ſterke inſpanning van kragten — dat dikwerf verſcheidene lieden vereischt worden om den lijder in het bed te houden — in toornige gebaarden, en in een dreigenden en vuurigen opſlag van het oog, in een afwisſelend ſtijf-ſtaan en ſnel verdraaijen of rollen der oogen, in eene opgezette, ménigmaal zelfs trillende dat is gelijk eene geſpannen en in ſlingering gebragte metaalen ſnaar aan te voelen pols. De huid en de tong

zijn

zijn droog, de pis klaar en helder, de handen beeven, zij zijn dan eens koud dan wederom warm, de peezen ſpringen op, de lijders weigeren te drinken en ſlaan het hun aangebodene drink-vat weg. Nogthans klimt deeze kwaal niet altoos tot dien top op, dat alle die toevallen te ſaamen aanwézig zijn. — Veele ſchrijvers beſtempelen deezen toeſtand met den naam van eene dolligheid, welke in de minſte gevallen eene ontſteeking der hersſenen ten grondſlag heeft. — Zeer dikwijls bemerkt men bij zulk eene ijlhoofdigheid klaarblijklijke tékenen eener prikkeling van galſtoffen in de maag, van allerlei ſoort van vuiligheden in de eerſte wegen, en alsdan moet men braakmiddelen, verkoelende oplosſende en buikzuiverende middelen, en geenzins het *Opium* aanwenden. Even zo min vindt het laatſte plaats, — maar veeleer aderlaatingen en eene bederfweerende verkoelende behandeling — wanneer de pols vol is en groote hitte of zelfs tékenen van ontſteeking der ingewanden aanwezig zijn. Daarentegen ontmoet men ook veeltijds het geval, dat 1) de ijlhoofdigheid, na dat de eerſte wegen zo veel mogelijk gezuiverd zijn en eene genoegzaame hoeveelheid van bloed afgetapt is, evenwel niet vermindert, maar veel meer — zonder blijk van inwendige ontſteeking — geduurig heviger word, en alle toevallen des lijders eene ſterke prikkeling en ſpanning van het tot

in zijn inwendig aangetaste zenuwgeſtel te kennen geeven, of dat 2) de beſchreevene ijlhoofdigheid zich eerst laat bij den verderen voordgang der ziekte openbaart, na dat men al lang te vooren voor de benoodigde ontlastingen heeft zorg gedraagen. En het zijn juist deeze gevallen, waarin het *Heulſap* als het eerſte van alle krampſtillende middelen, vàn den voortreffelijkſten dienst is; doch de gift daarvan moet zo rijklijk zijn, dat daar rust en ſlaap op volgt. Hoe heviger de ijlhoofdigheid is, in des te ſterkere gifte moet het heulſap, ook tot bevoordering der rust, worden toegediend. Het allergevoeglijkst geeft men hetzelve des avonds; gemeenlijk vindt men daarna den volgenden morgen den lijder bedaard, het ijlen grootendeels weggenomen, in eene zachte uitwaasſeming, de tong vogtig, de pols leeniger langzaamer en ruimer. In de geheele geneeskunde is geene zékerer en blijkbaarer hulp dan deeze. In de minste gevallen is het noodzaaklijk met de gift van het *Heulſap* eenige dagen agter elkanderen aan te houden. — Wanneer men twijffelt, of 'er niet nog eene al te groote plaatſelijke bloedrijkheid in het hoofd de goede werking van het heulſap mogt verhinderen, of wanneer men uit het kloppen der hals- en ſlag-aderen, uit eenige roodheid der oogen enz. eene geneigdheid tot ontſteeking der hersſenen vermoedt: dan vereischt het de voorzichtigheid, dat, eer

eer men het heulſap toedient, een genoegzaam getal bloedzuigeren aan den ſlaap van het hoofd en agter de ooren doe leggen, ook in alle gevallen het hair kort affneijden, en het hoofd met koude doeken dekke. — 'Er komen ook gevallen voor, waarin, wel is waar, de gal de prikkelende ſtof is, welke die ijlhoofdigheid verwekt, waartegen echter alle oplosſende en den ſtoelgang bevoorderende middelen niets vermogen, ten ware dat die krampagtige toeſtand, welke de gal-ſtof, als 't ware, opgeſlooten houd, door het *Heulſap* weggenomen word; en op deeze wijze is het mogelijk, dat eene gift *Opium* de tot daartoe vruchtlooze ſtoelgangen ten grooten voordeele van den lijder in drek-ſtoffen verandere. — Het is ook aan het oogmerk voldoende, dat men met en benevens het gebruik van het *Heulſap* het aanhoudend leggen van warme en krampſtillende ſtoovingen op den onderbuik zoeke te paaren. Buiten de ijlhoofdigheid brengt ook in elken toeſtand van kramp- en ſtuiptrekkingen bij koortſen, die de ſcheiding der ziekte belet en den lijder in groot gevaar brengt, behalven een laauw-warm bad, het *Heulſap* onder de opgenoemde omſtandigheden niet zelden eene zeer gewenschte werking te wége. Hier toe word echter een geoefend en ervaaren arts vereischt, om die gevallen waarop het *Heulſap*

toepaſſelijk is, naauwkeuriglijk te onderſcheiden en te beöordeelen.

Ik zou eene ménigte van voorbeelden omtrend het klaarblijklijk nut des *Heulſaps* in de thans opgenoemde gevallen kunnen aanhaalen; weinigen, die mij korrelings zijn voorgekomen en deswegens nog versch in het geheugen liggen, mogen ondertusſchen voldoende zijn. Een ſterk man van middelbaaren ouderdom kreeg in de maand October, na koude gevat te hebben, de heerſchende gal-koorts. Hij werd met de vereischte braakmiddelen, en daarna een zacht aftrekſel van *Senebladen* met *Tamarinde*, *Manna Arcan. duplic.* en *Oxijmel* vermengd, en gerste-water met ſuiker en een weinig azijn tot zijnen gewoonen drank, van den beginne af behoorlijk behandeld. Na verloop van vijf dagen bevond hij zich merklijk beter, de tong was zuiver en vogtig, en de onderbuik zacht enz. Een paar dagen daarna werd de pols wederom een weinig ſneller, voller en meer geſpannen, en de lijder begon te ijlen. Hij gebruikte derhalven eene zachtlijk werkende Zout-mixtuur, welke de ontlastingen langzaamlijk bevoorderde, en dronk van een aftrekſel van *Camillbloemen*. De ijlhoofdigheid nam echter toe en werd na verloop van twee dagen zo hévig dat de lijder zonder ophouden overluid ſprak, en met geweld uit het bed wilde opſtaan, waarin twee leden naauwlijks in ſtaat waren hem te houden.

Ik

Ik vond de pols des avonds van eene gemaatigde ſterkte en ſnelheid, de eerſte wegen waren, naar alle waarſchijnlijkheid gezuiverd. De lijder had de twee voorgaande nagten in het geheel niet geſlaapen, maar met wild ijlen doorgebragt, en de volgende ſcheen eerder ſlimmer dan béter te zullen worden. Thans nam ik, zonder eenige bedenking mijnen toevlugt tot het *Heulſap* en gaf hem 30 droppels *Laudan. liquid.* op eenmaal. Op den volgenden morgen was al het ijlen verdweenen, de pols was volkomenlijk natuurlijk, de lijder had gerust geſlaapen, uitgewaasſemd, en was binnen weinig dagen geheel geneezen. — Een jongeling van twaalf jaaren was door zijne moeder, die door verzuim aan eene rotkoorts overleed, beſmet geraakt, en werd door eene hévige koorts aangetast. Hij gebruikte terſtond in den beginne een braakmiddel ontlastte echter weinig gal, daarna ook een afrekſel van *Tamarinde* met eenig zout enz. in zulk eene gifte, dat hij dagelijks omtrend drie of vier ontlastingen had. De tong was niet zeer vuil, en de zich in de eerſte wegen ontwikkelende vuiligheden waren van geen aanbelang. De lijder ijlde zo lang als de koorts aanhield, doch niet uitermaate ſterk; de pols behield eene genoegzaame ſterkte. Ik verordende alleenlijk rijklijk te drinken, droeg zorg dat hij dagelijks ontlasting had en liet het overige aan de natuur over.

Omtrend den veertienden dag der ziekte was de koorts zeer verminderd, de pols bijna natuurlijk, de eerſte wegen waren gezuiverd, alleenlijk had hij zedert tweemaal 24 uuren niet geſlaapen, en de ijlhoofdigheid was in plaats van zich te beteren, toegenomen, hevig en woedend geworden. Ik gaf des avonds 18 droppels *Laudanum*, doch de kleine lijder was na verloop van een uur nog niet het minst geruster. Ik diende hem terſtond nog 10 droppels toe, waarop rust en ſlaap volgden, de ijlhoofdigheid geheellijk weg bleef, en die jongeling zonder eenige hindernis zijne gezondheid welras wederom erlangde.

Nu zal ik ſlechts nog een daartegen overgeſteld geval aanhaalen, waarin het *Opium* in de ijlhoofdigheid ontijdiglijk werd toegediend. Een man van middelbaaren ouderdom, van een ſterk en gezond ligchaams-geſtel, kreeg waarſchijnlijker wijze door beſmetting de toen heerſchende rotkoorts. In den beginne was zijn hoofd zeer ſterk bezet, en hij verloor ſpoediglijk zijne kragten. Een braakmiddel had weinig vuile ſtoffe ontlast; een mengzel van *Tamarinde*, zout enz. bewerkte ménigvuldige geheel waterägtige, ſlechts ligt geel geverfde ſtoelgangen zonder eenige verligting; de lijder werd alleenlijk daardoor kragtloos gemaakt, de pols werd zwakker; de tong was zuiver en de onderbuik natuurlijk aan te voelen. Men diende hem thans

een

een afkookſel van *Kina* toe met *Spir. Mindereri.* en een weinig *Hoffmans droppels*, en wel met zulk een goed gevolg, dat de pols zich meer verhief en langzaamer werd, en alle omſtandigheden eene ſpoedige geneezing ſcheenen aan tekondigen. Doch omtrend den zevenden dag dier ziekte neemt die man, die zijn hoofd nog ſterk bezet gevoelt, in den nagt uit eigen beweeging, een braakmiddel: daardoor werd niets van belang ontlast, op nieuw de uiterſte zwakheid bewerkt en de koorts met alle derzelver toevallen verërgerd. Men ging wederom tot de *Kina* over en liet dezelve aanhoudenlijk gebruiken. Zelden gaf men tusſchen beiden een weinig van het drankje van *Riverius*. Geduurende het gebruik der *Kina* ontwikkelden zich thans, bij het aanhouden der koorts, vuile ſtoffen in de eerſte wegen, dat uit de aanmerklijke ſpanning en zwelling van den onderbuik, uit de ménigvuldige winden, die hij van onder kwijt raakte, uit eene eenigzins beſlagen tong, uit het walgen en ſomwijlen braaken, na het inneemen van het afkookſel van *Kina*, uit de geſtadiglijk drabbige, en een ſterk zetſel bewerkende pis (*urina jumentoſa*), uit de toeneemende bedwelming in het hoofd en de beginzelen van ijlhoofdigheid enz. duidelijk genoeg bleek. Men ſloeg geen acht daarop, men ging met het gebruik van de *Kina* voord, ſchoon de zwakte zo groot niet meer

was, en hield het ligchaam door klijſteeren open. De koorts was, naar de pols te oordeelen verminderd, doch omtrend den zestienden dag begon de ijlhoofdigheid, die tot daartoe van weinig belang en niet aanhoudend geweest was, geweldiger te worden. De lijder bleef aanhoudend onrustig, ging in het bed overënd zitten, gaf nog blijken van veele ſterkte, vroeg naar zijne kleederen, wilde uitgaan en ſprak met veel hevigheid enz. Hij geleek meer naar eenen dolzinnigen, dan naar eenen kranken, die zich in eene ijlende koorts bevind. Men ſchreef hem eenige avonden naar elkander het *Heulſap* voor, doch de ijlhoofdigheid vermeerderde na deszelfs gebruik en die man was bijna niet meer te bedwingen. Nu werd ik eerst gehaald, en, na overweeging der omſtandigheden, beweerde ik toen, dat de oorzaak van dit alles gelegen was in eene ophooping van vuiligheden, welken zich eerst bij het voorddduuren der koorts in de eerſte wegen ontwikkeld hadden, waarop men niet genoegzaam gelet had, daar men dezelven door het aanhoudend gebruik der *Kina* en des *Heulſaps* veeleër had terug gehouden en opgeſlooten. Ik ſchreef derhalven een afkookſel voor van *Graswortel* en *Paarde-bloemen* met *Tamarinde*, *Manna*, en een weinig zout vermengd; zulks bewerkte eenige ontlastingen van drekſtoffen, de ijlhoofdigheid hield op, en

en de lijder ſpoedde nu zijne geneezing te gemoet.

De volgende geſchiedenis van eene galkoorts, die naderhand in eene rot-koorts veranderde, mag, onder anderen tot een bewijs verſtrekken, dat men zelfs door het *Opium* de ontlastingen van drek-ſtoffen kan bevoorderen, indien 'er naamlijk kramp en prikkeling zulke beſlisſchende ontlastingen verhinderen.

Een man van omtrend dertig jaaren, van eenen oploopenden en driftigen aart, die dikwerf aan eene ophooping van galagtige en ſcherpe ſtoffen in de eerſte wegen onderhevig, en boven dien zedert eenigen tijd met aanmerklijke verſtoppingen in de onderbuiks-ingewanden behebt was, had in den voorgaande winter zich ongemeen ſterk geërgerd. Na verloop van eenige dagen begon hij over onverdraaglijke hoofd-pijn, over loomheid der leden en eene vuile ſmaak in den mond enz. te klaagen. Des avonds gebruikte hij eenige giften *Arcan. duplic.*, en den volgenden morgen elk kwartier uurs eene ontbinding van drie greinen *braak-wijnſteen* bij gedeelten tot dat 'er braaking op volgde. Die man plagt altijd bezwaarlijk en niet dan met de uiterſte moeite te braaken. Deeze reis raakte hij in den beginne bijna niet anders kwijt dan het water dat hij op dit braakmiddel gedronken had; de misſelijkheid bleef hem echter bij, en na verloop van ee-

nige uuren gaf hij na herhaalde ongemeen hevige walgingen eene verbaazende ménigte zuivere gal over; hij had tevens eenen waterägtigen ſtoelgang. Dit braaken duurde zo lang en zo heviglijk voord, dat men bijna voor eenig gevaar ſcheen te vreezen. Doch door het drinken van eenig koud water, met een weinig *Hallers Elixir* vermengd, bedaarde zulks, wel is waar, de lijder behield echter, de gantſche ſlaaplooze nagt door, walging en geduurige met ſtuiptrekkingen verzelde pijnlijke oprisping uit de maag, zonder iets van boven te ontlasten. Des morgens dronk hij eenige warme thee en gaf daarop nog een weinig gal over. Des niettegenſtaande hield dat geweldige walgen en die pijnlijke oprisping ſteeds aan. Het mengzel van *Riveri* en andere inwendige middelen, die men daartegen beproefde, werden weder uitgebraakt, kramp-ſtillende klijſteeren, opwekkende ſtoovingen en vrijvingen omtrend de maag hielpen niet. Niet dan *koude Jenever* met ſervetten op de kuil van het hart gelegd, deed, na dat het geheele ligchaam geduurende eenige minuten door de hévigſte huivering was aangetast, die toevallen verdwijnen, zij kwamen echter na verloop van één uur reeds wederom ten voorſchijn. Aan de pols was tot daartoe bijna niet koortsägtigs te beſpeuren. Nu gaf ik hem dertig droppels *Laudanum* met een weinig wijn, waarop die ge-

geweldige pooging om te braaken bijna oogenbliklijk ophield en de lijder geheèllijk bedaard werd, ook dien nagt door taamelijk ſliep. Ik diende hem thans een mengzel toe uit een afkookſel van *Tamarinde* met *Manna*, *Polijchrest-zout* en ſtroop van *Citroen*-ſap, waarvan de lijder den volgenden morgen moest gebruiken. Doch omtrend den morgen — op den vierden dag der ziekte — begon die geweldige pooging om te braaken op nieuw, kon de geneesmiddelen en bijna elken drank in het geheel niet verdraagen. De pols was merklijk opgezet, en ik liet hem toen agt onzen bloed op den arm aftappen, om ſomwijlen eene ontſteeking van de maag voor te komen, ook eene verzachtende en kramp-ſtillende ſtooving uit *Camillbloemen* en *Bilſenkruid* enz. omtrend de maag leggen, het afgetapte bloed had geene korst. Ondertusſchen duurde de oprisping uit de maag zo onophoudenlijk voord en was voor den lijder zo gevoelig, dat ik zulks nog éénmaal door het *Opium* moest doen bedaaren. Des avonds liet ik met een afkookſel van *Tamarinde* met *Saleb* een begin maaken; dit kon zijn maag thans verdraagen, de geneigdheid tot braaken keerde niet weder, hij ontlastte galägtige ſtoffen, en uit de pols en de overige omſtandigheden bleek het duidelijk, dat de lijder eene waare galkoorts had.

Tot

Tot op den negenden dag werd de *Tamarinde* — daarna, in plaats van de *Salep*, met zout en *Manna* gemengd — voordgebruikt, en tot zijnen gewoonen drank bij afwisſeling een afkookſel van gedroogde en klein geſtampte zuure kersſen, gerſte-water, thee van *Camillbloemen* enz. genuttigd. Dit geneesmiddel bragt benevens de klisteeren eene rijklijke ontlasting van dikke galſtoffen te wege, de koorts was maatig, de pols behield eene genoegzaame ſterkte, de lijder bleef volkomenlijk bij zijn verſtand. Op den *negenden* dag werden de ſtoelgangen ménigvuldiger, dunner, daarna pik-zwart, ongemeen ſtinkend en rotägtig, de pols verloor zijne tot hiertoe behoudene ſterkte, werd klein en zacht, de kragten namen zichtbaarlijk af, en 'er openbaarde zich een veelvuldig geenzins verligtend zweeten; met één woord, hij was door eene rotkoorts aangetast. Het afkookſel van *Kina* met een gering bijvoegſel van *Tamarinde*, het maatig drinken van wijn, klijſteeren van *Kina* en *Kampher* namen dit bederf binnen den tijd van drie dagen weg, de pols en de kragten namen wederom toe, de ſtoelgangen hadden die rotägtige hoedanigheid niet meer, en werden weder zuiver galägtig. Men hadt in deeze dagen op den raad van eenen anderen geneesheer, die daarbij geroepen was, ook *Vitriool-zuur* in zijnen drank ge-

gedaan, en in den nagt na den elfden dag werd hem daarvan — zonder mijne toeſtemming — rijklijk gegeeven.

Op den twaalfden dag, des morgens, waren alle rotägtige toevallen verdweenen, de onderbuik was meer geſpannen, hij had eene opgezette en harde pols, de tong en de huid waren droog, ontlasting werd 'er ſlechts door de klijſteeren bewerkt, de lijder was onrustig en benaauwd, kortöm, de geheele toeſtand gaf prikkeling en kramptrekking te kennen, waaraan onbetwistbaar het *Vitrioolzuur* geen gering aandeel had. Ik ſchreef hem thans, behalven een mengzel van *Tamarinde*, het ménigvuldiglijk drinken van een aftrekſel van *Camill-bloemen* voor, hetwelke de lijder zeer gaarne gebruikte, en liet warme ſtoovingen op den onderbuik leggen. Daarop volgde eenige verligting en de uitwaasſeming werd weder rijklijk herſteld; doch in den nagt werd alles erger, ménigvuldige en dunne afgangen openbaarden zich van zelve, die in het geheel geene verligting te wege bragten, de pols begon te beeven, een onmaatig en nutteloos zweeten kwam ten voorſchijn en tusſchen beiden herhaalde rillingen, deszelfs ſtem werd klinkende, de oogen ſtonden vuurig, in de ſpieren van het aangezicht ontdekte men kleine krampägtige trekkingen, de lijder was zeer onrustig enz. Ik

vrees-

vreesde voor ijlhoofdigheid en ſnuiptrekkingen, en gaf hem uit dien hoofde op den dertienden morgen, om de over het geheele ligchaam verſpreide krampägtige prikkeling te bedaaren, agt grein *Moschus*. Toen ook daardoor, na verloop van drie uuren, geenerlei ſchijn van beterſchap bewerkt werd, ſtapte ik zonder eenige bedenking tot het *Heulſap* over, en gaf hem op éénmaal vijf en dertig droppels *Laudanum Liquidum*. Daarop volgde welras een vaste ſlaap, waaruit echter de lijder elke twee uuren met eenige ongerustheid ontwaakte, en alsdan eenige kopjes van het aftrekſel van *Camillbloemen* gebruikte. Des avonds werd de ontlasting door een klijſteer bevoorderd, hij had eene taamelijk geruste nagt en bragt dezelve veel al met ſlaapen door. Op den veertienden dag ontſtonden 'er van zelve, zonder dat hem eenig buikopenend middel gegeéven was, menigvuldige ontlastingen van eene dikke, zwartbruine en galägtige drekſtoffe tot zijne ongemeene verligting, de lijder werd bedaard en alle toevallen van kramptrekkingen waren verdweenen. Klaarblijklijk werd deeze gunſtige verändering enkelijk en alleenlijk door het *Heulſap* voordgebragt.

Van den vijftiende dag af werd met zachtlijk ontlastende en oplosſende middelen aanhoudend

dend voordgegaan. Het bleek klaar, dat de verſtoppingen der gallägtige en zwart-gallige ſtoffe, waarmede de lijder zedert geruimen tijd behebt was, losgemaakt en ontlast wérden; want tot op den dertigſten dag der ziekte werd 'er dagelijks eene ménigte papägtige, deels zwart- deels geelägtige drek-ſtoffe ontlast. Thans voelde men ook, dat de onderbuik geheel zacht, en, bij een naauwkeuriger onderzoek, dat hij van alle verſtoppingen bevrijd was, de tong, die de geheele ziekte door met eene bruinagtig-zwarte korst bedekt was, had zich volkomenlijk gezuiverd, de lijder begon lust tot eeten te krijgen, en verkreeg langzaamerhand zijne gezondheid weder, welke zedert dien tijd veel beter is, dan zij vóór zijne ziekte was.

X.

HET NUT DER SMEERIGE OLIE BIJ HET DREKBRAAKEN (ILEUS).

Ik houd het geenzins voor geheel overtollig, den geneesheeren het overlang bekend gebruik der ſmeerige olie bij eene hardnekkige buikverſtopping en bij het drekbraaken op nieuw dringend aan te beveelen, vermids ik hier en

daar in de nieuwſte werken breedvoeriglijk verhaalde gevallen van den *Ileus* vind, welken eene doodlijke uitkomst hadden, offchoon men alle mogelijke bekende middelen ter bevoorderring van de ontlasting aanwendde, en evenwel de olie niet, welke ik toch in het geheel niet gaarne daarbij zoude misſen. De olie helpt meestendeels, waar alle overige middelen vruchtloos zijn, en zij behoorde ten alle tijden één der eerſte te weezen, waartoe men bij eene hardnekkige buikverſtopping zijnen toevlucht neemt.

In verre de meeste gevallen is eene prikkeling en krampagtigheid in het darmkanaal de *naaste* oorzaak der hardnekkige buikverſtopping, al waren de afgelegene oorzaaken — de aanleidende en ſtoffelijke oorzaaken — nog zo verſchillende. De gevallen, waarin een werktuiglijk toerijgen van het gedarmte plaats grijpt, b. v. bij ingeklemde breuken — of wanneer een inwendig gezwel het darm-kanaal ſaamendrukt, wanneer eene opzwelling en verharding van deszelfs rokken op eene plaats den weg vernaauwt of toeſluit — deezen rékene ik daar niet bij, gelijk ook die gevallen, waarin eene verharde drek-ſtoffe, een klomp van doorgeſlikte kerzen ſteenen, kluwen van wormen enz. het darm-kanaal verſtoppen; nogthans gaan ook deeze laatſte gevallen gemeenlijk met prikkeling en krampagtigheid verzeld. — Meerdere gevallen

len van drekbraaking heb ik gezien, waarbij geene andere oorzaak was vooräfgegaan dan het ſchielijk vatten van koude na de verhitting des ligchaams; deeze oorzaak kon bezwaarlijk anders werken dan door het verwekken eener prikkeling in het gedarmte, welke de wormwijze beweeging der darmen wegnam; of tot eene krampagtige ſaamentrekking van het darmkanaal op enkele plaatſen aanleiding gaf. Zouden niet rheumatique, jigt- en galagtige ſcherpe ſtoffen, winden, wormen en opſtijgingen, die mede tot de gewoone oorzaaken van het drekbraaken behooren, deeze ziekte — welke in eene hardnekkige, in het algemeen met kolijkpijnen en vervolgens met braaking verzelde, buikverſtopping beſtaat — enkel en alleen door eene hévige, kramp en ock wel ontſteeking verwekkende prikkeling in het gedarmte voordbrengen? Zelfs de *Volvulùs*, naamlijk de ineënſchuiving of ineënvlechting van het gedarmte, dien men ſomwijlen in de lijken der aan het drekbraaken overledenen vond, zou deeze wel op eene andere wijze zijn ontſtaan, dan door de eene of andere tegennatuurlijke prikkeling veröorzaakte, verkeerde beweeging, door eene ongeregelde ſaamentrekking en uitrekking van den gevoeligen ſpierigägtigen rok welke het gedarmte vormt?

Naardien derhalven bijna in alle gevallen der drekbraaking eene prikkeling en kramp-agtig-

heid in het gedarmte aanwézig en de naaste oorzaak der hardnekkige buik-verſtopping is, is het ook klaarblijklijk, dat eene ſmeerige en ſtreelende olie, als een zeer vermogend, de prikkeling verminderd, verzachtend en glibberig maakend middel, mede tot de voornaamſten in deeze ziekte behoort. Al waar grove verharde drek-ſtoffen het darm-kanaal werktuiglijk verſtoppen, daar doet de olie door verzachting der harde kluiten, door glibberigmaaking van derzelver oppervlakte en door verſlapping van den krampägtig om dezelven ſaamen getrokken darm, den klaarblijklijkſten dienst. Bij wormen kan de olie tevens als een worm-middel werken. Bij aldien 'er reeds eene waare ontſteeking van het gedarmte plaats vindt, als dan is de olie geenzins te verwerpen, daar dezelve veelmeer tot de geſchikſte middelen bij deeze ontſteeking ſchijnt te behooren. Men ziet dus dat de olie bijna op alle ſoorten van drekbraaking toepaſelijk is. Zekerlijk moet ook bij de geneeswijze voornaamlijk op de verſchillende oorzaaken gelet worden. Bij eene drekbraaking met ontſteeking verzeld worden aderlaatingen en over het geheel eene verkoelende behandeling vereischt, bij die, welke door vuiligheden in de eerſte wegen ontſtaat, moeten ontlast-middelen, en zelfs, wanneer de kentékenen eene ſpoedige hulp noodzaaklijk maaken, vooral in het begin der ziekte, moeten

'er

'er braakmiddelen, bij die van wormen, wormmiddelen worden aangewend; wanneer echter een verplaatſte rheumatieke of jigtägtige ſtoffe de grondoorzaak deezer ziekte is, alsdan moeten ſpaanfche vliegen en uitwaasſeming bevoorderende middelen worden toegediend. Men neemt in de meeste gevallen de buik-verſtopping door eene tegen de oorzaaken ingerigte geneeswijze geheel alleen niet weg, de meeste middelen kunnen de door dezelven bedoelde werking niet eens te wege brengen, zo lang als de krampagtige geſteldheid der ingewanden niet geheel en al is weggenomen. 'Er is derhalven nog een ander middel van nooden, dat den kramp oplost, de prikkeling mindert, en aan de werking der tegen de oorzaaken ingerigte middelen den weg baant; en daartoe is, volgens beſpiegelende gronden, toch niets beter geſchikt, dan de ſtreelende olie. Het Heulſap doed, wel is waar, menigmaal ook de gewenschte werking, vooräl wanneer eene tot opſtijging geneigde geſteldheid mede daartoe aanleiding geeft; hetzelve is echter over het geheel genomen daartoe zo wel niet geſchikt als olie, deels om dat deszelfs gebruik ſtrijdig is met de meeste oorzaaken van drek-braaken, deels wijl het de wormwijze beweeging der ingewanden vertraagt, en daardoor over het algemeen den ſtoelgang verhindert, daar in tegendeel de olie, als een glibberig-maakend middel,

denzelven gewoonlijk bevoordert. Somwijlen kan echter de verbinding van het Heulſap met de olie zeer werkzaam en aan het oogmerk voldoende zijn. Die middelen waarvan men bij eene hardnekkige buikverſtopping de beste uitwerking verwagt, naamlijk allerlei ontlastmiddelen en prikkelende klijſteeren, misſen gemeenlijk hun doel, indien 'er niet tevens de prikkeling minderende, verzachtende en verſlappende middelen worden toegediend, tot welken, behalven de warme baden, ſtoovingen, het vrijven met olie, verzachtende klijſteeren, het blinde koppen, het heulſap enz. inzonderheid het inwendige gebruik der ſmeerige olie behoort. *Frederik Hoffmann* genas eene hardnekkige verſtopping in den onderbuik door het toedienen van een half pond *leevendige kwik* met eene vetägtige ſoep en eenige oncen *Amandel-olie.* Ik beweere echter, dat in dit geval de voornaamſte werking aan de olie en geenzins aan het kwik moet worden toegeſchreeven. Meerdere gevallen zijn mij bekend, waarin het kwik tot op een geheel pond na met vleeschnat — zonder olie — toegediend, in het drek-braaken geene hulp verſchafte, en ik houde mij ook op goede gronden verzekerd, dat het nooit iemand geholpen heeft. — Een kragtig geneesmiddel bij eene hardnekkige buikverſtopping, gepaard met braaking, met geweldige kramptrekkingen en pijnen in den buik, zon-

zonder eenige tekenen van ontſteeking, is een mengzel, beſtaande uit anderhalf oncen *Sedlizer-zout*, twee greinen *Heul-ſap*, agt oncen water, verſche *Lijn-* of *Amandel-olie* en *Manna*, van ieder twee oncen, waarvan elk half of geheel uur een zesde gedeelte gebruikt word. Wegens het braaken, kan het ook aan het oogmerk voldoender ſchijnen, wanneer men vooraf een bedaarend middel aanwendt, en daarna, zo ras als het braaken daardoor geſtild is, dit mengzel, zonder een bijvoegzel van *Opium* gebruikt.

Zie daar eenige voorbeelden van de heilzaame werking der olie. Ik zou 'er nog meer uit mijne eigen praktijk kunnen aanhaalen, indien deeze zaak niet reeds genoegzaam beweezen ware. Het ſchijnt taamelijk onverſchillig te zijn, welke ſmeerige olie men neeme, indien dezelve ſlechts versch en ſtreelende is. — De vrouw van eenen daglooner klaagde over geweldige kolijk-pijnen; zij had tevens eene bittere ſmaak in den mond, eene beſlaagene tong, en zedert 24 uuren geenen ſtoelgang gehad. Ik ſchreef haar anderhalf oncen *Bitter-zout* voor, binnen den tijd van één uur te gebruiken, en liet haar daarbij een aftrekfel van *Camill-bloemen* drinken. Zij raakte daarop van boven eenige galſtoffen kwijt, zonder echter afgang te krijgen. Ook een mengzel, beſtaande uit een aftrekſel van *Senebladen* met *Tamarinde*, *Man-*

na en *Bitter-zout* vermengd, en herhaalde kl
ſteeren van allerlei ſoort, zelfs klijſteeren v
een aftrekſel van *tabab* en *azijn*, benevens ve
zachtende pappen op den onderbuik gelegd,
bragten geene ontlasting te wege. Ik liet nu
die vrouw, welke bereids 36 uuren met onlij-
delijke kolijk-pijnen, gepaard met verſtoppingen
in den onderbuik, gekweld was, van de ver-
ſche, uit de *akeren* van den *Beuken-boom* ge-
persſte, *olie*, die zij juist in huis had, alle
kwartier uurs een lépel vol inneemen. De eer-
ſte lépel vol verminderde reeds de pijnen.
Zij vreef tevens deeze olie warm in den onder-
buik in, en hield geſtadiglijk met verzachtende
pappen aan. Na dat zij negen lépels vol
van deeze olie had ingenomen, kreeg zij her-
haalde rijklijke ontlastingen door den ſtoelgang,
en gaf ook nog eenige reizen galſtoffen over.
Des anderen daags was deeze lijderes volkomen
herſteld.

Een droogſcheerder werd zedert eenige uu-
ren door de felſte buikpijnen gefolterd. Zijn
onderbuik was in den hoogſten graad geſpan-
nen en opgezet. Ik ſchreef hem het *Engelsch-
zout* in een aftrekſel van *Camill-bloemen* en
Lijnzaad warm te gebruiken voor. Hij gaf
dit middel, zo ras als hij iet daarvan had in-
genomen, weder over. Herhaalde klijſteeren
werden ontlast, zonder verligting of ſtoelgang
bewerkt te hebben. Nu liet ik hem van de

ver

verſche uit de *akeren* van den *Beukenboom* geperste *olie* — waarvan de gemeene man hier te lande tot de ſalaad, tot andere ſpijzen en in de lamp ménigvuldiglijk gebruik maakt — elk kwartier uurs een lépel vol inneemen. Hij gaf het niet weder over, en na dat hij omtrend zes lépels vol van dezelve had ingenomen, klaagde hij, dat het hem voorkwam, als of 'er lange pijpen uit de maag naar den hals opklommen. Kort daarna begon hij ſterk te walgen en gaf meer dan dertig wormen over; toen kreeg hij van zelve verſcheidene ſtoelgangen, de te vooren ſterk opgezette onderbuik begon te ſlinken en die man was herſteld.

Een zwaarlijvig man van middelbaaren ouderdom, welke nu en dan aan vloeïende aambeïen en reeds dikwijls aan kolijk-pijnen onderhévig was geweest, had wederom zedert tien uuren hévige kolijk-pijnen benevens eenen ſterk geſpannen onderbuik en geenen ſtoelgang. Het weener laxeerdrankje en daarna nog twee lood *Sedlizer-zout* benevens herhaalde klijſteeren hadden niet geholpen. Ik kwam nu bij hem, gaf den lijder eene once verſche *Amandel-olie*, liet warme verzachtende pappen op den onderbuik leggen, en met verzachtende en met veel olie gemengde klijſteeren voordvaaren. Na verloop van een uur had hij bereids eene genoegzaame ontlasting en de kolijk-pijn hield op. De daarop volgende dagen nam de lijder voor zij-

ne aambeijen met veel vrucht *Zwavel* met nog ééns zo veel *room* van *Wijnſteen* in.

Een bekwaam geneesheer ſchreef mij op den 15 October, van het jaar 1795, het volgende: „ welk een voortreffelijk middel rijklijke giften van *olie*, in verſtoppingen der ingewanden, die uit verharde drekſtoffen haaren oorſprong hebben, zijn — gelijk gij mij vóór eenigen tijd zeidet, en waarvoor ik u thans zeer dankbaar ben — zulks heb ik nog onlangs ten minſten een twaalftal reizen ondervonden. Door ſlegte ongezonde leevensmiddelen, voornaamlijk door het geheel verſche, ſlegt gebakkene, op eene ſchandelijke wijze met boonen, erten en wikken gemengde brood haalden zich ménige arme lieden, welker eenigst voedzel daarin beſtond, onbedwingbaare verſtoppingen op den hals — zo dat ik door de inwendige bekleedzelen van den onderbuik de verharde drekſtoffen zeer gemaklijk kon voelen. Ontlastmiddelen hielpen in het geheel niet; — zij verhinderden ſlechts de wormwijze beweeging der ingewanden nog meer. De olie, rijklijk toegediend, en, indien het braaken aanhield, een weinig *Opium*, vervolgens verzachtende en prikkelende klijſteeren, en daarna een goed ontlastmiddel, nam alle toevallen weg, en die lieden kreegen afgang, waardoor dikwerf verbaazend groote klompen, onder het uitſtaan van hévige pijnen, ontlast werden.

Oz

Onder veelerhande prikkelende klijſteeren, waarvan ik bij hardnekkige verſtoppingen de proef genomen heb, heb ik die uit een aftrekſel van *rook-tabak* met goede *azijn* in gelijke deelen gemengd, altijd het kragtigſte en zelfs alsdan werkzaam gevonden, wanneer de anders ook veél vermogende klijſteeren van enkel *kouden azijn* reeds vruchtloos waren aangewend. Dit aftrekſel van *tabak* maakt, dat men de klijſteeren van *tabaks-rook* in alle gevallen kan misſen. Den *azijn* voeg ik daarbij, deels om dat dezelven alleen, als een klijſteer toegediend, de opening des ligchaams kragtdaadiglijk bevoordert, deels om de het braaken verwekkende eigenſchap des *tabaks* wegteneemen, of ten minſten te verzwakken. Zeker iemand zette zijner nog jonge vrouwe, die zeer tot hardlijvigheid overhelde en zich alsdan kwalijk bevond, en bij welke ſlechts de ſterkſte purgeermiddelen ontlastingen bewerkten, een klijſteer, dat alleenlijk uit een aftrekſel van *tabak* beſtond. Dit klijſteer bleef haar bij, en de vrouw begon na verloop van eenige minuten herhaalde reizen heviglijk te braaken, te ijlen en te raazen, en was over het geheele ligchaam met een koud zweet bedekt. Dezelve was reeds over het uur in deezen toeſtand geweest, toen ik bij haar kwam. Ik liet haar *wijn-azijn*, met koud water vermengd, drinken, en haar van denzelfden azijn, met gelijke deelen water verdund,

dund, herhaalde reizen koude klijſteeren bijbrengen. De klijſteeren bleeven haar bij en de toevallen duurden voord. Nog eenige klijſteeren van zuiveren azijn bewerkten eindelijk verſcheidene ontlastingen, waardoor zij tevens het agtergebleevene aftrekſel van tabak kwijt raakte, en de toevallen wegbleeven zonder verdere gevolgen. Van *tabaks*-klijſteeren met *azijn* vermengd heb ik nimmer nadeelige toevallen vernomen, welken des te minder te vreezen zijn, wanneer men dat klijſteer weder ſpoedig kwijt raakt. Hier volgen nog een paar gevallen, welken onder anderen de werkzaamheid deezer klijſteeren bewijzen.

Een zwaarlijvig man, tuſſchen de 50 en 60 jaaren oud, die zedert verſcheidene jaaren nu en dan aan het podagra onderhévig was, kreeg bij gelegenheid van eenen niet behoorlijk doorgekomenen, en — zo ik mij niet bedriege — door het vatten van koude geſtoorden aanval van het podagra, hévige pijnen in den onderbuik met eene merklijk volle en koortsägtige pols, eene beſlaagen tong enz. Zijn geneesheer liet hem ader laaten en ſpaanſche vliegen aan de beenen leggen, om de in den onderbuik zich vast gezet hebbende jigt-ſtoffe naar de voeten te leiden, hij liet hem verzachtende en prikkelende klijſteeren bijbrengen en gaf hem ontlastmiddelen; doch de onderbuik bleef hardnekkiglijk verſtopt, de kolijk-pijn nam

toe,

toe, de onderbuik zwol op enz. Zelfs een mengzel van *Jalappe*, zout en *Tamarinde* enz. bragt geenen ſtoelgang te wege, en de lijder begon moedloos te worden. Thans werd ik te hulp geroepen en kwam 'savonds laat bij den lijder aan. Ik kwam met den geneesheer, die hem tot daartoe behandeld had, overëen, om den geheelen nagt door een afkookſel van *Tamarinde* met Bitter-zout en *Manna* te doen inneemen, aanhoudenlijk warme ſtoovingen op den buik te leggen, denzelven met olie intevrijven, en vlijtiglijk verzachtende klijſteeren bij te brengen Toen daarop 'sanderen dag morgens nog geene ontlasting volgde, werd 'er een warm bad toebereid, waarin de lijder bijna één uur lang bleef. Zo ras als hij uit het bad kwam, werd hem een klijſteer van het afrrekſel van *Tabak* met *azijn* bijgebragt, waarop oogenbliklijk een rijklijke, niet harde, echter ongemeen ſtinkende ſtoelgang volgde. — Naar alle waarſchijnlijkheid zoude ook het inwendige gebruik der *olie*, welligt zonder een warm bad, den lijder hulp verſchaft hebben. — De pijnen begonnen te verdwijnen, de pols werd langzaamer en zachter, en de lijder viel in eenen zoeten verkwikkende ſlaap. Nu werd het mengzel van *Tamarinde* met zout en *Manna* voordgebruikt, en de lijder werd na verloop van eenige dagen geheel wel, de tong zuiver, de eetlust en de ſtoelgang natuurlijk enz. —

Kort

Kort naderhand begon hij wederom te klaagen over een onaangenaam gevoel in den onderbuik, hij was zeer ſterk met winden geplaagd, de tong werd wederom onzuiver en de eetlust ſlegt. Doch dit alles verdween door het aanhoudend gebruik van zachte ontlast-middelen en eenen zich kort daarna openbaarenden volmaakten aanval van het podagra.

Een zedert geruimen tijd zwaklijk man, die dikwijls gekweld was met de jigt, ongemakken in den onderbuik enz. werd des avonds, na dat hij zich den geheelen dag door wel bevonden had, onverhoeds aangetast door kolijkpijnen met eene opſpanning van den buik verzeld. De klijſteeren van het aftrekſel van *Camill-bloemen* met zout en olie bragten geene verligting te wege, en hij raakte dezelven kwijt zonder eenige drek-ſtoffe te ontlasten. Het inwendig gebruik eener ontbinding van *Bitter-zout* met *Amandel-olie* vermengd, bewerkte ook geene ſtoelgang, en de pijnen namen meer toe. Daarop werd hem een klijſteer gezet van een aftrekſel van *tabak* en *azijn*, waarop hij na weinige minuten eenen overvloedigen ſtoelgang kreeg en tevens een lang ſtuk van eenen lintworm kwijt raakte, en alle toevallen verdweenen.

Dat eene ontbinding van omtrend zes greinen *Braak-wijnſteen* in water, als een klijſteer bijgebragt, den ſtoelgang op de kragtdaadigſte wijze

wijze zouden bevoorderen, zulks beſtaat, mijns bedunkens, wel alleenlijk in de verbeelding. Bij verſcheidene ten dien einde genomene proeven kwam het mij voor, dat een klijſteer van enkel water even zo veel kon uitwerken. Daaruit, dat de *Braak-wijnſteen* den maag tot braaken aanzet, volgt geenzins, dat hij ook den dikken darm tot ontlasting zouden moeten aanprikkelen, — even zo min kan men uit de kragtdaadige werking van een azijn-klijſteer het gevolg trekken, dat de azijn ook in de maag ontlastende werkingen moest voordbrengen. Aldus kwam mij ook de onderneeming van eenen zekeren arts belagchelijk voor, welke bij een gezwel van den balzak veröorzaakt door de opſtopping van eenen druipert, door het inſpuiten eener ontbinding van braak-wijnſteen in de pisbuis, den druipert wederom trachtte te herſtellen, doch vruchtloos. — Den endeldarm ſchijnen ſlechts zulke dingen te prikkelen, welken eene de zinnen aandoende en door den ſmaak ligtlijk te bemerkene ſcherpheid bezitten, b. v. *Zout*, *Azijn*, *Tabak* en menigerlei ontlastmiddelen. Eene ontbinding van een weinig *Braak-wijnſteen* is daarentegen in het geheel zonder ſmaak, en zal des bezwaarlijk in den endeldarm eene merklijke prikkeling bewerken, ſchoon dezelve een bijzonder eigenaartig vermogen heeft de zenuwen van de maag te prikkelen. Uit de den ſtoelgang bevoorderende werking

van den braak-wijnſteen kan men geenzins het tegendeel beſluiten; want de braak-wijnſteen doed die werking, doordien dezelve bijzonderlijk de maag, en het bovenſte gedeelte van het gedarmte prikkelt, en de van daaruit aangewakkerde wormwijze beweeging word van zelve of door een medelijdend gevoel tot aan het onderſte einde voordgeplant.

XI.

OVER DEN DRUIPERT, EN DE VENERIEKE ZIEKTE.

Thans leg ik het werk van den Heer *Girtanner* hier voor mij neder, en zal naar desſelfs handleiding eenige weinige aanmerkingen over deeze ziekte maaken. Dit Boek zal ſteeds verdienen voortreffelijk genaamd te worden, ſchoon ménige daarin voorkomende ſtellingen en door den ſchrijver aangepreezene geneeswijzen niet met de ondervindingen van andere geneesheeren overëenſtemmen.

Niet dan al te waar is de opmerking van den Heer *Deſault*, dat wij nog geene zekere en in alle gevallen beproefde geneeswijze van den druipert kennen. Dat men over het geheel genomen door het inſpuiten het meest uitwerkt,

werkt, dat is zeker; het is echter ook even zo zeker, dat deeze geneeswijze in veele gevallen onvoldoende, ja zelfs ſchadelijk is. — De inſpuiting van den Heer *Girtanner*, die uit *Opium* en een weinig *Extract. Saturni* in warm water ontbonden beſtaat, is werklijk goed; ik heb 'er mij dikwerf van bediend, en ménig een druipert binnen weinig dagen daarmede geneezen, zonder dat 'er zich ooit ergens nadeelige gevolgen, die ſoms eenen opgeſtopten en in het ligchaam teruggedreevenen druipert konden doen vermoeden, ontdekt hebben. Op de ſpoedigſte en onfeilbaarſte wijze helpt dit middel bij geheel verſche druiperts, wanneer naamlijk de lijders op het eerſte gevoel van eenen na eenen onreinen bijſlaap bekomen druipert daadlijk hulp zoeken en van die inſpuitingen gebruik maaken. In zulke gevallen heb ik, wanneer de lijders zich tevens ſtil op hunne kamer en een verkoelende leefregel hielden, bijwijlen binnen vier of zes dagen daardoor den druipert geheel en al doen ophouden. Wanneer daarentegen de druipert alreeds meerdere dagen geduurd, bereids eene hévige ontſteeking plaats heeft, en den lijder vooräl de gelegenheid ontbreekt, zich zeer ſtil op zijne kamer te houden, en hij veelmeer, om zijn ongemak te verbergen, alles eet en drinkt, wat hem voorkomt, veel ſtaat en gaat enz. en hij juist door zulk een verkeerd gedrag

de prikkelbaarheid en ontſteeking in de pisbuis vermeerdert, — alsdan is deeze geneeswijze door inſpuiting zeer onzeker. De prikkeling van het inſpuiten vermeerdert bij zulke omſtandigheden ligtlijk de ontſteeking en maakt dezelve langduurig, zo dat ik helaas! gevallen gezien heb, waarin druiperts, welken men met inſpuitingen uit *Opium* en, over het geheel genomen zeer zorgvuldiglijk naar de leerwijze van *Girtanner* behandeld had, na verloop van een half jaar nog niet geneezen waren, en eenen langduurenden na-druipert ten gevolge hadden. — Ik zelf heb nimmer gebruik gemaakt van inſpuitingen uit ſcherpe loog-zouten beſtaande, ik weet echter één geval, waarin dezelven, ſchoon met *Heulſap* vermengd, en naauwkeuriglijk naar het voorſchrift van *Girtanner* aangewend, reeds na het eerſte gebruik de ontſteeking ten uiterſten hévig maakten en den druipert in dier voegen verergerden, dat dezelve langer dan een jaar duurde. — Het *Opium* met *Extr. Saturni* verbonden en in water opgelost, zinkt altijd op den grond neder, en dit middel moet derhalven, zo dikwijls als hetzelve gebruikt word, omgeſchud worden. — Dikwerf kwam mij het geval voor, dat jonge lieden, die zich aan een' verdachten, ook wel klaarblijklijk onreinen bijſlaap hadden overgegeeven, mij reeds den volgenden dag om een behoedmiddel daartegen verzochten. Deezen ried ik, ten opzichte van een

een' te vreezen Chanker, eene vleitige reiniging van den kop van het mannelijk lid met eene ontbinding van *Zeep* in kalkwater, en ten opzichte van den druipert liet ik de inſpuiting van *Opium* en *Extr. Saturni* gebruiken. — en tot nog toe is mij geen één voorbeeld bekend, dat 'er na aanwending deezer middelen een Chanker of druipert ontſtaan ware. — Een zeker Arts in *Aken* heeft mij verzekerd, dat hij alleen door het aanwenden van het warme Mineraal-water aldaar — hetwelke, gelijk bekend is, uit zwavel- en loog-zoutägtige deelen beſtaat — tot het inſpuiten, tot baden van het mannelijk lid en tot het drinken, menigmaal binnen zeer korten tijd den druipert had geneezen.

Wanneer de Heer *Girtanner* algemeene, inwendige op het geheele ligchaam werkende middelen omtrend den druipert voor nutteloos en nadeelig verklaart, geef ik hem volkomenlijk — wat de ontlast-middelen, balſems, pisdrijvende en over het geheel genomen alle prikkelende middelen aangaat, zelfs de *Salpeter* daarvan niet uitgezondert — mijne goedkeuring. Doch zijn de algemeene verzachtende, bedaarende en verſlappende middelen, volgens de grondbeginzelen der algemeene geneeskunde klaarblijklijk aangetoond, vermids de druipert eene plaatselijke ontſteeking is, die erg genoeg worden kan, en er bij iedere plaatſelijke ontſteeking eene verkoelende behandeling past. Der-

halven zijn alle verzachtende, laauw-warme, ſlijmige dranken als gerſte- of haver-gort-water en onder anderen ook Emulſiën van hennip- of lijnzaad, in geenen deele te verwerpen, daarenboven zijn zij nog van die nuttige uitwerking, dat zij de ſcherpe pis, die anders de ontſtoken pisbuis te ſterk prikkelt, verdunnen. Aldus zijn ook daarroe zeer geſchikt dikwerf herhaalde laauwe baden van het mannelijk lid in zoete melk, verzachtende pappen, en bij eene hévige ontſteeking het plaatſen van bloedzuigers aan dezelve enz. De leefregel mag nimmer verzuimd worden, zij moet voorál verkoelende zijn; de rust moet, zo men zich eene ſpoedige geneezing wil belooven, zeer naauwkeuriglijk in acht genomen, en alle prikkelende en verhittende ſpijzen en dranken vermijd worden. De dagelijkſche ondervinding leert ons, dat het zondigen tegen deezen leefregel den druipert klaarblijklijk verërgert. Hoe noodzaaklijk het zij, den lijder inzonderheid die ſpijzen, die op de waterloozing werken, te verbieden, zulks heeft mij een enkel geval aangetoond, daar een druipert, die op den tienden dag na zijn begin door de inſpuiting met *Opium* bijna volmaaktlijk geneezen was, wederom ten uiterſten hévig werd en eene ontſteeking van den balzak ten gevolge had, alleenlijk daarom, wijl de lijder raauwe radijzen, die krachtdaadiglijk op de waterloozing werken en tot den bijſlaap aanprik-

prikkelen, rijklijk genooten, en zich daardoor eene onwillige zaadloozing en eene veel ſterkere prikkeling in de pis-buis op den hals had gehaald.

Om bij eenigzins hevige druiperts het pijnlijk ſtijfſlaan van het mannelijk lid in den nagt te verhoeden, heb ik het Heulſap — doch zonder *Peper-munt-water* en *Liq. anod* — des avonds voor het ſlaapen gaan niet ſpaarzaamlijk gegeeven, altijd voortreffelijk bevonden. — Hoe nadeelig ook over het algemeen de ontlastmiddelen voor de druiperts zijn, zo noodzaaklijk is het nogthans dagelijks open lijf te houden, waartoe, behalven verzachtende klijſteeren, de door den Heer *Girtanner* aangepreezene ſlik-brokken van *Rhabarber* en *zoete kwik*, op den derden of vierden dag toegediend, het best geſchikt zijn — ook wel *Manna* met *Calomel* — en boven allen de waterloozing te ſterk prikkelende Laxeer-zouten den voorrang verdienen. Ten allen tijde bemerkt men bij den druipert, wegens de medelijdende zich over het gedarmte verſpreidende prikkeling, eene neiging tot buikverſtopping, die door het dikwerf noodzaaklijk gebruik van het Heulſap nog vermeerderd word, en ſteeds eenen nadeeligen invloed op den druipert heeft. — Dat het kwik, in- of uitwendiglijk gebruikt, op zich zelven bij den druipert niets helpe, en tot eene grondige geneeswijze van denzelven geheel nutteloos zij,

zulks weet ik ook uit mijne eigen praktijk. — Een bekwaame Franſche heelmeester verzekerde mij, dat hij zijne Dragonders binnen korten tijd door pillen van *Zeep* en *Lijnzaad* onfeilbaar van den druipert genas, ſchoon zij dien naauwkeurigen leefregel niet konden houden en dagelijks moesten te paard rijden. Hij liet, zeide hij, daarmede een begin maaken, zo ras als de toevallen der prikkeling door verzachtende dranken eenigzins verdoofd waren, en de ſtoffe gebondener werd. Dat de werking dier pillen, welke ik nog geene gelegenheid gehad heb te beproeven, alleenlijk aan de *zeep* zou kunnen toegeſchreeven worden, zulks blijkt van zelve.

Ik heb bovendien onderſcheidenlijk waargenomen dat een druipert uit hoofde van eene langduurige ontſteeking in de pis-buis eenen langen tijd aanhield en hardnekkig begon te worden bij zulke lieden, welken met ſcheurbuik, of eene ophooping van gal, of met aambeijen gekweld waren. Ik kon toen niet dan door het gebruik van inwendige op deeze toevallige oorzaaken werkende middelen de geneezing bevoorderen. Langduurige druiperts verergeren in tegendeel ook de aambeijen, en maaken de herhaalde aanlegging van bloedzuigers aan den aars zeer noodzaaklijk. — Eene ontſteeking in den balzak, ſchoon binnen weinige dagen gelukkiglijk verdeeld, heeft vast

altijd

altijd eenen langduurigen na-druipert ten gevolge.

Het ontſtoken gezwel van éénen bal bij den druipert heb ik zelfs ten minſten duizendmaal behandeld, en altoos heb ik het geluk gehad eene ſpoedige verdeeling te bewerken. Bij jonge lieden, die uit ſchaamte voor hunne huisgenooten hun ongemak zoeken te verbergen, die hunne gewoone bezigheden verrigten, vooräl veel ſtaan en gaan, en zich aan geenen vasten leefregel houden, — die juist daaröm van de middelen tot vermindering der ontſteeking in den druipert geen behoorlijk gebruik kunnen maaken, — is het onmogelijk bij den druipert altijd zulk een onaangenaam toeval te verhoeden. Ik heb de ontſteeking van den balzak eerst toen waargenomen, wanneer de druipert reeds eenigen tijd geduurd had, inzonderheid wanneer dezelve met onwillige zaadloozingen in den nagt, en met eene rijklijke ontlasting van bloed uit de pis-buis verzeld en over het geheel zeer hevig geweest was. Nogthans openbaarden 'er zich juist op het tijdſtip, waarin de ballen begonnen op te zwellen, nimmer kentékenen van eene hévige ontſteeking in de pisbuis: dezelve ſcheen veeléer één of twee dagen te vooren merklijk verminderd te zijn, of was ook wel lang reeds tot bedaaren gebragt. Zo ras als het gezwel van den balzak zich volkomenlijk had gevormd, was ook altijd

de prikkeling in de pis-buis van weinig belang, en geen ſpoor eener aanmerklijke ontſteeking daarin te ontdekken: het welke zich wellig op deeze wijze laat ontvouwen, dat de hévige tot ontſteeking overhellende prikkeling in den balzak de mindere in de pis-buis verdoofde of geheellijk wegnam. De Heer *Girtanner* heeft derhalven zekerlijk ongelijk, wanneer hij beweert, dat de ontſteeking van den balzak, uit hoofde van een medelijdend gevoel, het uitwerkzel van eene ten uiterſten hévige ontſteeking in de pis-buis zij. Het is juist de hevigheid der ontſteeking niet, welke den balzak misſchien ſlechts door een medelijdend gevoel ſchijnt aan te doen, tot eene ophooping van bloed en tot eene ontſteeking in denzelven aanleiding te geeven, maar het is veelmeer zulk eene verändering van de prikkeling des druiperts in de pis-buis, dat de ſlijmklieren zich ſluiten, weinig of geene ſtoffe meer afſcheiden, en, als het ware, het vergift op deeze wijze opſluiten. De overeenkomst van een met ontſteeking gepaard arm-gezwel na de inënting der kinderpokjes, waarover ik reeds in het Vde opſtel gehandeld heb. ſchijnt dit gevoelen te bevestigen. — Of 'er eene wezenlijke verplaatſing van het vergift naar den balzak geſchiede, zulks is twijffelägtig. Dit blijkt ondertusſchen geenzins, want bij eene ontſtaane verzweering van den balzak, waarvan mij een ge-

geval bewust is, was de etter van eene heel goede hoedanigheid, en het gezwel ſcheen in het minſt niet veneriek te zijn, dat toch bezwaarlijk het geval zoude zijn, indien zich het vergift in den balzak bijëen had verzameld; niet wel zou als dan ook het na de ontſteeking des balzaks, onder den naam van vleesch-breuk, agter blijvend koude gezwel van zulk eenen goeden aart zijn als het werklijk is. — Altijd houd de zaadvloeijing van den druipert. zo ras als 'er eene ontſteeking van den balzak plaats heeft, of geheel en al op, of word evenwel veel minder. — Walging, neiging tot braaken, of werklijk braaken en rommeling der ingewanden, welken de Heer *Girtanner* als voorboden van het zwellen des balzaks aanhaalt, gebeurden bij mijnen lijderen, naar al dat ik van hun verneemen kon, in het geheel niet.

Mijne middelen bij eene ontſteeking van den balzak beſtonden in het herhaald aanleggen van bloedzuigers *aan den gezwollen bal zelve*, in verzachtende, verdeelende en bedaarende pappen, met veel *Bilzenkruid* vermengd op het mannelijk lid warm gelegd, welken omtrend alle twee uuren vernieuwd werden, voords verzachtende klijſteeren, waarin ſomwijlen *Heulſap* ontbonden werd; eene ſtrenge rust in eene vlakke ligging benevens ondersteuning van den balzak door middel van een draagband; bij eene merklijke verhefſing der koorts liet ik ook

wel eene ader openen en inwendig laauwwarme ſlijmige dranken gebruiken: als een afkookſel van *Althæa*-wortel met *Salpeter*, en bij hevige ſmerten 's avonds *Opium*. Zo ras als na het minderen der ontſteeking de ontlasting uit de pis-buis wederom vóór den dag kwam, verdween het gezwel, ſchoon het nog zo groot was, gemeenlijk binnen eenen nagt geheel en al. — Tegen het, door den Heer *Girtanner* bij de ontſteeking des balzaks aangepreezen, gebruik van doeken in koud water nat gemaakt, van *Ammoniak-zout* in *azijn* opgelost, en van *lood*-middelen — moet ik uit eigen ondervinding waarſchouwen. Hij, die het vatten van koude in de pis-buis onder de aanleidende oorzaaken van de ontſteeking des balzaks plaatst, en zelfs met eene overdreevene voorzichtigheid zijnen lijder, die met den druipert behebt is, ſtrengelijk verbied zijn water in de open lucht te loozen, *hij* wil nu eene reeds ontſtaane gemeenlijk zeer pijnlijke ontſteeking van den balzak op eene geheel tegenſtrijdige wijze met koud water geneezen! Ik vraag nu iederen Arts, die zulk een geval zelf heeft behandeld, of die koude aan den balzak niet voor den lijder onverdraaglijk zij, en of niet verzachtende warme pappen zulk eene weêrgalooze verligting verſchaffen, dat de lijder naar niets meer verlangt, dan naar derzelver aanhoudende aanwending en naar geſtadige

ge vernieuwing, zo ras als zij een weinig koud beginnen te worden. Op dezelfde wijze zijn ook alle uit lood bereide, ſaamentrekkende of prikkelende middelen bij deeze ontſteeking van den balzak ten hoogſten nadeelig, en zelfs de laauw-warme, en veel meer nog de koud opgelegde pap van *Goulard*, uit kruim van wittebrood en eene ontbinding van lood beſtaande, is voor den lijder onverdraaglijk. Ik heb voor eenige jaaren eenen officier van eene ontſteeking van den balzak bij den druipert geneezen; toen de ontſteeking door aderlaatingen en verzachtende pappen reeds merklijk verminderd was, ſprak ik van het lood-middel van *Goulard*. De lijder geraakte over dit voorſtel verſchriklijk ontſteld, daar hij eertijds reeds aan zulk eene ontſteeking van den balzak onderhevig was geweest, en toen, volgens zijn zeggen, de vreeslijke uitwerkzelen van dit loodmiddel had ondervonden. In dit jaar nog is 'er te *Aaken* een geval gebeurd, waarin eene ontſteeking van den balzak na de aanwending der lood-middelen zo hevig werd, dat 'er eene verzweering ontſtond. — Mogt men toch ſlechts die gewigtige grondſtelling behartigen, dat bij zeer pijnlijke ontſteekingen altijd verzachtende, geenzins echter ſaamentrekkende of terug drijvende middelen van eenig nut kunnen zijn.

Wan-

Wanneer door de tot hiertoe aangehaalde middelen de ontſteeking geminderd en de pijn grootendeels verdweenen is, des niettegenſtaande echter het gezwel blijft voortduuren, en de druipert niet wederom ten voorſchijn komt, alsdan verſchaft 'er niets eene zekerer hulp, dan eene zuivere — niet met druipert-etter beſmeerde — *Bougie*, ſlechts twee duim diep in de pis-buis gebragt. Deeze brengt ménigmaal reeds binnen weinig uuren, gelijk ik gezien heb, den druipert rijklijk weder voord, waarna het harde en geſpannen gezwel van den balzak oogenbliklijk begint zacht te worden en te ſlinken. Het volgende geval toont duidelijk aan, dat het, om het gezwel te verdeelen, alleenlijk op het herſtellen van den druipert aankome. Een man van omtrend 30 jaaren, die reeds dikwerf den druipert, meer dan ééns met een gezwel des balzaks verzeld, had gehad, kreeg zedert vier weeken den druipert op nieuw, en zedert eenige dagen een aanmerklijk gezwel aan den regter bal, waarbij de druipert geheel en al ophield. Dezelve was echter deeze reis niet zeer pijnlijk en hevig geweest, en toen den balzak begon te zwellen, was hij reeds geheel zacht geworden en evenaarde bijna eenen ſmert-loozen na-druipert. Het gezwel van den balzak was zo min pijnlijk, dat de lijder daarbij zijne bezigheden buiten 's huis ongehinderd waarnam. Tegen het brengen van eene

Bou-

Bougie in de pis-buis, dat hem ongetwijffeld oogenblikkelijk zou geholpen hebben, kantte zich de lijder aan, om dat hem vóór eenige jaaren een ander arts door inwendige middelen zonder *Bougie* een gezwel verdeeld had. Ik vergenoegde mij derhalven met pappen van verdeelende kruiden op te leggen, met het mannelijk lid dikwijls in warme zoete melk te laaten baden en verzachtende inſpuitingen te doen, en trachtte tevens door inwendige zachte pis-drijvende middelen den druipert weder te herſtellen. Na dat deeze middelen vijf dagen lang zonder eenige uitwerking waren aangewend, gaf 'er eene noodzaaklijke verrigting aanleiding, dat hij op eenen dag twee uuren verre te voet en even zo veel te rug moest gaan. Toen hij t' huis kwam, werd hij met blijdſchap gewaar, dat de druipert, door de ſterke beweeging en verhitting van het ligchaam, weder aan den gang geraakt en dat het groote gezwel van den balzak geheel geſlonken was. — Dit geval bewijst onder anderen ook, dat eene onmaatiglijk hevige ontſteeking in de pis-buis geenzins dat gezwel van den balzak door een medelijdend gevoel bewerke; — het leevert bovendien een voorbeeld op van een niet pijnlijk, naauwlijks ontſtoken te noemen gezwel van den balzak. Over het geheel heb ik uit meerdere gevallen dit beſluit getrokken, dat de geene, die eens zulk een gezwel bij den druipert

pert gehad heeft, hetzelve bij den eerſten druipert ligtlijk weder krijgt, dat echter dit gezwel met des te minder pijn en ontſteeking gepaard gaat, hoe meer dat hetzelve ontſtaat, en dat 'er voornaamlijk ſlechts bij zulke perſoonen, die hetzelve *voor de eerſte reis* krijgen, eene ongemeen pijnlijke en hevige ontſteeking plaats heeft. — Het middel van *van Swieten*, tegen eene vleesch-breuk, naamlijk eene ontbinding van *Kreeft-oogen* in *Rhijn-wijn*, aan wiens werking de Heer *Girtanner* ſchijnt te twijffelen, is een zacht en zeer gepast pis-drijvend middel, en heeft onbetwistbaar door de herſtelling van den druipert zijne werking gedaan.

Eene hevige venerieke opſtopping van de pis, heb ik eens in haare vreeslijkſte gedaante waargenomen, doch gelukkig geneezen. Het geval was, om kort te gaan, het volgende. Een Heer van middelbaaren ouderdom, wiens voornaamſte bezigheid zedert meer dan twintig jaaren in zijne offerhanden aan de Godin *Cijthére* beſtond, en die daaromtrend zo onbedachtzaam te werk ging, dat hij ménigmaal de gevolgen van eenen onreinen bijſlaap moest gevoelen, zo dat eindelijk zijne mannelijke kragten daardoor uitgeput raakten, was juist met eenen zachtäartigen druipert behebt en gevoelde zich tot het bijſlaapen onbekwaam, wanneer het 'er op aankwam, dat hij zich als een held moest toonen. Door eenige uit verhittende ſpe-

ce-

cerijën met een bijvoegzel van het poeder van ſpaanſche-vliegen bereide balletjes, welke hij, om deeze ontijdige verſlapping te verhelpen nuttigde, bragt hij het, toch niet zonder ſmerten, zo verre dat zijne mannelijkheid ſtijfſtond en hij eenig vogt kon ſchieten. Kort daarna ontſtond echter de hevigſte ontſteeking in de pis-buis, die zich tot aan de krop van de blaas uitbreidde, en met de ijsſelijkſte ſmerten en eene geheele opſtopping van de pis gepaard ging. De koorts was hévig, 'er werden herhaalde aderlaatingen vereischt, en de bloedzuigers moesten bij het dozijn worden aangelegd. Hierdoor zo wel als door warme, verzachtende en pijnſtillende pappen, laauw-warme baden, verzachtende met *Opium* vermengde klijſteeren door olieägtige Emulſiën en rijklijke inwendige giften van het *Heulſap*, gelukte het mij de ontſteeking te minderen, na verloop van drie dagen de ontlasting der pis, die zeer ſterk gekleurd en ongemeen ſtinkend was, weder te herſtellen; hij hield ſlechts eenen hardnekkigen, jaaren lang duurenden ſlijmägtigen druipert met herhaalde aanvallen eener pijnlijke en moeïelijke waterloozing over. — De ſmerten bij deeze hevige opſtopping der pis, waren in dit geval zo ijsſelijk en de ontſteekings-koorts zo hévig dat de door den Heer *Girtanner* aangepreezene koude voet-baden en pappen geheel ondienſtig zouden zijn geweest. — Het zoude eene groote

te dwaasheid geweest zijn, bij deeze hevige ontſteeking der pis-buis eenen *Cathéter* daarin te willen brengen, en de Heer *Girtanner* heeft met recht daartegen gewaarſchouwd. Hij heeft echter ongelijk, wanneer hij het openen van de blaas door den endeldarm volgens de wijze van *Fleurant* voor zo gemaklijk en niet gevaarlijk houd. Volgens de praktijk van bekwaame Franſche heelmeesteren, welken ik daarover geſprooken heb, fluipt 'er ligtlijk in de kleine wond van den endeldarm eenige drekſtoffe en veröorzaakt ontſteeking, verzweering en eene endeldarm-fistel, of doet de pis door het vetvlies tusſchen de water-blaas en den endeldarm doorzijgen, en brengt aldaar insgelijks ontſteeking, verzweering en fistelen in de bilnaad voord.

De ontſteeking der oogen, die bij eenen druipert plaats heeft, houde ik niet voor enkel medelijdend, en ik blijf bij het geene, dat ik in mijne *Handleiding over de ziekten der oogen* daaromtrend gezegd heb.

De middelen, die ik bij eenen na-druipert van de meeste uitwerking bevonden heb, zijn: 1.) de door *Vogler* aangepreezene inſpuiting, beſtaande uit een drachme *Mijrrhe* en even zo veel *Cachou* in vier oncen *Kalkwater* ontbonden; 2.) het door den Heer Prof. *Althof* tot het inſpuiten aangepreezene mengzel, ſaamengeſteld uit een drachme *Lood-ſuiker* in zes onzen gekookt

kookt water opgelost, en uit twee oncen *Liquam. Mijrrh.* — ik ontbond de Mijrrhe in honing-water — en één once *Tinctur. thebaic.* — In beide mengingen had de *Mijrrhe* het voornaamſte deel aan de uitwerking. 3.) Bij eenen hardnekkigen na-druipert heeft mij eene inſpuiting uit een afkookſel van eene halve once geſtooten *Galnooten*, waarin een half lood *Aluin* en twee grein *witte Vitriöol* ontbonden waren, eenen voortreffelijken dienst gedaan. In andere gevallen was dit middel veel te ſcherp, het verwekte pijnlijke kramptrekkingen in de pisbuis, en moest dus met eens zo veel water verdund worden. — De ontbinding van de *Gom-kino* in *Kalk-water*, die ik nog niet beproefd heb, mag ook wel tot het inſpuiten zeer dienſtig zijn. 4.) Van de inwendige middelen heb ik deels den balſem *Copaivæ* in die hoeveelheid voorgeſchreeven, dat dezelve merklijk op de piswegen werkte, deels heb ik de pillen uit *Olibanum*, *Mijrrhe*, *Maſtik* en *Cachou*, met of zonder bijvoegſel van *Terpentijn* ſaamengeſteld ſomwijlen van eenig nut bevonden. Sommigen lijderen liet ik tegelijk een afkookſel van de *Uva urſi* en van de *Kina* gebruiken. — Bij eenen allen deezen middelen hardnekkiglijk wederſtaanden ſlijmägtigen druipert, die na een gezwel van den balzak met ontſteeking verzeld was agter gebleeven, bevoorderde ik de ſpoedige geneezing daardoor, dat ik aan mijnen lij-

der den raad gaf, zich zo dikwijls als mogelijk, tot vermoeïens toe en tot dat hij rijklijk aan het zweeten geraakte, door de jagt of door eene groote wandeling beweeging te verſchaffen. De grond-oorzaak van hardnekkige ſlijmägtige druiperts is zelden eene verzwakking der ſlijm-klieren alleen, maar dezelven gaan ſomwijlen met eene groote prikkeling gepaard, en worden door eene geringe langduurige ontſteeking van den inwendigen het ſlijm afzonderenden rok der pis-buis geſtadiglijk onderhouden. Menigerlei ſcherpe ſtoffen, die zich in de pisbuis verplaatſen, alsmede de ongemakken der aambeijen hebben 'er dikwerf deel aan, en de geneezing is des te moeïelijker, wanneer zich de lijders niet van het bijſlaapen onthouden, ſchoon hetzelve bij eenen na-druipert, die uit enkele zwakheid der ſlijm-klieren ontſtaat, ſomwijlen van eenig nut zou kunnen zijn.

Druiperts, die niet veneriek waren, die naamlijk zonder eenen onreinen bijſlaap ontſtonden, heb ik dikwerf ontmoet. De daarmede verzelde toevallen, de ontſteeking, het pijnlijk waterloozen, het ſtijf-worden van het mannelijk lid enz. waren ſomwijlen zeer gevoelig, doch nimmer zo hevig als bij eenen venerieken druipert. Geduurende den zomer van het voorledene jaar, bij zeer warm weêr, kwamen eenmaal binnen weinige dagen vijf dergelijke lijders zich bij

bij mij aandienen; allen van dien aart, dat niet de minſte vermoeding eener venerieke beſmetting plaats greep. Dit voorbeeld zoude veelligt de wezenlijkheid van eenen algemeen heerſchenden druipert, welken de Heer GIRTANNER S. 99 in twijffel trekt, kunnen bewijzen. (*)

Eene galachtige ſcherpe ſtof ſcheen bij deeze lieden hiervan de oorzaak te zijn; zij werden door het gebruik van zachte ontlastmiddelen, door het veelvuldig drinken van laauwwarm

(*) *Ook de geringſte toevallen van ziekte kunnen ſomwijlen door eenen algemeen heerſchende invloed van onbekende oorzaaken bij veelen menſchen te gelijk ontſtaan. Aldus ſchreef mij een nabuurige Arts in den voorleden winter het volgende:* „ *Eene zonderlinge opmerking heb ik geduurende deezen Herfſt en winter gemaakt, die ik, indien ik een ieverige* Stolliaan *ware, zekerlijk aan de algemeen heerſchende geſteldheid der ligchaamen zoude toeſchrijven, ſchoon ik zonder zulks te doen, even zo min de redenen daarvan begrijp. Verbeeld u eens, dat ik ten minſten veertig perſoonen, die eene heel goede ſoort van* Vijt *hadden, of veeleer eene geringe ontſteeking met daarop gevolgde verzweering rond om den nagel en aan den top der vingeren behandeld heb. Nog zonderlinger was het, dat zulks meestendeels aan den voorſten vinger geheurde. Gij zult daarover lagchen — het geval is echter met dat al opmerkenswaardig.*"

warm gerſte-water, door Thee van *Lijnzaad* en *Zoethout* enz. en door het dikwijls baden van het mannelijk lid in warme zoete melk binnen weinige dagen geneezen. Bij deezen of geenen van hun hield na het gebruik van deeze middelen de ontlasting toch niet geheel en al op; en alsdan bragt eene inſpuiting van *Opium* en een weinig *loodſuiker* benevens het baden van het mannelijk lid in koud water binnen den tijd van twee dagen de geneezing te wege. Een van hun die over het algemeen zeer geneigd was tot ophoopingen van galſtoffen in de eerſte wegen, werd in den zomer van dit jaar op nieuw door denzelfden druipert aangetast, en door ſoortgelijke middelen wederom geneezen. — Ook bij ſcorbutieke lieden heb ik ſomtijds zulk eene valſche druipert waargenomen, waaraan welligt de ſcherpte der pis, het meeste aandeel had; daar zij door bijna dezelfde middelen van dit geringe ongemak bevrijd werden. In andere gevallen had ik redenen om eene rheumatieke ſcherpte te vermoeden, en ſchreef daarom met eene gewenſchte uitwerking deels *bloem* van *Zwavel* voor, deels een mengzel uit conſerf van *Vlier* met *Arcan. Duplic.* en een weinig *Braak-wijnſteen* beſtaande, als mede het drinken van eenen de uitwaaſeming bevoorderenden Thee. Des te hardnekkiger ſchijnt echter een druipert te zijn die van eene ingewortelde jigtſtof ontſtaat, gelijk

lijk zulks uit het volgende geval zal blijken. Een voornaam koopman van drie en zeventig jaaren en van één ſterk en vierkant ligchaamsgeſtel, die zich nimmer noch in den wijn noch in de min te buiten had gegaan, die altijd zeer gezond, en ſlechts van tijd tot tijd met de jigt behebt was, vatte op zijne reis in het voorjaar van dit jaar eene koude aan de beenen, en haalde zich daardoor eene hévige jigt in dezelve op den hals, verzeld met eenige zwelling en een volkomen onvermoogen van te kunnen ſtaan of gaan. Ontlastmiddelen en zakjes met gedroogde kruiden en *Kampher* bevrijden hem daarvan binnen den tijd van tien dagen. Toen hij kort daarna gebruik maakte van pillen uit *raauw Spiesglas*, *Pokhout*, en extract van *Dulcamara*, benevens een verkoelenden drank van *Kliswortelen* en *Zeepkruid* om de jigtſtof, die nog in het ligchaam aanwézig was, en zich door pijnen in de armen openbaarde, tegentegaan, werd hij eenen druipert gewaar. 'Er ontlastte zich naamlijk uit de pisbuis dan eens een ſlijmige, en dan wederom een etteragtige ſtof, met geringe pijn en ſomwijlen met eene moeïelijke waterloozing. Niettegenſtaande zijne hooge jaaren kreeg hij des nagts nog onwillige zaadloozingen, het welk hij echter zedert veele jaaren niet meer ondervonden had. Door het gebruik van zachte ontlastmiddelen en het baden van het man-

nelijk lid in laauw-warme zoete melk bedaarden, wel is waar, binnen weinige dagen de toevallen der prikkeling, die over het geheel van weinig belang waren, doch de etterachtige en ſmertlooze ontlasting bleef hardnekkiglijk voordduuren, ook nu en dan kwamen 'er nog onwillige zaadloozingen ten voorſchijn. Zijn huis arts zo wel als ik, beproefden beiden daartegen zes maanden lang ménigerlei middelen, naamlijk: tot het inſpuiten eene ontbinding van *Heulſap* en een weinig *Loodſuiker*, een afkookſel van *Kina* met een weinig brandewijn, de door VOGLER en ALTHOFF aangepreezene middelen ter inſpuiting, het afkookſel van *Galnooten* met *aluin* enz.; terwijl tot het inwendige gebruik hem werden toegedient *Kina* met *Zwavel*, bittere en verſterkende middelen, *Copaiva* balſem, pillen van *Cachou*, *Maſtix*, *Mijrrhe*, *Olibanum*, en extract van *Kina*, *Pijrmontsch-water*, het baden der teeldeelen in koud water, ook zulke middelen welken eigenlijk dienden om de jigt tegentegaan, het leggen van den bast van *Guarou* op den arm, en het invrijven van eene zalf in de bilnaad uit het *linimentum Volatile Camphoratum* beſtaande, — wel is waar, met dat gevolg, dat ſomwijlen deeze etter- en ſlijmloozing eene of twee weeken lang zeer gering, doch zo gebreekkig was, dat dezelve altijd wederom des te overvloediger voor den dag kwam. Zijne eetlust

en

en ſpijsverteering bleeven goed, ook waren zijne ligchaams kragten weinig afgenomen, en hij zag 'er taamlijk gezond uit. Van zijne jigtpijnen in de leden, waarover hij voor deezen bij koud en vogtig wêer ménigmaal plagt te klaagen, beſpuurt hij thans, geduurende den druipert, weinig of niet. Nu zal ik hem eene inſpuiting uit de gom van *Kino* voorſchrijven, en hem tevens eenen koffij van *Eikelen* doen drinken, waarmede een zeker hierover geraadpleegde arts een ſoortgelijk hardnekkig geval beweert geneezen te hebben.

Ook heb ik bij een bejaard man, welke met de jigt gekweld was, een pijnlijk gezwel aan den balzak zonder druipert waargenomen, en hem ſpoedig daarvan herſteld door het weener laxeerdrankje en vervolgens door een aftrekſel van de *Arnica*, *Vlierbloemen*, en *Venkelzaad* benevens verzachtende en verdeelende pappen. Deeze man was ſoldaat geweest, en had mogelijk reeds voor heen uit eene andere oorzaak een ſoortgelijk gezwel gehad.

Indien het geval egt is, waarvan de Heer GIRTANNER bladz. 98 melding maakt, alsdan moet de druipert, welke volgens denzelven door het gebruik van uit lood bereide middelen veroorzaakt was, aan eene zekere prikkelende ſtof toegeſchreeven worden, die uit het gezwel van den voet terug gedreeven en op de pis-buis verplaatst werd.

Nog heel verſche Chankers heb ik altijd door aan de binnenſte zijde van de dije een weinig *Kwik*-zalf te laaten invrijven, door het aanwenden van het *aqua Phagadænica* — beſtaande uit twee greinen *geſublimeerde Kwik* en één once *Kalkwater* — en vervolgens, wanneer de zweeren volkomenlijk gezuiverd waren, door uit lood ſaamengeſtelde middelen dikwerf binnen weinige dagen geneezen. Indien echter deeze Chankers reeds eenigzins verouderd, en de zweeren nog zeer onzuiver en diep waren, alsdan liet ik tweemaal 's daags één vierde grein *geſublimeerde Kwik* met een half grein *Heuljap* in water ontbonden gebruiken, verkoelende dranken drinken, en deeze zweeren met het zo even gemelde *aqua Phagadænica* zo lang behandelen, tot de harde rand verdweenen was, eene goede etterſtof zich ontlaſtte, en de plaats zelve niet meer wit maar rood uitzag. Alsdan gebruikte ik tot het opdroogen het *Kalkwater* met *Extractum ſaturni* en brandewijn vermengd, een ſchoon niet volgens ſcheikundige regels ſaamengeſteld, echter des te kragtdaadiger mengzel het welk wegens het nederzinken zo dikwijls als men het gebruikt moet omgeſchud worden. — Ik werd nimmer genoodzaakt andere middelen te verkiezen.

De door den Heer Girtanner aangepreezene geneeswijze der vernaauwing van de voorhuid

huid heb ik met de beste gevolgen aangewend, en bereids binnen weinige dagen — daar de Heer GIRTANNER toch drie of vier weeken daartoe bepaalt — de geneezing daardoor bewerkt. Slechts heb ik mij van geene koude maar laauw-warme pappen uit kruim van wittebrood en eene ontbinding van *loodſuiker* beſtaande, bediend. Tuſchen beiden heeft mij eene pap van *Bilſenkruid* voortreffelijken dienst gedaan.

Dat het inwendige gebruik van den bijtenden *ſublimaat*, bij aldien bijzondere omſtandigheden hetzelve niet afraaden, geenzins die kwaade gevolgen naar zich ſleepe, welken de Heer GIRTANNER daaraan toeſchrijft, zulks weeten de *beoefenende* geneesheeren uit hunne dagelijkſche praktijk. Ik heb denzelven ménigmaal voorgeſchreeven, en die lieden, die hem gebruikt hebben, dagelijks vóór oogen, doch nimmer de minſte nadeelige werking daarvan bemerkt. Ik laat denzelven met ééns zo veel *Heulſap* mengen, en daarvan dagelijks van één half tot drie vierden grein inneemen. De werking van dit middel heb ik dikwerf met verwondering beſchouwd. Op dezelfde wijze ben ik ménigmaal ooggetuige geweest, dat de venerieke zweeren, welken reeds overal de lippen der vrouwelijkheid ingevreeten hadden, enkelijk en alleenlijk door het gebruik van drie greinen *geſublimeerde Kwik* van tijd tot

tijd toegediend, binnen den tijd van vijf dagen geheel geneezen zijn. — In verſcheidene gevallen waarin eene hardnekkige ingewortelde en kwaadaartige venerieke ziekte plaats had, en reeds veele kwikmiddelen zonder merklijk nut waren aangewend, heb ik door het toedienen van den *Mercur. Solubil. Hahnemanni* zeer veel uitgeregt. — Ondertuſſchen heb ik ook venerieke lijders behandeld welken zo aandoenlijk van geſtel waren, dat zij, behalven het maatig gebruik van het lijmagtig middel van PLENCK, geene andere bereidingen uit het kwik verdraagen konden zonder dat zij daarop ſpoedig begonnen te kwijlen, of kolijkpijnen, buikloop, en andere ongemakken ondervonden. Een zeker Heer, die dikwijls door eene venerieke ziekte was aangetast geweest, en juist met Chankers behebt was, welken men eenigzins verwaarloost had, kreeg toen hij tegen eenen hevigen en kouden wind opreed, eene kleine berst aan de onderlip, waaruit langzaamerhand een groot ſponsagtig gezwel groeide, het welk de gedaante van een ſpekgezwel had, en waaruit zich eene ſtinkende etterſtof ontlastte. Zijn gewoone arts beproefde verſcheidene kwikmiddelen daartegen, doch hij kon dezelven volſtrekt niet verdraagen; de Chankers welken hij aan het kopje zijner mannelijkheid had, waren volkomen geneezen, terwijl men toch aan het gezwel van de lip geene

ne verandering kon beſpeuren. Te gelijker tijd waren ook de klieren aan het regter oor opgezwollen. Het lijnig kwik middel van PLENCK in zeer kleine giften gebruikt, benevens een afkookſel van de *Salſaparilwortel* bragten eindelijk de geneezing te wege, zo dat het gezwel aan de lip begon te verminderen, minder etterſtof ontlaste, en eindelijk, zonder eenig overblijffel agter te laaten geheel verdween. Alle uiterlijke kwikmiddelen of andere prikkelende van welk ſoort zij ook waren, kon dit ongemak niet verdraagen, zonder dat zich de pijn verhief, en het gezwel verërgerde. Uit dien hoofde werd hetzelve ſomtijds ſlechts met laauw water afgewaſchen, en met het verdikte ſap van geele wortelen, *Queeappelen*, *Roozenhooning* met of zonder bijvoeging van een weinig *Mijrrhe* verbonden.

Van welke afgrijzelijke gevolgen eene verzuimde en aan zich zelven overgelaaten Venuskwaal zij, daarvan heb ik voor eenige jaaren een voorbeeld gezien. Een boerinnetje uit deeze landſtreek, kreeg in een hoerhuis de venerieke ziekte en werd daaruit weggejaagd. In het ſtads gasthuis kon zij, als eene buitenlandſche, niet worden opgenomen, en in haar eigen dorp, alwaar haare ziekte bekend was, wilde haar niemand binnen 's huis neemen. Ook de — Geestlijke — regeering wilde zich over haar niet ontfermen; zij moest dus onder den blaauwen hemel en

na-

naderhand in een open ſtal blijven liggen, waar zij, wel is waar, door medelijdende lieden met leevensmiddelen verzorgd werd, echter op zulk eene wijze aan het ruuw weêr en zelfs aan den regen bloot geſteld was, dat de kwikmiddelen, die haar een heelmeester gaf, meer na- dan voordeel moesten veroorzaaken. Dit voorval vernomen hebbende droeg ik zorg dat zij in een huis opgenomen en opgepast werd; het was echter reeds veel te laat, dan dat ik haare geneezing voor mogelijk zou hebben kunnen houden; want de uitwendige teeldeelen waren benevens derzelver omtrek tot eene dikke, zwarte vuurige korst geworden, — daarbij kwam eene ongemeene kragtloosheid, de koorts enz. De gemelde vuurige korst, viel na verloop van twee dagen af, en woog boven de drie pond. Alle ſpieren rondom de ſchaamdeelen waren nu ontbloot, en die lijderes ſtond bij dag en nagt de vreeslijkste ſmerten uit, welken ook de rijklijkſte giften van *het Heulſap* niet vermogend waren te ſtillen. De ſtank was ondraaglijk, en juist wegens dit ten uiterſten walglijk voorwerp kon ik de verwoestingen, die in de ſchaamdeelen gebeurd waren, niet naauwkeuriglijk onderzoeken. Gelukkiger wijze maakte de dood na verloop van zes dagen een einde aan al haar lijden.

XII.

XII.

IETS OVER DE VERBORGEN ONTSTEEKINGEN EN LONGTEERING.

De leere van de heimlijke verborgene, gemeenlijk ſleepende ontſteekingen, waarover de Heer REILAND naar de grondſtellingen van STOLL zeer bondiglijk geſchreeven heeft, is voor den beoefenende geneesheer van het uiterſte belang. Want zo men eene ſchoon nog zo geringe ontſteeking der ingewanden niet ontdekt, en niet bij tijds alle maatregelen neemt, om die ontſteeking te verdeelen, en worden zelfs allerlei ſoort van prikkelende en verhittende middelen b. v. Braak- en ontlastmiddelen, de *Kina* enz. voorgeſchreeven, om dat men den toeſtand niet kent: alsdan neemt de ontſteeking toe, en eene inwendige verzweering, uitteerende koorts en de dood zijn daarvan de onvermijdelijke gevolgen. Men moet het derhalven den grooten STOLL dank weeten, dat hij den artſen aanbeval om toch inzonderheid op den aart van deeze gewigtige ziekte allen aandacht te vestigen, offchoon zijne leerlingen en *hij* zelf zich in dit ſtuk menigmaal hebben te buiten gegaan, en al te rijklijk met hun ader laaten en hunne verkoelende geneeswijze geweest

zijn

zijn, ſomwijlen ook wel uit eene overdreevene voorzichtigheid; eene ontſteeking veronderſteld hebben waar in het geheel geene aanwézig was.

Het is van het uiterſte belang in de borſtziekten deeze verborgene en ſleepende ontſteeking wel te kennen. Bijna al het geene, dat wij bij de meeſte longreeringen kunnen uitvoeren, berust op deeze kennis. Is 'er eenmaal eene verzweering in de long ontſtaan, alsdan is het ſlechts zelden mogelijk den lijder te herſtellen. Doch zo lang als 'er niet dan eene ontſteeking in de long plaats grijpt, is de arts ten minſten dikwerf in ſtaat, derzelver overgang tot eene verzweering te verhoeden, en dus eene longteering voortekomen. En ik kan beweeren; op deeze wijze verhoed te hebben, dat niet eene langduurige zinking met ontſteeking verzeld die in den winter voorviel tot eene longteering ontaartte, door herhaalde kleine of naar de omſtandigheden ook rijklijke aderlaatingen, door het ſtipelijk in acht neemen van eenen verkoelenden leefregel, door het gebruik van laauwwarme lijmige en verzachtende dranken, door een afkookſel van *Althæa*-wortel met *Salpeter* enz. Het bloedſpuwen gaat veeltijds in de meeſte gevallen met deeze verborgene en ſleepende ontſteeking in de long verzeld, die onfeilbaar eene longteering ten gevolge hebben, indien men ſaamentrekkende middelen, het

het koude water enz. aanwend, welke daarentegen in verſcheidene gevallen door een naauwkeurig gebruik van verkoelende middelen kan worden verhoed. — Onderuſſchen vindt men in de werken van STOLL de duidelijkſte voorbeelden hoe veel 'er aan gelegen zij om bijzonderlijk in heete koortſen te ontdekken, of 'er zulk eene verborgene ontſteeking plaats hebbe. Voor eenige jaaren kwam ik in den winter in een dorp, alwaar de doodlijkſte pokken heerschte. Dezelven liepen over het geheele ligchaam bijna allen in een, de etterſtof was dun en ſcherp, op verſcheidene plaatſen waren dezelven in het geheel met geene etterſtof gevuld en beſtonden in groote ledige blaazen. — *Variolæ Siliquoſæ.* — Geduurende den tijd dat de ettering volbragt was en de pokken opdroogden ontſtond 'er een verzwakkende en wateragtige buikloop, de lijders haalden benaauwd adem, de borst begon te reutelen, en weinige kinderen behielden daarbij het leeven. De arts, welke de pokken bij de meeste van deeze kinderen behandelde, had verkeerdelijk begreepen dat dezelven van eenen rotagtigen aart waren, en daarom aan allen een groote hoeveelheid *Kampher*, *Kina*, en *Slangewortel* voorgeſchreeven, echter met deeze middelen geen een van hun herſteld. Ik begon welras bij een naauwkeurig onderzoek van verſcheide lijderen te begrijpen dat de ziekte bijna overal van eenen ontſteekingagtigen

tigen aart was; vooral waren 'er in het tijdſtip dat de pokken begonnen optedroogen toevallen van eene aanmerklijke ontſteeking der long aanwézig — ſteekende pijnen in de zijde, moeïelijke ademhaaling, eene merklijk volle en harde pols, en na het diep adem haalen eene daarop volgende geweldige hoest enz. Ik ſchreef derhalven aan allen, die mijne hulp begeerden, verzachtende pappen voor, om op de borst te leggen, het gebruik van laauw-warme verzachtende dranken met *Salpeter*; — aderlaatingen heb ik niet noodzaaklijk geoordeelt; — en ik had het genoegen door deeze geneeswijze bijna allen in het leeven te behouden.

Onfeilbaare kentekenen van eene verborgene, werklijk reeds gevormde, of ten minſten beginnende long-ontſteeking zijn de volgende: 1) Wanneer bij het zwaar inademen en het ophouden des adems altijd hoest ontſtaat, zonder dat 'er tekenen voor handen zijn van eene plaats hebbende zinking op de luchtpijp of in de long zelve; — een wezerlijk en aan deeze ziekte eigen kenteken. 2.) Een plaatſelijke pijn in de eene of andere zijde van de borst, welke door het zwaar inademen of door het hoesten zich verheft. 3.) Indien zich op het bloed het welk om eene proef te neemen afgelaaten is eene ontſteekings-korst vormt. 4.) Eene ſnelle en eenigzins harde en volle pols. 5.) Het opgeeven van bloed met het hoesten, het welk

ech-

echter niet altijd plaats heeft. — Er zijn nog verſcheidene andere kentekenen, doch welken hier ter plaatſe allen te ontwikkelen buiten mijn beſtek is.

De aanhangeren van STOLL hebben intusſchen ongelijk, wanneer zij beweeren, dat men altijd de longteering door eene tijdige ontdekking en wegneeming der verborgene ontſteeking kon verhoeden, en wanneer zij dien arts veroordeelen, die ſoms eenen zijner lijderen onder zijne behandeling teeringagtig laat worden. In de volgende gevallen is het naar mijne ondervinding geenzins mogelijk, ook door het tijdigſte gebruik van alle bedenkelijke verkoelende middelen eene ſleepende ontſteeking te kunnen verdeelen.

1.) Bij eene longteering die uit beſmetting haaren oorſprong heeft. Geheel ontwijffelbaare voorbeelden zijn mij nog in dit jaar voorgekomen, waar een getrouwd man die met eene longteering behebt was zijne vrouw beſmette, als mede een teeringagtige broeder, die aan zijne zuster, welke uit tedere zorgvuldigheid zijn bed niet wilde verlaaten de beſmetting medegedeeld had. Niet dan door de allernaauwſte verkeering kan deeze beſmetting geſchieden, door het ſlaapen bij den lijder in een en hetzelfde bed, door een langduurend verblijf in de kamer des lijders, vooral wanneer men verzuimt dezelve zuiver te houden, dikwerf te laaten

luchten, en geene zorg draagt dat de eigenaartig ſtinkende etter welke de lijder opgeeft, bij tijds weggedaan word. De walgagtige uit den uitgeworpen etter opklimmende, en de door den lijder uitgeademde waasſem is in ſtaat, om, zo dra iemand die gezond is denzelven in menigte inademt, door zijne ſcherpe en veelligt eigenaartiglijk op de longen werkende — binnen welken hij gevormd word — ſchadelijke hoedanigheid, eene ſleepende en verborgene ontſteeking in de long van deezen lijder, en eene daaruit voordvloeïende verzweering te veroorzaaken, en op deeze wijze de longteering voordteplanten. Dit kan des te gemaklijker gebeuren, wanneer reeds in de longen van die geene welke beſmet word, knobbels, of bereids eenige neiging tot ophooping van bloed, verzweering en eene longteering voorhanden zijn. — Vruchtloos heb ik alle mogelijke moeite aangewend, om in zulke gevallen deeze verborgene ontſteeking door herhaalde aderlaatingen, door het in acht neemen van eenen ſtrengen leefregel, door het gebruik van verzachtende en verkoelende middelen, en bij vervolg ook door het leggen van ſpaanſche vliegen enz. te verdeelen. De plaatſelijke pijn in de borst en het hoesten duurden aanhoudend voord, en 'er werd al te ſpoediglijk door hetzelve etterſtoffen ontlast. Veel eerder had ik al het bloed kunnen aftappen dan dat

ik

ik in ſtaat zoude geweest zijn, zulks te verhinderen.

2.) Bij eene longteering door zekere bezwaarlijk te bedwingene ſcherpe ſtoffen, die zich op de long geplaatst hebben veroorzaakt. Aldus is inzonderheid de ſcherpe jigtſtof, wanneer dezelve zich op de long vast gezet, en aldaar eene langduurige ontſteeking verwekt heeft, ten uiterſten hardnekkig. Meerdere mij voorgekomene gevallen hebben mij aangetoond, dat de kundige QUARIN — *Animadvers-pract.* p. 74 — volkomen gelijk heeft, wanneer hij beweert dat eene longteering door de jigt ontſtaan bijna ongeneeslijk zij. Op deeze wijze heb ik nog onlangs een meisje van 13 jaaren aan eene longteering zien ſterven, die bereids zedert zes jaaren door eene overgeërfde en ongeneesbaare jigt geplaagd werd. De ſcherpe jigtſtof verplaatſte zich eindelijk op de long, en veroorzaakte aldaar een aanhoudende, tot weinige weeken vóór haaren dood zeer lastigen en droogen hoest, benevens plaatſelijke pijnen in de borst; reeds zedert langen tijd was dit meisje bleek en vermagerd geworden. Zij had eene zeer volle harde, en tevens ook ſnelle pols. Rijklijke en herhaalde aderlaatingen hielpen niet met al, en verzwakten niet eenmaal de pols. — Over het geheel is het zeer gemaklijk te begrijpen, dat, waar zich eene prikkelende ſcherpe ſtof op de long vastgezet heeft,

die noch door eigenaartige middelen — gelijk b. v. de venerieke ziekte door het kwik — kan vernietigd, noch door blaartrekkende middelen afgeleid worden, alle geneesmiddelen als dan tegen deeze door die ſcherpe ſtof veroorzaakte verborgene ontſteekingen vruchtloos aangewend worden, en dat men dus eerder den lijder al het bloed tot de dood toe zoude kunnen aftappen dan deeze ontſteeking wegteneemen.

3.) Ook bij eene overgeërfde longteering helpen alle verkoelende middelen, ofſchoon in tijds aangewend, dikwijls niets. Een en andermaal is het mij gelukt, zodanige lieden, zo ras als er bloedſpuwingen of andere kentekenen eener verborgene ontſteeking der long plaats hadden, door een tijdig en ſtipt gebruik van verkoelende middelen te herſtellen. In verſcheidene andere gevallen zoude zulks ook veelligt dezelfde gelukkige uitwerking gehad hebben, indien de lijders veel geduld en eene genoegzaame zelfsverloochening bezeten hadden, om aanhoudenlijk eene ſobere en tegen de ontſteeking ingerigte leefwijze in acht te neemen, die zo volſtrekt noodzaaklijk is om deeze door overërving ontſtaane longteering niet te doen uitbersten. Nogthans heb ik ook lijders behandeld, welken reeds in het begin toen zich deeze overgeërfde longteering begon te ontwikkelen met alle mogelijke naauwgezet-

zetheid van mijne voorſchriften gebruik maakten, zonder dat de verzweering in de long daardoor kon verhoed worden. Deeze aangeboorene erflijke geſteldheid der long, waardoor dezelve eene overhelling tot langduurige ontſteeking en verzweering bekomt, en die zich eerst op eenen zekeren leeftijd begint te openbaaren, heeft dikwijls zulke diepe wortelen geſchooten, dat geene kunst vermogend is dezelve genoegzaam tegen te gaan. Gemeenlijk worden in de ligchaamen van die geenen, die eene longteering overgeërft hebben — dikwijls uit eene ſcrofuleuſe ſtof reeds van hunne jeugd af aan ontſtaan, — knobbels in de long voordgeteeld, welken bij hunnen manbaaren ouderdom in ontſteeking en verzweering overgaan. Het opgeeven van bloed, dat gemeenlijk bij de ontſteeking der knobbels in de long plaats heeft, is — in menigvuldige gevallen — veelligt waar deeze knobbels in zo groote menigte voorhanden zijn, dat het bloed in de vaten der long geene genoegzaame plaats overblijft, weshalven hetzelze zich zodanig ophoopt, dat een der voornaamſte vaten begint te barsten — onmaatiglijk ſterk, en heeft eene bloedſtorting ten gevolge welke de krachten uitput en het leeven ſpoediglijk aan veel gevaar bloot ſtelt. Deeze gevallen zijn altijd de kwaadaartigſten, in welken 'er bijna geene hoop is eene volkomene uitbersting der longteering te verhoeden; want

wil men deeze bloeding met geweld zoeken te bedaaren en te ſtillen door koud water, mineraale zuuren en andere ſaamentrekkende middelen, als dan begunſtigt en vermeerderd men daardoor de ophooping van bloed en ontſteeking in de long, en daar volgt wel ras zekerlijk deels eene verzweering deels eene nieuwe bloedſtorting op; doch wendt men daarentegen zodanige middelen aan, welken de ontſteeking kunnen tegengaan, die verzachtende en bedaarende zijn, en door derzelver kracht den toevloed van bloed van de long afleiden kunnen, als dan ſlaat men, wel is waar, eenen veel veiligeren weg in, men verhoedt gemeenlijk op nieuw eene hevige bloedſtorting en ſtuit de toenemende ontſteeking, het is echter evenwel bijna nimmer mogelijk eene verzweering in de long te beletten, waarin reeds zulke voornaame plaatſelijke gebreeken aanwézig zijn, daar haar maakzel buiten dat zo teer en ſponsagtig is, en dezelve door het adem haalen onophoudenlijk in beweeging word gehouden.

Deeze gevallen zijn het omtrend, waarin eene tegen de ontſteeking ingerigte geneeswijze niet vermogend is de longteering te verhoeden; evenwel brengt dezelve nog altijd veel nut te wege in ſleepende long-ziekten. Zelfs indien 'er reeds wezenlijk eene verzweering in de long plaats heeft en daaruit eene volmaakte longteering ontſtaan is, alsdan verſchaft eene verkoelende ge-

geneeswijze, gelijk dezelve door STOLL met recht aangepreezen is nog dikwerf eenige hulp, en dient ten minſten om de toevallen te bedaaren en het leeven te verlengen. Deeze geneeswijze heeft inzonderheid alsdan plaats, wanneer 'er kentekenen aanwézig zijn van eene op nieuw toeneemende ontſteeking in de long en de krachten nog niet te ſterk uitgeput zijn; ménigmaal kan men daardoor de ontſteeking van eenen nieuwen knobbel in de long verdeelen of althans verminderen, waardoor de verzweering vertraagd en aldus eene algemeene vernietiging der longen eenigzins geſtuit word. Ook zijn de toevallen der longteering, welken door eene nieuwe ontſteeking verergeren, als het hoesten, benaauwdheid op de borst, en het vast zitten der ſluimen enz. dikwijls zo bezwaarende, dat men niet nalaaten kan eene geringe hoeveelheid van bloed aftelaaten. — Inzonderheid kan men aan bejaarde teeringagtige lieden, bij welken de ontſteeking en verzweering geene zo ſnelle en onwederſtaanbaare voordgangen maakt als bij jonge lieden, door deeze verkoelende geneeswijze dikwerf veel verligting verſchaffen, en dezelven daardoor nog verſcheidene jaaren in het leeven behouden. Ik heb dergelijke gevallen bijgewoond, waarin ik binnen den tijd van twee jaaren veertig tot vijftig kleine aderlaatingen deed onderneemen, waardoor het leeven zo lang behouden werd. De lijders gevoelden het

altoos van zelven, wanneer zij wederom eene kleine laating van nooden hadden, en verlangden daar altijd ſterk na; hun bloed was altoos ontſtoken. Wanneer de pols en de krachten geene aderlaatingen gedoogen, alsdan kan men ten minſten door verkoelende middelen en door eenen daarmede overeenſtemmenden leefregel de ontſteeking verminderen — vooral is de *Salpeter* dagelijks tot een drachme in een afkookſel van *Althæa-wortel* en *Zoethout* toegediend het geſchikſte middel.

Met dat al is de verkoelende geneeswijze bij eene volkomen uitgeborſtene longteering niet dan een droevig hulpmiddel. Gemeenlijk ontdekt men, dat het afgelaaten bloed bij het aanhouden van die ziekte voor het grootſte gedeelte uit water beſtaat, — dat naamlijk ſlechts een kleine, doch met eene dikke ontſtookene korst bedekte bloedkoek in veel water zwemt; ten bewijze, dat 'er eigenlijk een gebrek aan rood bloed plaats heeft, wiens zelfſtandigheid door de verzweering in de long geduuriglijk verteerd word. Deeze lijders worden daarom eigenlijk nog meer verzwakt door deeze ontlasting van bloed, ſchoon het toeneemen der ontſteeking en verzweering in de long menigmaal daardoor vertraagd word. — Het is boven dien voor zulke lijders gewoonlijk ten uiterſten lastig deezen verkoelenden leefregel zo ſtiptelijk in acht te neemen, te meer daar men inzonder-

derheid bij jonge teeringagtige lieden eene bijna onverzaadelijke begeerte beſpeurt, naar de krachtigſte ſpijzen, en in het bijzonder naar vleesch, ook naar bier en wijn, na welker gebruik toch altijd de toevallen op de borst erger worden. Al wat men derhalven bij zodanige lijders doen kan, beſtaat hierin dat men die ſoorten van ſpijzen uitkieze, welken voedzaam zijn, den eetlust bedaaren, en nogthans zo min als mogelijk verhitten, b. v. roggenbrij, aardappelen, beſchuit, ſago, ſaleb, over het geheel meelſpijzen, het nat en het vleesch van jonge hoenderen, melk en melkſpijzen indien niet ſomtijds bekende omſtandigheden derzelver gebruik afraaden, geele wortelen, bloemkool, en over het geheel alle groentens die gemaklijk te verteeren zijn, rijpe fruit raauw of geſtoofd gebruikt enz. Bij ettergezwellen, welken zich uitwendiglijk aan het ligchaam openbaaren is het, om eene goede etterſtof te verkrijgen ménigmaal noodzaaklijk den daardoor verzwakten lijder door krachtige vleeschſpijzen door wijn en *Kina* enz. te voeden en te verſterken. Men zou deeze ondervinding in allen gevallen op de ettergezwellen in de long kunnen toepaſſen en daaruit beſluiten, dat men in veele gevallen der longteering met nut eene voedzaame verhittende en verſterkende geneeswijze kon in het werk ſtellen. Doch zulks heeft volgens de ondervinding ſlechts in zeer weinige gevallen plaats,

waarvan de grondoorzaak uit de bijzondere geſteldheid van het lijdend deel, naamlijk van de long zelve te ontdekken is. De werking van dit ingewand is zo gewigtig en deszelfs maakzel te gelijk zo teer, dat iedere toeneeming der ontſteeking in het zelve de nadeeligſte toevallen verwekt, — en iedere vermeerdering der verettering, ſchoon de ſtof van de beste hoedanigheid ware, is in ſtaat om in plaats van de geneezing te bevoorderen in verre de meeste gevallen den dood te verhaasten.

Zoude men ook tegen verborgene ontſteekingen in de borst van ſpaanſche vliegen pleisters durven gebruik maaken? STOLL raad zulks volſtrektlijk af bij iedere waare niet rheumatieke ontſteeking, echter alleenlijk uit eene verkeerde beſpiegeling, dewijl hij de leere der tegenwerking niet kende, en alleenlijk het oog had op de prikkelende kracht der ſpaanſche vliegen waarvan eenige deeltjes in de vogten opgenomen de ontſteeking zoude vermeerderen. Men moet zekerlijk alsdan eerst van ſpaanſche vliegen pleisters gebruik maaken, wanneer de ontſteeking door aderlaatingen en andere gepaste middelen bereids zodanig verminderd is, dat men van de prikkeling der blaartrekkende middelen, die zich over het geheele ligchaam verſpreid, niets meer te vreezen heeft. Alsdan doen dezelven ook in eene waare eenvoudige doch geenzins rheumatieke ontſteeking, wanneer de-

dezelve hardnekkig is, den uitmuntendſten dienst, het welk zij volgens de ondervinding uit hoofde van haare tegenprikkeling bewerken. Wanneer ergens eene ſcherpe ſtof b. v. rheumatieke, jigt, of ſchurftagtige enz. zich in de longen ophoud, en daardoor aan de ontſteeking voedzel verſchaft, als dan kunnen ſpaanſche vliegen pleisters; zo ook fontanellen en over het geheel alle blaartrekkende middelen ook nog om deeze ſcherpe ſtof afteleiden met vrucht worden aangewend.

Die longteering welke ligtlijk uit de mazelen ontſtaan kan, en waarvan ik vóór twee jaaren verſcheidene voorbeelden gezien heb, is bijna altijd ongeneeslijk, dewijl de nog overgebleevene ſcherpe ſtof der mazelen na dat men die ziekte reeds te boven gekomen is niet kan vernietigd worden. De verkoelende geneeswijze rigt in dit geval zelden meer uit dan een bedaarend middel. Ik heb echter het geluk gehad de longteering waardoor alle mijne lijders na dat zij de mazelen te boven waren bedreigd werden, door het aanwenden van ſpaanſche vliegen pleisters te *verhoeden*. Zo ras als naamlijk, gelijk dikwerf geſchiede, de mazelen voor een gedeelte naar binnen geſlaagen waren, en de toevallen op de borst daardoor vermeerderden, liet ik een ſpaanſche vliegen pleister van genoegzaame groote in den nek, of tusſchen de ſchouderbladen of op beide armen leggen, waar

bij

bij ik te gelijk niet verzuimde de noodige verkoelende middelen aantewenden en voor de eerſte wegen zorg te draagen. Na dat de mazelen voor bij waren hield ik dezelven zo lang door de *Baſilicum*-zalf open, tot dat alle toevallen op de borst verdweenen waren, — en bewerkte op deeze wijze eene krachtdaadige afleiding deezer ſcherpe ſtof der mazelen van de long, waar dezelve zich anders zo gaarne pleegt te plaatſen en vast te zetten.

Ik heb in een ander werk (*) melding gemaakt, dat die geenen welken door de kinderpokjes ſterk getékend zijn, zeldzaam eene longteering krijgen. Deeze opmerking lijd een groote uitzondering, daar ik b. v. in deeze landſtreek een huisgezin ken, wiens-mede-leden — broeders en zusters en broeders en zusters kinderen bijna allen zeer pokdalig zijn, en evenwel in het best van hunne leeftijd aan eene overgeërfde en onwederſtaanbaare longteering overleden.

Zwak-

(*) Commentar de vitio ſcrofuloſo T. 1 § 42 — *Deeze mijne verhandeling van de ſcrofuleuſe ziekten, is van iemand zonder mijn weeten zeer gebrekkiglijk in het Hoogduitsch vertaald, aan welke vertaaling ik hier mede verklaare, niet het minſte aandeel te hebben, dewijl men in de* Allgem. Lit. zeitung *vermoedde, dat ze van mij zelven voorkwam.*

Zwaklijke vrouwen, bij welken de verlosſingen ſpoediglijk op elkanderen volgen en zelfs zoogen, verliezen hunne krachten, vermageren, en worden, offchoon zij genoegzaamen toevloed van zog naar de borsten hebben, door eenen droogen hoest aangetast, bekomen plaatſelijke pijnen in de borst, ſleepende koortſen, en teeren uit, indien men haar niet bij tijds te hulp komt. Hier zoude het verkeerd gehandeld zijn eene verkoelende geneeswijze te willen aanwenden; ik ben in tegendeel veelmeer in ſtaat geweest om zulke lieden ſpoedig te geneezen door het gebruik van eene rijklijke hoeveelheid van *Kina*, ſomwijlen met bittere middelen, *Staal* en *Mijrrhe* vermengd, en door eene voedzaame leefregel, terwijl zij zich van het zoogen onthielden.

Ook gaan gewoonlijk met eene zogenaamde ſlijmteering — zonder thans van andere ſoorten gewag te maaken, — hoewel eerst in den verderen loop der ziekte toevallen met ontſteeking verzeld, welken eenige oplettendheid vereisſchen. Ik heb waargenomen dat eene vrouw, welke zedert veele jaaren aan ſcheurbuik, verzwakking, kramptrekkingen en eene hardnekkige witte vloed onderhevig was, aan eene bijzondere ſoort van ſlijmteering kwam te ſterven. Alle ſappen naamlijk veranderden in ſlijm; door de witte vloed ontlastte zij verbaazend veel ſlijm; zo ook door den ſtoelgang en de water-

loos

loozing, waarmede twee maanden voor haaren dood behalven eene ſleepende koorts een hoest verzeld was met eene ongelooflijke menigvuldige ontlasting van ſlijm; in de maag hoopte zich ſlijm op, welke zich van zelve door braaking ontlastte; zij ſpuuwde ſlijm uit, en raakte eene menigte door de neus kwijt. Weinige weeken voor haaren dood openbaarden zich toevallen van ontſteeking in de borst, welke wel ras bij het hoesten eene ontlasting van waare etterſtof ten gevolge had.

XIII.

MENGELWERK VAN WAARNEEMINGEN.

In den eerſten druk van MURRAIJ *apparat. Medic.* vol. I. p. 446, vind men eenige waarneemingen opgetekend aangaande het zaad van *Bilzenkruid* — Hijosciamus niger — het welk in eens tot twee drachmen, ja zelfs ſlechts tot vijf en twintig greinen gebruikt, de gevaarlijkſte toevallen zoude veroorzaakt hebben. Doch ik kan uit eigen ondervinding verzekeren dat dit zaad, ten minſten de uit hetzelve bereide Emulſie in eene ongelijke grootere gifte toegediend, van geene nadeelige uitwerking geweest is, maar veel meer eene heilzaame be-

daa-

daaring heeft te wege gebragt. Een Arts, welke een verkeerd denkbeeld had opgevat, als of het zaad van *Bilſenkruid* even zo min iets van de bedwelmende kracht van het kruid zelve bezat, als het zaad van ſlaapbollen die rust verwekkende eigenſchap welke men in het ſap der ſlaapbollen zelve aantreft, ſchreef verſcheidene dagen agter elkanderen dagelijks eene Emulſie van dit zaad voor, welke uit zes drachmen tot eene geheele once toe met water bereid en doorgezeeft werd — en tot mijne grootſte verwondering werden daardoor behalven eenige bedwelming in het hoofd, en eene zekere onaangenaame ſmaak in den mond, geene nadeelige toevallen veroorzaakt. Dit zaad was geenzins oud en verlegen, maar het zelve was verſch bij één verzameld. De meesten bedwelmende krachten van dit zaad, ſchijnen in deszelfs bast, en niet in het merg gelegen te zijn, en door het opkooken in het water, tot eene Emulſie ſlechts gedeeltelijk uitgetrokken te worden: welk een groot onderſcheid zou men deswegen in de uitwerking ondervinden, wanneer zulk eene ménigte zaad van *Bilzenkruid*, zo als het is, en te vooren een weinig gekneusd ingenòmen werd. — Genoeg dat eene Emulſie uit dit zaad bereid een uitmuntend pijnſtillend, en bedaarend middel is, zonder den gewoonen ſtoelgang te verhinderen, en dat hetzelve menigvuldiger, dan tot hiertoe geſchied is, diende aangewend te worden. Ik

ben

ben reeds genoegzaam overtuigd van deszelfs uitwerkzelen, wanneer men aan volwasfenen dagelijks eene Emulfie toedient uit één tot twee drachmen beftaande, die men ook bij een Emulfie uit *Amandelen* of zaad van *Slaapbollen* bereid voegen; en allengskens vermeerderen kan. Eene zodanige Emulfie verdient klaarblijklijk den voorrang boven het extract van *Bilfenkruid*, dewijl daarin de krachten van dit middel, door de uitwerking van het vuur noch verminderd noch veranderd zijn.

II.

Van de werking der uiterlijk aangewende *Teer* — Pix liquida — bij den daauw-worm der jonge kinderen zijn mij veele voorbeelden bekend. De Teer werd een en andermaal op alle door den daauw-worm aangedaane plaatfen des aangezichts geftreeken, en aldus droogde en genas die uitflag binnen korten tijd zonder eenige kwaade gevolgen. Aan fommigen van deeze kinderen werd vooraf en tusfchen beiden een zacht ontlastmiddel voorgefchreeven, terwijl bij anderen geene inwendige middelen aangewend werden, en het was evenwel bij beiden van hetzelfde gevolg. — Ik heb nog geene gelegenheid gehad, van dit middel gebruik te maaken, en heb met een mengzel beftaande uit tinctuur van *Rhabarber* van *gebladerde Wijnfteen*

ſteen aarde, *Venkelwater* en ſijroop van *Manna* den daauw-worm bij jonge kinderen, die echter alhier niet menigvuldig waargenomen word, ſpoedïglijk geneezen; eene geneeswijze, welke ook op de ondervinding van KAMPF gegrond is. Indien echter deeze middelen op den daauw-worm niets vermogten, maar in tegendeel hardnekkig voordduurde, zeer gevaarlijk en moeïelijk te bedwinge ware, als dan zoude ik geene zwarigheid maaken om de Teer, van wiens gewenschte uitwerking ik door zo veele waarneemingen overtuigd ben, uitwendiglijk te gebruiken, ik zou echter te gelijk door inwendige middelen, den ſtoelgang en de waterloozing rijklijk trachten te onderhouden.

Eertijds heb ik de *Viola tricolor* volgens het voorſchrift van STRACK met de beste gevolgen in den daauw-worm die te *Dortmond* plaats had, gebruikt. Te *Stolberg* en daaromſtreeks groeit deeze *Viola tricolor* — ik meen die ſoort niet welke *Viola tricolor arvenſis* genaamd word — op de weiden bij ménigte in het wild; derzelver bloem heeft echter in het gemeen eene geheel geele kleur zonder met blaauw doormengd te zijn, — men treft ſlechts enkele planten aan, welker bloem uit drie kleuren, te weeten uit tweederlei geel en blaauw beſtaat. Nogthans is dezelve volgens alle kenmerken der kruidkunde, de egte *Viola tricolor*, waaromtrend men geruſtelijk op mij vertrouwen kan, daar de kruidkun-

de eertijds mijne gelieſdſte ſtudie was. Veelligt heeft deeze enkel geele kleur haaren oorſprong uit den grond waarop de kalmei groeit. Deeze plant nu welke bij ons in het wild wascht, heeft men bij veelvuldige proeven in den daauwworm der jonge kinderen genomen doch zonder eenige uitwerking bevonden. Men heeft die planten, die met blaauw doormengde bloemen droegen, uitgezocht, dezelven in de tuinen, aangekweekt, en ze nogthans even zo krachtloos bevonden. Ik kan hieruit geen ander beſluit opmaaken, dan dat of de plant welke hier te lande groeit niet dat vermogen bezit, of dat de daauwworm in deeze landſtreek, alwaar de ophooping van ſlijm, ſcherpe ſtoffen en de geneigdheid tot huid uitſlag zo algemeen aangetroffen worden, door de zachte pisdrijvende kragt van dit kruid niet zo gemaklijk te geneezen is, dan wel op verſcheidene andere plaatſen.

III.

Toen in het voorgaande jaar in de maand Junij het wêer, dat eenige weeken koud geweest was, onverhoeds in eene drukkende hitte veranderde, bemerkte ik: 1.) Zeer veele ziekten, en wel inzonderheid ontſteekingen in de borst, als mede eene vermenging van koortsagtige ziekten, die van te vooren zonder ontſteeking waren, en nu met dezelve gepaard gin-

gingen. 2) Bij verſcheidene vrouwen, welken anders gezond waren, buiten den tijd van haare maandelijkſche zuivering, onmaatige bloedſtortingen uit de baarmoeder, welken ik door verkoelende ontlastmiddelen — te meer om dat 'er tekenen van plaats hebbende galſtoffen voor handen waren, — en vervolgens door een afkookſel van *Kina* met *geest* van *Vitriool*, benevens het inwendig aanleggen van koude doeken zo lang deeze bloedſtorting aanhield, geneezen heb; 3) Bij verſcheidene lieden, onder anderen bij de arbeiders op het veld, eene zo onmaatige neusbloeding, dat zij bijna gevaar liepen van hun leeven te verliezen. Bij een van hun kwam ik juist toen deeze neusbloeding nog aanhield, en wendde tot bedaaring van dezelve, koude doeken aan in azijn nat gemaakt, en op het geheele hoofd gelegd, liet vervolgens azijn alsmede eene geſatureerde ontbinding van *Aluin* met brandewijn vermengd in de neus inſpuiten en opſnuiven, belaſtte voords plukzel met eene oplosſing van *witte Vitriool* bevogtigd diep in den neus in te brengen, benevens een laauwwarm voetbad, klijſteeren, als ook het ligchaam overeind te houden, dan alles was vruchtloos. Toen viel ik op de gedachten, om langwerpige ſtukjes *Zwam*, in een ſaamentrekkend vogt nat gemaakt, diep in de neusgaten te ſteeken, en oogenbliklijk werd die bloeding geſtremd. Meermaalen heb ik naderhand eene geweldige

neusbloeding door een foortgelijk ſtukje zwam, ſlechts met azijn bevogtigd, daadlijk doen bedaaren. De zwam rekt zich binnen den neus uit, drukt denzelven overal op eene gelijke wijze, en ſluit aldus de bloedende plaatſen toe, het welk het plukzel van linnen of wieken op verre na niet vermogend zijn te bewerken. Daar ik deeze geringe kunstbewerking in veele Heel- en Geneeskundige boeken, welken ik daarover nagezien heb, niet onder de middelen tot ſtelping der neusbloeding aangetekend gevonden heb, heeft het mij niet als overtollig toegeſcheenen van zulk eene kleinigheid hier ter plaatſe gewag te maaken.

IV.

Een bekwaame nabuurige Arts heeft mij verzekerd, dat het hem meer dan eenmaal gelukt is den lintworm door de volgende geneeswijze geheel en al aftedrijven. Eerst gebruikt men doorgaans eenige dagen een afkookſel van *Zeverzaad*, *Valeriaanwortel* en *Spigelia*, enz. met poeder van *Jalappe*, *Ammoniak-zout*, *Arcanum duplicatum*, en honing van *Zee-ajuin* vermengd in eene zodanige gifte, dat men daarvan dagelijks eene zachte ontlasting heeft. Door dit middel word het taaie ſlijm opgelost en ontlast welke zich in het gedarmte heeft verzameld, en de werking der overige middelen tegen den lint-

lint-worm zou kunnen verhinderen. Ook worden daardoor altijd enkele leden of ook lange ſtukken van den lint-worm afgedreeven, en hetzelve is derhalven één der beste middelen om het aanwezen van eenen lint-worm te ontdekken. — Vervolgens neemt men alle twee uuren twee lepels vol van eene ſmeerige olie — juist niet het *oleum Ricini*, maar die van *Raapzaad*, *Lijnolie*, of ook wel eene andere, — en men vaart daar mede twee of drie dagen voord, terwijl men geene andere ſpijzen gebruikt dan vette ſoep zonder brood. Deeze olie ſtáat bereids op zich zelven den lint-wórm tegen, en brengt vooral hier omtrend dit voordeel te wege, dat zij het gedarmte overal ſlibberig maakt, zo dat de lint-worm zich aan hetzelve niet kan vast zuigen en aanhegten. Eindelijk gebruikt men des morgens vroeg een ſterk ontlastmiddel, b. v. een drachme poeder van *Jalappe* benevens eene once *ſal Sedlizens.*, op eenmaal ingenomen, waardoor als dan de lintworm als in kluwen gewonden, geheel en al afgedreeven word. — De wortel van *Varen* is bij deeze geneeswijze ten eenemaale overtollig.

V.

Eene dienstmaagd kreeg een gezwel aan de knie, of een zogenaamde ſponsagtige uitwas

der gewrigten, opſtopping der maandelijkſche zuiveringen, verkoudheid; en het al te veelvuldige knielen in de kerk ſcheenen daar van de oorzaaken te zijn. Ontlast- en de maandelijkſche zuiveringen bevoorderende middelen; uitwendiglijk een pleister uit de gom-*Ammoniak* in azijn ontbonden, eene *Campher* zalf, en een pap van geſtampte bakſteen en loodwit in azijn ontbonden enz. werden eenige weeken lang zonder eenig nut aangewend. Het gezwel nam in grootte toe, werd pijnlijk, ontſtoken, en op eene ſterk opgezwollene plaats kon men eene ſchudding van een daarin opgeſloten wateragtig vogt voelen. Ik liet toen loodwit op blaauw ſuiker papier geſtrooid droog op het gezwel leggen, en te gelijk een groote ſpaanſche vliegen pleister aan de kuiten leggen, welke door Baſilicum-zalf open gehouden werd. Door deeze behandeling verdween het gezwel binnen den tijd van veertien dagen geheel en al. — Ik heb echter dit middel in ſoortgelijke gevallen vruchtloos aangewend.

VI.

Bij eene oppervlakkige ſterk draagende roosagtige ontvelling van de huid is het volgende, ſchoon niet volgens ſcheikundige regelen ſaamengeſtelde mengzel een voortreffelijk opdroogend middel:

R.

℞. *Boli armen. Subtil. pulve. unc. ß*
Aceti lithargijr. unc iii
Aq. calcis. viv. Libr. i
Spir. vini unc S

M.

Na dat hetzelve vooraf omgeſchud is maakt men zachte linnen compreſſen daarin nat, en men herhaald zulks om de twee uuren op nieuw; ook kan men de plaats zelve daarmede bevogtigen. Men kan ook nog twee drachmen *Mijrrhe* daar bij voegen. — Hetzelfde mengzel toch zonder *Bolus* en ſlechts met half zo veel goud glid-azijn heb ik onder anderen bij kleine kinderen van eene uitmuntende uitwerking bevonden in eene hardnekkige ontvelling tusſchen de beenen, onder den oxel, agter de ooren, en aan beide zijden van den hals. Ik heb gevallen bijgewoond, waarin het gebruik van inwendige middelen tegen deeze ſcherpe vogten zo wel de zoogende moeder, als het kind zelve toegediend, benevens het uitwendiglijk aanleggen van opdroogende poeders, welken zelfs met *Cerius*, en *Zinkbloemen* enz. vermengd waren en het geſtadig wasſchen met koud water niets vermogten, doch dat de kinders wegens de pijn, welke deeze ontvelling en ontſteeking op zo veele plaatſen van de huid veroorzaakten, onophoudenlijk ſchreeuwden, koorts hadden, vermagerden, en geheel en al zieklijk werden, en waardoor het bij gevolg allermood-

zaaklijks werd, aan de zo teere huid van deeze jonge kinderen door ſaamentrekkende middelen meer vastigheid te geeven, en daardoor de gebrekkige afſcheiding deezer ſcherpe vogten aan alle plooijen en zachtere plaatſen van de huid te ſtremmen en optedroogen. In verſcheidene gevallen was een zalfje uit zes drachmen *Zinkbloemen*, een halve drachme *Loodſuiker* met even zo veel *Mijrrhe* van meer kragtdaadiger werking dan het eerstgemelde mengzel, door dien hetzelve te gelijk verzachtede en opdroogde. Nimmer heb ik in die gevallen, waarin ik genoodzaakt werd deeze middelen aantewenden, bij jonge kinderen de minſte kwaade gevolgen daarvan beſpeurt. Ik ſchreef echter tusſchen beiden altijd inwendiglijk zuurbreekende en zachtlijk ontlastende middelen voor.

VII.

Welk een heerlijk middel een bloedzuiger agter elk, of ook ſlechts agter één oor geplaatst, bij het moeilijk tanden krijgen zij, zulks heb ik menigmaal ondervonden. Onder anderen heb ik een ſterk, volbloedig kind, het welk één jaar oud was, en reeds zedert een half jaar bijna dagelijks door de geweldigſte ſtuiptrekkingen, welken uuren lang aanhielden, aangetast werd, waar tegen verſcheidene middelen vruchtloos waren aangewend, enkel en alleen door twee bloedzuigers geneezen. De randen der kake-

bee-

beenen waren buitengewoon opgezwollen, en het tandvleesch was opgezet en geſpannen; en geen eenige tand was 'er nog doorgebroken. Zo ras als door deeze bloedzuigers de plaatſelijke volbloedigheid van het hooſd, en bij gevolg ook de prikkeling verminderd werd, kwamen deeze ſtuiptrekkingen niet wederom ten voorſchijn, en weinige dagen naderhand kreeg hetzelve verſcheidene tanden zonder het minſte ongemak. — In het waare zijde wee brengen een half dozijn of meerdere bloedzuigers aan de ribben onmiddelijk op de pijnelijke plaats gelegt, na dat vooraf de vereischte aderlaatingen zijn in het werk geſteld, de beste plaatſelijke ontlasting van bloed te wege, welke dikwijls oogenbliklijk alle pijnen wegneemt. Lieden welken met blinde en pijn verwekkende aambeijen behebt zijn, kunnen de bloedzuigers volſtrektlijk niet misſen, — tot bevoordering der maandelijkſche zuiveringen bij jonge meisjes, en aan de ſchaamdeelen gelegt, zijn dezelven van eene voortreffelijke uitwerking, in ontelbaare andere gevallen kunnen dezelven geenzins door andere middelen worden vergoed. Ieder arts behoorde derhalven altijd voor eenen genoegzaamen voorraad van dezelven zorg te draagen. Ik moet, wat mij zelven betreft dezelven uit de vlakte van het *Guliker* land hier naar toe laaten komen, dewijl zodanige bloedzuigers in bergagtige landſtreeken niet gevonden worden.

Daar het dikwijls moeielijk is deeze bloedzuigers in menigte te bekomen, is deeze geringe echter niet zeer bekende konstgreep niet te verachten, waardoor men van dezelfde bloedzuigers bij herhaaling kan gebruik maaken. Bij aldien men de volgezogene bloedzuigers aan hun zelven overlaat, verloopt 'er wel een half jaar, of ſchoon men hun dikwijls genoeg ſchoon water geeft, eer zij al het bloed wederom kwijt raaken en op nieuw tot het zuigen dienstig zijn. Indien men daarentegen den volgezogenen bloedzuiger, zo dra dezelve afgevallen is, op een bord legt en met zout beſtrooit, geeft hij bijna al het ingezogene bloed wederom van zich, en men kan, wanneer dezelve afgewaſchen is en in ſchoon water bewaard word, gemeenlijk reeds na verloop van agt dagen wederom daarvan gebruik maaken. Men moet zich echter wagten al te veel zout daarop te ſtrooijen, of ze daarin al te lang te laaten liggen, dewijl zij anders ligtlijk ſterven. Ook moet men dezelven terſtond zo ras als zij afgevallen zijn met zout beſtrooien. Want indien men hen eerst eenige dagen in het water bewaart, en vervolgens door middel van zout prikkelt om het bloed uitteſpuwen, alsdan ſterven zij altijd — In de uitvoerige verhandeling van SMUCKER over de bloedzuigers heb ik niet eenmaal deeze geringe echter noodzaaklijke kleinigheden aangetekend gevonden.

VIII.

VIII.

Het volgende ſmeerzel is het middel waarvan ik gewoonlijk in de ſchurft gebruik maake.

℞. *Flor. ſulphur unc ii*
Pulv rad. hellebor. alb.
ſal Ammoniac.
ol. deſtill. junip. aā drachm. ii
Axung. porc. unc iv
Ol. olivar q. ſ. ad conſiſt. ung. —

Deeze zalf, gelijk aan die welke door PRINGLE aangepreezen is, laat ik ſlechts de eerſte avonden op enkele plaatſen van het ligchaam invrijven, te weeten in de vlakte van de hand en in de waaijen van de knie, waardoor de ſchurft bijna altijd meer ten voorſchijn komt. De volgende avonden word deeze zalf ook op andere plaatſen van het ligchaam ingevreeven, echter niet op zodanigen, waar eene ontvelling, door etterende ſchurftagtige blaaren veroorzaakt, plaats vindt. Duurt de ſchurft hardnekkig voord, alsdan moet men dit ſmeerzel twee agter een volgende avonden vóór het vuur over het geheele ligchaam rijklijk en aanhoudend invrijven, dat bijna altijd de geneezing bewerkt. Onder anderen heb ik in den voorgaanden winter omtrend vijftig ſoldaaten, welken zeer ſchurftig, en in eene wooning bij elkanderen gehuisvest waren, enkel en alleen door deeze zalf binnen den tijd van veertien dagen geneezen; bij de

de meesten was de schurft reeds op den zesden dag verdoofd. Deeze zalf bragt, wel is waar, een en andermaal de geneezing te wege, doch iëts van de schurft bleef op enkele plaatsen hardnekkig voordduuren; op deeze plaatsen liet ik alsdan een smeerzel uit *witte præcipitaat* invrijven, waarop dezelven binnen twee dagen volkomen zuiver werden. Ik maak van deeze kwikbereiding daarom geen gewoonlijk gebruik, om dat ik meer dan eenmaal nadeelige toevallen — welken men gemeenlijk afleidt van eene naar binnen geslaagen schurft, die echter in de meeste gevallen aan de in het ligchaam opgenomene scherpe kwikdeeltjes toetesschrijven zijn — volstrektlijk van dezelve heb zien ontstaan, terwijl ik daarentegen van het gebruik der andere zalf niet de minste kwaade gevolgen heb waargenomen. Ik schrijf daar bij geene inwendige middelen voor, indien niet andere ziekten, daarmede verknogt, dit vereisschen. De *jasserysche* zalf heb ik altoos onvoldoende bevonden, ten minsten wanneer die volgens het gewoone voorschrift alleenlijk in de handen en de gewrigten van de knieën word ingevreeven. — Intusschen brengen die smeerzels, welke uit zwavel bereid worden, dit onaangenaame te wege, dat die geenen, welken dezelve gebruiken eenen viesen reuk verspreiden, en daardoor hun ongemak bij ieder eenen bekend word. In dit opzicht verschaft een smeerzel van *Paardikwortel* — Rad. lapathi acu-

acuti —— uitneemende diensten, daar dezelve geene reuk van zich geeft, nimmer nadeelige toevallen veroorzaakt, en in eene hardnekkige ſchurft bij verſcheidene proeven van eene ongemeen krachtige werking door mij bevonden werd. Ik liet derhalven de verſche wortelen klein ſchraapen, met de room van melk te ſaamen vrijven, vervolgens dit mengzel 24 uuren wegzetten en als eene zalf over het geheele ligchaam gebruiken. Een teere huid b. v. bij kinderen word door deeze zalf ſterk geprikkeld, ontſtoken en ontveld, de ſchurft word echter onfeilbaar geneezen.

Zedert eenige jaaren heeft in deeze landſtreek wijd en zijd, doch het meest onder de jonge kinderen eene ſchurft geheerscht, welke van de gewoone zeer verſchilde. Dezelve openbaarde zich bijna nimmer aan de handen en tusſchen de vingers, ten minſten niet eerder dan na dat deeze kwaal reeds eenigen tijd geduurd had. Het begin vertoonde zich gemeenlijk aan de voeten, welken met groote en kleine puisten, naar de pokken gelijkende bezet waren, ſomwijlen bloed ontlastteden, altoos zeer pijnlijk waren, en tot verzweering overgingen. Bij kinderen waren deeze ongemakken zo groot dat men genoodzaakt werd uitwendiglijk, verzachtende en bedaarende middelen aantewenden. Langzaamerhand verſpreidde zich deeze uitſlag bijna over het ganſche ligchaam,

be-

ſtond echter meestendeels niet in verhevene en etterdraagende puisten, maar in kleine, digt gezaaide blaasjes, welken bij nagt geweldiglijk jeukten. Deeze ſchurft was onder de kinderen van eenen zeer beſmettelijken aart, zij plantte zich echter niet ligtlijk op volwaſſene lieden voord. In den zomer bij warm weer nam dezelve het meeste toe. Hij bleef gewoonlijk hardnekkig tegen alle zalven, wanneer ze niet zeer rijklijk werden aangewend. Inwendige middelen vermogten niet met al, ook voldeeden zij niet aan het oogmerk, daar de zitplaats van dit ongemak in de huid gelegen was, en de kinderen voor het overige gezond waren. De baden te *Aken*, welken anders in de ſchurft van eene goede uitwerking zijn verergerden den uitſlag; dewijl hetzelve daardoor ménigvuldiger werd, en eene onverdraaglijke jeukte veroorzaakte. Niet dan door de hier boven aangepreezene zwavel-zalf des avonds vóór het vuur eenige uuren lang over het geheele ligchaam ingevreeven, heb ik deeze ſchurft, en wel in de tijd van omtrend agt dagen, kunnen geneezen, zonder dat daaruit eenige nadeelige toevallen, welken eenen teruggedreeven ſchurft konden te kennen geeven, ontſtaan zijn. Zelfs bragt het ſmeerzel uit *Paardik-wortel* bereid altijd eene ſpoedige geneezing te wege. — Deeze uitſlag kwam zeer gemaklijk op nieuw ten voorſchijn, en werd door dezelfde middelen verdreeven.

IX.

IX.

Bij veele artſen heeft de gewoonte plaats, om op het einde van de galkoorts verſterkende middelen, ten minſten bittere extracten voorteſchrijven, ten einde daardoor de maag en ingewanden te verſterken, en eene verdere ophooping van vuiligheden voortekomen. Daar worden wel enkele gevallen gevonden, waarin het gebruik van zodanige middelen nuttig is, doch over het geheel genomen zijn dezelven overtollig en ſchadelijk, dewijl zij de volkomene ſcheiding van de koorts door het gedarmte, en die veeltijds na dat de koorts geheel en al verdweenen is nog eenigen tijd langzaam voortduurt, verhinderen. Men vormde zich voor deeze van eene galkoorts dit denkbeeld, dat derzelver ziekteſtof alleenlijk zijne zitplaats hebbe in de eerſte wegen of in de nabij gelegen ingewanden van den onderbuik, en aldaar voortgebragt werd, dat hier uit de koorts door een medelijdend gevoel altijd haaren oorſprong hebbe, en eerst uit dezelve voor een gedeelte in de masſa van het bloed opgenomen werd, en reeds te vooren in hetzelve beſtaan hebbe, — men geloofde derhalven, dat, wanneer de eerſte wegen gezuiverd waren, men dezelve door bittere middelen en *Kina* moest verſterken, ten einde daardoor de ſpijsverteering te verbeteren, en eene nieuwe voortteeling van vuile ſtoffen

te

te verhoeden. Thans is het echter bekend, dat de ſtoffelijke oorzaak der galkoorts, zo ook over het algemeen van alle koortſen, welker oorſprong in de eerſte wegen gelegen is, — die ſoort uitgezonderd, welke gemaklijk door een enkel braak- of buikzuiverend middel kan worden weggenomen — door de geheele masſa van het bloed verſpreid is, en eerst aldaar door kooking en ſcheiding allengskens in de eerſte wegen verplaatst, en in de gedaante van gal- en ſlijmſtoffen ontlast werd. Dit blijkt reeds hieruit, dat de braak- en buikzuiverende middelen in de eerſte dagen van zulk eene koorts toegediend, dikwijls weinig vuiligheid ontlasten, welken zich daarentegen in den verderen loop der koorts, die zomtijds veele weeken blijft voortduuren, dagelijks in eene zo groote hoeveelheid ontwikkelt en door den ſtoelgang ontlast word, dat het blijkbaar is, dat dezelven uit de geheele masſa van het bloed door middel van die werktuigen welken de gal en andere vogten, die zich in de eerſte wegen uitſtorten, affcheiden, langzaamerhand aldaar moeten zijn verplaatst. De ophooping van vuiligheden geduurende de galkoorts, ſtaat als het ware gelijk met dat heilzaam zweet der ingewanden, waardoor de natuur deeze koorts verwekkende ſtof uit de masſa der vogten afzondert en uitwerpt. Even zo min als men de natuur in het bewerken der eene of andere criſis zoude durven

ven hinderlijk zijn, even zo zeer moet men in deeze behoedzaam zijn met het al te vroegtijdiglijk toedienen van verſterkende middelen. Zo ras als het bloed van alle kwaade ſtoffen gezuiverd is, houd alle ophooping van vuiligheden in de eerſte wegen van zelve op, en het gebruik van verſterkende middelen, behalven een weinig wijn en een zachtlijk voedende en verſterkende leefregel is alsdan nutteloos. Dezelven zijn ſchadelijk, dewijl zij de koorts voeden, of op nieuw doen wederkeeren, zij geeven voor het minst aanleiding, wanneer ze al te vroegtijdig worden toegediend, voor en al eer naamlijk de natuur de ſcheiding van de koorts door het gedarmte geheel en al volbragt heeft, dat 'er nog verſtoppingen overig blijven. Over het geheel zijn dezelven na zulk eene koorts, wanneer het ligchaam niet al te zeer verzwakt is, reeds in dit opzicht nadeelig, dat zij den ſtoelgang beletten, welker onderhouding echter tot de volbrenging der ſcheiding van zo veel aangelegenheid is. Belangrijk en hier zeer toepaſelijk is het voorſchrift van STOLL, dat de geneeswijze van iemand die aan de beterhand is altijd met het denkbeeld der ziekte welke men doorgeſtaan heeft, moet overëenſtemmen.

X.

Het kan aan niemand die de praktijk beoefend onbekend zijn, dat men veele afgaande koortſen ontmoet, welken, offchoon derzelver prikkelende ſtof door oplosſende en ſtoelgang bevoorderende middelen uit de ingewanden van den onderbuik op de beste wijze weggenomen is, nogthans het gebruik der *Kina* hardnekkiglijk wederſtaan, — en dat men zich in ſoortgelijke gevallen dikwijls genoodzaakt vindt, naar andere middelen, welken in ſtaat zijn de koorts te doen bedaaren omtezien. In dusdanige hardnekkige koortſen heb ik inzonderheid de *Aluin* zeer werkzaam bevonden, om de twee uuren tot eenen ſchrupel met een halve ſcrupel *Notemuſcaat* toegediend. Ik heb ook wel de *Aluin* bij de *Kina* laaten doen, en daardoor derzelver kracht ongemeen vermeerdert. — In het algemeen zijn ſaamentrekkende middelen zeer vermogend om de tegennatuurlijke geſteldheid van het zenuwgeſtel wegteneemen — en van die indrukzelen te bevrijden, welken zelfs na dat de oorzaaken weggenomen zijn nog in de zenuwen van de maag overblijven, en de koorts onderhouden. Het door CULLEN tegen de afgaande koortſen aangepreeze mengzel, beſtaande in een poeder van *Slangewortel*, of *Zevenblad* en *Gentiaanwortel* heb ik beproefd bevonden. Een zekere boer gebruikte tegen een afgaande

de koorts zonder vooraf andere middelen in het werk geſteld te hebben een theekopje vol inkt, die zo als bekend is uit de ſterkſte ſaamentrekkende zelfſtandigheden beſtaat; hier door werd de koorts wel terſtond geſmoord, doch met zulke nadeelige gevolgen, dat de buik als een trommel opzwol, en ik veel moeite had dien man te geneezen. — Meer dan éénmaal heeft de ondervinding mij geleerd, dat de Bestuſcheffche droppels — *Tinctura tonico nervina* van eene ongemeene uitwerking geweest zijn in het verdrijven der afgaande koortſen. — Men zoude de bast van den *Amandel-wilgeboom* — Salix amijgdalina — welke overal in Duitschland in ménigte groeit, zeer wel in plaats van de *Kina* kunnen gebruiken, dezelven bezit ten minſten ongelijk meerdere krachten dan de basten van andere ſoorten van wilgeboomen, welken in dit opzicht zijn aangepreezen, gelijk zulks reeds uit deszelfs zeer bittere en doordringende ſmaak op te maaken is. — Ik heb dezelve in verſcheidene gevallen met zeer veel vrucht bij onvermogende lieden in plaats van de *Kina* aangewend.

XI.

In het geneezen van de koorts der kraamvrouwen ben ik altijd zeer gelukkig geſlaagt. Mijn 's oordeels, komt het hoofdzaaklijk

daarop aan, dat men zorg draage driederhande onderſcheidene ontlastingen onverhinderd gaande te houden, te weeten die van het zog uit de borsten, de kraamzuiveringen en den ſtoelgang, — en voor het overige de geneezing van de koorts regelen naar den aart, welke dezelve overeenkomſtig de heerſchende Epidemieke en ligchaamlijke geſteldheid van de lijderen aanneemt. De meeste koortſen der kraamvrouwen, welken ik behandeld heb, hadden hunne zitplaats in de eerſte wegen, en dezelven werden enkelijk door het aanhoudend gebruik van zachte ontlastmiddelen en indien de omſtandigheden zulks vereischten ook door braakmiddelen geneezen. Te gelijk werden de borſten vlijtig uitgezoogen, en den toevloed naar dezelve werd, indien de noodzaaklijkheid zulks vorderde, nog bevoorderd door de borſten te ſtooven met een warm en verzachtend vogt. Op dezelfde wijze werden de kraamzuiveringen door warme ſtoovingen op den onderbuik bevoorderd enz. — In andere gevallen had eene ontſteeking plaats, en als dan waren herhaalde aderlaatingen en eene verkoelende geneeswijze noodzaaklijk; nogthans werden 'er na dat de ontſteeking weggenomen was, gewoonlijk nog eenige dagen ontlastmiddelen vereischt. In verſcheide gevallen ontmoette ik kraamvrouwen, die door eene waare rotkoorts aangetast waren, het zog was reeds verplaatst, en het eene been

was

was tot aan de dije opgezwollen; — zoude dit uit de verplaatsing van het zog ontstaan zijn? — dergelijke lijders kon ik niet in het leeven behouden. Dan ik geloof dat de gevaarlijkste koortsen bij kraamvrouwen bijna altijd kunnen worden verhoed, wanneer de arts reeds van den dag der bevalling alles naauwkeurig en zorgvuldig gade slaat. Hier toe werkt zeer veel mede de zuivering der eerste wegen vóór de bevalling, indien zich ergens tekenen van vuiligheden in dezelven openbaaren.

XII.

Wanneer lieden, die met eene benaauwde borst, met knobbels in de long, met eene sleepende zwakheid van dezelve behebt zijn, of somwijlen eene geneigdheid hebben tot ontsteeking, of ophoopingen van andere stoffen in de long, door eene hevige rotkoorts aangetast worden, alsdan is het bijna nimmer mogelijk hen te redden. Daarom heeft STOLL zeer te recht aangemerkt, dat eene ruime borst geduurende eene rotkoorts het gunstigste teken oplevert, en dat men alsdan, al waren de overige omstandigheden der ziekte nog zo bedenkelijk, de hoop kan voeden dat de lijder dezelve zal te boven komen. Ik heb lijders die met eene rotkoorts behebt waren, en reeds omtrend drie-

maal vier en twintig uuren in bedwelming en zonder een droppel vogt te kunnen doorſlikken, gelegen hadden, nog in het leeven behouden door het aanwenden van ſpaanſche vliegen pleisters op verſcheidene plaatſen van het ligchaam, inzonderheid ook op de afgeſchooren kruin van het hoofd. Daarentegen heb ik het die geenen ondanks alle aangewende moeite altijd met den dood zien bekoopen, welken eene benaauwde borst en moeielijke ademhaaling hadden, die met eenen hoest behebt waren, waardoor zij of bezwaarlijk of in het geheel niets konden opgeeven, offchoon alle de overige toevallen niet altoos bedenkelijk waren. De rotkoorts verzwakt en verlamt de leevenskrachten, welken zo noodzaaklijk moeten medewerken om de fluimen die zich in de long hebben opgehoopt, te kunnen opgeeven. In eene rotkoorts wanneer de krachten reeds afneemen komen aderlaatingen ter bevrijding van de long zeldzaam te pas, en zijn in alle gevallen nutteloos. Zelfs verſchaffen groote ſpaanſche vliegen pleiſters tuſſchen de ſchouderbladen en op de borst gelegd zeer zelden eenige hulp. De *Campher* met mineraliſche *Kermes* verëenigd, zo ook andere middelen om het ontlasten der fluimen te bevoorderen, hebben, wel is waar, het vermogen om de in de long opgehoopte ſtoffen optelosſen; doch de reeds zo verzwakte lijder bevind zich buiten ſtaat om dezelven te kunnen op-

opgeeven. Het gebruik der *Kina*, en alle andere ſterk prikkelende inwendige middelen beuren, wel is waar, de leevenskrachten op, zij ſchijnen echter de borst nog meer te benaauwen. Het was zeer te wenſchen, dat men een vereeniging van middelen ontdekte, welken in eenen ſoortgelijken toeſtand de krachten opbeuen de borst zo veel mogelijk bevrijden konden. Dit zal wel zeer bezwaarlijk doch misſchien niet geheel onmogelijk zijn. — (*)

* * *

Als een bijvoegzel tot de IIIde waarneeming, zal ik hier nog kortelijk mededeelen een geval van eene hardnekkige en langduurige opſtijging en ſtuiptrekking, die door den bekwaamen en in *Aken* beminden arts SOLDERS, welke mij de geſchiedenis deezer ziekte medegedeeld heeft, eindelijk geneezen is. Dit geval betrof eene Vrouw

(*) *in ſommige gevallen, waarin de hitte niet al te geweldig groot is, heeft een mengzel uit* Caneel-water, geest van Minderer, en Oxijm. Simpl. *in gelijke deelen alle half uuren lepels wijze gebruikt, wonderen verrigt, in andere gevallen wanneer dezelve te bekomen was zeer bude beste franſche witte wijn.* Aanm. v. d. vert.

Vrouw van een en veertig jaaren welke reeds als jonge dochter na eenen hevigen ſchrik eenmaal door ſtuipen, die echter ſpoedig verdweenen, was aangetast geweest. Zij huwde kort daarna en bragt verſcheide kinderen ter waereld. Veertig jaaren bereikt hebbende hielden haare maandelijkſche zuiveringen welken zij gewoon was alle drie weeken te krijgen op, zonder daarvan onmiddelijk eenig ongemak of toeval te ondervinden. Doch het duurde geen lange tijd daarna, dat zij door ſtuiptrekkingen werd aangetast, welker aanvallen op de volgende wijze begonnen.

Aanvangelijk openbaarde zich dezelven met eene groote benaauwdheid in den onderbuik, met eene moeielijke, ſnelle en ongeregelde ademhaaling, het welk gewoonlijk ſlechts eenen korten tijd, ſomtijds ook wel twaalf of vijftien uuren duurde. Daarna geraakte de lijderes in eene ſoort van bedwelming die naar dronkenſchap geleek en met ongerustheid gepaard was, maakte allerlei gebaarden, ſchuddede met het hoofd, boog zich vóór en agter over, worſtelde met de handen, kreeg ſtuipen en kramptrekkingen, ſprong uit het bed, liep heen en weder, moest vast gehouden worden, om niet op den grond neer te vallen; begon te huilen, te zingen, te bidden, het een en ander te vertellen, zette zich bij afwiſſeling neer en en zuchtte enz. — en dit alles bedreef zij

ee-

eenige uuren lang, tot dat zij eindelijk ten uiterſte afgemat als het ware wederom ontwaakte; evenwel behield zij nog eenigen tijd eene benaauwde ademhaaling, tot dat deeze ook allengskens ophield, en de lijderes ſchoon ſterk vermoeid, zich echter wederom taamelijk wel bevond. — Geduurende zulk eenen aanval was de pols merklijk opgezet, het aangezicht werd rood, zij had eene brandende hitte in de vlakte van de hand, eenen droogen mond, de lijderes was zeer dorſtig, beſpeurde bij afwisſeling een geringe huivering, en loosde ſomtijds na dat den aanval ophield eene drabbige pis welken een zetſel op den bodem naliet, — geraakte ook wel in een zacht zweet wanneer de toevallen verdweenen waren, dat, indien zulks door nieuwe aandoeningen op de zenuwen belet werd, altijd de toevallen met meerdere hevigheid deed ten voorſchijn komen. — Omtrend het einde van den aanval had zij pijn in alle haare léden, en waren bij het aanraaken ten uiterſten gevoelig; buiten deeze aanvallen beſpeurde men die gevoeligheid, die meer uitwendiglijk in de huid dan in de ſpieren haare zitplaats ſcheen te hebben, niet. — De eerſte wegen ſcheenen zuiver en de ſpijsverteering goed te zijn; de lijderes hield het meest van lammertjespap, die zij ook het best kon verdraagen. Zonder eenig gebrek in de baarmoeder zelve te vermoeden, werden tegen

deeze ziekte veelerhande middelen echter zonder eenige vrucht beproefd. Alle eigenaartiglijk krampſtillende middelen, zelfs het *Heulſap*, waarmede men op éénen dag tot dertig greinen opklom, waren van geenerlei nut; even zo min verſterkende middelen, en de koude baden. — Verſcheide hier over geraadpleegde artſen beſtempelden deeze ziekte nu eens met den naam van Coma vigil, dan weer met die van eene bijzondere ſtuiptrekkende ziekte, — zij waren van gevoelen dat wormen en zelfs de lintworm de oorzaak van deeze ziekte konden zijn, dan wederom gisten zij dat 'er zelfs een ſlagaderbreuk of een bloedprop in de groote vaten beſtond enz. Het volgend voorval gaf den Heer. D. SOLDERS veel licht omtrend de waare oorzaak deezer ziekte.

Toen hij eenmaal met deeze lijderes aan tafel zat begon zij onverwagts te ſchreeuwen, terwijl zich uit de baarmoeder ten minſten éene kan ſcherp, zoutagtig en ſtinkend water ontlastte; daarbij voelde men de baarmoeder zich op eene ſtuiptrekkende wijze in het onderlijf heen en weer beweegen, en de lijderes meende electrieke ſchokken te gevoelen. Toen 'er op deeze ontlasting eene aanmerklijke vermindering der aanvallen volgde, was het geenzins meer duiſter dat deeze ophooping van ſcherpe vogten in de baarmoeder, en in derzelver vaten de oorzaak van deeze ziekte was,

en

en de Heer SOLDERS wendde nu de volgende middelen — waarbij dezelve naar alle waarſchijnlijkheid het oogmerk had om deeze prikkelende ſtof door verſchillende wegen, doch hoofdzaaklijk door de baarmoeder zelve, te doen ontlasten — met het beste gevolg aan.

Hij liet haar nu om de zes dagen des morgens vroeg een ſcrupel *verzoete kwik* inneemen, terwijl hij haar de overige vijf dagen een ſcrupel poeder van *Zevenboom* met tien grein *Campher* in roode wijn voorſchreef, om des morgens vroeg te gebruiken; hierop zweette de lijderes twee uuren lang, werd toen afgedroogd, en trok een ſchoon en droog hemd aan. Ten elf uuren zo ook des namiddags en des avonds gebruikte zij wederom één ſcrupel poeder van *Zevenboom* met vier greinen vijlſel van *Staal* vermengd. Doch het laatſte werd langzaamerhand tot dertig greinen 's daags vermeerderd. Zij hield daarbij eenen ſtrengen leefregel, en durfde niet tot haare volkomene verzadiging eeten. — Geduurende deeze behandeling verminderden de aanvallen van opſtijgingen en ſtuiptrekkingen dagelijks, en na dat men zes weeken lang met die middelen had aangehouden hielden deeze ſtuiptrekkingen geheel en al op. Daar bleef echter nog eene zwakte in de knieën over, welke haar be-

belettede te gaan, en werd door twaalf Akenſche druipbaden weggenomen. Zedert agt jaaren leeft deeze vrouw tegenwoordig welvaarende, en is van haare voormaalige ſtuiptrekkingen volkomenlijk herſteld.

E I N D E.

BERICHT

VOOR

BEOEFFENAARS EN LEERLINGEN

IN DE

GENEES- EN HEELKUNDE,

WEGENS HET

INTERESSANT EN UITVOERIG WERK

GETYTELD:

INLEIDING

TOT DE

PATHOLOGIE

OF

ZIEKTENKUNDE,

EN

BESCHOUWING VAN HET MENSCHLYK LIGHAAM

IN DEN

ZIEKEN STAAT;

DOOR

J. MACQUET, Medicinæ Doctor.

III Deelen in groot Octavo, te zamen 1495 Bladzyden, welk schoon geschreven Werk, zoo lang een klein getal Exemplaaren zulks toelaat, aan EERSTKOMENDE word afgelevert

(Voor *f* 3-10:- in plaats van *f* 5-8:-)

In de BOEKWINKEL van

LODEWYK VAN ES,

In de Kalverstraat te *Amsterdam.*

En alöm by de voornaamste Boekhandelaars in de *Bataafsche Republiek.*

INHOUD DER HOOFDSTUKKEN.

EERSTE DEEL.

1. *Over de Geneeskundige Oeffeningen.*
2. *Algemeene Pathologie of Ziektenkunde.*
3. *Over de Natuur der Ziekte.*
4. *De oorzaak der Ziekte.*
5. *De Toevallen der Ziekte.*
6. *Over de byzonde Ziekten.*
7. *Algemeene Chemiſche Beſchouwing van het Menschlyk Lighaam.*
8. *Eenvoudige Ziekten der vaſten Deelen.*
9. *Ziekten van het levend Vaſte.*

TWEEDE DEEL.

10. *Ziekten der beyattende vaſte Deelen.*
11. ——— — *Werktuigen.*
12. ——— — *vloeijende Deelen.*
13. ——— *van de Samenhang in de Vogten.*
14. *Ziekelyke Scherpheden der Vogten.*
15. *Ziekten der Vogten uit de afwyking der Deelen.*
16. *Gebreken der Chyl.*
17. *Aandoeningen van het Bloed.*
18. *Gebreken der afgeſcheiden Sappen.*
19. *Betrekkelyke Ziekten.*
20. *Afwykende veelheid der Vogten.*
21. *Vogten uit hun plaats afdwalende.*
22. *Gebreken der beweging in de Vogten.*
23. *Samengeſtelde Ziekten.*

DERDE DEEL.

24. *Over de beſchadigende Vermogens.*
25. *Over de ſchadelyke kragten van den Dampkring.*
26. *Nadeelen uit Spys en Drank.*
27. *Over het ontydig gebruik der Geneesmiddelen.*
28. *Over de venynige Krachten.*
29. *Afdwalingen in de dierlyke Bewegingen.*
30. *Schadelykheden uit byzondere posturen en bewegingen.*
31. *Bovenmatige Oeffening der Ziele.*
32. *Schadelyke kragt der ontroerde Hartstochten.*
33. *Overmaat in ſlapen en waken.*
34. *Ongeregelde ontlasting en inhouding.*
35. *Over de Steen.*
36. ——— — *Wormen.*
37. *Zaken, die van buiten het Lighaam aangebragt ſchaden.*
38. *Zaden der Ziekten.*
39. *Verſcheidenheid der ziekelyke oorzaken.*
40. *Helpende kragten der Natuur.*

Yder Geneeskundige, welke zijne wetenſchappelijke konst naar waarde heeft leeren beoordeelen, en daar door grondig inziet den omvang derzelve, zal zich hier van overtuigd moeten houden, dat zijne eigenlijke Geneeskundige kennis in 't bijzonder gegrondvest is op dat voornaam gedeelte der Geneeskunde, het welk de wording en het daadelijk aanwezen der ziektens van het menschlijk Lighaam tot onderwerp heeft, en hierom *Pathogenia* en *Pathologia* genaamd wordt. — De ZIEKTEKUNDE (*Pathologia*) is ook daarom door alle voorname Geneeskundige van vroegere en laatere tijden als de waare grondzuil aangezien der beſpiegelende zo wel, als der beoeffenende Geneeskunde; — zij is het verband tusſchen de voorbereidende kennis der eigenlijke Geneeskunde en toepaſſing derzelve bij het bed van den lijdenden Mensch, met andere woorden, tusſchen de Ontleedkunde en Natuurkunde van den Mensch in den gezonden ſtaat en de werkzaamheid der eigenlijke Geneeskunde bij het Ziekbed: door haar is den overgang van de beſpiegelende Geneeskunde tot de beoeffenende mogelijk.

Ene bijzondere vlijt van de zijde eens Geneeskundigen, om zich dit gedeelte der Geneeskunde eigen te maken, en hierdoor een grondig inzigt te bekomen in het verband tusſchen den gezonden en zieken Mensch, is derhalven volſtrekt noodzakelijk, zal hij zijnen loopbaan met voldoening voor zich zelven en tot nut zijns lijdendenden medemensch afleggen.

In alles nu zo veel mogelijk te voorzien, als ſtrekken kan tot uitbreiding dezer Ziektenkundige kennis, en de daar toe gepaste middelen aan te wenden, zal voorzeker door ijder weldenkenden gebillijkt worden. Het geſchiktſte middel tot dat einde is voorzeker, zodanige Schriften onder den aandagt der Geleerde niet alleen, maar ook onder de aandagt der Leerende te brengen, welke de zuivere en wezenlijke Grondbeginſelen dezer Ziektenkundige kennis bevatten.

In ons Vaderland ontbreekt het aan werken, welke oorſpronglijk van onzen vaderlijken bodem en in de Nederlandſchen Taal geſchreven zijn. — Wij dragen roem, dit is waar, op het voortreffelijk Werk van den grooten GAUBIUS, een Man eenmaal de luister van *Leijdens* Hooge School, en die door dit Werk alleen zich enen onſterflijken naam, niet alleen bij ons, maar ook bij andere Natiën en in 't bijzonder bij de *Duitſchers*, verworven heeft; ik bedoele zijne *Inſtitutiones Pathologiæ Medicinalis*, welk werk van den beginne tot op heden op de meeste Hooge Schoolen als een Handboek gebruikt is geworden door hun, welke amptshalven, dit voornaam gedeelte der Geneeskunde aan de ſtudeerende Jeugd moesten onderwijzen. — Maar daar dit werk in 't Latijn geſchreven en in onze taal niet is overgebragt, zoo konde hetzelve alleen dienen voor hun, die in hunne vroegere jeugd deze taal geleerd hadden. Hierdoor bleven vele der zodanigen, welke zich alleen op de *Heelkunde* toelagen, en echter zo zeer ene

gron-

grondige kennis der Ziektenkunde behoeven, verstoken van de heilzame lesſen welke zij uit dit onſchatbaar Werk konde trekken. Dit heeft waarſchijnlijk in 't bijzonder den beroemde MACQUET aangeſpoort, om, volgens de leiding van dit nuttig Werk van den onvergelijkelijken GAUBIUS, ene *Ziektenkunde* te ſchrijven, in de Nederduitſche taal, welk in dit opzicht, het enige in zijn ſoort is. — Tot hiertoe bleef dit Werk alleen bij weinigen bekend, en konde hierdoor dat nut niet verſpreiden, het geen zich den onvermoeiden Schrijver van hetzelve had voorgeſteld.

Daar nu bovengemelde, door aankoop, eigenaar geworden is van de nog overig zijnde Exemplaaren van dit voortreflijk Werk van den Heere MACQUET, (beſtaande in 3 Deelen) en bereid is, het zijne zo veel mogelijk toetebrengen, tot het meerder algemeen nuttig maken van het gene in dezen doorwrogten arbeid van genoémden Schrijver vervat is, zo bied hij hetzelve in plaats van voor de voorigen prijs van *f* 5-8-: voor den verminderden prijs van *f* 3-10-: den eerstkomenden aan, hopende en zich vleiende hier door gelegenheid te zullen geven, aan de zodanigen nuttig te zijn, welke, door deze of gene reden, in hunnen jeugd verhinderd zijn, om de Latijnſche Taal te leeren, en echter vol ijver zijnde, om zich zo veel mogelijk bekend te maken met goede Schrijveren, en hier door ene ſchat van kennis te verzamelen, in het voornaamſte gedeelte der *Geneeskunde*, om daar van in 't vervolg hunner leeftijd de beste toepaſſingen te kunnen maken bij het bed hunner Lijderen.

Dezelve geeft uit:

J. QUARIN, Oeffenkundige Aantekeningen over verſcheiden Ziekten, als: de Beroertens, Persloop, de Jicht, de Hoest, &c. met de voorſchriften ter Geneezing, in gr. 8vo. . . . . *f* 2 - 4

TISSOT en BICKER, Raadgeevingen voor de Gezondheid van den gemeenen Man, in gr. 8vo. . . . . *f* 2 - 14

——— — ——— Raadgeevingen voor de Gezondheid van groote en ryke Lieden, in gr. 8vo. . . . . *f* 2 - 4

N. ROSEN VAN ROSENSTEIN, Handleiding tot de Kennis en Geneezing van de Ziekten der Kinderen, met Aanteekeningen en Byvoegzels vermeerderd door E. SANDIFORT. Tweede Druk, 2 deelen, gr. 8vo. . *f* 4 - 10

P. J. MICHELL, over de Catarrhale of Zinkingkoorts, welke zich ſedert eenige Jaaren meer dan voorheen in de Nederlanden vertoond hebben; van dit werk, hetwelk in deeze dagen van ieder dient gelezen te worden, is nog maar een klein getal voorhanden, in gr. 8vo. . *f* 1 - 0

Aan allen, die eenige Vorderingen in de VERLOSKUNDE willen maaken, als *Vroedmeesters*, *Vroedvrouwen*, derzelver *Leerlingen* en andere *Genees-* en *Heelkundige* wordt, zoo lang een klein getal zulks toelaat, aan de Eerstkomende aangebooden voor den buitengemeen *goedkoop* prijs van *f* 1-16-: in plaats van *f* 3-15-: het alom geachte Werk van den Vroedkundige PUZOS, over de geheele *Verloskunde* en *Ziekten* in de *Zwangerſchap der Vrouwen*. Dit Werk, bijna eenig in zijn ſoort, bevat ruim 700 bladzijden in 3 Deelen, met twee uitſlaande Platen. De aflevering geſchiedt bij L. VAN ES, in de Kalverſtraat te *Amſteldam*, en alom.